ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲੇਖ

ਕਲਾਸਕੀ ਸਾਹਿਤ ਪੁਸਤਕਮਾਲਾ

ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲੇਖ

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਪੁੰਨੀ

ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟਰੱਸਟ, ਇੰਡੀਆ

ISBN 81-237-3900-1

2002 (ਸੱਕ ਸੰਮਤ 1924)

Khule Lekh (*Punjabi*)

ਮੁੱਲ : **45.00**

ਨਿਰਦੇਸਕ, ਨੈਸਨਲ ਬੁਕ ਟਰੱਸਟ, ਇੰਡੀਆ, ਏ-5,
ਗਰੀਨ ਪਾਰਕ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ—110016 ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ।

ਤਤਕਰਾ

ਭੂਮਿਕਾ

ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰੂਪਾਕਾਰਕ ਵੰਨਗੀਆ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਹੋ ਸਕਦੀਆ ਹਨ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਗੱਦ ਹੀ ਹਨ। ਕਾਵਿ ਆਪਣੇ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥਾ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਰੂਪਕੀ (Metaphorical) ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਘਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉੱਤੇ ਗੱਦ ਰੂਪਕੀ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਸਰਜਨ ਵਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੁੱਧ ਗੱਦ ਦਾ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰਾ ਦਾ ਨਿੱਖਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਠੇਠ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਸੰਚਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਸਿਰਜਕ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਨਸਰ ਲਿਖਣੀ ਬਹੁਤ ਮੁਸਕਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਨੰਗੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚੀਂਦੀ ਹੈ। ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ ਵਲ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਤੀਕ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਐਂਦਰੀਯ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪਸੀਲ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਪਰਕ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾ ਵਿਚ ਢਾਲਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਨਿੱਖਰੀ ਹੋਈ ਗੱਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਪਸਟ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਫਲ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸਬਦ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਧਿਆਵਾ ਵਿਚ ਐਸੀ ਗੱਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਜਾ ਕਾਵਿ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਸੰਗਠਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਤੇ ਨਿਰੋਲ ਗੱਦ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਵੰਨਗੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਦੀ ਹੈ ਤਾ ਉਹ ਵਰਨਣ ਤੇ ਬਿਰਤਾਤ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਰਨਣ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ, ਵਿਅਕਤੀ ਜਾ ਦ੍ਰਿਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਜਾ ਪੁਨਰਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਕ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਣ ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਵਿ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ੁਮਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਤ ਘਟਨਾਵਾ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਕਾਰਣ ਯੁਕਤ ਲੜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਈ ਬੀਤੀ ਵਾਰਦਾਤ ਨੂੰ ਕਲਪਨਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਾਰਦਾਤ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਗਠਵਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਵਿਚੋ ਫਾਲਤੂ ਵੇਰਵਿਆ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦੇ ਸੰਚਾਰ

ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸਲ ਗੱਲ ਭਰਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਨਣ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਾਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾ ਨੂੰ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਗੱਦ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਗੱਦ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਧਰਮ ਪਾਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਸਰਜਨ ਜਾ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਪੇਸਕਾਰੀ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਤੋ ਸਿੱਟਾ ਫਿਰ ਇਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਧੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਢਲੀਆਂ ਤੇ ਆਦਿ ਜੁਗਤਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੇ ਵਾਰਦਾਤਾਂ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਸਤਰ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਿਮਰਿਤੀ ਵਿਚ ਸਾਂਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਮਰਿਤੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਭਾ ਇਕੱਤਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਕਰਾਸ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਭਾ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਜ਼ਰਬ ਖਾਂਦੀਆ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦ੍ਰਿਸਟੀਪਰਕ ਸਤਰ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਉਪਰ ਟਿਕਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਅੱਗੋਂ ਵਿਸੁੱਧ ਗੱਦ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਸੁੱਧ ਗੱਦ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੀਕ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਦਾ ਸਬਦ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਦ੍ਰਿਸਟੀਪਰਕ ਆਯਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਦ੍ਰਿਸਟੀਪਰਕ ਆਯਾਮ ਨਿੱਖਰੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਵਾਂਗ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਾਵਿਮਈ ਰਹੱਸ ਜਾਂ ਰਹੱਸਮਈ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਮੇ ਤੋ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਤੀਕ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਵਿਰਾਸਤ ਸਿਰਜਤ ਜਾਂ ਸੰਚਿਤ ਹੋਈ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾ ਤਾਂ ਸਾਮੂਹਿਕ ਲੋਕ ਰਹਿਤਲ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਨਿਹਤ ਹੈ ਜਾ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮਵਾਦੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ ਜਾ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤਤ ਹੈ ਤੇ ਜਾਂ ਕਿੱਸਾ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਆਡੰਬਰ ਕਾਵਿ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਰਹਿਤਲ ਤੋ ਲੈ ਕੇ ਕਿੱਸਾ-ਕਾਵਿ ਤੀਕ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਅਸੀ ਕਾਵਿ-ਮੂਲਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮਤਲਬ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਅਰਥਾ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵੀ ਸਮੁਦਾਇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣ ਉਪਰ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੱਧਰ ਦਾ ਪੁਰਾਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਵਿਚ ਰੂੜ੍ਹ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਵਿ-ਮੂਲਕ ਇਸੇ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਰੂਪਕੀ ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੂਪਕੀ ਸੰਗਠਨ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਜੋੜਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ। ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਮੂਹਿਕਤਾ ਆਧਾਰੀ ਭਾਵੁਕ ਸਾਂਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਅਜੋਕੀਆਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਅਤੀਤਕਾਲੀ ਗੌਰਵ ਦੇ ਭਾਵੁਕ ਨਿੱਘ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਵੀ ਭਾਵੁਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੇ ਹੁਣ ਤੀਕ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਘੜਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕਾਵਿਮਈ ਵਤੀਰੇ ਨਾਲ ਘੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਸੇ ਵਲ ਪਹੁੰਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਕਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਐਸੇ ਭਰਮ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿਰਜੇ ਹਨ ਜੋ ਗੱਦ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾ ਨੇ ਇਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਤਰਕੀਕਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਆਦਿਕਾਲੀ ਗੱਦ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਦੀ ਗੱਦ ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਵਿਸਾ ਹੈ, ਆਪ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਦ ਗੁਰੂਆ, ਸੂਫੀਆ, ਸੰਤਾ ਤੇ ਫਕੀਰਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਧੂਣੀਆ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਾਵਿ ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਭਰਪੂਰ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆ ਜਨਮਸਾਖੀਆ ਜਾ ਸੂਫੀਆ ਸੰਤਾ ਦੇ ਬਚਨਾ ਆਦਿ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਇਸੇ ਰਾਹ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਜਾਂ ਸੰਤਾ ਦੇ ਬਚਨ ਵਿਲਾਸ ਉਪਰੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਗੱਦ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਹਿਤਕ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਨਾਲ ਸੰਪਨ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦੋ ਇਨ੍ਹਾ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਤਹਿ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾ ਉਹ ਸਾਰੀ ਸਾਮ੍ਰਗੀ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮਧਕਾਲੀ ਫੋਕਲੋਰ (ਲੋਕ ਰਹਿਤਲ) ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਆਉਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤਾ ਗੁਰੂਆਂ, ਸੂਫੀਆ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿਮਈ ਰਹੱਸ ਜਾ ਰਹੱਸਮਈ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਲੋਕਾ ਦੇ ਕੋਡ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਰਤਾ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਿਰਤਾਤ ਹਨ ਜੋ ਲੋਕਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਈ ਬੀਤੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੀ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੌਕਿਕਤਾ ਆਪਣੀ ਸਿਧੀ ਸਾਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਣ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ, ਕਰਾਮਾਤੀ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਦੇਸ ਤੀਕ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਰਨਣ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਲੌਕਿਕਤਾ ਆਪਣੀ ਸਿਧੀ ਸਾਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਰਹੱਸ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਮਧਕਾਲ

ਵਿਚ ਸੂਫੀਆਂ, ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਮਰਥਨ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਧਕਾਲ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੱਧਰ ਵਾਲੀ ਪੁਰਾਣਭਾਵਨਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਯੁਗ ਦੀ ਹੀ ਦਿਗਵਿਜੈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮਸਾਖੀਆ ਦੀ ਗੱਦ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਵਿਸਰਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ੁੱਧ ਗੱਦ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਸਿਆ ਰੂਪ ਹੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਅੱਗੋਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਰੂਪਾ ਵਿਚ ਜਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਜੁਗਤ ਗੱਦ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਚਰਿਤਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਸਾਡੀ ਉਪਰੋਕਤ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ੁੱਧ ਗੱਦ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੁੱਧ ਗੱਦ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜਿੱਥੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਰੂਪਾਕਾਰ ਤੇ ਵੰਨਗੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੱਦ ਵੀ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਬੰਧ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਮਨ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਪੇਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਿਬੰਧ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸੇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਸੂਚਨਾ ਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਸੰਪੰਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਸਰਜਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਇਸ ਤੋ ਬਿਨ੍ਹਾ ਇਸ ਨਿਬੰਧ-ਸਿਰਜਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਇਕ ਪੜ੍ਹਾਅ ਐਸਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਬੰਧ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਕਲਪਨਾਤਮਕ ਉਡਾਰੀਆ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਖਿਆਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਇਸ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਨਿਹਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਸੇ ਬਾਬਤ ਤੁਹਾਡੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ ਉਡਣ ਵਾਲੀਆ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੰਗਾ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਿਬੰਧ ਬਣ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੈਕੁਲਰ ਗੱਦ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕਮਲਾ ਅਕਾਲੀ, ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤਾਲਿਬ, ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ, ਈਸਵਰ ਚਿਤਰਕਾਰ, ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ, ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਦ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਭਰਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਬਾਰੇ ਆਈਆਂ ਮਨ ਉਡਾਰੀਆ ਤਾਂ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜਿਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੀਕ ਡੇਰਾ ਲਾਈ ਰਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਰੋਮਾਸ

ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਭਾਵੁਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਸਮੇ ਦੇ ਇਕ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਤੀਕ ਕੀਲੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ।

ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਬੰਧਾ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਬੰਧ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਭਾਸ਼ਣ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਤਾਂ ਨਿਰੋਲ ਮਨ ਉਡਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਸੂਚਨਾ ਜਾਂ ਵਾਕਫੀਅਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡੀ ਲੋਕ ਸਿਆਣਪ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਦੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਦ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਜਾ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਇਸ ਲੇਖਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੇ ਹਨ । ਪ੍ਰਿ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਅਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਦ ਦਾ ਸਤੰਭ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਿਸਟ ਹੋਈ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿਚ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਹੈ । ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਲੇਖਕ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਵੀਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਸਾਰਥਕਤਾ ਜਾ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਸਰਜਨ ਦਾ ਉਤਪਾਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿਚ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਐਸਾ ਲੇਖਕ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾ ਰਾਹੀ ਇਧਰ ਓਧਰ ਦੀ ਆਮ ਵਾਕਫੀਅਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚਲਣ ਦੀ ਤੰਬੀਹ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆ ਉਚਿਤ ਸਦਾਚਾਰਕ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਵੀ ਦੇਦਾ ਹੈ । ਪਰ, ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਰ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਕ ਨਿਰਭਾਵ ਸਰਲਤਾ ਵਾਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੱਦ ਸੈਲੀ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਜੇ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੁਸਕਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ । ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਿਰਾਟ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਨਾਂਅ ਹੈ ਜੋ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਯੁਗ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਦੈਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਆਦਰਸ਼ ਅਰਥ-ਉਤਪਾਦਨਾ ਤੇ ਮੁੱਲ-ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵੁਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਸਸਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਰਚੀ । ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਅੱਜ ਤੀਕ ਲੋਕ-ਮਕਬੂਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਲਿਖਤ ਜਗਤ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ । ਇਸ ਨੇ ਰਸਤਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਚੁਣਿਆ ਹੈ । ਇਸਦੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਰਸਤੇ ਦਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਦ ਹਰ ਘੜੀ ਅਗਰਭੂਮੀ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਸਥਾਪਿਤ ਲੀਹਾਂ, ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਿਧੀਆ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀਆਂ ਨਿਰੰਤਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੱਜ ਕੇ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਾਹੋਂ ਕੁਰਾਹ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਮ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪਤਾ ਲਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਾਮੂਹਿਕਤਾ ਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਘਾਟ ਤਾਂ ਉਤਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਸਾਮੂਹਿਕਤਾ

ਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ — ਇਹੀ ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿੱਥ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਉਹ ਕਾਲੋਨੀਵਾਦ ਨੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇਸ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਉਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਸਭਿਅਤਾਸ਼ੀਲ ਮੁੰਦਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਕਰੜੀ ਟਿੱਪਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਗੌਰਵਤਾ ਨੂੰ, ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਤੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਰਪੂਰ ਵਿਰਾਸਤ ਲੱਭਣ ਲਈ ਤੋਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਦਿਸ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਗੱਦ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਬਿੰਦੂਆਂ, ਕੋਣਾਂ ਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਇਸ ਗੱਦ ਦੇ ਹਰ ਨਿਬੰਧ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਵੀ ਹੈ, ਵਿਚਾਰ-ਵਿਸਰਜਨ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਹਿਰਾਈ ਵੀ ਹੈ। ਜੇ ਡੂੰਘੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਗੱਦ ਬਣਤਰ, ਨੂੰ ਗਹਿਰਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਗੱਦ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ ਤੇ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਗੱਦ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੰਨਗੀ ਵਿਚ ਭਾਸਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤਿਰਿਕਤ ਜੁਗਤਾ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਚਿਹਨਕੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਉਹ ਉਸ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਬਦ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆ ਭਾਸਾਈ ਤੇ ਭਾਸਾ ਅਤਿਰਿਕਤ ਜੁਗਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਜੁਗਤ ਤਾ ਵਾਕ ਵਿਨਿਆਸ ਦੀ ਜੁਗਤ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤਿਰਿਕਤ ਜੁਗਤਾਂ ਵਿਚ ਮਧਕਾਲ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਯਾਨ, ਲੋਕ ਰਹਿਤਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੂਫੀਆ, ਗੁਰੂਆ, ਕਿੱਸਾਕਾਰਾ, ਸੂਰਬੀਰਾ, ਆਸਕਾ, ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਦ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ, ਇਹ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਸਾਈ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਯੋਗਤਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੇ ਉਚਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗੱਦ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਰ, ਇਥੇ ਸਵਾਲ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਉਦੇਸਾਂ ਅਧੀਨ ਵਰਤਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਦ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੇਖਾਂ 'ਤੇ ਨਜਰ ਮਾਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਦ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲੇਖ' ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਡੇੜ ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੇਖ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਦ ਨੂੰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਵਿਤਾ, ਕਵੀ ਦਾ ਦਿਲ, ਆਰਟ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਪਰ ਕਟਾਖਯ, ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ, 'ਹੰਸਚੋਗ' ਉੱਤੇ ਰੀਵੀਊ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਉਚੇਰੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਗੁਣ ਲੱਛਣ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਸਤੇ ਤੇ ਉਪਭਾਵੁਕ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਿਆ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜੈਵਿਕਤਾ, ਭਾਵੁਕਤਾ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤਿੰਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਗੁੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆਉਣ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਜੈਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਭਾਵੁਕਤਾ ਨੂੰ ਪਾਣ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਜੈਵਿਕਤਾ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਆਨ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੌਖੀ ਤੇ ਸਰਲ ਵਿਧੀ ਨਹੀਂ ਅਪਨਾਉਂਦਾ। ਉਹ ਜੈਵਿਕਤਾ, ਭਾਵੁਕਤਾ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਆਪਸੀ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਖੜਵੇਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਕਿ ਉਸਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਜੈਵਿਕਤਾ ਨਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾ ਭਾਵੁਕਤਾ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਆਨ ਕਿਵੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਵੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਜੇ ਜੈਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀਆ ਉਪਯੋਗੀ ਸੀਮਾਵਾ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਸਗੋਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਭਾਵੁਕਤਾ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਵਿਗਸਦਿਆਂ ਵਿਖਿਆਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮਾਨਵੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕਤਾ ਬੇਸ਼ਕ ਹੈ, ਪਰ ਪਹਿਲ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ। ਇਉਂ ਜੈਵਿਕਤਾ ਤੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੇਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਮਜ਼ ਭਰੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਰਾਤਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ਕਾਵਿ, ਗੱਦ ਜਾਂ ਲਿਖਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਦੀ ਕਾਲੰਕੀਬਾਜ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਟਿੱਪਣੀਸੀਲ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਦ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਸਮਰਥਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ

ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਲਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸਤਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਲੀ ਭਾਰੀ ਗਾਉਰੀ ਸਮਗ੍ਰੀ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਉਘਾੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਲਿਖਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾ ਲੇਖਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਚੇਤਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗੱਦ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਉਘਾੜਿਆ ਹੈ। ਅਸੀ ਉਸ ਦੇ 'ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲੇਖ' ਦੇ ਮੁਖਬੰਦ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਅਤਿਅੰਤ ਸੰਖਿਪਤ, ਸੰਕੋਚਵੀਂ ਤੇ ਰਮਜ਼ ਭਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। 'ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲੇਖ' ਦੇ ਮੁਖਬੰਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ "ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲੇਖ ਆਮ ਖ਼ਿਆਲਾ ਦੇ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਪਏ ਕਿਸੀ ਨੁਕਤੇ ਥੀਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਕਦੀ ਕੋਈ ਘੜੀ ਆਣ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਜੀਵਨ .... ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਕਿਸੀ ਅਣਡਿੱਠੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾ ਚਮਕਦਾ ਹੈ ..... ਰਿਮਝਿਮ, ਰਿਮਝਿਮ ਜੋਤੀ ਦਾ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੀਏ, ਬਰਤਨ ਰੱਖੀਏ .... ਚਾਦਰਾਂ ਤਾਣੀਏ। ਨੂਰੀ ਫੁਹਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਕੋਈ ਬੂੰਦ ਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ ... ਇਦਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੀ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦ ਨੇ ਆਣ ਟੁੰਬ ਉਠਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਅਣਮੁੱਲੀ ਲਿਸ਼ਕ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਧਾਰੀ ਦਿਸ ਆਵੇਗੀ।" ਉਪਰੋਕਤ ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਤਿਅੰਤ ਭਰਪੂਰ, ਪਰ ਸੰਖਿਪਤ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਪਰਲੇ ਸਤਰ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆਂ ਇਸ ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੁਗਤ ਤੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ, ਰਤਾ ਕੁ ਡੂੰਘੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਿਰਜਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨੂੰ ਭਾਵਪੂਰਤ ਉਮੰਗ ਤੇ ਜੋਤ ਪੂਰਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਿਲਵੇਂ ਸੰਤੁਲਨ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੀ ਜਾਚੇ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੋਤ ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਕਿਸੇ ਅਤਿਅੰਤ ਟਿਕਵੀਂ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਯਤਨਸ਼ੀਲ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਇਕਾਗਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਇਉ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਇਕਾਗਰਤਾ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਲਿਖਤ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਚਮੁੱਚ ਇਕ ਅਮੁੱਲੇ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਪਰ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਗੱਲ ਇਸ ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਥ ਨੂੰ ਬੜੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਬੌਧਿਕਤਾ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੰਤੁਸਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼

ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 1929 ਵਿਚ ਲਿਖ ਗਏ। ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗੱਦ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਬਾਰੇ ਐਸੇ ਨਿੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਗੱਦ ਸੈਲੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁੱਖਬੰਦ ਦੇ ਅਗਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤ ਦਰਸ਼ਨ, ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਪਰਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਕਵਿਤਾ, ਕਵੀ ਦਾ ਦਿਲ, ਆਰਟ ਆਦਿ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀਸ਼ੀਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। 'ਕਵਿਤਾ' ਨਾਮੀ ਨਿਬੰਧ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਵਿ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਬੰਧ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਾਵਿ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣਾ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਜੋ ਰਹੱਸਮਈ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਕਾਵਿਮਈ ਰਹੱਸ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਮੂਲਕ ਵਾਕ ਆਪਣੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕਰਦੇ ਹਾਂ —"ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਵਚਨ ਕਵਿਤਾ ਹਨ", "ਵੇਖੋ ਖੇਤਾ ਵਿਚ ਲਿੱਲੀਆ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜ ਰਹੀਆ ਹਨ ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ? ਨਾ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਨਾ ਕਪੜਾ ਬੁਣਦੀਆਂ ਹਨ", "ਪੂਰਬ ਦੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧ ਬਚਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਅਥਵਾ ਉਚਾ ਸਾਹਿਤਯ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਮੰਨੀ ਹੈ।" "ਕਵਿਤਾ ਨੈਣਾ ਵਿਚ ਸੁਫਨੇ ਲਟਕਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਦਿੱਲ ਵਿਚ ਅਸ਼ਰੀਰੀਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਕਰਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।" "ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਤਾਂ ਇਲਾਹੀ ਲੋਕ ਹੋਏ, ਪਰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਦਇਆ, ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਮਿੱਰਤ, ਗਰੀਬੀ, ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗਯਤੇ ਚਾ ਮਿਲਵਾਂ ਹੋਣਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ।" "ਕਵਿਤਾ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕੁਆਰਾਪਣ ਹੈ... ਕਵਿਤਾ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅਨੰਤ ਚੁੱਪ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਤੇ ਸੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਸ ਅਕਹਿ ਵਿਸਮਾਦੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਹੈ।" ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਲੇਖ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਬੰਧੀ ਨਿੱਖਰੀ ਹੋਈ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਸਰਜਨ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਸ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਲੇਖਕ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗੱਲਬਾਤ ਸਾਧਾਰਣ ਵਾਕ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਵਾਕ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਤਾਂ ਗੱਦ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ, ਪਰ ਕਾਵਿ ਵਰਗੇ ਵਿਸੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਧਾਰਣ ਤੇ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਾਰ ਗਰਭਤ ਕਰਨਾ

ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਉਹੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਥੇ 'ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਨੰਗੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚੀਂਦੀ ਹੈ।' ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਕਾਵਿ-ਸਾਸਤ੍ਰ, ਜੋ ਕਾਵਿ ਸੰਬੰਧੀ ਛੰਦ, ਅਲੰਕਾਰ, ਰਸ, ਬਿੰਬ ਇਤਿਆਦਿ ਹੋਰ ਸਿਲਪੀ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਕਾਵਿ ਦੀ ਉਸ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਸੇਸਤਾ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਦੀ ਕੋਸਿਸ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਮੱਨੁਖ ਨੂੰ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਪਯੋਗੀ ਮਸਲਿਆ ਤੋਂ ਇਕ ਲਾਂਭੇ ਕਰਦੇ ਰਹੱਸਮਈ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਕਾਵਿਮਈ ਰਹੱਸ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਆਨੰਦ ਦੇ ਦੇਸ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਵਾਕ ਸਾਡੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਰਵਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਦੋ ਬਦੀ ਇਕ ਅਤਾਰਕਿਕ ਤੇ ਰਹਸਮਈ ਰੰਗਣ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਆਮ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਪਰ ਕਾਵਿ ਸਾਸਤ੍ਰੀ ਸੂਝਬੂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਪਾਠਕ ਜਦੋਂ ਸਬਰ ਤਹੰਬਲ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਜੋਂ ਕਾਵਿ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਰੂਪਾਤਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨਿਖਰੇ ਹੋਏ ਸੰਕਲਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਕਾਰਗੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਪੇਸ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਸਾ ਨੂੰ ਵੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਘੜਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਵਾਕ ਸਾਨੂੰ ਅਸਪਸਟ ਰਹੱਸਮਈ ਤੇ ਪਰੋਖ ਲਗਦੇ ਹਨ ਉਹੀ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਵੱਥ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਘੜ ਸਕਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਇਸ ਅਯਾਮ ਵਿਚ ਨਿਖਰੀ ਹੋਈ ਗੱਦ ਸ਼ੈਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੇ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉਸ ਦੇ ਨਿਬੰਧ-ਕਵੀ ਦਾ ਦਿਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਪਰ ਕਟਾਖਯ, ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ, ਆਰਟ ਆਦਿ ਵੀ ਕਾਵਿ-ਸਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਿਤ ਵਿਸੇਸਤਾਵਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੂਰਬੀ ਵਿਸਵ ਦ੍ਰਿਸਟੀਕੋਣ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ, ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀਬਾਜ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ ਅਧੀਨ ਕਈ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਿਬੰਧ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਦਰਸ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀ "ਪਿਆਰ" ਮਜ਼ਬ, ਵਤਨ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਕਿਰਤ, ਮਿਤਰਤਾ ਆਦਿ ਹੋਰ ਨਿਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਆਧਾਰਸ਼ਿਲਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ

ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਪਰਕ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨਿਰਮਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇਸੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਉਤਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਦ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਆਪਣੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਪਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਮੂਲਕ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਇੱਕੋ ਹੈ। ਇਹ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਸਮੁੱਚੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਰਹੱਸਮਈ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਕਾਵਿਮਈ ਰਹੱਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਸੁਗਠਿਤ ਕਰਕੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਰਹੱਸ ਤੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਵਿਚ ਭਾਵਨਾ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਤਰਕ ਤੇ ਅਤਰਕ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਚਲੇ ਪਦਾਰਥਕ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ ਜੈਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਪਹਿਲਾ ਇਕ ਭਾਵਭੂਮੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਹੱਸਮਈ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਕਾਵਿਮਈ ਰਹਿੱਸ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੀਡਾ, ਰੂੜ ਹੋਇਆ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਦ ਅਧੀਨ ਕਈ ਵਿਵਰਣ ਜੋੜਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਗੱਦ ਰਚਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਤਿਅੰਤ ਸਾਧਾਰਣ ਮਸਲਿਆ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਾਰਦਰਸੀ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਇਕ ਐਸੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਅਤਿਅੰਤ ਮੁੱਲਵਾਨ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਹ ਅਗਲੇ ਵਿਸਥਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਸੰਪੰਨ ਤੇ ਸਾਰ ਗਰਭਿਤ ਕਰਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਸਰਜਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਪਰਕ ਗੱਦ ਸ਼ੈਲੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਦ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਚ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਇਕ ਵਸਿਸ਼ਟ ਸਥਾਨ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ।

—ਡਾ. ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਪੁੰਨੀ
ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਦਿੱਲੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲਾ
ਦਿੱਲੀ-110007

1. ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲੇਖ ਦਾ ਮੁਖਬੰਦ

ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲੇਖ ਆਮ ਖ਼ਿਆਲਾ ਦੇ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਪਏ ਕਿਸੀ ਨੁਕਤੇ ਥੀ ਨਹੀ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਕਦੀ ਕੋਈ ਘੜੀ ਆਣ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਰ ਧਰਤੀ ਥੀ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਕਿਸੀ ਅਣਡਿੱਠੇ ਆਕਾਸ ਵਿੱਚ ਜਾ ਚਮਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਬਲਦੀ ਹੀਰੇ ਦੀ ਕਣੀ ਦੀ ਅੱਗ-ਨੋਕ ਦੇ ਉਡਾਰੂ ਜਿਹੇ ਕੇਦਰ ਥੀ ਕੁਛ ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਰਿਮਝਿਮ. ਰਿਮਝਿਮ ਜੋਤੀ ਦਾ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਜੋ ਮਰਜੀ ਕਰੀਏ, ਬਰਤਨ ਰੱਖੀਏ, ਮੂੰਹ ਅੱਡੀਏ. ਹੱਥ ਪਸਾਰੀਏ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਚਾਦਰਾ ਤਾਣੀਏ। ਨੂਰੀ ਫੁਹਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਕੋਈ ਬੂੰਦ ਲੂਆ ਵਿੱਚ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਹੀ ਦਿਸਦੀ, ਹੱਥਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਹੀ ਆਉਂਦੀ। ਇਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੀ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦਰ ਨੇ ਆਣ ਟੁੰਬ ਉਠਾਲਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾ ਲੇਖਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਅਣਮੁੱਲੀ ਲਿਸਕ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਧਾਰੀ ਵਗੀ ਦਿਸ ਆਵੇਗੀ।

ਖ਼ਿਆਲ ਸੋਚੇ ਨਹੀ ਜਾਂਦੇ, ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਚਿੱਟੇ ਬਾਜਾ ਵਾਂਗ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਨੀਲੇ ਗਗਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸੁਹਣੇ ਢੰਗਾ ਦੀ ਫਰਫੱਰਾਟ ਵਿੱਚ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੁਖੀ. ਦੁਖੀ, ਵਿਛੜੇ ਮਿਲੇ. ਦੋਹਾ ਦੇ ਨੈਣ ਅਗੱਮ ਦੇ ਜਲ ਨਲ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੀ ਅਗੱਮ ਰਸ ਦੀ ਝੋਕ ਦਾ ਝੂਟਾ ਹੈ। ਆਪੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਏਵੇ ਮੈ ਉਹ ਜਿਹਨੂੰ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਨਹੀ ਆਉਂਦੀ, ਇਕ ਸਤਰ ਜੋੜਨੀ ਔਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਛੰਦ ਸੈਲਾਨੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ. ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਫਰਾਕ ਕੋਟ ਤੇ ਟਾਈ ਤੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਜੁਤੀ ਆਦਿ ਦੀ ਨਬਾਬੀ ਕੈਦ ਮੈਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਮੈ ਹੋਇਆ ਨਾਂਹ ਤੇ ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸ਼ੈਲੇ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਔਫ ਲਵ ਦਾ ਅੰਦਾਜ ਪਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਪੁਠੇ ਸਿੱਧੇ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਜਾਵਣ ਤਾ ਵੀ ਉਸ ਮਾਖਿਓ ਨਾਲ ਹੋਠ ਜ਼ਰੂਰ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜੁੜੇ ਹੋਠ ਤੇ ਉਹ ਦਸਵੇ ਦਵਾਰ ਪਹੁੰਚੇ ਸਵਾਦ ਦਾ ਇਕ ਛੰਦ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਮੈ ਸੈਲਾਨੀ ਛੰਦ ਨਾਮ ਦੇਣ ਦੀ ਬੇਖਤਰ ਹੋ ਦਲੇਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਘੜੀ ਦਾ ਪੈਂਡੂਲੈਮ ਜਰਾ ਅਸਲੀਅਤ ਵਲ ਸੁਟਿਆ ਜਾਵੇ. ਕਾਵਯ ਦੇ ਰਸ ਦਾ ਮਾਖਿਓ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ. ਤੇ ਤੁਕਬੰਦੀ ਥੀਂ, ਦਰਹਕੀਕਤ ਆਮ ਮਖਲੂਕ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬੰਦਿਆ ਦਾ ਮਨ ਕੁਛ ਉਪ੍ਰਾਮ ਹੋਵੇ। ਕਿਸੀ

ਵਕਤ ਤੁਕਬੰਦੀ ਦਾ ਮਸਨੂਈ ਰਾਜ ਸਾਡੇ ਕਨਾ ਨੂੰ ਆਦਤ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀ ਸੱਚ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ ਸੱਚ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਸੁਣੀਏ ਹੀ ਨਾਹ। ਇਹ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਨਾਲ ਬੇਸਬਰੀ ਮੇਰੀ ਤਬੀਅਤ ਦੀ ਕਮਜੋਰੀ ਸਮਝੋ ਤਦ।

ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਜੀਵਨ ਆਦਰਸ਼ਾ ਵਲ ਕਈ ਇਸਾਰੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਮੈ ਤਕਰੀਬਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅੱਖੀ ਡਿੱਠਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਮੈ ਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਨਾਲ ਇੱਨੀ ਨਹੀ ਸਿਖੀ. ਹੁਣ ਵੀ ਪੈਂਤੀ ਦੇ ਕਈ ਅੱਖਰ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਣੇ ਨਹੀ ਆਉਦੇ। ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਘਰ ਆਇਆ, "ਬਾਪੂ ਨੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ", ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜਾ ਜਿੱਥੋਂ ਮੈਂ ਨੱਸ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ. ਮੁੜ ਲੁਆ, ਮੈਨੂੰ ਅੰਦਰ ਮੁੜ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੈ ਬਖਸਿਆ ਗਿਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ, ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮੁੜ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਸੁਭਾਗ ਘੜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਇਕ ਮਹਾਪੁਰਖ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੋਏ, ਅਰ ਆਪ ਦੇ ਕਿਰਪਾ ਕਟਾਖਯ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬੋਧ ਤੇ ਖਿਆਲ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਆਈ। ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਮਿਲੀ ਤੇ ਉਸੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜਰ ਵਿੱਚ, ਉਸੀ ਮਿੱਠੇ ਸਾਧ ਵਚਨ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਆਈ। ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਆਈ ਚੀਜ ਦੇ ਔਗੁਣ ਸਭ ਸਖਸੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਗੁਣ ਕੁਲ ਉਸ ਬਖਸਣ ਵਾਲੇ ਦੇ। ਸੋ ਮੈ ਹਾ ਤੇ ਉਹ ਨਿਮਾਣਾ ਦਰ ਭਿੱਖ ਮੰਗਦਾ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਦੀ ਲਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਘਦੀ ਹੀਰੇ ਦੀ ਕਣੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਕੀ ਖਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ. ਕੀ ਹੈ, ਮਾਂ ਨੇ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ, ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਮੋਤੀ ਚਮਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਵਾ ਹਿਲਾਦੀ ਹੈ ਹਿਲਦੇ ਹਨ, ਕਿਰਨ ਪੈਦੀ ਹੈ ਡਲ੍ਹਕਦੇ ਹਨ।

ਸਖੀ ਸਹੇਲੀ ਨੇ ਫੁੱਲ ਲਟਕਾ ਦਿਤੇ ਲਟਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਮੌਜ ਹੈ, ਆਪ ਦੀ ਬਖਸਸ ਹੈ, ਦਾਤ ਹੈ, ਰੂਪ ਹੈ, ਬਿਨ ਸਾਧਨ ਸਿਧੀ ਹੈ, ਭੁੱਲਾ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ ਚਮਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੁਕਰ ਹੈ ਓਸ ਅਗੱਮੀ ਫੁੱਲ ਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਬਲਦੀ ਮਸਾਲ ਵਾਂਗ ਮੋਏ ਦਿਲ-ਦੀਵੇ ਮੁੜ ਜਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੇ ਨਮੂਨੇ ਨਸਰ ਤੇ ਨਜ਼ਮ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਾਪੀਰਾਈਟ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਲਈ ਲੇਖਕ ਆਪ ਦਾ ਅਤੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੈ।

—ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਅਕਤੂਬਰ 1929

ਡਾਕਖ਼ਾਨਾ ਚਕ ਨੰਬਰ : 73/19

ਬਰਾਸਤਾ ਜੜਾਂਵਾਲਾ,

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫ਼ਤਹ ।।

2. ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ ਦਾ ਮੁਖਬੰਦ

ਦਾਰਸਨਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਫਲਸਫਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਗਤ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹਿੱਸਿਆ ਵਿਚ ਦਿਮਾਗੀ ਉੱਨਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੀ, ਚਲੀ, ਵਧੀ ਤੇ ਹੁਣ ਵਿੱਦਿਆ ਪਰਚਾਰ ਤੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਫਰ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਵਟਾਦਰੇ ਸੌਖੇ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਔਜ 'ਤੇ ਅਪੜ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਨਤ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹਿੰਦ ਦਾ ਹੈ, ਗੋ ਯੂਨਾਨ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਜਮਾਨੇ ਤੇ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਧਵੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਦਮ ਮਾਰੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਸੰਖੇਪ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸਣੇ ਵੀ ਜਿਲਦਾਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਾਰ ਦਾ ਸਾਰ ਕੇਵਲ ਨਿਚੋੜ ਵਾਗੂ ਦੱਸਦੇ ਹਾ, ਦੋ ਖਿਆਲਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

1. ਹਿੰਦ, ਯੂਨਾਨ, ਯੂਰਪ, ਚੀਨ ਤੇ ਜਰਮਨੀ ਆਦਿਕ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਚੋੜ ਹੈ ਕਿ: ਜਗਤ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ (ਆਤਮਾ ਜਾ ਮਰਜੀ) ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਗ੍ਰਹਿਣ' (ਜਾ ਹਉ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ) (Assertion) ਨਾਲ ਰਚਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਹਉ ਜਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਰੁਖ ਦੇ ਨਿਵਾਰਨ (Denial) ਤੋਂ ਕਲਿਆਨ ਹੈ।

2. ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਨਿਟਸੇ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਖਿਆਲ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਉ ਨਿਵਾਰਨਾ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿਣ ਜਾ ਹਉਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਇਹੀ ਮੁਰਾਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਇਹੀ ਫਲਸਫਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹੀ ਕਰਤਵ ਦਰੁਸਤ ਹੈ।

ਇਸ ਦੂਸਰੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਤ-ਫਤਹਿ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੰਗ ਹੋਇਆ, ਇਹੋ ਖ਼ਿਆਲ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਦਗੁਦੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ – ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਧਰਮ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪੁਆ ਕੇ ਟੋਰਿਆ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਬਿਨਾ 'ਤੇ ਕੇਵਲ ਸੋਚਾਂ

ਵਿਚਾਰਾ ਦਾ ਇਕ ਗੋਰਖਧੰਦਾ, ਖਿਆਲ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਵਾਲੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਇਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੋਮੇਂ ਤੋਂ ਫੁਟਿਆ ਅਮਲੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਲਹਿਰ ਤੇ ਰੰਗ ਰਸ ਨਾਲ ਥਰਕਦਾ, ਧਰਕਦਾ, ਗੇੜ ਮਾਰਦਾ ਉਮਲਦਾ ਤੇ ਉਛਲਦਾ ਕਰਤਵ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਮੁਦਾ ਤੇ ਅਸਰ ਅਮਲੀ ਤੇ ਆਦਰਸਕ 'ਇਨਸਾਨ' ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਇਕ ਅਮਲੀ ਇਨਸਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਫਲਸਫਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੇ ਤੁਲ ਹੈ ਕਿ 'ਆਦਰਸਕ ਇਨਸਾਨ' ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮੰਡਲ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ ਜੋ ਗਲ ਕਿ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਦਰਦਾਨੀ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕੀ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ, ਕੇਵਲ ਦਿਮਾਗੀ ਤਲਾਸ 'ਤੇ ਲੋਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਨਸਾਨਾ ਦੀ, ਜੋ ਆਤਮ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ, ਬੁੱਧ ਦੀ ਚਤੁਰਤਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਗੋਰਖਧੰਦੇ ਰਚ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸਮਝ ਲੈਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਅੱਲਕ ਰਖਦੀਆ ਹਨ । ਕਰਤੂਤ (Action) ਵਲ ਪ੍ਰੇਰ ਵੀ ਦਿੰਦੀਆ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਜਾਨ ਤੇ ਨਿਗਰ ਨੀਹ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਨਹੀ ਰਖਦੀਆ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਜਾ ਜੀਵਨ ਲਹਿਰ ਵਾਲਾ ਰੌ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾ, ਉਹ ਦਿਮਾਗ ਹੀਨ, ਬੁਧੀ ਹੀਨ ਮੰਡਲ ਦੀ ਸੈਅ ਨਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਜੀਊਂਦਾ ਬੁੱਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਜਾਨ ਉਸ ਦੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਜਾਗਰਤ ਤੇ ਅਨੰਤ (Infinite) ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਛੁਹ (Touch) ਵਿਚ ਹੈ ਤਾ ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਆਸਰਾ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ (Ideal) ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਬੁੱਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਸਮਰਥਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਦਰਸ ਦਿਮਾਗੀ ਹਿਲਜੁਲ ਤੋਂ ਉਤਪਤ ਨਹੀ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਛੁਹ ਤੋਂ । ਪਰ ਹੁਣ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ ਦਾ ਪਰਤੌ (Reflection) ਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਪਰਤੌ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੁਨਾਸਬ ਟਿਕਾਣੇ ਰਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਮਲ (Action) ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਨਿਰੇ ਫਲਸਫਾ ਦਾ ਜੋ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਮਾਜਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਰੁੱਤੇ ਕੋਈ ਛੁਹ[1] ਆ ਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ ਦਾ ਅਕਸ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਦੋਵੇ ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਪਣੀ ਦੌੜ ਤੇ ਟੇਕ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਨਮ ਦੋਹਾ ਦਾ ਅਲਗ ਅਲਗ ਹੈ ਤੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦਿਲੀ ਮੁਰਾਦ (Motive) ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਰਨੀ ਕਰਤੂਤ ਜਾ ਅਮਲ (Action) ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effect) ਤੇ ਤਾਕਤ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀ ਹੈ । ਨਮੂਨੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਵਿਚ ਸਾਖ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਆਦਰਸ' ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾ । ਪਿੱਛੇ ਕਹੇ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਦੋ ਖਿਆਲ ਜੋ (੧) 'ਹਉ ਧਾਰਨ ਜਾ ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion)

1. Intuition & inspiration

ਤੇ (੨) 'ਹਉਂ ਨਿਵਾਰਨ ਜਾਂ ਨਿਖੇਧੀ' (Denial) ਵਾਲੇ ਨਿਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੀ ਨਹੀ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਸਾਂਖ ਯੋਗ ਵੇਦਾਂਤ ਸਾਰੇ 'ਨਿਵਾਰਨ' ਦੇ ਅਸੂਲ 'ਤੇ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਇਨ੍ਹਾ ਦੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਫਰਕ ਹੋਣ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਨੇ ਹਿੰਦ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਇਆ। ਬੁੱਧ, ਜੈਨ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਇਸੇ 'ਨਿਵਾਰਨ' ਨੀਂਹ 'ਤੇ ਖੜੇ ਹੋਏ, ਪਰ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ, ਚਾਹੇ ਸਿਕੰਦਰ ਵਰਗੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਚਾਹੇ ਨਾਦਰ ਵਰਗੇ ਧੂਤਿਆਂ, ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਦਿਸੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਮਲ ਹਉਂ, ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion) ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਫਲਸਫਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਟਸ਼ੇ ਵਾਲਾ ਕਦੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਦੋਵੇ ਖਿਆਲ ਤੇ ਅਮਲ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਸੀ ਰੋਟੀ ਵਾਗੂ ਇਕ ਇੰਤਹਾ (Extreme) 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੀਵਨ ਦੀਆ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਦਰਸਕ ਗੱਲ ਕਿਤੇ ਹੋਰਥੇ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੋ ਉੱਚੀਆਂ ਦਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਪੰਦਰ੍ਹਵੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਆਪ ਬਸਰ ਕੀਤੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫੂਕੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਸਬਦਾ ਤੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਉਹ ਅਮਲੀ 'ਜੀਵਨ-ਰੌ' ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਰੌ ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਸਾ ਉੱਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਅਗਿਆਨ-ਮੰਡਲ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਰਜੀਵ ਸਕਤੀ ਨਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਗਿਆਨ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਸਪੱਸਟ ਇਕ ਸਤਿਆਵਾਨ ਮੂਰਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗ ਨੇ ਘੋਟ ਘੋਟ ਕੇ ਪੈਦਾ ਨਹੀ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਜੀਵਨ ਰੌ ਨੇ, ਕਿਸੇ ਅਨੰਤ ਛੂਹ (Intuition and inspiration) ਨੇ ਅਕਸ ਪਾ ਕੇ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਆਦਰਸ ਦਾ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਰਕ ਰਹੇ[1] ਜੀਵਨ ਦਾ ਤੇ ਹੱਥਾ ਪੈਰਾ ਅੱਖਾ ਆਦਿ ਤੋ ਹੋ ਰਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸਾਲੀ ਅਸਰ ਵਾਲਾ ਅਮਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨਿੱਗਰ ਕਾਰਨ ਵਿਚ ਸੀ ਜੋ ਦਿਮਾਗ ਤੋਂ ਉਪਜਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸਦਾ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਜਲ ਤੇ ਰੌਸਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ (Feel) ਕਰਾਣ ਲਈ 'ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਸਤਿਆ' ਜਗਾਉਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅੱਗੋ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਮਲੀ ਸਤਿਆ ਭਰਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਰੌ ਨੇ ਦਿਮਾਗਾ ਤੇ ਕਬਜੇ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਜਲ ਰੌਸਨ ਤੇ 'ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਸਤਿਆ ਵਾਲੇ[2] ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾ ਰੌਸਨ ਦਿਮਾਗਾਂ ਤੇ 'ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਸਤਿਆ ਵਾਲੇ'[2] ਦਿਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਉਸ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ ਤੇ ਸੁਆਦ ਤੇ ਅਕਹਿ ਛੂਹ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰੀ ਅਮਲ ਕੀਤੇ ਤੇ ਇਸ ਅਮਲ ਤੇ ਇਸ ਅੰਦਰਲੇ ਨਾਲ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜੀਵਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਫਲਸਫਾ ਜਾਂ ਦਾਰਸਨਿਕ ਅੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨਾਂ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦਾ ਵਿਚਰਦਾ

---

1 Pulsating

2. Feeling ਤੇ Realization ਵਾਲੇ

ਰਿਹਾ (Action ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਦਾ ਰਿਹਾ) ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਜੂਦ ਵਿਚ (In book form) ਸੰਗੀਤ (Music) ਤੇ ਕਵਿਤਾ (Poetry) ਦੀ ਜੀਉਂਦੀ ਧਰਕ (Pulsation) ਨਾਲ ਅੱਖਰਾ, ਪਦਾਂ ਤੇ ਬੀੜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ[1] ਵੀ ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਤੇ ਮੁਤਾਲਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਦਿਮਾਗ਼ੀ ਫਲਸਫੇ ਵਾਂਗੂ ਛਣ ਛਣ ਕੇ ਕਾਟਛਾਟ ਖਾ ਕੇ ਨਿਰੇ ਦਲੀਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ[2] ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀ ਆਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਲੋੜ ਪਈ ਤੇ ਨਾ ਜੀਵਨ ਰੌ ਦੀ ਥੁੜ ਆਈ ਕਿ ਨਿਰੇ ਦਿਮਾਗ਼ੀ ਥੰਮ੍ਹਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ।

ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਦਿਮਾਗ਼ੀ ਹਨੇਰੀ ਜਗਤ 'ਤੇ ਝੁਲ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਅਮਲ ਤੇ ਜੀਵਨ ਖੰਭਾ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣੀ ਹੋ ਕੇ ਕੇਵਲ ਦਲੀਲੀ ਲਹਿਰ ਦਿਲਾਂ ਦਿਮਾਗਾ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹਵਾ ਉੱਪਰ ਕਹੀ ਰੌ ਵਾਲਿਆ[3] ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਵੜੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਹੀ ਜਗਤ ਦਾ ਅਮਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾ ਉਸ ਰੌ ਵਾਲਿਆ ਦੇ 'ਘੁਟੇ ਮਨ' ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਦੇਖੋ ਸਾਂਖ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਿਟਸ਼ੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ੰਕਰ ਇਹ ਕਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਪਲੇਟੋ ਇਹ ਕਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਇਹ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਇਹ ਆਖਿਆ । ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਸਾਡਾ ਆਦਰਸ ਦਿਮਾਗੀ (Intellectual) ਤਰੀਕੇ ਤੇ ਦੱਸੋ । ਤਦ ਜਰੂਰੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਜੀਵਨ-ਸੋਮੇਂ' ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਜੀਵਨ ਰੌ ਤੋਂ ਲਾਭਵੰਦ ਹੋਣ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਅੱਗੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਲਿਆਦੀ ਜਾਵੇ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ — ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿਮਾਗ਼, ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਲਈ ਤੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਲਈ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਪਰ ਕਥਿਆ ਆਦਰਸ਼ ਵਿੱਦਿਆ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ ਹੋਣ ਲਈ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਫੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਖ ਵਾਗੂ ਨਿਰੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਗਿਣਨੇ, ਘੜਨੇ ਤੇ ਘੋਟਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਨਹੀ ਕੀਤਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਛੋਹ ਲਿਆਦੀ ਜੋ 'ਅਨੰਤ ਛੁਹ' ਆਖੋ, ਸੁਰਤ ਦੀ ਛੋਹ ਆਖੋ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਆਖੋ, ਚਰਨ ਕੰਵਲ ਦੀ ਮੌਜ ਆਖੋ, ਲਿਵ ਆਖੋ, ਆਤਮ ਰਸ ਆਖੋ, ਸੁਰਤ ਦੀ ਜਾਗ੍ਰਤ ਆਖੋ, ਜੋ ਚਾਹੋ ਨਾਮ ਦਿਓ, ਪਰ ਉਹ ਕੋਈ ਸ਼ੈਅ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਟੁੰਬ ਕੇ ਜਗਾ ਦੇਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਰੌ ਇਸ ਵਿਚ ਫੇਰ ਦੇਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਿਵੇ ਨੀਂਦ ਮਗਰੋਂ ਜਾਗ ਕੇ ਜਾਗ ਪੈਣ ਦਾ ਇਕ ਅਹਿਸਾਸ (ਪ੍ਰਤੀਤੀ) ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਜਿਹਾ ਆਉਦਾ

---

1 ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ

2. As a work of phillosophy

3. ਮੁਰਾਦ ਸਿੱਖਾ ਤੋਂ ਹੈ ।

ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਆਪੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਗ੍ਰਤ (Awakening) ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਕੁਝ ਉਭਾਰ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਕੁਝ ਉਚਿਆਣ (Elevation) ਜਿਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਕੁਝ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹਲਕਾਪਨ ਜਿਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਕੁਝ ਅੰਦਰ ਹੁਸਨ ਜਾ ਸੁੰਦਰਤਾ ਜਿਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਵਿਚ 'ਗ੍ਰਹਿਣ' (Assertion) 'ਤਿਆਗ' (Denial) ਜਾ 'ਹਉ ਧਾਰਨ' ਤੇ 'ਹਉ ਨਿਵਾਰਨ' ਦਾ ਝਗੜਾ ਬਿਨਾ ਝਗੜਿਆ ਚੁੱਕ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਇਕ ਗੋਰਖ ਧੰਦਾ ਹੈ, ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਨੱਸਣ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਰਸਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਤਿਆਗ ਤੇ ਆਪਾ ਨਿਵਾਰਨ ਤੇ ਆਪਾ ਕੁਹਣ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਹ ਦਿਲਗੀਰੀ ਆ ਕੇ ਨਹੀ ਵਾਪਰਦੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਕਿ ਜਗਤ ਹੀ ਮਨੋਰਥ ਹੈ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਐਸ ਕਰਨੀ ਪਦਾਰਸ ਜੋੜਨੇ, ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਮਾਰ ਕੇ ਦੁਖਿਤ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਸਿਰ ਕੱਢ ਤੁਰਨਾ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਮੋਢਾ ਮਾਰ ਕੇ ਡੇਗਣਾ ਇਹੀ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਇਹ ਅਫਾਰਾ ਆ ਕੇ ਦਿਲ ਦਾ ਕਬਜਾ ਨਹੀ ਕਰਦਾ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਤੋ ਅੰਧੇਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨਹੀ ਕਰਵਾਉਦਾ।

ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਉਲਝਨ ਘਬਰਾਉਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ਬਰੇ ਕੀ ਹੈ ? ਕਿਉਂ ਰਚੇ ਗਏ ? ਕਿਉ ਆਏ ? ਪੀੜਾ ਹੈ, ਦੁੱਖ ਹੈ, ਪੀੜਾ ਕਿਉ ਹੈ ? ਜਿਸ ਨੇ ਰਚਿਆ ਉਸ ਨੇ ਪੀੜਾ ਕਿਉ ਰਚੀ ? ਨਿਰਪੀੜ ਰਚਦਾ। ਪਾਪ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਪਾਪ ਦਾ ਦੰਡ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਐਉ ਹੁੰਦਾ, ਐਉ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ ? ਪੜ੍ਹੀਏ, ਤਪ ਕਰੀਏ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੀਏ ? ਪਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀ ਲਗਦਾ। ਚਲੋ, ਜਾਣ ਦਿਓ ਜਾਂ ਇਹ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ, ਤਾਂ ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਹੈ, ਦਾਰੂ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਤੇ ਸੁਹੱਪਣ ਦੀ ਵੀਟੀ, ਨਾਦ ਵਾਲੀ ਗਲੇ ਦੀ ਨਾਲੀ ਜਾਂ ਤੁੰਬੇ ਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦੀ ਵੀਣਾ, ਜਾ ਬਾਸ ਦੀ ਸੱਤ ਛੇਕੀ ਪੋਰੀ ਦੀਆ ਆਵਾਜ਼ਾ ਦੀਆ ਮੌਜਾ ਵਿਚ ਬਿਤਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਦੇ ਝਮੇਲੇ ਨਹੀ ਪੈਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਅੰਦਰ ਲਗ ਗਈ, ਕੋਈ ਛੁਹ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਉਚਿਆਨ (Elevation) ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤੀ (Feeling) ਵਿਚ ਉਚਿਆ ਜਾਂਦੀ (Elevate) ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤਿਆਗ ਆਪੇ (Self) ਤੋਂ ਹੇਠਾ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੋਵੇ ਥੰਮ੍ਹ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਉਚਿਆਨ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਦੇ ਹੇਠਾ ਆਪੇ ਆ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਐਸਾ 'ਜਾਗ ਪਿਆ ਇਨਸਾਨ' ਇਹ ਥੰਮ੍ਹ ਕਿਤੋਂ ਲਕੋ ਕੇ. ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਦੀ ਉਚਿਆਈ ਹੇਠਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਉਹ ਦਰਸਨ ਸਾਸਤਰਾ ਦੀ ਘੋਖ ਤੋਂ ਜਾ ਤਪੀਆ ਹਠੀਆਂ, ਤਿਆਗੀਆਂ ਜਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣੀਆ ਦੀ ਸੁਹਬਤ ਤੋਂ ਇਹ ਥੰਮ੍ਹ ਘੜ ਘੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਜਾ ਹੱਥਾ ਤੇ ਪੈਰਾ ਦੇ ਅਮਲ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਆ ਕੇ ਨਹੀ ਠੋਕਦਾ, ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਛੁਹ ਤੋਂ ਆ ਗਈ ਉਚਿਆਈ ਦੇ ਹੇਠਾ ਜਦ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਦੁਇ ਥੰਮ੍ਹ ਆਪੇ ਲਗੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਸ ਉਚਿਆਣ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ, ਉਸ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ

ਹੈ। ਉਹ ਜੀਵਨ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਉਸ ਜੀਵਨ ਦਾ, ਜਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਜੀਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ) ਇਕ ਅਕਹਿ ਸੁਆਦ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਕੇਵਲ (ਨਿਰਾ) ਉਹ ਜੀਵਨ ਜੀਊਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਐਸਾ ਕੁਝ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਲੋੜਾਂ ਚੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਸਦਾਇਕ ਕਹੋ, ਸੁਆਦੀ ਕਹੋ, ਅਨੰਦੀ ਕਹੋ, ਕੁਝ ਕਹੋ, ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਜੀਦੇ ਰਹਿਣ ਮਾਤਰ ਵਿਚ ਸੁਖ, ਅਨੰਦ ਤੇ ਰਸ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਣਾ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਂਟ ਛਾਂਟ ਤੇ ਤਰਾਸ਼ ਤੇ ਘੋਟੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਜੀਊਦਾ ਹੈ, ਜੀਊਦਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵੇਂਹਦਾ ਹੈ; ਜਦ ਉਹ ਉਪਰ ਤੱਕਦਾ ਹੈ ਤਾ ਉਸ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਿੱਚ ਹੋਰ ਉਚੇ ਹੋਣ ਦੀ ਲਗ ਰਹੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਖਿੱਚ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਸ ਜੀਊਣ ਦਾ ਰਸ ਆ ਰਿਹਾ ਭਾਸਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਹੇਠਾਂ ਤੱਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਰੀਰ ਨਾਸੀ ਹੈ। ਜਗਤ ਹਰ ਛਿਣ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਨਹੀ, ਤਾ ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਏਥੇ ਹੈ, ਇਹ ਸਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਏਥੋਂ ਦੇ ਸੁਹਣੇ ਪਦਾਰਥਾ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾ ਨਾਲ ਆਪੇ ਨੂੰ ਲਾ ਲਾ ਵੇਹਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਪਰਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੋਹ, ਪਿਆਰ ਧਾਰ ਧਾਰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੀ ਅੱਖ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾ 'ਤੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਨਜਰ ਪਾਉਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਇਉ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇ ਮੈਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਛੁਹ ਛੁਹ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਛ ਵਿਛ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ, ਪਰਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾ ਦੀ ਛੁਹ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਚ ਆਏ ਜੀਵਨ, 'ਰਸ ਸੁਆਦ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ' ਜਾ 'ਜਾਗ ਪਏ ਸੁਰਤੇ ਜੀਵਨ' (Awakened and inspired) ਨੂੰ ਮੈਲ ਲਾਦੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਗ ਪਏ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੋ ਰਸ ਹੈ, ਉਹ ਉੱਚਾ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ — ਐਥੇ ਚੰਗਾ ਹਾ, ਉੱਜਲ ਹਾ ਰੌਸਨ ਹਾਂ, ਉਚਿਆਨ ਵਿਚ ਹਾ, ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਹਾ, ਹੇਠਾਂ ਮੈ ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ? ਉਹ ਵੈਰਾਗ ਨਹੀ ਕਰਦਾ, ਦਿਲਗੀਰ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ, ਹਉਕਾ ਲੈ ਕੇ ਤਿਆਗ ਨਹੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸਭ ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ, ਪਰ ਉਹ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾ ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੁਹ ਵਿਚ ਦਿਸ ਰਹੀ ਮੈਲ ਇਸ ਨੂੰ ਉਪਰ ਵਲ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਮਾਰਦੀ[1] ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪੇ ਦੀ ਉੱਜਲਤਾ ਉਪਰ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਸੰਗਮ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਉਨਮਨ[2] (ਉੱਚੀ ਸੁਰਤ) ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤਿਆਗ (Denial) ਦਾ ਥੰਮ੍ਹਾ ਆਪੇ ਆਸਰਾ ਬਣਿਆ ਖੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

---

1. ਉਹ ਰਸ ਆਵਾ ਇਹ ਰਸ ਨਹੀ ਭਾਵਾ। ਪੁਨਾ: ਜਿਹੈ ਰਸ ਬਿਸਰ ਗਏ ਰਸ ਅਉਰ।
2. ਮਨ ਦਾ ਕਿਸੇ ਉਚਿਆਈ ਤੇ ਜਾ ਟਿਕਣਾ ਜੋ ਹਉ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਉਨਮਨ' ਆਖਿਆ ਹੈ।

ਸੋ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪੇ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਹ ਜੀਵਨ ਕਿਣਕਾ (ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਦੀ ਜਾਗਦੀ ਜੀਉਂਦੀ ਛੁਹ) ਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਾਨ 'ਜੀਅ ਦਾਨ' ਹੈ, ਇਕ 'ਛੁਹ ਦਾਨ' ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਲਦਾ ਦੀਵਾ ਬੁਝੇ ਦੀਵੇ ਜਾਂ ਅਨਬਲੇ ਦੀਵੇ ਨੂੰ 'ਛੁਹ ਦਾਨ' ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਛੁਹ, ਇਹ ਰੰਗ, ਇਹ ਦਸ਼ਾ, ਇਹ ਜਗ੍ਰਤ, ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਜੋ ਚਾਹੋ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਧਰੋ, ਇਸ ਦਾ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨੋਂ 'ਗ੍ਰਹਿਣ' ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਇਹ ਛੁਹ ਦਾਨ ਲੱਭਾ ਹੈ ਉਥੋਂ ਇਸ ਛੁਹ ਦਾਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਇਸ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨੀਅਤ (Motive) ਤੇ ਸਾਹਸ (Courage) ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਅੰਦਰੋਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਰੁਖ ਬਣ ਕੇ ਫੇਰ ਸਰੀਰ ਦੁਆਰਾ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਅਮਲ (Action) ਫੇਰ ਜੋ ਸੂਰਤ ਤੇ ਵਰਤਾਰਾ ਪਕੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗ੍ਰਹਿਣ ਜਾ ਹਉ ਧਾਰਨ (Assertion and affair motion) ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਉ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾ ਤਿਆਗ (Denial) ਹੈ, ਨਾ ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion), ਪਰ ਦੋਹਾ ਥੰਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਖੜਾ ਇਕ ਅੰਦਰਲੇ ਦਾ ਉਚਿਆਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੌਸ਼ਨੀ ਤੇ ਰਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਦੀ ਅਸਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਅਵਸਥਾ ਹਉ (Assertion) ਨਹੀ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੀ ਉਚਿਆਨ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਰ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਸਦਾ ਉਚਿਆਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਅਸਲੀ ਉਚਿਆਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਆ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨੂੰ, ਜੋਰ ਪਾਣ ਨੂੰ, ਜੋਰ ਲਾਣ ਨੂੰ (Assertion) ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਇਹੋ ਸੀ। ਸੁਪਨਾ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਟੀਕਾ ਤੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਗਲਤੀ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਉ, ਹੰਕਾਰ, ਹਠ, ਜੋਰ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਾ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ 'ਹਉ, ਹੰਕਾਰ, ਹਠ, ਜ਼ੋਰ' ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮਾਣੇ ਤੇ ਕਮਜੋਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ 'ਗ੍ਰਹਿਣ' ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ, ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਹਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੈਅ ਆਪੇ ਨੂੰ ਹਛਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜਿਆ ਦੀ ਹਾਨੀ 'ਤੇ ਪਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਕਟਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨੀਯ ਤੇ ਚੰਗੀ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜਗਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰਾਂ ਦੇ ਬੇਸਮਝੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤੇ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਫਲਾਸਫੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦਾ ਇਹੋ ਨੁਕਸ ਹੈ। ਸੁਪਨਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਹੋਰ ਹੈ, ਸੁਪਨਾ ਹੋਰ ਹੈ।

ਅਸਲ ਦੀ ਛੁਹ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸੀ ਉਚਿਆਨ ਬਖ਼ਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion) ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪੱਧਰ (Level) ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਸੁਪਨਾ 'ਤਿਆਗ' (Denial) ਵਾਲੇ ਫਿਲਾਸਫਰਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾ ਪਾਸ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਾਨ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਛੋਹੇ 'ਜੀਆ ਦਾਨ ਦਿਤਾ' ਨਿਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਤਿਆਗ ਮਾਰਗ ਦੇ ਉਪਦੇਸਕ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲੀ 'ਜੀਆ ਦਾਨ' ਦਿਤਾ।[1]

'ਜੀਆ ਦਾਨ' ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਉਹ ਉਚਿਆਨ ਆ ਗਿਆ, ਜੋ 'ਤਿਆਗ ਫਲਸਫਾ' ਵਾਲੇ ਨੂੰ 'ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਜਗਤ' ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਇਲਾਜ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਤੇ ਤਪਾ ਦੇ ਤਪਣ (Asceticism) ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਿਆ। ਸੁਪਨਾ ਤਿਆਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਠੀਕ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਨਿਰਦੁੱਖ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਗਤ ਦੇ ਮੋਹ ਤੇ ਰਾਗ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਦਾਰੂ ਜੋ ਕੀਤਾ ਤਾ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਦਿਲਗੀਰੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪ ਜਗਤ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਤੇ ਜਗਤ ਨਾਲ ਇਕ ਵਖਰਾਪਨ ਤਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕੋ ਫਰਸ਼ 'ਇਕੋ ਪੱਧਰ (Level) 'ਤੇ ਖੜਾ ਰਿਹਾ ਰੁਸੇਵੇਂ ਤੇ ਦਿਲਗੀਰੀ ਜਿਹੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ 'ਵੱਖ ਵੱਖ' ਭਾਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਖੇਵੇ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਨਹੀ ਮੰਨਿਆ; ਦੁੱਖਾ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਮੰਨਿਆ। ਸੋ ਇਹ ਵੀ ਅਸਲੀ ਅੰਦਰਲੇ ਦੀ ਉਚਿਆਈ ਦਾ ਹੀ ਸੁਪਨਾ ਸੀ, ਕਿ ਜਿਸ ਉਚਿਆਈ ਵਿਚ ਆਪਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ, ਪਰ 'ਉੱਚਾ', ਸਭ ਤੋਂ ਵਿੱਥ 'ਤੇ, ਪਰ ਸੁਖ, ਸੁਆਦ, ਰਸ ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੀਵਨ ਜੀਊਣਾ ਹੀ ਇਕ ਵਾਂਛਤ ਗੱਲ ਹੈ[2]। ਪਰ ਸੁਪਨੇ ਵੇਖਣਹਾਰੇ ਨੇ ਵਖਰਾਪਨ ਤਿਆਗ ਨਾਲ ਲਭ ਲਿਆ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਉਚਿਆਨ ਨਾ ਲੱਭੀ। ਸੋ ਦੋਵੇ ਸੁਪਨਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਫਲਸਫਿਆ ਵਿਚ ਉਸੇ ਇਕੋ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਖੜੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਖਰਾ ਜਾ ਖਲੋਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਇਹੋ ਨੁਕਤਾ ਹੈ, ਇਕ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚੰਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਕੇ ਦੁਜੈਗੀ 'ਤੇ ਹੀ ਖੜੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਝਦਾ

---

1. ਜੀਆ ਦਾਨ ਦੇ ਭਗਤੀ ਲਾਇਨ।। ਪੁਨਾ :-ਕਿਨਕਾ ਏਕ ਜਿਸ ਜੀਅ ਬਸਾਵੈ।। ਤਾ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਗਨੀ ਨਾ ਆਵੈ।।
2. ਇਸ ਉਚਿਆਨ 'ਤੇ ਵਖਰੇਪਨ ਵਿਚ ਫੇਰ ਇਕ ਮਟਕ ਭਾਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਵਿਚ ਉਹ ਉੱਚੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇਕ 'ਸਭ ਨਾਲ ਮੇਲ' ਵੀ ਵੇਹਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੁਜੇਗੀ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ।

ਹੈ, ਇਹੋ ਨੁਕਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਵਾਲਾ ਇਨ੍ਹਾ ਦੋਹਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਚਿਆਈ ਦੇ ਹੇਠਾ ਦੋਇ ਥੰਮ੍ਹ ਲਗੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।

ਅੰਦਰਲੀ ਛੁਹ ਨਾਲ ਜਾਗੇ ਉਚਿਆਨ ਤੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ 'ਹਉਂ' ਹੰਕਾਰ, ਹਠ, ਜ਼ੋਰ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਆਪ ਅੰਦਰਲੇ ਦੀ 'ਉਚ-ਪ੍ਰਤੀਤੀ' ਵਿਚ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ 'ਅਮਲ' ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਜੀਵਨ ਵਧਦਾ ਫੁੱਲਦਾ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਗਦਾ ਦੀਵਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਦੀਵੇ ਜਗਾਣਾ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰਥ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਉਚਿਆਈ ਵਾਲਾ ਇਥੋਂ ਤਕ ਤਾ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਚਾ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨੀਵੇਂ ਪੱਧਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਸੱਚਮੁਚ ਹੈ ਹੀ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੋਂ ਹੁਣ ਉਹ ਕੁਝ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਹ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਜੰਗਲਾ ਵਿਚ ਨੱਸ ਜਾਣ ਤੇ ਵਖਰੇ ਹੋ ਬਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ। ਸੋ ਵਿਚ ਵਸਦਿਆਂ ਮਾਮਲੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਪੈਣਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਕੁਝ ਅਸਲੀ ਰੂਪਾ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਣ ਤੇ ਹਉ (Assertion) ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਹੈ।

ਨਮੂਨੇ ਲਈ ਐਉ ਕਿ ਉਹ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੀਅ ਦਾਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਕੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਏਸੇ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਗਿਆਨ ਵਾਲੇ। ਗਲਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਆਪਣੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦੇ ਭੈ ਮਾਰੇ, ਰਾਜਾ ਰਾਜਹਾਨੀ ਦੇ ਭੈ ਮਾਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਖੀ ਉਪਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਚਿਆਨ ਵਿਚ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਇਨਸਾਨ, ਝੂਠੀ ਉਚਿਆਨ (ਹੰਕਾਰੀਆ) ਅੱਗੇ ਲੰਮਾ ਨਹੀ ਪੈਂਦਾ। ਇਹ ਮਨ ਦਾ ਰੁੱਖ, ਆਨ (Attitude) ਇਸ ਜਾਗੇ ਮਨ ਲਈ ਮਾਮਲੇ ਉਪਜਾਂਦੀ ਤੇ ਘੇਰੇ ਪਾਂਦੀ ਹੈ, ਏਥੇ ਇਸ ਦੀ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਕਸਮਕਸ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਗ੍ਰਹਿਣੀ ਲੋਕਾ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ 'ਹਉਂ ਹੰਕਾਰ ਜ਼ੋਰ' ਦੀ ਸੁਪਨੇ ਵਾਲੀ ਉਚਿਆਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੀਉਂਦਾ, ਇਹ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅਸਲੀ ਉਚਿਆਨ ਤੇ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਹਰੋਂ ਅਮਲ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਰਤਾਉ 'ਤਿਆਗ ਸੁਪਨ' ਵਾਲਿਆ ਵਾਗੂ ਹਾਰ ਜਾਣ, ਦਿਲਗੀਰ ਹੋ ਕੇ ਭਜ ਜਾਣ ਵਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਉਚਿਆਨ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ, ਦਿਲਗੀਰੀ ਵਾਲੇ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਸਦੀ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੀ ਉਚਿਆਨ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਝੂਠੀਆਂ ਉਚਿਆਨਾ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਰੱਬੀ ਇਨਸਾਨ ਹੈ, ਜੋ

ਅਝੁਕ ਹੈ, ਅਭੈ ਹੈ ਤੇ ਮਾਮਲੇ ਪਿਆ ਤੇ ਪੂਰੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਉਸ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਥੰਮ੍ਹਾ ਹੈ, ਉੱਚੇ ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਤਿਆਗ ਸੁਤੇ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਡਾਢੀ ਮੋਟੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ਕਿ ਕੰਨਿਆ ਦੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਣ ਵਿਚ ਪੇਰੇ ਘਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਆਪੇ ਸਾਮਲ ਹੈ। ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਅੰਦਰ ਉਹ ਉਚਿਆਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਉਚਿਆਨ ਨੂੰ ਉਤੋ ਕੋਈ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਉਸੇ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਹੇਠਾ ਖਿਚ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਪਰ ਨੂੰ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਦਾ ਉਚਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਉਸ ਦਾ ਮਾਮਲੇ ਆ ਪਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੂਰਤ ਤੇ ਅਮਲ ਗ੍ਰਹਿਣੀਆ ਵਾਗੂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਭਾਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਝੂਠੇ ਤਿਆਗ (Denial) ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਭੈ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਹਉ ਤੇ ਮਾਇਆ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ (Assertion) ਸਮਝ ਕੇ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀ ਛਡਦਾ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜੀਉਦਾ ਹੈ, ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੀਦਾ ਹੈ, ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਮਲੇ ਆ ਪਿਆ 'ਤੇ ਜੰਗ ਤੱਕ ਅਪੜ ਜਾਦਾ ਹੈ,[1] ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਉਹ ਹਨੇਰਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਹੰਕਾਰੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਸਾਂਖ ਤੇ ਨਿਟਸੇ ਨੂੰ ਅੱਧਾ-ਅੱਧਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੈਅ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਆਦਰਸ' ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਆਦਰਸ (ideal), ਜੀਵਨ (Life) ਤੇ ਅਮਲ (ਕਰਨੀ Action) ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਉਨ੍ਹਾ ਸਾਜਿਆ। ਇਸ ਆਦਰਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਜਾ ਲਿਖ ਕੇ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਤਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਲੀਲੀ ਘੋਟ ਘਾਟ ਦੀ ਤਰਜ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਕਵਿਤਾ (Music & poetry) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋ ਹੈ) ਕਿਉਕਿ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਜਾਨਦਾਰ ਲਹਿਰੇ ਹਨ ਤੇ ਜੀਉਦੇ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਹਰ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਖੰਭਾ 'ਤੇ ਹੀ ਉਡਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਸਮੇ ਦੀ ਲੋੜ ਕਰ ਕੇ — ਕਿ ਦਿਮਾਗੀ ਇਨਸਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ਼ੀ (Intellectual) ਨੁਕਤੇ ਤੋ ਸਮਝਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚ ਆਦਰਸ ਦੀ ਉਚਤਾ ਦਿਸੇ ਤੇ ਫੇਰ ਰੁਚੀ ਉਪਜੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਤਲਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪੈਣ ਜਿਸ ਤੋ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਮੁਸਕਲਾਂ ਦੂਰ ਹੋਣ — ਇਹ "ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ" ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠਾਂ ਅਗਲੀਆ ਸਤਰਾਂ ਕਰਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸਾਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬੜੀ ਸੌਖੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾ ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਗਮਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਹ ਮੁਖਬੰਦ

---

1. ਯਾਹੀ ਕਾਜ ਧਰਾ ਹਮ ਜਨਮੰ। ਸਮਝ ਲੇਹੁ ਸਾਧੂ ਸਭ ਮਨਮੰ। ਧਰਮ ਚਲਾਵਨ ਸੰਤ ਉਬਾਰਨ। ਦੁਸਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨਿ।

ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹੇਠਾਂ "ਡੱਲਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ" ਦੀ ਬਾਤਚੀਤ ਜੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ "ਦੇਸਾ" ਨਾਮੇ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਆਦਰਸ ਦੀ ਸਾਫ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਡੱਲੇ ਤੇ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਤਚੀਤ[1]

ਗੁਰੂ ਜੀ — ਡੱਲਿਆ ! ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋ, ਤੇਰੇ ਆਦਮੀ ਬਹਾਦਰ ਹਨ, ਪਰ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਵਡੇਰਾ ਦੁਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਝੁਲ ਪਏਗਾ ਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਉਥੇ ਲੰਮੀ ਪੈ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਚੜ੍ਹਦੀਆ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਤਦ ਉਸ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਨੀਹ ਉੱਚੀ ਜਾ ਚੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਤਦ ਤਨ ਜਾਏਗਾ, ਧਨ ਜਾਏਗਾ, ਧਾਮ ਜਾਏਗਾ, ਸਰਬੰਸ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਨਹੀ ਜਾਏਗੀ।

ਮਲੂਮ ਸਰੀਰ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵੱਡਾ ਮਨ ਹੈ। ਖਿਆਲ ਦਾ ਮੰਡਲ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਖਿਆਲ ਵਿਚੋਂ ਪੀੜ ਜਿੱਤ ਲਈਦੀ ਹੈ ਤਾ ਸੂਰਮਾ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਘਾਉ ਖਾ ਕੇ ਮਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਪੀੜ ਨਹੀ ਮੰਨਦਾ। ਸਤੀ (ਭਾਵੇਂ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ) ਚਿਖਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਪੀੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀ ਕਰਦੀ।

ਖਿਆਲ ਵਿਚੋਂ ਪੀੜ ਤੇ ਫਤਹਿ ਪਾਣ ਲਈ ਖ਼ਿਆਲ ਬਲਵਾਨ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਏ। ਖਿਆਲ ਪੂਰਾ ਤੇ ਅਸਲੀ ਬਲਵਾਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਮੀਪਤਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਮੀਪਤਾ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਖ ਹੋ, ਪਰ ਜੰਗਲਾ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਬਾਣੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਘੱਟ ਜੁੜੇ ਹੋ। ਬਾਣੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਤੀਰ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਛੇਕ ਪਾ ਕੇ ਮਨ ਵਿੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਠਹਿਕਾ ਦੇਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਰੱਬੀ ਰੌ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਉਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਇਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਬਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਉਥੋਂ ਤਾਕਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾ :

"ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ"

ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਐਉਂ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਤਲਵੰਡੀ, ਛੋਲੇ ਤੇ ਬਾਜਰਾ ਤੇਰੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮੁਰਦਾ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇਰੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿਰਨਾ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਬੂਟੇ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਫਲ ਬੂਟੇ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚਸਮੇਂ

1. ਦੇਖੋ ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਟ੍ਰੈਕਟ 'ਦੇਸਾ' ਨੰਬਰ 672

ਦੀ ਆਡ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਸਰੋਵਰ ਚਸਮੇਂ ਦਾ ਹੈ, ਹਾ ਡੱਲਿਆ ! ਤਿਵੇਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ[1] ਦਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਤਾ ।

ਹੁਣ ਸਮਝ ਡੱਲਿਆ ! ਜਦ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ਪਰਦਾ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਤੇ ਜੀਵ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਫਟਿਆ ਤੇ ਨਾਮ ਨੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ, ਤਦ ਆਪਾ ਰੱਬ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰਦਮ ਜੁੜਿਆ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਲ ਰਿਹਾ ਤੇ ਪਾਲਨਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਰਦਮ ਉਸ ਦੇ ਸਮਰੱਥਾ ਬਲ ਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਰਦਮ । ਦੱਸ ਇਹ ਆਪਾ ਜੀ ਉੱਠਿਆ ਕਿ ਨਾ ?

ਡੱਲਾ — ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸਾਹ !

ਗੁਰੂ ਜੀ — ਸਮਝ ਸਰੀਰ ਦੀ ਮੌਤ — ਇਸ ਜੀ ਉਠੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਮੌਤ ਕੀ ਸ਼ੈਅ ਰਹੀ ? ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ, ਮਰਨ ਦਾ ਭਰਮ ਬਿਲਾ ਗਿਆ; ਭਰਮ ਬਿਲਾ ਗਿਆ, ਭੈ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੋ ਕੇ ਹਰਦਮ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਹ ਮੈ ਮਿਲਿਆ ਪਿਆ ਹਾ, ਆਹ ਜੋਤ ਜਗ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ 'ਕਦੇ ਨਾ ਮਰਨ ਵਾਲਾ' ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮੌਤ ਦਾ ਕੀ ਡਰ ਹੈ ? ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਤਾ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਨਹੀ, ਇਸ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਹਿੱਸਾ ਇਸ ਵਿਚ "ਮੈਂ" ਦਾ ਸੀ ਸੋ ਹੁਣ ਜਾਗਦੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਜਾਗ੍ਰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੀਊ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ[2] । ਤਦ ਉਹ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ? ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਫਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਹ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਬਈ ! ਜਦੋਂ ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅੰਦਰ ਆਤਮੇ ਵਿਚ ਜੋਤ ਜਗ ਪਈ, ਇਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਇਹ ਖਾਲਸਾ ਜੋਤ ਨਾਲ ਜੋ ਜਗਿਆ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਸੋ ਕਹੁ ਨਾ:

'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ'

ਹੁਣ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸਦਾ ਹੋ ਗਿਆ[3] । ਜਦ ਇਹ ਜੋਤ ਜਗ ਪਈ, ਮੌਤ ਜਿੱਤੀ ਗਈ । ਡੱਲਿਆ ! ਲੈ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾ ਸਮਝ —

"ਖੰਡਾ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਸਾਜ ਕੇ
ਜਿਨ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਉਪਾਇਆ ।"

ਸਾਈਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਖੰਡਾ ਸਾਜਿਆ, ਖੰਡਾ — ਖੰਡਣ ਵਾਲਾ ਸਸਤ੍ਰ । ਤਦੋਂ ਜਗਤ

---

1. ਇਹ ਅਨੰਤ ਦੀ ਛੁਹ ਹੈ ।
2. ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਜਗੈ ਘਟਮੈ ਤਬ ਖਾਲਸਾ ਤਾਹਿ ਨਖਾਲਸ ਜਾਨੈ ।
3. "ਜਹਿ ਅਬਿਗਤ ਭਗਤਿ ਤਹ ਆਪਿ ।"
"ਥਿਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰੋ ਸੇਵਕ ਥਿਰੁ ਹੋਸੀ ।"

ਬਣਾਇਆ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਭੰਨਣ ਦਾ ਸਮਾਨ ਕੀਤਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਤ ਰਚੀ, ਸੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਕਿ ਮੌਤ ਬਰਹੱਕ ਹੈ।

ਫੇਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਮਰਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੇ ਮੌਤ ਝੂਠੀ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀ, ਚੋਲਾ ਬਦਲਣਾ ਹੈ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਅਕਸਰ ਚੋਲਾ ਪੀੜਾ ਨਾਲ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਜਦ ਆਪ ਜੋਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਫਿਰ ਪੀੜ ਕੀ ਤੇ ਮੌਤ ਕੀ ? ਉਹ ਫਿਰ ਪੀੜ 'ਤੇ ਫਤਹਿ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਉਹ ਸੂਰਬੀਰ ਮੌਤ ਤੇ ਪੀੜ ਤੋਂ ਅਭੈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡੱਲਾ — ਪਾਤਸਾਹ ! ਅਸੀਂ ਜਾਂਗਲੀ ਲੋਕ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪ ਮਿਹਰਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਪਰ ਇਕ ਮੇਰਾ ਮੂਰਖ ਦਾ ਸਹਸਾ ਮੇਟਣਾ ! ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਬਰਹੱਕ ਦਿੱਸੀ ਫੇਰ ਕਿਉਂ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਕਰੇਗਾ, ਵੈਰਾਗ ਧਾਰ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾ ਸਮਾਧੀ ਲਾਏਗਾ ? ਉਸ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਦਾ ਉਤਸਾਹ ਕਿ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਮਾਹ ਕਿ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਉ, ਕਿਸ ਆਸਰੇ ਰਹੇਗਾ ? ਮਨ 'ਤੇ ਪੜਦਾ ਪਿਆ ਰਹੇ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅੰਦਰੋਂ ਲੈਣ ਨੂੰ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਨੂੰ, ਹੱਸਣ ਖੇਡਣ ਨੂੰ ਉੱਮਲ ਰਹੇ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, 'ਲੈਣ ਲੈਣ'[1] ਦਾ ਚਾਉ ਹੀ ਤਾਂ ਕੰਮਾ ਵਿਚ ਲਈ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਦਿਲ ਦਿਲਗੀਰ ਹੋ ਕੇ ਨਿੰਮੋਝੂਣ ਪਿਆ ਰਹੂ। ਜੀਣ ਦਾ ਕੀ ਸਵਾਦ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ, ਮੈਂ ਜਾਗਲੀ ਆਦਮੀ ਹਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ — ਡੱਲਿਆ ! ਡਿੱਠਾ ਨਹੀਓਂ ਨਾ, ਤਾਹੀਓਂ ਪਿਆ ਆਖਦਾ ਹੈਂ ਨਾ। ਜਦ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਜਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਈ ਭਾਬੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਲ ਪੈਣਾ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਅੰਦਰਲਾ ਜਗਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਅਨੰਤ ਸੱਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਇਕ ਉੱਚੇ ਉਤਸਾਹ, ਉੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਉ ਇਕ ਉਚਿਆਣ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਹੇਗਾ। ਉਹੋ ਅਸਲੀ ਸੱਤਿਆ, ਉਹੋ ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਆਦ ਦਾ ਰੰਗ ਭਰੇਗੀ। ਇਹ ਉਸ ਵਿਚ ਜੀਏਗਾ, ਬਿਗਸੇਗਾ। ਸਾਈਂ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਹ ਅਨੰਦ ਰਹੇਗਾ। ਸੋ ਅਨੰਦ ਤਾ ਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਰਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਸਾਈਂ ਸਰਬ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਇਸ ਵਿਚ ਆਵੇਗੀ। ਸਾਈਂ ਨੇ ਜਗਤ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਸ ਸਾਈਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਕਾਮਾ ਬਣੇਗਾ। ਸੋ ਇਹ ਗੱਲ ਅਸਾਂ ਖਾਲਸਾ ਆਦਰਸ਼ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰਲਾ ਪਿਆ ਜਾਗ, ਮੌਤ ਤੇ ਪੀੜ, ਗਈ ਜਿੱਤੀ, ਹੁਣ ਸਰੀਰ ਜੋ ਸਾਈਂ ਨੇ ਦਿਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰੋ। ਸਰੀਰ ਉਸ ਨੇ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, 'ਆਤਮ ਉਧਾਰ' ਤੁਸੀਂ ਉਧਰੇ ਹੋ, ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰੋ !

---

1 Assertion

ਜਦ ਉਧਰੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਦੂਸਰਿਆ ਨੂੰ ਉਧਾਰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਲੋਕੀਂ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਟੁਰਦੇ ਹਨ, ਨਿਰਵੈਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਲੋਕੀ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾ ਲੋਕਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ, "ਸੱਚੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ" ਦਿਖਾ ਦੇਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਪੁਰਾਣੇ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ, ਮੁਰਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਪੂਜਾ ਦੇ ਧਾਨ 'ਤੇ ਪਲ ਰਹੇ ਲੋਕੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਆਚ ਮੁਕ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਘਬਰਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਕਿ ਲੋਕਾ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਇਨ੍ਹਾ ਦੀ ਮੁਰਦਾ ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਜੀਊਂਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਲ ਪਲਟਾ ਖਾਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ! ਇਨ੍ਹਾ ਦੀ ਈਰਖਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀ ਜਾਦੀ, ਫੇਰ ਇਹ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬੁੱਤਾ, ਧੋਖਾ, ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਨਾਲ ਰਲਾਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਨਾ ਰਲੇ ਤਾ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭੈ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਆਪੋ ਵਿਚ ਏਕੇ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਰਾਜ ਉਪੱਦ੍ਰਵ ਕਰ ਦੇਣ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਰ ਰਾਜਾ ਉਨ੍ਹਾ ਜੀਉਦਿਆ ਲੋਕਾ ਪਰ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉੱਤਰ ਨਹੀ ਦੇਦੇ, ਝਲਦੇ ਝਲਦੇ ਮਰ ਮਿਟਦੇ ਹਨ, ਐਉ ਜੋਤ ਜਗ ਜਗ ਕੇ ਬੁਝਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਜਗਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਬੁਝਦੀ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਆਦਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਹੁਣ ਹੋਰਵੇ ਹੈ। ਉਹ ਇਉ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਜਗ ਪਈ, ਤਦ ਹੋਰਨਾ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਜਗਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਬਣਾਨਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਤਸਾਹ ਤੇ ਉਮਾਹ ਅੰਦਰਲਾ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰੋਕਾ ਪੈਣ, ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਨਿਰਵੈਰ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਵੈਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜੰਗਲਾ ਵਿਚ ਲੁਕਣਾ ਨਹੀ, ਭੱਜ ਨਹੀ ਜਾਣਾ, ਮਰ ਨਹੀ ਜਾਣਾ, ਸਗੋ ਤਦੋਂ ਨਾਲ 'ਨਿਰਭਉ' ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਭੈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ, ਭੈ ਦਾ ਸਮਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸੁਰਤਿ ਉੱਚੀ ਹੋ ਕੇ ਦੁਖ ਝੱਲੇ, ਜੇ ਭਰਾਵਾਂ (ਜਾਗ ਪਿਆਂ) ਤੇ ਕਸਟ ਪਏ ਤਾ ਇਹ ਸਰੀਰ ਮਿੱਥਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੇ ਇਹ ਲਾ ਦੇਵੇ, ਇਉਂ ਲੋੜ ਪਏ ਤੇ 'ਸਰੀਰ ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ, ਭਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਉਮਾਹ' ਪਿਆਰ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿਚ ਝੂਲੇਗਾ। ਇਹ ਹੁਲਾਰਾ ਹੁਣ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਵਰਤਣਾ ਹੈ ਤੇ ਜੁਲਮ, ਮੂਰਖਤਾ ਤੇ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰਮ ਤੇ ਧਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਨਹੀ ਹੋਣ ਦੇਣਾ। ਸੋ ਇਹ ਆਦਰਸ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਅਨਿਆਏ ਦੇ ਧੱਕੇ ਦੇ ਕੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਸਮਸੇਰ ਧਾਰੀ ਬਣਾਦਾ ਹੈ।

ਖ਼ਾਲਸੇ ਵਿਚ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਮੁਰਦਾਪਨ ਦਾ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਅੰਦਰਲੇ ਮਹਾ ਬਲੀ ਇਸ ਦੇ ਨੌਕਰ ਹੋ ਵਰਤਣਗੇ। ਸਾਹਿਬੀ ਇਨ੍ਹਾ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਨੌਕਰੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਲੋਭ ਰਹੇਗਾ, ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦਾ। ਕਾਮ ਕਾਮਨਾ ਰਹੇਗੀ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਾਈ ਨਾਲ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਦੀ। ਕ੍ਰੋਧ ਰਹੇਗਾ, ਆਪੇ ਨੂੰ ਹਰ ਨੀਚਤਾ ਤੋ ਉਚੇ ਰੱਖਣ ਦਾ। ਮੋਹ ਰਹੇਗਾ,

ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾ ਨਾਲ, ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਲ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਾਲ, ਜੀਉ ਉੱਠਿਆ ਬੰਦਿਆ ਨਾਲ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਨਾਲ। ਹੰਕਾਰ ਰਹੇਗਾ, ਅਭੈ ਰਹਿਣ ਦੀ ਉਚਿਆਈ ਵਿਚ, ਅੰਦਰੋਂ ਜੋਤ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਨਾ ਪੈਣ ਵਿਚ, ਸ਼ਬਦ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ, ਵਿਥ ਨਾ ਪੈਣ ਦੇਣ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪਰਭਾਉ ਨਾ ਪੈਣ ਦੇਣ ਵਿਚ, ਜਗਤ ਵਲ ਨੂੰ ਮਨ ਦਾ ਰੁਖ (ਫਨ ਖਿਲਰੇ ਭੁਝੰਗੀ ਵਰਗਾ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾ, ਪਰ) ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮਫਊਲੀਅਤ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਾ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਰੁਖ, ਸਦਾ ਸਾਖੀ ਤੇ ਫਾਇਲੀਅਤ ਦੇ ਰੁਖ[1] ਵਿਚ ਰਹਿਣੇ ਦਾ। ਸੋ ਡੱਲਿਆ...

ਡੱਲਾ — ਮਹਾਰਾਜ ! ਬੁੱਧ ਮੋਟੀ ਤੇ ਠੁਲੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ — ਸੌਖੀ ਕਰ ਦੱਸਾਂਗੇ। ਸੋ ਡੱਲਿਆ ! ਖ਼ਾਲਸਾ ਅੰਦਰੋ ਜੋਤ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਰਹੇ, ਇਹ ਤੂੰ ਸਮਝੀ, ਫੇਰ ਹੋਰਨਾ ਦੇ ਘਟ ਜੋਤ ਜਗਾਵੇ ਇਹ ਤੂੰ ਸਮਝੀ, ਤੇ ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਨਾਲ ਨਿਰਵੈਰ ਰਹੇ, ਪਰ ਨਿਰਭਉ ਜ਼ਰੂਰ ਰਹੇ। ਨਿਰਭਉ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਜੰਗ ਤਕ ਨੌਬਤ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਜੇ ਯੁੱਧ ਆ ਪਵੇ ਤਾ ਆ ਪਵੇ, ਮੌਤ ਤੇ ਪੀੜ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਚੁੱਕੇ ਜਗੀ ਸੂਰਮੇ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਜਗਤ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਆਪਣੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇ ਉਤਸਾਹ ਵਿਚ। ਜੋ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਰਪਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਦੇ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਦੇ, ਪਰਵਾਰ ਦੇ, ਕੌਮ ਦੇ, ਦੇਸ ਦੇ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਨੰਤ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸਾਕਤ ਹੋ ਕੇ, ਵਿਛੜ ਕੇ ਉਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀ ਕਰਦੇ, ਜਿਵੇ ਬੱਚਾ ਮਾ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੱਸਦਾ, ਖੇਲਦਾ, ਖਾਦਾ, ਪੀਂਦਾ ਉਛਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੋਦੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਰੋਂਦਾ ਤੇ ਘਬਰਾਂਦਾ ਹੈ, ਗੋਦੀ ਦੇ ਬਾਲ ਵਾਂਗੂੰ ਉਹ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਡਾਢੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਨਾਲ, ਬਲ ਨਾਲ, ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਲਿਵ, ਲਗਨ, ਲਗਾਉ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਤੇਰੇ ਭਰਾ ਬੜੇ ਸੂਰਮੇਂ ਹਨ, ਪਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਵਰਗੇ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਲੋਭ ਲਈ ਲੜਨਗੇ, ਕਿਸੇ ਭੈ ਪਿਆਂ ਲੜਨਗੇ, ਕਿਸੇ ਰਾਖੀ ਲਈ ਜੂਝਨਗੇ। ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਬਲ ਵਧੇਰਾ ਪੈ ਜਾਏਗਾ, ਹਾਰ ਮੰਨ ਜਾਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਜਿੱਤ ਜਾਣਗੇ, ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਗੱਡੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣਗੇ, ਫੇਰ ਉਹੋ ਜੁਲਮ, ਧੱਕੇ, ਵਧੀਕੀਆ ਆਪ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ; ਫੇਰ ਉਹ ਜਗਤ-ਨਿਆਉਂ ਵਿਚ ਆਪ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦੇ ਜੋਗ ਬਣ ਜਾਣਗੇ। ਜੇ ਡੱਲਿਆ ! ਉਹ ਹਾਰ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਵੈਰੀ

---

1 Subjective attitude

ਦੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਵੀ ਹਾਰ ਦੇਣਗੇ, ਸੁਰਤਿ ਤੇ ਰੂਹ ਵੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਬੈਠਣਗੇ। ਮਨ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਟੁਰ ਜਾਏਗਾ, ਐਉ ਉਹ ਆਪ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਤੋ ਬਣੀ ਕੌਮ ਮੁਰਦਾਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ।

ਹਾ, ਡੱਲਿਆ ! ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਦਮੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਕਰ ਗੁਜਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤ੍ਰੈ ਡਰ ਹਨ (1) ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਤੋ ਵੱਡੇ ਹੰਕਾਰੀ, ਵੱਡੇ ਬਲ ਵਾਲੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਜੱਥੇਬੰਦ ਨਾਲ ਟੱਕਰਨਗੇ, ਤਦ ਹਾਰ ਜਾਣਗੇ। (2) ਹਾਰ ਕੇ, ਦੇਸ, ਧਨ, ਧਾਮ ਦੇਦੇ ਹੋਏ ਮਨ ਕਰਕੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਅੰਤ ਮੁਰਦਿਹਾਨ ਵਰਤੇਗੀ। (3) ਜੇ ਜਿੱਤ ਗਏ ਤਾ ਆਪ ਜ਼ਾਲਮ ਧੱਕੇ-ਖੋਰ ਬਣਨਗੇ; ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਧਨ ਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਧਨੀ ਬਣਨਗੇ, ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਐਸ ਵਿਚ ਪੈਣਗੇ, ਐਸ ਤੋ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਕੇ ਫੇਰ ਮਨ ਆਸਤਕ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਬਲ ਖੀਨ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਚੌਥਾ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਇਕ ਨਿਸਚੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪਰਲੋਕ ਗੁਆ ਲੈਣਗੇ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ:

ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥
ਅੰਧੇ ਆਪੁ ਨ ਪਛਾਣਨੀ ਦੂਜੇ ਪਚਿ ਜਾਵਹਿ ॥
ਅਤਿ ਕਰੋਧ ਸਿਉ ਲੂਝਦੇ ਅਗੈ ਪਿਛੈ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥
ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰੁ ਭਾਵਈ ਵੇਦ ਕੂਕਿ ਸੁਣਾਵਹਿ ॥
ਅਹੰਕਾਰਿ ਮੁਏ ਸੇ ਵਿਗਤੀ ਗਏ ਮਰਿ ਜਨਮਹਿ ਫਿਰਿ ਆਵਹਿ ।੯।

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ. ਪੰਨਾ 1089)

ਸੋ ਨਿਰਾ ਹੰਕਾਰੀ ਜਿੱਤੇ ਚਾਹੇ ਹਾਰੇ, ਮਰ ਕੇ ਸੁਖੀ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਰਾ ਹੰਕਾਰੀ ਸੂਰਮਾ ਆਦਰਸਕ ਸੂਰਮਾ ਨਹੀ ਹੈ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਅੰਦਰੋਂ ਜੋਤ ਜਗੀ, ਸਦਾ ਜਾਗਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਜਪਦਾ, ਹੰਕਾਰ ਤੋ ਉੱਠ, ਚੜ੍ਹਦੀਆ ਕਲਾ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਤਿਆਗੀ ਵਾਗੂੰ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਿਚ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੰਕਾਰੀ ਵਾਂਗੂੰ ਜੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਖੇਡੇਗਾ, ਉਹ ਧਰਮ ਪਿੱਛੇ, ਨੇਕੀ ਪਿੱਛੇ, ਉਪਕਾਰ ਪਿੱਛੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜਾਏਗਾ, ਫਿਰ ਉਹ ਜਿੱਤ ਲਈ ਨਹੀ ਲੜੇਗਾ, ਉਹ.....

ਡੱਲਾ — ਤੇ ਜੀ ! ਫੇਰ ਉਹ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਲੜੇਗਾ ? ਬਾਵਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀ, ਐਵੇਂ ਲੜੇਗਾ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ — (ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ) ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਭ ਤੋਂ ਬਲੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿੱਤ ਉਸ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਬਲੀ ਹੈ। ਸੋ ਜਿੱਤ ਸਦਾ ਰੱਬ ਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਅਸੀ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਤ ਸਦਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ

ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਤੋ ਬਲੀ ਜੋ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਮਝ ਲੈ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਤੇ ਜਿੱਤ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ। ਤਦ ਜਿੱਤ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਲਕ ਇਕ ਪਿਤਾ ਦੇ ਹੋਏ। ਸੋ ਜਿੱਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਹੋਈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜਿੱਤ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲੜਦਾ। ਖਾਲਸਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜਿੱਤ ਮੇਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹਾਂ, ਜਿੱਤ ਤਾ ਮੇਰਾ ਵਿਰਸਾ ਹੈ। ਮੈ ਜਿੱਤਣਾ ਹੈ ਤਾ ਉਸ ਅਮਿਤ ਬਲ ਨਾਲ ਜੋ ਮੇਰਾ ਨਹੀ, ਪਰ ਅੰਦਰੋ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਸਾਈ ਵਿਚੋ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਜਿੱਤ ਉਹਦੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਲ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਲੜਦਾ ਹੈ ਅਸੂਲ ਲਈ, ਸੱਚ ਲਈ। ਸੱਚ ਤੇ ਅਸੂਲ ਜਦ ਜਗਤ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਨੇਮ ਹੋ ਕਿ ਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਵੇ। ਜਗਤ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਆਪਾ ਲੰਮਾ ਨਾ ਪਾ ਦੇਵੇ, ਪਰ ਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਕੱਟ ਸੁੱਟੇ।

ਡੱਲਾ — ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ! ਮੈ ਮੂਰਖ ਨੇ ਤਾ ਇਹ ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੋਗੀ ਬਣੇ, ਵਿਰਾਗੀ ਬਣੇ ਉਹ ਫੇਰ ਲੁਕ ਹੀ ਗਏ, ਤੇ ਜੋ 'ਲੈ ਲੈਣ' ਵਲ ਲੱਗੇ ਉਹ ਜਰਵਾਣੇ ਡਾਕੂ, ਪਠਾਣਾ ਮੁਗਲਾ ਵਰਗੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮ ਬਣੇ। ਜੋਗੀਆ ਨੇ ਕਦੇ ਜਾਲਮਾ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਮੋੜਿਆ ਤੇ ਜਾਲਮਾ ਕਦੇ ਸੁਖ ਨਾ ਵਰਤਾਈ, ਨਿਆ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ — ਖਾਲਸਾ ਸੋ ਜੋ ਅੰਦਰੋ ਜੋਗੀ ਹੋਵੇ, ਜੋਗ 'ਨਾਮ' ਤੇ 'ਬਾਣੀ' ਦਾ। ਖਾਲਸਾ ਸੋ ਜੋ ਜਾਲਮ ਦੀ ਇੱਟ ਆਵੇ ਤਾ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਇੱਟ ਭੰਨ ਦੇਵੇ। ਆਪੇ 'ਤੇ ਫਤਹਿਯਾਬ ਹੋਵੇ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਸਮਝ ਕੇ ਡਰੇ ਨਾ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੇ ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰੇ। ਹਰ ਇਕ ਸਿਖ ਜੋਤ ਜਗੀ ਵਾਲਾ, ਇਕ ਦੀ ਅੰਦਰੋਂ ਟੇਕ ਵਾਲਾ, ਨਿਰਭੈ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਪਰ ਭੈ ਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਨਿਰਵੈਰ, ਖਾਲਸਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾ ਦਾ ਇਕੱਠ ਖਾਲਸਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਵੀ ਖਾਲਸਾ ਹੈ, ਖਾਲਸਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਰੱਬ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਖੇਲ ਰਿਹਾ ਇਕ ਰੂਹਾਨੀ ਖਿਆਲ — ਧਿਆਨ ਹੈ, ਆਦਰਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦਾ ਖਿਆਲ ਟਿਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇ ਜਹਾਜ਼ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ[1] ਦੇ ਦੀਵੇ 'ਤੇ ਟਿਕਦਾ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਉਹ ਨਮੂਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਆਇਆਂ ਜਗਤ ਦੀ ਕਲਿਆਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਡੱਲਾ — ਮੈ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਮੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਦੱਸੋ, ਜੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹਾਰ ਜਾਏ ਤਾ ਰੱਬ ਦੀ ਹਾਰ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ — ਨਹੀ ਸੁਹਣਿਆ ! ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹਾਰ ਕਦੇ ਨਹੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਹਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਮਨ ਨੀਵਾਂ

---

1. Light House

ਹੈ ਤੇ ਮਨ ਉੱਚੀ ਮੱਤ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮੱਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰੱਖਵਾਲੀ ਵਿਚ ਟੁਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਹਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਜਿੱਤ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਇਆ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਸਮਝਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਅੱਜ ਉਹ ਜਿੱਤ ਨਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਜਿੱਤ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਜਿੱਤ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜੂਝਨ ਵਾਲਿਆ ਅੱਜ ਜਿੱਤ ਮਨਾਈ ਹੈ ਇਹ ਜਿੱਤ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਹਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਰੇਗਾ। ਹਾਂ ! ਜਿਸ ਦਿਨ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਛੱਡੇਗਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਲਹਾਮ[1] ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਰਹੇਗਾ, ਜੋਤ ਨਾਲੋ ਵਿੱਥ ਕਰ ਜਾਏਗਾ, ਤਦੋਂ ਫੇਰ ਜੋ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਭੋਗੇਗਾ। ਜਦ ਤਕ ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਨੂੰ ਜਪਦਾ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਗ਼ਜ਼ਾ 'ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਵੈਰ ਹੈ, ਭੈ ਦੇਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਭੈ ਮੰਨਦਾ ਨਹੀ, ਤਦ ਤਕ ਕੌਣ ਹਰਾਨ ਵਾਲਾ ਜੰਮਿਆ ਹੈ ? ਇਹੋ ਜੀਵਨ ਹੀ ਜਿੱਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਜਿਸ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਡਟੇਗਾ ਉਹ ਜਿੱਤੇਗਾ, ਕਦੇ ਕਿਵੇ, ਕਦੇ ਕਿਵੇਂ।

ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪਹਾੜੀਏ ਰਾਜੇ ਜਿੱਤੇ ਹਨ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦਾ ਤੌਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਲੇ ਪੀਡਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਤੁਰਕਾ ਫਤਹਿ ਪਾਈ ਹੈ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾ ਆਪਣੀਆ ਜੜ੍ਹਾ ਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਆਪ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਲਹੂ ਦੀ ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ ਤੋ 'ਸਦਾ ਖਾਲਸਾ ਫਲ' ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਛ ਉੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਨੇ ਖਾਲਸੇ 'ਤੇ ਫਤਹਿ ਪਾਈ ਹੈ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੱਟੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੜ੍ਹ ਕੱਟ ਜਾਣੀ ਫਤਹਿ ਹੈ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਬੁੱਲੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਡੇਗ ਘੱਤਣਾ ਹੈ। 'ਸਾਈ ਨਾਲ, ਜੁੜਿਆ ਨਾਲ' ਲੜ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲਾ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮੇਖ ਤਰੁੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਯੁੱਧ ਧਰਮ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸੀ, ਧਰਮ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਝਾੜ ਝਾੜ ਤੋ ਖਾਲਸਾ ਉੱਗਮੇਗਾ। ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਖਾਲਸੇ ਸਜਣਗੇ ! ਜਿਸ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਵਜੀਦਾ ਮੁਕਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜ਼ਾਲਮ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕੇਗੀ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਜ਼ਾਲਮ ਮੁਗਲ ਅੰਨ ਮੰਗਦੇ ਦਿੱਸਣਗੇ, ਤਖਤ ਤਾਜ ਹੁਕਮ ਹਾਸਲ ਸੁਪਨਾ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

---

1 Inspiration

3. ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ

ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਅਸਾਡੀ ਵਿਦਜਾ ਆਰਟ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰਾ ਨਾਲ ਭਿੰਨੀ ਹੋਵੇ। ਹੈ ਨਾ ਗਜ਼ਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੋਵੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕੌਮ ਜਿਸਦਾ ਉਠਣਾ ਬੈਠਣਾ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸੋਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਆਰਟ ਅਕਡਮੀ ਬਣਾਓ, ਉਥੇ ਰਾਗ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਓਥੇ ਮਸੱਵਰੀ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਅਰੂਪ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚੋਂ ਸੋਹਣੇ ਰੂਪ ਘੜੇ ਜਾਣ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਰੂਹ ਨਾਲ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤੇ ਸਾਡੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਕਮਾਲ ਦਾ ਘੁਮਹਾਰਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ ਜੀ ਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵਾਲੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਹੋਵੇ, ਹਾਂ ਜੀ ਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਅਸੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜੁਤੀਆ ਸੀ ਸਕੀਏ, ਹਾ ਜੀ ਤਰਖਾਣੇ ਕੰਮ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੋਵੇ, ਅਸੀ ਉਸਾਰੀਆ ਕਰ ਸਕੀਏ, ਇਮਾਰਤਾ ਬਣਾ ਦੇਈਏ, ਸਾਡੇ ਹੱਥਾ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਇਕ ਬਣੇ, ਜਿਹੜੀ "ਗੁਰੂ" "ਗੁਰੂ" ਕਰੇ। ਅਸੀ ਉਹ ਕੌਮ ਹੋਈਏ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਆਰਟ ਤੇ ਹੁਨਰਾ ਦੁਵਾਰਾ ਕੁਲ ਜਗਤ ਨੂੰ ਮੋਹੀਏ ਤੇ ਹਾ ਜੀ ਸਭ ਥੀ ਵੱਡਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਰਸੀ ਸਿਮਰਨ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀ ਕਮਾਲ ਕਰ ਸਕੀਏ, ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਮਾਲ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾ ਦੇ ਕਮਾਲ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਣਾ ਖਲਕੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਅਮੁਲ ਸੇਵਾ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਰੂਪ ਬੇਗਰਜ਼ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ ਕਮਾਲ ਨੂੰ ਅੱਪੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜਦ ਤਕ "ਹਉਮੈ ਅਤੀਤ" ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰੇ, ਸਭ ਇਨਡਸਟਰੀ ਤੇ ਆਰਟ ਹੱਥ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਰੂਹ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਿਸਮਾਦ ਅਵਸਥਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਤੇ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ ਤੇ ਸਥੂਲ ਹੁਨਰ ਦੀ ਮਖਲੂਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ ਹਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਚੌਹਾਂ ਜੀਵਾ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦੇ ਜਤਨ ਦੀ ਆਰਟ ਦੀ ਪਦਵੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਆਪਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹੋ ਹੀ ਖਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿ ਆਪਾ ਰਹਿਤ ਸਿੱਖ ਗ੍ਰਹਸਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਆਲੀ ਸਾਨ ਫਕੀਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫਕੀਰੀ ਹਉਮੈ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਥੀਂ ਉਠਕੇ ਆਪਾ ਰਹਿਤ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਹਾਂ ਜੀ ਪਰ ਇਥੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਰਖਣਾ ਕਿ ਕੋਈ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਸਮਝ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਹਉਮੈ ਅਤੀਤ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਪਰਮਹੰਸ ਬਣੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਉੱਚੇ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰ ਦਰ ਹਕੀਕਤ

ਆਪਾ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਰੱਬ ਨਾਲ ਖਫਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਅਕਲ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਕਰਕੇ ਤੇ ਰਯਾਜੀ ਦੇ ਉਚੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਫਰ ਅਖਵਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾ ਤਿਆਗਾ, ਤਪਾਂ, ਹਠਾਂ ਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਦਿਸਦੀ ਘਿਸਦੀ ਹਉਮੈ ਅਤੀਤ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਆਪਾ ਰਹਿਤ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀ ਉਦਾਸੀ, ਸੋਚ, ਰੁਸੇਵਾਂ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਚਾੱ, ਉਮਾਹ, ਰਸ ਪਿਆਰ ਤੇ ਰੁਸੇਵਾਂ ਰਹਿਤ ਦਮਦਮੀ ਰਾਜ਼ੂਨਾਮਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇ ਨਵੇ ਲਾੜੇ ਤੇ ਲਾੜੀ ਦਾ ਚਾੱ ਤੇ ਸੌਕ, ਜੋਸ ਤੇ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਆਲੀ ਨਿਸਾਨ ਦੇ ਚਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋ, ਹੋਸਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ, ਹਿੰਦੂ ਖਾਣ ਲਗੇ ਤੁਸੀਂ ਨਿੱਤ੍ਰ ਖਲੋਤੇ ਕਿਧਰੇ ਆਪਾ ਨਾ ਖਾ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਚੇਤੇ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਇਹ ਜਨਮ ਬਹੁਤ ਦਿਹਾੜੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਬ ਤਿਆਰੀ ਇਕ ਦਮ ਦੀ ਹੈ। ਬਸ ਇਹ ਇਕ ਦਮ ਸਦਾ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਓ ਅਕੱਠੇ ਮਿਲ ਕੇ ਯਤਨ ਕਰੀਏ, ਉਹਨਾ ਗੱਲਾ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਾਵੋ ਜਿਹੜੀਆਂ ਭਰਾਵਾ-ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਛੋੜਦੀਆ ਹਨ। ਆਓ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਵੀਏ, ਰਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਪਾਵਣ ਦੀ ਕਰੀਏ, ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਭੁਲਣਹਾਰਾ ਹੈ, ਅਭੁਲ ਗੁਰੂ ਕਰਤਾਰ ਹੈ, ਅਸੀ ਸਾਰੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾ, ਅਸੀ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾ, "ਉਹ ਜਾਗਤਾ ਹੈ ਦੇਵ।"

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਨਾਹੀਆਂ ਬੀਤੀ
ਆਗੇ ਸੰਭਲ ਚਲੋ ਨੰਦ ਲਾਲਾ
ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ।

ਠੀਕ ! ਅੱਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸਦ ਹੈ, ਅੱਜ ਮਾਹੀ ਦੀ ਸਦ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦

ਲਖੀ ਜੰਗਲ ਖਾਲਸਾ ਦੀਦਾਰ ਆਏ ਲਗਾ ਤਬ ਉਚਾਰ ਹੋਇਆ :

ਸੁਣ ਕੇ ਸਦ ਮਾਹੀ ਦਾ ਮੇਰੀ
ਪਾਣੀ ਘਾਹ ਮੁਤੋ ਨੇ।
ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨ ਰਲੀਓ
ਕਾਈ ਕੋਈ ਸੌਕ ਪਿਉ ਨੇ।
ਗਿਓ ਫਿਰਾਕ ਮਿਲਿਓ ਮਿਤ੍ਰ
ਮਾਹੀ ਤਾਹੀ ਸੁਕਰ ਕੀਤੋ ਨੇ।

ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਅਕਲ ਦਾ ਫੈਲਾਓ, ਆਰਟ, ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ, ਸਿਮਰਨ,

ਅਰਸੀ ਹੁਨਰ ਬਿਨਾਂ ਨਾਸਤਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਭਾਈ ਭਾਈ ਨੂੰ ਲੜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਅਕਲ ਦੇ ਘੜੇ ਬਰਮੰਡੀ ਖੁਦਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨੂਟ ਕੇ ਕਿਸੀ ਸ਼ੂਨਯ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਰ ਅਸਲ ਨਾਸਤਕ ਹਨ, ਆਪਾ ਪੂਜਕ ਹਨ, ਸੱਚੀ ਆਸਤਕਤਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਰਚੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਆਸਤਕਤਾ ਨੂੰ ਆਹਲਾ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਵੀ ਪੇਂਟਰ (ਚਿੱਤ੍ਰਕਾਰੀ) ਤੇ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਪਾਰਖੀ ਸਜਣ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੱਚਾ ਰਾਗੀ ਇਸ ਆਸਤਕਤਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਕਲ ਦੀਆਂ ਗੁਝਲਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਦਾਰਸਨਕ ਗਿਆਨੀ ਨਹੀ। ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀ ਲਖ ਸਕਦਾ। ਹਾਂ ਜੀ ਤੇ ਇਸ ਸੁਚੀ ਆਸਤਕਤਾ ਦਾ ਰਸ ਕ੍ਰਿਸਾਨ, ਤ੍ਰਖਾਨ, ਮਜਦੂਰ ਵੀ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਮੂਰਖ ਨਹੀ ਤੇ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀ ਲੈ ਸਕਦਾ, ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਕੁਝ ਨੀਵੀ ਨੀਵੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਉਂ ਆਖਿਆ ਨਾਸਤਕ ਆਰਟ ਪਾਰਖੀ ਇਸ ਆਦਰਸ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਲਸ਼ਕਾਰੇ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਤੇਹਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਚੀ ਕੂਕਣ ਵਾਲਾ ਹਮਾਤੜ਼ ਪੁਰਖ ਆਰਟ, ਰਾਗ, ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਵਿਸਮਾਦ ਰਸ ਥੀ ਵਾਂਝਿਆ ਪੁਰਖ ਨਹੀ ਲਖ ਸਕਦਾ। ਤਦ ਤੇ ਆਪਣਾ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਮਾਯਾ ਦੇ ਚਕਾਵਾਂ ਥੀ ਬਚਾ ਕੇ ਟੋਰਨਾ, ਮੈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋ ਇਕ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਪਾਨ ਜੈਸੀ ਆਸਤਕ ਕੌਮ ਮਸੀਨਾਂ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਕੁਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇੰਜਨਾਂ ਦੇ ਚਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੇਦਰ ਥੀ ਕੱਢ ਮਾਰਨ, ਇਹ ਧਨ ਦੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਧਨ ਦੀ ਨੀਹ ਉੱਪਰ ਖਲਵਾਣ ਦੇ ਆਦਰਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਰ ਦੇਣਗੇ, ਚਾਹੇ ਫਿਰ ਕੁਛ ਹੋਵੇ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਤੁਸੀ ਸਭ ਧਰਤੀ ਦੀ ਇਸ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਕੰਚਨ ਵਰਗੀ ਉਮੈਦ ਹੋ, ਤੁਸੀ ਖਬਰਦਾਰ ! ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸਤਿਨਾਮ ਦੀ ਨੀਹ ਥੀ ਚੁਕ ਕੇ "ਛਿਲੜਾਂ" ਉਪਰ ਨਾ ਰਖ ਦੇਣੀ। ਇਹ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਸਾਇਸਤਗੀ ਦਾ ਉੱਚਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਿ ਜਾਤੀ ਦੀ ਨੀਹ ਛਿਲੜਾਂ ਉੱਪਰ ਹੈ ਟਪਲਾ ਜੇ ਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗ ਜੋ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਖਿਆਲ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਅਸੀ ਉਹ ਕੌਮ ਹਾਂ ਜੇਹੜੀ ਆਪਣੀ ਉਸਾਰੀ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਦੇ ਆਦ੍ਰਿਸਟ ਉਪਰ ਰੱਖਾਂਗੇ, ਭਾਵੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਯਾ ਹੀ ਦਿੱਸੇ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸਟ ਉਪਰ ਨਹੀ ਰਖਾਂਗੇ ਭਾਵੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਲੰਕਾ ਹੋਵੇ। ਬਸ ਆਪ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਆਦਰਸ ਇਹੋ ਹੈ; ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਾ ਬਣਾ ਲੈਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਫਕੀਰ ਕੌਮ ਹੋ, ਤੁਹਾਡਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਛ ਹੈ।

4. ਆਰਟ

ਅਸੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅਕਲੀ ਚਾਲਾਕੀਆ ਵਲ ਇਵੇ ਪਏ ਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਖੁਦਾ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਨਾ ਸਨਮ, ਨਾ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਹੀ ਕੁਛ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਭਾਵੇ ਅਸੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਸਦੀਆ ਥੀਂ ਧੋਖਾ ਦਈ ਆ ਰਹੇ ਹਾ, ਕਿ ਅਸੀ ਬੜੀ ਅਗੱਮ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਪਏ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਅਕਲੀ ਬੁਖਾਰ ਤਦ ਉਤਰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਅਸੀ ਜਾਪਾਨ ਜੈਸੇ ਮੁਲਕ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਲੋਕੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦੇ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਵਰਗ ਦੇ ਨੰਦਨ-ਬਣ ਵਾਗ ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਯਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਉਸ ਅੰਦਰ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਮੌਤ ਥੀ ਅਭੈ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀਆ ਰਿਸਤੇਦਾਰੀਆ ਤੇ ਦੋਸਤੀਆ ਤੇ ਪਿਆਰ ਆਪੇ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਫੁੱਲ ਵਰਗੇ ਕੋਮਲ ਤੇ ਫੁੱਲਾ ਵਾਗ ਸੁਹਣੇ ਤੇ ਸੁਬਕ ਹਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਰੱਬ ਕੀ ਹੈ ? ਦੁਨੀਆ ਕਦ ਬਣੀ ਹੈ ? ਕਿੰਝ ਬਣੀ ਹੈ ? ਕਿਸ ਨੇ ਬਣਾਈ ਹੈ ? ਤਦ ਵੱਡੇ ਥੀ ਵੱਡਾ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਦਾਨਾ ਸਿਰ ਨੂੰ ਖੁਰਕ ਕੇ ਬਾਲਕ ਵਾਗ ਬਿਹਬਲ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੱਡੇ ਸਵਾਲਾ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਯਾ ਹੀ ਕੀਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਅਦਬ ਉਸ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪਰਛਾਵਾ ਕੋਈ ਨਹੀ, ਤੇ ਉਹਦਾ ਪਿਆਰ ਬ੍ਰਿਛਾ, ਫੁੱਲਾ ਨਾਲ ਤੀਬਰ ਇਸਕ ਦੇ ਦਰਜੇ ਤਕ ਸਹਜ ਸੁਭਾ ਅੱਪੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਵਾਣੀ ਘਰ ਵਿਚ ਫੁੱਲਾ ਬਿਨਾ ਜੀ ਨਹੀ ਸਕਦੀ। ਜਾਪਾਨ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਸਾਰੇ ਫੁੱਲ ਪਦਮ ਤੇ ਚੈਰੀ ਉਡਾ ਦਿਤੇ ਜਾਣ, ਤਦ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਜਾਪਾਨੀ ਕੌਮ ਮਰ ਜਾਏਗੀ। ਕੌਮ ਦੀ ਜਿੰਦ ਫੁੱਲਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਆਪੇ ਵਾਗ ਪਿਆਰੇ ਹਨ, ਫੁਜੀਯਾਮਾ ਦੀ ਬਰਫਾਨੀ ਤੇ ਦਿਵਯ ਚੋਟੀ ਜਾਪਾਨੀਆ ਦੇ ਪੱਖਿਆ ਉਪਰ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੈ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਕਿਸਤੀਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਇਸ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਜਿੱਥੇ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਕਿਸਤੀਆ ਦੇ ਝਾਕੇ ਸੋਹਣੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਲਹਿਰਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਪੜਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਪੰਛੀ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਫੰਗਾ

ਦੀ ਉਲਾਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਰਾਗ, ਆਪ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਖਿੱਚੇ ਚਿਤਾ ਨੂੰ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਹੱਥ ਕੋਈ ਵੇਹਲਾ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦਾ । ਬਤਖਾਂ ਪਾਣੀਆ ਵਿਚ ਤਰਦੀਆ ਚਿੱਤ੍ਰ ਵਿਚ ਹਿਲਦੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆ ਹਨ । ਇਉਂ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰੀ ਕਿਰਤ ਹੈ ਪਰ ਸਾਂਤੀ ਬੁੱਧਮਤ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਵਾਲੀ ਇੰਨੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਆਏ ਆਪ ਦੇ ਜਜ਼ੀਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਣ ਲਹਿਰੇ ਸਮੁੰਦਰ (Inland Sea) ਇਕ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਇਥੇ ਪੱਛਮੀ ਪਾਰਖੀ ਆ ਕੇ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਸਾਤੀ ਦਾ ਭਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਕਿਨਾਰੇ ਪੁਰ ਬਾਸ ਤੇ ਕੱਖਾ ਦੀਆ ਚਮਕਦੀਆਂ ਝੁਗੀਆਂ ਜੇਹੜੀਆ ਜਾਪਾਨੀ ਚਿਤ੍ਰਾ ਵਿਚ ਬਰਲਿਨ ਯਾ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੇਖੀਆ ਸਨ, ਹੂ-ਬਹੂ ਓਹੋ ਹੀ ਚਿਤ੍ਰ ਰੂਪ ਚਮਕਦੀ ਸਾਦਗੀ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪਿੰਡ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ । ਕਾਮਾਕੁਰਾ ਤੇ ਏਨੋਸੀਆ ਆਦਿ, ਨਿਕੋ ਤੇ ਹਾਕੋਨੇ ਆਦਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਚਿਤ੍ਰਾ ਵਿਚ ਦੇਖੇ ਸਨ, ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ । ਇਕ ਸਾਂਤੀ, ਜੀਦੀ ਸਾਤੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਿੰਝ ਚੰਨੇ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤੀਂ ਝੁੱਗੀਆਂ ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਉੱਪਰ ਪੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪੂਰਵ ਸਾਤ ਵਿਚ ਧੋ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੀ ਉਸ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਚਾਨਣੀ ਦਾ ਸਾਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ । ਫਜ਼ੂਲ ਗੱਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਖਾਹਮਖਾਹ ਕੋਈ ਸੋਰ ਨਹੀ, ਬੱਚਾ ਕੋਈ ਰੋਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਨਾਨੀ ਲੜਦੀ ਨਹੀ, ਖਾਵੰਦ ਕੋਈ ਜਨਾਨੀ 'ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ । ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਅਹੰਕਾਰ ਸਭ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਤ ਰਸ ਦੇ ਹਨ, ਸਤੋਗੁਣ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਘੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਰਜੋਗੁਣ ਕਦੀ ਕਦੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜੋਰ ਸਾਰਾ ਕਿਸੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਿਮਾਣੀ ਜਿੰਦ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਸਰੇ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੇਚਲ ਨਹੀ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ । ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਵਜੀਰ-ਆਜਮ ਸਾਇਕੋ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਘੜੀਆ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰਾ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਪਰ ਜਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਖੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਮਤੇ ਬੂਹਾ ਖੋਹਲਣ ਨਾਲ ਤੇ ਬੂਹੇ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਪਿੱਤਲ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜਣ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਦੇ ਮੁਖ ਤੇ ਚੁੱਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਲਲ ਪਵੇ । ਅਹਿੰਸਾ ਦੀ ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ, ਨਿਰਵਾਨ ਦਾ ਪਤਾ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਲਗ ਗਿਆ, ਮੌਤ ਥੀ ਪਰੇ ਦੇਸ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਨਾਲ ਸਿਦਕ ਦੇ ਰਾਹੀ ਆਵਾਜਾਈ ਸਭ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ, ਬਾਗ ਤੇ ਜੰਗਲ ਘਰਾ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਏਕਾਤ ਘਰਾ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਗ ਪਏ ਤੇ ਘਰ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫੰਗਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆ ਪੰਖੜੀਆ ਵਰਗੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜੰਗਲਾ ਤੇ ਨੰਦਨ ਬਾਗ਼ਾ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸੇ ਤੇ ਓਥੇ ਸਹਿਰਾਂ ਦੀ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਲੱਗਣ ਲਗ ਗਈ । ਆਦਮੀ ਇਕ ਇਕ ਆਪ ਕੁਦਰਤ ਧਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਆਦਮੀ ਧਾਰੀ ਬਣ ਗਈ ।

ਇਉਂ ਜਾਪਾਨ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਬੁੱਧ ਮਤ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਜਿਵੇ ਪੱਤੀਆ

ਵਿਚ ਢੱਕੀ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਡੋਡੀ । ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਡੋਡੀ ਡਾਢੀ ਜੀਵਨ-ਚੰਚਲਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਫਨੇ ਰਸ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਦ ਬਸੰਤ ਦਾ ਸੁਗੰਧਿਤ ਸ੍ਵਾਸ ਕਿਧਰੇ ਆਣ ਲਗਦਾ ਹੈ. ਕਰਾਮਾਤ ਵਾਂਗੂੰ ਇਕ ਦਮਬਦਮ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਖਿੜਿਆ ਫੁੱਲ ਬਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦੀ ਹੈ । ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਡੋਡੀ ਦੀ ਨੀਦਰ ਯੋਗ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਹੈ, ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਡੋਡੀ ਸੱਚੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਹੈ । ਜੀਵਨ ਚੁੱਪ ਹੈ, ਠੀਕ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾ ਜਾਪਾਨ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਤੇ ਨਿਰਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਜ਼ਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜਦ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜਾਪਾਨ ਮੰਦਰਾ. ਬੁੱਧ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਬੁੱਤਾਂ, ਆਪਣੀ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਗੁਲਕਾਰੀਆ, ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਨੰਦਨ ਬਾਗ਼, ਆਪਣੇ ਸਜਾਏ ਬਣ, ਸਾਰੇ, ਇਕ ਸਹਸ੍ਰ ਦਲ ਕੰਵਲ ਵਾਗ ਖਿੜਿਆ ਦਿੱਸਿਆ । ਆਪਦੇ ਬਾਗ਼ਾ ਵਿਚ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਧੋਤੇ ਪਿਆਰ ਕਾਥਿਆਂ ਨਾਲ ਪੱਥਰ ਦੀਆ ਪੌੜੀਆ ਬਣਾ ਰਖੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੇਧ ਵਿਚ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਰਾਹ ਦੇ ਦੋਵੇ ਪਾਸੇ ਪੱਥਰਾ ਦੀਆਂ ਲਾਲਟੈਨਾ, ਪੱਥਰ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹਾ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆ ਹਨ । ਸਦੀਆਂ ਥੀ ਬਣੀਆਂ ਹਨ, ਸਦੀਆ ਥੀ ਉਸ ਉੱਪਰ ਬੁੱਧ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਭਗਤ ਸਦਾ ਟੁਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਪੌੜੀਆ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਾ ਕਿੱਥੇ ਰਹੇ ਹਨ ? ਜਿੱਥੇ ਯਾਤਰੂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਪੌੜੀਆ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੀ ਧਰਮ ਹੈ. ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਅਪੜਨਾ ਹੀ ਰਸ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਹੈ । ਸਦੀਆ ਚੈਰੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀਆ ਪੰਖੜੀਆ ਨੂੰ ਬਸੰਤ-ਹਵਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾ ਦੋਹਾ ਤੇ ਵਿਛਾਂਦੀਆ ਹਨ ਤੇ ਸਾਵੀ ਮਖਮਲ ਵਾਗ ਕਾਈ ਪੱਥਰਾ ਉੱਪਰ ਜੰਮ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਹੈ । ਕਈ ਵੇਰੀ ਇਨ੍ਹਾ ਲੰਮੀਆ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸਾਮਾਂ ਵੇਲੇ ਭਗਤਾ ਨੇ ਲਾਲਟੈਨਾਂ ਵਿਚ ਦੀਵੇ ਬਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਵੇਰੀ ਇੱਥੇ ਨਮੋ-ਬੁੱਧ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਹੋਏ । ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾ ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਅਮਲਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਉ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਵਾਨ ਦਾ ਸੁਖ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਪੱਥਰ, ਰੂਹ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਜਦ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕੀ ਇਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਵੇਖ ਵੇਖ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੱਥਰ, ਇਕ ਇਕ ਪੱਥਰ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਦਰ ਰੂਪ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ । ਨੰਗੇ ਪੈਰ ਇਨ੍ਹਾ ਪੁਰ ਜਾਣ ਤੇ ਰੂਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਚੁੰਮਣ ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਦਾ, ਮਲੋ-ਮਲੀ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਛਾਦ੍ਹਾ ਹੈ. ਮਲੋ-ਮਲੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜਕੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਿੱਲਣ ਤੇ ਦਿਲ ਨਹੀ ਕਰਦਾ, ਸਮਾਧੀ ਜੇਹੀ ਛਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਸਾਦਾ ਜੇਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਅਨੇਕ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰਾਂ ਦੇ ਮੀਹ ਪਏ ਹਨ, ਅਨੇਕ ਰੂਹਾ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਇਥੇ ਵੱਸਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਅਦ੍ਰਿਸਟ ਤਾਂ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਸਰ ਇਹ ਹੈ ।

ਇਕ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਨਾਇਕਾ (ਗੈਸ਼ਾ) ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾ ਮੁਤਬਰਕ ਪੌੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਓਹ ਅਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਲਕਾ

ਨੂੰ । ਇਸ ਸਿਮ੍ਰਨ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਗੈਸਾ ਦੇ ਨੈਣ ਇਲਾਹੀ ਰਸ ਦੇ ਅੱਥਰੂਆ ਨਾਲ ਸਜਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਖੜੀ ਓਏਨੋ ਦੇ ਚੈਰੀ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾ ਪੁਰਾਣੀਆ ਪੌੜੀਆਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, 'ਨਮੋ ਬੁੱਧਾ !' ਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ, "ਹੇ ਮਾਲਕ ! ਮੈ ਨਿਕਾਰੀ ਵੀ ਤੇਰੇ ਵੱਲ ਜਾਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਪੌੜੀਆਂ ਤੇ ਖੜੀ ਹਾ, ਸਦਾ ਤੇਰੇ ਵਲ ਜਾ ਰਹੀਆ ਹਨ, ਸੁਖੀ ਵੱਸਣ ਉਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪੌੜੀਆਂ ਹਰ ਖਾਸ ਆਮ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆ, ਰਾਹ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਤੇ ਮੈ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾ ਤੇ ਟੁਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਆਪ ਵੱਲ ਮੋੜ ਸਕਦੀ ਹਾ, ਨੈਣ ਮੇਰੇ ਆਪ ਦੇ ਪਦਮ ਚਰਣਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੇਰੇ ਨਿਮਾਣੀ ਦੇ ਦਿਲ ਥੀ ਅਸੀਸ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਮੈ ਕੀ ਭੇਟ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾ ? ਆਪ ਦੇ ਇਹ ਚੈਰੀ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਲ ਤੋੜ ਕੇ ਦੇਵਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਿਲਖ ਫੁੱਲਾ ਦੇ ਆਪ ਦੇ ਅਰਪਣ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ।" ਓਧਰ ਇਕ ਮਹਾਰਾਨੀ ਐਮਪ੍ਰੈਸ ਕੋਮੀਓ ਬੁਧ ਮਤ ਤੇ ਘੋਲ ਘੁਮਾਈ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਸਮੇਤ ਜਿਹਦਾ ਨਾਮ ਕੋਕਿਨ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਓਹਦੇ ਬਾਅਦ ਤਖਤ 'ਤੇ ਬੈਠੀ, ਬੁਧ ਦੇ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਆਪ ਖੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਪੱਥਰ ਘੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਘਾੜਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾ ਵਿਚ ਫੜੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਲੱਗ ਕੇ ਪੱਥਰਾ ਵਿਚੋਂ ਅਰਦਾਸ ਵਰਗੇ ਕਾਬੇ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਕ ਅਨੋਖੇ ਜੋਸ ਵਿਚ ਐਮਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਫਟ ਕੇ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, "ਇਹ ਸਬਦ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾ ਔਜਾਰਾ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਮੁਬਾਰਕ ਗੂੰਜ ਸੁਰਗਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜੇ, ਇਹੋ ਮੁਬਾਰਕ ਆਵਾਜ਼ਾ ਧਰਤੀ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਚੀਰਾ ਪਾਣ, ਪਿਤਾਵਾ ਮਹਾ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਹ ਉਹੀ ਮਾਵਾਂ ਮਹਾ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਹ ਹੋਵੇ, ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਇਹ ਹੋਵੇ !" ਤੇ ਇਹੋ ਐਮਪ੍ਰੈਸ ਮਾਂ ਇਕ ਸਾਦਾ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ! ਜਦ ਉਹ ਫੁੱਲ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਨ ਦੇ ਜੋਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, "ਜੇ ਮੈ ਤੋੜਾਂ ਤਦ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਦੀ ਮੈਲ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੈਲਾ ਕਰੇਗੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖੜੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਹਿਲਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਆਦ ਜੁਗਾਦ ਤੇ ਹੁਣ ਦੇ ਬੁੱਧਾ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਦੀ ਹਾਂ ।"

ਬੁੱਧ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਡੋਡੀਆ ਦਾ ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਜਾਪਾਨ ਇਉ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਏਸੀਆ ਦੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾ ਖਾਸ ਕਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕਾਲੇ ਹਨੇਰੇ ਤਲੇ ਦੇ ਚਿੱਕੜਾਂ ਵਿਚ ਉੱਗਿਆ ਇਕ ਫੁੱਲ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਟੇਢਾ ਹੋ ਸੂਰਜ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਿਰਣ ਨੂੰ ਟੋਲਦਾ ਪੇਚ ਜਿਹੇ ਖਾਂਦਾ ਤਿੱਬਤ, ਚੀਨ, ਮਲਾਯਾ ਦੇ ਜਜੀਰਿਆਂ ਉੱਪਰੋ ਹੁੰਦਾ ਆਖਰ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਖਿੜਿਆ ਤੇ ਓਥੇ ਇਹਦੇ ਫੁੱਲਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਾ ਰਿਹਾ । ਸੋ ਜਦ ਕਦੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਆਰਟ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਆਰਟ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇਖ ਸੱਕੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਰਟ ਸਭ ਥੀਂ ਪਹਿਲਾ ਲੋਕਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਰਸ ਰੂਪ ਹੋ

ਸਿੰਜਰਦਾ ਹੈ, ਝਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਗਿਰਾ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਜਦ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ, ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਬੁੱਤ ਤੇ ਚਿਤ੍ਰ ਬਣਾਣ ਵਿਚ ਪੂਰਣਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ ਤਦ ਭਗਤੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਜੁੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦੀ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਧਰਤ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਅਨੋਖੇ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਇਉਂ ਸਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸ੍ਵਰਗ। ਇਹੋ ਹੈ ਸੋ ਬੁੱਧ ਜੀ ਦਾ ਨਿਰਵਾਨ ਰਸ ਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਸਮਾਧੀ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਖਾ ਵਾਂਗ ਪਈ ਤੇ ਨਿਰਾ ਇਕਇਕ ਹੀ ਨਿਹਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਕੌਮ ਵੱਡਾ ਨਿੱਕਾ, ਪਾਪੀ ਪੁੰਨੀ ਸਭ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ ਤੇ ਸਦੀਆਂ ਇਹ ਗੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਿੰਜਰਦੇ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਰਸਿਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਦਾ ਕਰਤਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਕਰਤਾਰੀ ਸੁਹਣੱਪ, ਸੁਹਜ, ਧਰਮ, ਦਇਆ, ਦਰਦ ਆਦਿ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਹੈ, ਤਿਵੇ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਵਾਂਗ ਕਰਤਾਰੀ ਤੇ ਉਪਜਾਊ ਹੋਣ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨਹੀ ਸਕਦਾ। ਆਰਟ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਰਬਤਾਂ ਥੀ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਦਰਿਆ ਬਾਗ਼ਾ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲ ਉਪਜਾਊ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਇਹ ਦਿਵਯ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਦਰਿਆ ਜਦ ਕੌਮਾ ਦੇ ਦਿਲਾ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਤੀਬਰ ਸੰਗਿਮ ਦੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਦਰਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕੁਫਲ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਦੀਆ ਅਨੇਕ ਤੇ ਸਮੂਹੀ ਕਰਾਮਾਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੇਵਲ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਦ ਭਗਤੀ ਧਯਾਨੀ ਹੋਵੇ, ਸਮਾਧੀ ਸਖ਼ਸ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਪਿਆਰ ਕਿਸੀ ਆਦਰਸ਼ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁੱਧ ਮਤ ਵਿਚ ਬੁੱਧ ਜੀ ਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸਾਈ ਮਤ ਵਿਚ ਈਸਾ ਜੀ ਦਾ, ਤੇ ਸਿੱਖ ਮਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ, ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਉੱਚੀ ਦਿਵਯ, ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਧਯਾਨ ਦੇ ਸਿਮਰਣ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਆਰਟ ਨਹੀਂ ਉਪਜਦਾ। ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਧਯਾਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਚਲਾਇਆ, ਸ਼ੂਨਯ ਦਾ ਧਯਾਨ ਹੈ — ਉੱਥੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਮਿਥਯਾ ਹੋਇਆ, ਓਥੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਸੋਹਣਾ ਕੋਝਾ ਹੋਇਆ ਹੀ ਕੋਈ ਨਾ, ਓਥੇ ਆਰਟ ਨਹੀਂ ਉਪਜਦਾ, ਨਾ ਕਿਰਤ ਉਪਜਦੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਆਲਸ, ਮੌਤ ਤੇ ਅਪੇਖਯਾ ਆਦਿ ਸਖ਼ਸੀ ਔਗੁਣ ਤੇ ਕੌਮੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਦਾ ਧਯਾਨ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਨਾ ਠਹਿਰਾ ਸੱਕਿਆ, ਉਹ ਇਸ ਚੌਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਈਸਾ ਤੇ ਉਹਦੇ ਹਵਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪੈਲਸਟੀਨ ਵਿਚ ਜਾ ਪਨੀਰੀ ਗੱਡੀ ਤੇ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਥੋਹੜੇ ਚਿਰ ਲਈ ਉਹੋ ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਭਗਤੀ ਵਾਲਾ ਰਸ ਸਿੰਜਰਿਆ ਤੇ ਇਟਲੀ ਦਾ ਆਰਟ ਉਪਜਿਆ; ਤੇ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਉਹੋ ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ ਤੇ ਸਖ਼ਸੀ ਧਯਾਨ ਅਨੰਤ ਦੀ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਉਗਾ ਕਰਕੇ ਆਦਿ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਅਨੰਤ ਦੀ ਪਿਛੋਕੜ

ਨਾਲ ਸ਼ਖਸੀ ਧਯਾਨ ਅਨੰਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਆਦਿ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਫਿਲਸਫ਼ੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ ਉੱਗਣ ਹੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਕੁਛ ਦੇਸ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਆਸਾ ਹੈ ਜੇ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਜਾਪਾਨ (ਨਵੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਓਥੇ ਵੀ ਹੁਣ ਉਹ ਗੱਲ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਗੀਰੀ ਤੇ ਡਾਲਰ ਪੂਜਾ ਦੇ ਖੌਹਰੇਪਨ ਨੇ ਸਾਇਦ ਗੁੰਮ ਕਰ ਦੇਣੀ ਹੈ) ਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਆਰਟ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਥੀ ਮਗਰ ਸਾਇਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਸੱਜਰਾ ਤੇ ਨਵੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਆਰਟ ਤੇ ਮਜ਼ਬ ਸਮਝ ਸਕਣ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾ ਗੰਭੀਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਜ਼ਾ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਣ। ਪਰ ਬੜੀ ਹੀ ਸਮੂਹਾ ਦੀਆ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਤੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਕੱਲਾ ਦੁਕੱਲਾ ਜੇ ਸਮਝਿਆ ਵੀ ਤਦ ਕੀ ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਇਕ ਵਿਚ ਨਹੀ, ਸਮੂਹਾ ਵਿਚ ਖਿੜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਇਦ ਨਿਰੋਲ ਬੁੱਧ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਬ੍ਰਿਛ ਵਾਗ ਗੁਰ-ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਕਿਸੀ ਨਵੇ ਸਮੁੰਦਰ ਥੀਂ ਜੰਮੇ, ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਟਾਹਣ ਫੁੱਲ ਲਿਆ ਕੇ ਮੁੜ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਸਕੇ।

ਏਸੀਆ ਦੇ ਆਰਟ ਅਥਵਾ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਧਿਜਾਨ ਦੇ ਸਿਦਕ ਵਿਚ ਇਹ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਹੈ, ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸ੍ਵਰਗ ਜਿੱਥੇ ਬੁੱਧ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਪਰਲੋਕ ਜਿੱਥੇ:

ਸਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪੁ ।।
ਤਿਥੈ ਘਾੜਤਿ ਘੜੀਐ ਬਹੁਤੁ ਅਨੂਪੁ ।।
ਤਾ ਕੀਆ ਗਲਾ ਕਥੀਆ ਨਾ ਜਾਹਿ ।।
ਜੇ ਕੋ ਕਹੈ ਪਿਛੈ ਪਛੁਤਾਇ ।।
ਤਿਥੈ ਘੜੀਐ ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਮਨਿ ਬੁਧਿ ।।
ਤਿਥੈ ਘੜੀਐ ਸੁਰਾ ਸਿਧਾ ਕੀ ਸੁਧਿ ।। ੩੬ ।।
ਕਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜੋਰੁ ।। ਤਿਥੈ ਹੋਰੁ ਨ ਕੋਈ ਹੋਰੁ ।।
ਤਿਥੈ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰ ।।
ਤਿਨ ਮਹਿ ਰਾਮੁ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ ।।
ਤਿਥੈ ਸੀਤੋ ਸੀਤਾ ਮਹਿਮਾ ਮਾਹਿ ।। ਤਾ ਕੇ ਰੂਪ ਨ ਕਥਨੇ ਜਾਹਿ ।।

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ 7-8)

ਮੁੜ ਉਹ ਸੋਹਣੇ ਧਿਜਾਨ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆਣ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੋਹਣੀਆ ਸੂਰਤਾ ਨਾਲ ਠੰਢ ਪਾਣ। "ਰਾਗ ਰਤਨ ਪਰਵਾਨ ਪਰੀਆ ਸਬਦ

ਗਾਵਣ ਆਈਆ" ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਰੂਪ, ਰਾਗ, ਰੰਗ ਸਾਡੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਭਰਣ, ਸਾਡੀ ਸੁਰਤਿ ਉਹ ਰੂਪ ਦ ਸਮੁੰਦਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮਾਵੇ, ਸਦੀਆ ਤਕ ਇਹ ਵਾਕਫੀਅਤ ਪੂਰਣ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਫੁਟ ਫੁਟ ਕੇ ਪਦਮ ਦੇ ਫੁੱਲਾ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਉਹ ਖੁਸੀ, ਰਸ ਤੇ ਧਿਯਾਨ ਮੂਰਤਾ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਸਾਡੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾ ਦੇ ਸਿੰਗਾਰ ਨਾਲ ਸਿੰਗਾਰਣ। ਇਨ੍ਹਾ ਦਰਸਨਾ, ਸਮਾਧੀਆਂ, ਰਸਾ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਹੱਡੀ ਮਾਸ ਮਿੱਝ ਧਿਯਾਨ ਵਿਚ ਵੱਸੇ, ਰੂਪ ਨਾਮ ਰਸ ਗੰਧ ਸਪਰਸ ਦੇ ਉੜਕ ਦਿਵਯ ਸੁਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿਵਯ ਹੋ ਵੰਝੇ, ਦਿਲ ਦੀ ਬਸਤੀ ਵੱਸੇ। ਪਰੀਆਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਹੋਵੇ, ਇਉ ਅੰਦਰ ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਚੁੱਪ, ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਦੀ ਖੇਡ ਸਦੀਆ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਖਿੜੇ ਕੰਵਲਾ ਵਾਂਗ, ਗੁਲਾਬਾ ਵਾਂਗ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ। ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਖਿੜਿਆ ਫੁੱਲ ਤਾ ਮੰਜਲ ਮਕਸੂਦ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਬਣਾ ਨੂੰ, ਬਾਗਾ ਨੂੰ, ਪਰਬਤਾ ਨੂੰ, ਦਰਿਆਵਾ ਨੂੰ, ਧਰਤਿ ਨੂੰ, ਆਕਾਸ ਨੂੰ, ਇਨ੍ਹਾ ਸਮੂੰਹਾ ਨੂੰ ਤਾ ਆਦਮੀਆ ਧਿਯਾਨ ਸਥਿਤ ਰਸਿਕਾ ਨੇ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁੱਚਾ, ਸੱਚਾ, ਸੁਥਰਾ, ਸੋਹਣਾ ਬਨਾਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਇਕ ਬੇਚੈਨੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਹਿਰ ਸਾਡੇ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਹੋਣ, ਬਣ ਸਾਡੇ ਨੰਦਨ ਬਾਗ ਹੋਣ, ਪਰਬਤ ਸਾਡੇ ਭਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਰਾਹ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦੇਸ ਅਥਵਾ ਨਿਰਵਾਨ ਸੁਖ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ।

ਇਹ ਜਗੁ ਸਚੈ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚਿ ਵਾਸੁ।।
ਕੁਦਰਤਿ ਦਿਸੈ ਕੁਦਰਤਿ ਸੁਣੀਐ ਕੁਦਰਤਿ ਭਉ ਸੁਖ ਸਾਰੁ।।
ਕੁਦਰਤਿ ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਆਕਾਰੁ।।
ਕੁਦਰਤਿ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਕਤੇਬਾ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਵੀਚਾਰੁ।।
ਕੁਦਰਤਿ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪੈਨ੍ਹਣੁ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਪਿਆਰੁ।।

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨੇ 463-464)

ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਨਾਜ਼ਕ ਖਿਆਲੀ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮੈਲ, ਮੰਦਪੁਣਾ, ਕਰੂਪਤਾ, ਕੋਝ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ। ਇਮਾਰਤ ਭੱਦੀ ਜੇਹੀ, ਭੈੜੀ ਜਿਹੀ ਬਣਾ ਨਾ ਸਕੇ, ਗਲੀ ਗੰਦੀ ਹੋ ਨਾ ਸਕੇ, ਅੰਦਰ ਗੰਦ ਮੰਦ ਨਾ ਹੋਵੇ; ਬਾਹਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਰਲਤਾ ਅੰਦਰ, ਸਾਦਗੀ ਬਾਹਰ, ਨਿਰੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪੋਚਾ ਪਾਚੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਹਿਰ ਦਾ ਸਰੀਰ ਭੀ ਸੋਹਣਾ ਚਮਕੇ ਲਕੀਰ ਕੋਈ ਵਾਹੀ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਵਲ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਸਾਡੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਤੀਰਥ ਵੇਖੋ ਤਦ ਉਹ ਗੰਦੇ, ਸਹਿਰ ਗੰਦੇ, ਘਰ ਗੰਦੇ ਸੁਭਾਉ ਗੰਦੇ, ਰਹਿਣ ਬਹਿਣ ਹੈਵਾਨਾ ਵਾਲਾ ਤੇ ਓਥੇ ਆਰਟ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਆਰਟ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬੇਚੈਨ ਬਿਹਬਲ ਜਿਹਾ, ਭੈੜੀ ਛੋਹ ਕੋਈ ਸਹਿ ਨਾ ਸੱਕਣ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾਰੀ ਉਪਜਾਊ ਸੁਭਾਉ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਜੀਵਨ ਥੀ ਹੀ ਅਪੇਖਯਾ ਸਿਖਾਈ ਜਾਏ, ਸਕਤੀ ਮੌਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੋਵੇ, ਸੋਹਣਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਰੱਬ ਵੀ ਇਕ ਸ਼ੇਸ ਸੂਨਯ ਹੋਵੇ, ਓਥੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਹ ਕ੍ਰਿਯਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਆਵੇ ਤਦ ਕੋਈ ਸੁਹਣੱਪ ਨੂੰ ਨਹੀ ਉਪਜਾ ਸਕਦੀ, ਏਸੀਆ ਦਾ ਆਰਟ ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਦੇ ਸਾਏ ਹੇਠ ਪਲਿਆ, ਵੱਡਾ ਹੋਯਾ ਤੇ ਜੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤਿੱਬਤ ਤੇ ਚੀਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਆਰਟ ਹੋਵੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ, ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕਸਮੀਰ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੂਪ ਨਾ ਘੜਨ ਹੋਣ, ਤੇ ਜੇ ਮਥਰਾ ਦੇ ਮੰਦਰਾ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੋਹਣੇ ਬੁੱਤ ਨਾ ਤ੍ਰਾਸੇ ਜਾਣ, ਭੈੜੇ ਜਿਹ ਕਾਲੇ ਜਿਹੇ ਭੱਦੇ ਜਿਹੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਬਣੇ ਚਿੱਤ੍ਰ ਤੇ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਾਡੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਹੋਣ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸੁਰਤਿ ਧਿਆਨ ਰਸ ਥੀ ਖਾਲੀ ਹੈ, ਸਖਸੀ ਪੂਜਾ ਥੀਂ ਵਾਜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਉੱਕੇ ਆਰਟ ਆਦਰਸ ਦਿੱਸ ਹੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਤੇ ਬੁੱਧ ਮਤ ਜੈਸੇ ਆਰਟਿਸਟਕ ਪਿਆਰ ਸਾਡੀ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਤੇ ਜੇ ਕੁਛ ਸੀ ਕਦੀ ਤਦ ਓਹ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਕੋਈ ਸਾਨ ਸੀ :

ਉਕਾਕੂਰਾ* ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਅਸੋਕ ਦੀ ਉੱਚੀ ਸਾਨ ਤੇ ਪਾਦਸਾਹੀ ਜੋ ਏਸੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸਾਹਾ ਦਾ ਇਕ ਆਦਰਸ ਨਮੂਨਾ ਹੈ, ਜਿਹਦੇ ਅਹਕਾਮ ਐਨਟੀਆਕ ਤੇ ਐਲਗਜੰਡ੍ਰਾ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਥੀ ਆਪਣੀ ਈਨ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਅੱਜ ਤਕਰੀਬਨ ਅਸੀ ਭਾਰਹੂਤ ਤੇ ਬੁੱਧ ਗਯਾ ਦੇ ਕਿਰ ਕਿਰ ਕਰਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚ ਭੁਲ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਵਿਕ੍ਰਮਾਦਿਤ ਦਾ ਜਵਾਹਰਾਤ ਨਾਲ ਸਜਿਆ ਦਰਬਾਰ ਬਸ ਇਕ ਗੁੰਮ ਗਿਆ ਸੁਫਨਾ ਹੈ, ਐਸਾ ਗੁੰਮਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲੀਦਾਸ ਦਾ ਕਾਵਯ ਭੀ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕਦਾ .... ਤੇ ਅਸੀਂ ਜਾਤਾਂ ਦੀਆ ਮੁਸੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਜਰ ਗਈ ਸਾਨ ਨੂੰ ਟੋਲਦੇ ਹਾਂ ਯਾ ਇਲੋਰਾ ਦੇ ਦੁਖਿਤ ਬੁੱਤਾਂ ਵਿਚ, ਯਾ ਪਹਾੜਾ ਵਿਚ ਉੱਕਰੇ ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁੱਪ ਆਹਾਂ ਵਿਚ, ਤੇ ਯਾ ਹਵਸ ਨਾਲ ਅਸੀ ਪੁਰਾਣੇ ਆਰਟ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇਕ ਸੋਹਣੇ ਘਰੋਗੀ ਜੀਵਣ ਵਿਚ ਚਮਕਦੇ ਬਰਤਨਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁਹਣੱਪ ਉਦਾਸੀਨ ਵੈਰਾਗੀ ਹੋ ਕੇ ਮਜ਼ਬ ਨਾਲ ਆਲਿੰਗਣ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।"

ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਨਹੀ ਰਿਹਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਧਿੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਾਹਰਵੀ ਆਏ ਵੰਡਾਲਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਮਾਰਿਆ, ਇਸ ਪਛੋਕੜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਸੀਆ ਦੇ ਆਰਟ ਨੂੰ ਉਕਾਕੂਰਾ ਸੋਹਣੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ:

"ਆਰਟ ਇਉਂ ਮਜ਼ੁਬ ਦਾ ਇਕ ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਯਾ ਉਹ

---

*ਉਕਾਕੂਰਾ ਲੇਖਕ "Ideals of the East

ਖਿਣ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤ ਅੱਧੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਜਿਹੀ ਅਨੰਤ ਦੇ ਭਾਲ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਠਹਿਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬੜੀ ਮਮਤਾ ਨਾਲ ਮੁੜ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਧੁੰਧਲੇ ਜਿਹੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਲੋਚਦੀ ਹੈ. ਦਿੱਸਣ ਵਾਲੇ ਦਿਸਦੇ – ਕਿਸੇ ਅਣਖੁਲ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਰਾਜ਼ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਇਸ ਥੀ ਵਧ ਕੋਈ ਠੋਸ ਚੀਜ਼ ਨਾਹ, ਪਰ ਰੂਹ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਇਸ਼ਾਰਾ, ਇਸ ਉੱਚੇ ਸੱਚ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਘਟ ਨਾਹ।"

ਫਿਰ ਆਪ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਉਹ ਕਾਵਯ ਟੁਕੜੇ ਜਿਥੇ ਉਹ ਆਪਣਾ 'ਆਤਮ-ਸੁਹਣੱਪ' ਰਾਗ ਗਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ਵਿਚ ਸੁੱਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਸਰਾਰੇ, ਦਿਉਦਾਰਾਂ ਤੇ ਚੀਲਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਬਲਵਾਨ ਚੁੱਪ, ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਉਹਨਾ ਕੰਪਾਯਮਾਨ ਸਤੋਗੁਣਤਾ, ਕਾਲੇ ਪਏ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਉੱਠਦੇ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਦੀ ਉਹ ਪ੍ਰਿਭਜੋਤ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਉਹ ਪਦਮ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਤਾਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਵਾਸ, ਕੰਵਾਰੀ ਕੰਨਯਾ ਦੇ ਕੰਵਾਰੀ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਉਪਰ ਉਹ ਪੁੰਨਜ ਪਿੱਛੇ ਜਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਖੂਨ ਦੇ ਦਾਗ, ਵੀਰ, ਵਰਿਯਾਮ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਢੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੇਰੇ ਅੱਥਰੂ, ਜੰਗ ਦੇ ਮਿਲਵੇਂ ਦਰਦ ਤੇ ਡਰ, ਕਿਸੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਢਹਿਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਫਿਕੀ ਪੈਂਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ... ਇਹ ਸਭ ਆਰਟਿਸਟ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਹਨ. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਸਿਕ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਪਹਿਲਾਂ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰ ਕੇ ਫਿਰ ਉੱਪਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਣ ਵਾਲੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਪਰਦੇ ਨੂੰ ਪਰੇ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਜਗਤ ਦਾ ਰੂਹ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।"

5. ਕਵਿਤਾ

ਹਰਦਮ ਖਿੜੇ ਮਿਲੋ ਹੇ ਮਿਤ੍ਰੋ !
ਤੁਸਾ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਨਾ ਪਾਏ ।
ਸੀਨੇ ਸਾਫ ਕੀਨਿਓ ਤੁਹਾਡੇ,
ਤੁਸਾ ਵੈਰ ਨ ਕਦੇ ਕਮਾਏ ।
ਡਿੱਠਿਆ ਖਿੜੇ ਕਾਲਜਾ ਸਾਡਾ,
ਅਸਾਂ ਦੇਖ ਦੇਖ ਸੁਖ ਪਾਏ ।

(ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮੋਏ ਬੰਦਿਆ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਕਵਿਤਾ ਹਨ । ਈਸਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲੀਆ ਪੈਲਿਸਟੀਨ ਦੀਆ ਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਬੀਬੀਓ ! ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਹ ਪਾਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਦਾ ਹੈ", ਤੇ ਜਦ ਹਵਾਰੀ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ, "ਅਸੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਕਰਾਗੇ ?" ਤਦ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਵੇਖੋ ਖੇਤਾ ਵਿਚ ਲਿਲੀਆ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜ ਰਹੀਆ ਹਨ, ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਖਾਦੀਆ ਹਨ ? ਨਾ ਹਲ ਵਾਹਦੀਆ ਹਨ ਨਾ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਦੀਆ ਹਨ, ਪਰ ਸੁਲੇਮਾਨ ਆਪਣੇ ਐਸਵਰਜ ਸਮੇਤ ਇਨ੍ਹਾ ਥੀ ਵਧ ਫਬਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ।" ਫਿਰ "ਸਚਾ ਜੀਵਨ ਤਾ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗਵਾ ਬੈਠੇ ਹਨ ।" ਪੂਰਬ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧ ਬਚਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਅਥਵਾ ਉੱਚਾ ਸਾਹਿਤਯ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਮੰਨੀ ਹੈ । ਸਾਹਿਤਯ ਦੇ ਰਸਿਕ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਰਸ ਘੜੀ ਪਲ ਲਈ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਸਦਾ ਅਟੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਇਕ ਲਫਜਾ ਦੀ ਮਾਯਾ ਹੈ ।

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਆਉਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਇਕ ਲਾਜਵੰਤੀ ਦੇ ਪੱਤਿਆ ਵਰਗਾ ਨਰਮ ਦਿਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਇਕ ਅਕਹਿ ਸੁਖ ਵਿੱਚ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਵੇ ਨੀਂਦਰ ਆਏ ਵੇਲੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇ ਉਸ ਰਸਿਕ ਸੁਖ ਨਾਲ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਓਹਦੇ ਹੱਥ, ਪੈਰ, ਸਰੀਰ, ਮਨ ਆਦਿ ਸਭ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਅਕਹਿ ਸੁਖ, ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ । ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਾਰਖੀ ਲੋਕਾ ਲਈ ਤਾਂ ਬਸ ਉਹ ਦਰਸਨ ਹੀ ਬਸ ਹਨ । ਐਸੀ ਉੱਚੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਰੂੜ

ਬੰਦੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਾਗ ਦੇ ਅਲਾਪਨ ਥੀ ਵਧ ਕਿਸੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਕਵੀ ਭੀ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਥੀਂ ਉਥਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕੁਛ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇ ਸੂਰਜ ਨੀਲੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਉੱਪਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਡੋਬ ਉਹਦੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਵਿਚ ਡਲ੍ਹਕਦੀ ਹੈ (ਇਹ ਰੰਗ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ-ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੈ) ਤਿਵੇਂ ਕਵੀ ਦੇ ਦਿਲ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਰੰਗਣ ਨਾਲ ਡਲ੍ਹਕਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਦਯ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਅਨੰਦ ਦੀ ਦ੍ਰਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਘੁਲਿਆ ਕੋਈ ਅਲਾਪ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਕਦੀ ਕਦੀ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੇਰੀ ਕਿ ਅਚੰਭਾ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਸੁਤਿਆ ਦੇ ਰੂਹ ਜਗਾਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਇਲਾਹੀ ਸੁਰ ਦੀ ਛੇੜ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਦਿਲ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹਰਨੀ ਮੂੰਹ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਛੜੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਿਹਬਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਕਵੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਕੰਨ ਖੜੇ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੜਾਕਾ ਦੇ ਕੇ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਧਰਤ ਥੀ ਉਠਾ ਕੇ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ ਅਣਡਿੱਠੇ ਗਗਨਾਂ, ਉਚੇ ਦਮਕਦੇ ਗਗਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟਾ, ਇਹ ਕਾਹਲਾਪਣ, ਪੱਖ, ਕ੍ਰਿਝ, ਇਹ ਧੂੜ ਲਿਬੜੀ ਅਣਨ੍ਹਾਤੀ ਜਿਹੀ ਮਾਦੀ ਭਾਰੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਕਰਕੇ ਹਲਕਾ ਫੁੱਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਮ ਥੀਂ ਉਠਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਸ ਐਸੀ ਕਵੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਫਨੇ ਲਟਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦਿਲਾ ਵਿੱਚ ਅਸਰੀਰੀਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਕਰਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਵਾਂ ਅਕਾਸ਼, ਨਵੀਂ ਧਰਤ, ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਸੋਹਣੀ ਦੁਨੀਆ ਰਚ ਵਿਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹਰ ਇਕ ਜਵਾਨ ਗੱਭਰੂ ਤੇ ਜਵਾਨ ਕੁੜੀ ਉਪਰ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਜਮਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਕਾਸ ਧਰਤ ਨਵੇਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਅਜੀਬ ਅਨੋਖਾ ਚਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ਗੇੜੇ ਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਚਾ ਕਸੁੰਭ ਦਾ ਰੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸੇ ਵਾਂਗ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਕ ਭਾਵ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਖਾਵਾ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪ ਬੀਤੀ ਗੱਲ ਵਾਂਗ ਸਾਖਯਾਤਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਬਸ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੱਕਾ ਰੰਗ ਮਜੀਠੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਜਵਾਨੀ ਦਾ, ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਦਾ ਖੇੜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹੇ, ਕੇਸ ਧੌਲੇ ਹੋ ਜਾਣ, ਹੱਡੀ ਮਾਸ ਸਿਥਲ ਹੋ ਜਾਏ; ਨਿਰਬਲ, ਗਰੀਬ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਰੂਹ ਵਿਚ ਸਦਾ ਬਸੰਤ ਦੇ ਰੰਗ ਖਿੜੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਅੱਖਰ ਨਾ ਲਿਖੇ, ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਵਚਨ ਨਾ ਬੋਲੇ, ਉਹ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਹਦਾ

ਤੱਕਣਾ, ਉਹਦੀ ਬਾਂਹ ਦੀ ਉਲਾਰ, ਉਹਦਾ ਬਹਿਣਾ, ਚਲਣਾ, ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਪਹਿਨਣਾ ਕਾਵਯ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰੇ ਤੇ ਉਹ ਲਿਖ ਲਈ ਜਾਏ, ਉਹ ਉਚਾ ਸਾਹਿਤਯ ਹੈ, ਕਵਿਤਾ ਹੈ ।

ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨ ਰੰਗ ਹੈ । ਇਸ ਇਕ ਸਤਰ ਲਈ ਵਰ੍ਹਿਆ ਬੱਧੀ ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਝੀਟੀ-ਬਾਣ-ਬਰਖਾ ਸਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬੀਤ ਜਾਏ ਤੇ ਇਕ ਪੱਕੇ ਫਲ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਬਚਨ ਕਹੇ । ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਗਾ ਉਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਬਚਨ ਵਿਚ ਰੂਹ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਅਕਲ ਨੂੰ ਨਾ ਵੀ ਉਕਸਾਵੇ, ਉਹ ਰੂਹ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸੁੱਤੀਆਂ ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਂਦੀ ਹੈ, ਦਿਲ ਦੇ ਦੀਵੇ ਬਾਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਢੱਠਿਆ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਸਿਦਕ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਬਿਨਾਂ ਦਲੀਲਾ ਦੇ ਤੇ ਅਕਲੀ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਚ ਹੈ, ਤੇ ਜਦ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਚਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਪੜ੍ਹੀਏ ਉਹ ਸਦਾ ਨਵੀ ਚਮਕ ਤੇ ਉਜਲਤਾ ਰੂਹ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਿਪਤਾ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਛੂਹਣ ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਵਚਨਾ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਮਿਲਦਾਂ ਹੈ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਹਰਨਾਖਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਬਲਦੇ ਭਾਂਬੜ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੈਠੇ । ਹੋਲੀ ਤਾ ਕਿਸੀ ਜਾਦੂ ਦੀ ਕਲਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੜਨ ਲੱਗੀ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਇਸ ਵਿਉਤ ਨਾਲ ਸੜ ਜਾਸੀ । ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਭਾਬੜ ਠੰਢਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਜੜੇ ਜਾਦੂਆਂ ਦੀ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ । ਇਹ ਸਭ ਰੂਹ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਲੰਕਾਰ ਹਨ । ਸਭ ਕ੍ਰਿਸਮੇ ਰੂਹ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਾਧ-ਬਚਨਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਵਲ੍ਹੇਟਿਆ, ਕੱਜਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਰਛਿਆ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਜਦ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਅੱਗ ਠੰਢੀ ਹੋ ਗਈ । ਇਹ ਅਸਰ ਸੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੋਵੈ ਤਦ ਆਸ਼ਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਜਲਦੇ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਅਸੀ ਠੰਢੇ ਤੇ ਹਲਕੇ ਤੇ ਦੈਵੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਦਿਨ ਸੋਹਣੇ ਕੱਟ ਸਕਦੇ ਹਾ । ਕਵੀ ਤਾ ਦੂਰ ਪਹੁੰਚੀ ਰੱਬ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ । ਉਹ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ । ਕਵੀ ਬਚਨ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਵਾਗੂੰ ਉਨ੍ਹਾ ਵਚਨਾ ਦੀ ਗੂੰਜ ਵਿੱਚ ਜੀ ਉਠਣਾ ਤੇ ਮਸਤ ਹੋ ਉਚੇ ਗਗਨਾ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਘਰ ਬਣਾ ਲੈਣਾ, ਇਹ ਕਾਵਯ ਦੇ ਰਸਿਕ ਪੁਰਸਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੱਧੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਪੱਥਰ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਛੱਤ ਪਰ ਆਣ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ ਉਹਦੀ ਤਾਕਤ ਓਨੀ ਹੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਥੀਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹ ਉਪਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਪੱਥਰ ਉਹੋ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਤਾਕਤ ਕੋਈ ਦਿੱਸਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਤੱਲੇ ਪਿਆ ਪੱਥਰ ਜ਼ਖਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ ਉਤੋਂ ਰੁੜ੍ਹਿਆ ਪੱਥਰ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰਥ ਹੈ । ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ

ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਤਾ ਨਹੀ ਦਿੱਸਦਾ, ਪਰ ਜਦ ਅਮਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਰੂਹ ਤੇ ਆਈ ਹਾਲਤ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਕੇ ਵੇਖੀਏ ਤਦ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਤੇ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਕਿਹੜੀ। ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

ਰਾਣਾ ਰੂਠੇ ਨਗਰੀ ਰਾਖੇ, ਹਰੀ ਰੂਠੇ ਕਹਾਂ ਜਾਣਾ।

ਜ਼ਰਾ ਪਾਠ ਕਰੋ, ਇਕ ਦੈਵੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਭਰਦੀ ਹੈ, ਰੂਹ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਆਉਦੀ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਮੇਰਾ ਰੱਬ ਨਾ ਰੁੱਠੇ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸਾਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ ? ਇਕ ਅੰਦਰ ਦਾ ਉੱਚਾ ਇਖ਼ਲਾਕ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਰੂਹ ਦੀ ਸਿਸਤ ਸਿੱਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਦੀ ਆਦਮੀ ਇਸ ਦੇ ਪਾਠ ਥੀ ਰੱਜਦਾ ਨਹੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇ ਕਰਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ:

ਬਾਰਾਂ ਹਿ ਬਰਸ ਬੀਤੇ, ਬਾਲਮ ਬਿਦੇਸ ਧਾਏ।।
ਆਯਾ ਨ ਸੁਖ ਸੁਨੇਹਾ, ਧੌਲੇ ਹੋ ਕੇਸ ਆਏ।।

ਜ਼ਰਾ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਤੱਕੋ. ਇਨ੍ਹਾ ਸਤਰਾ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਬਿਰਹਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀਆ ਇਹ ਸਤਰਾ :

ਠਹਿਰ ਜਾਈ ਠਹਿਰ ਜਾਈਂ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆ।।
ਪਵਣ ਵੇਗ ਕੌਣ ਰੋਕੇ, ਬੱਦਲਾ ਨੂੰ ਕੌਣ ਠਾਕੇ।।
ਧੁਰਾ ਥੀ ਜੋ ਚਾਲ ਪਾਏ, ਟਰਨ ਨਹੀ ਟਾਰਿਆ।।

ਇਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਰੂਹ ਦੇ ਦੇਸ ਦਾ ਆਕਾਸ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਸਪੇਸ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਣ ਪਈ ਹੈ।

ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਿੱਖ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂਆ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਹੀ ਕਰਦੇ, ਕਿਉਕਿ ਉਹ ਤਾ ਉਹ ਸਬਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਲੱਖਾ ਜਿੰਦਗੀਆ ਅਰਪਣ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਉਹ ਅਰਸ਼ਾਂ ਕੁਰਸਾ ਦੇ ਰਸ ਤੇ ਆਕਾਸ ਤੇ ਸਚ ਦੇ ਜਵਾਹਰਾ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹਨ। ਅਸੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਪਰ ਇਥੇ ਕੁਛ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਦਰਦ ਜਿਹੜਾ ਕੇਲੋ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗੀ ਵੇਲ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਦਿਲ ਦੇ ਚੁੱਪ ਸਰਗਮਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੋਈ ਰਾਗ ਛੇੜਦਾ ਹੈ।

ਕੈਲੋਂ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗੀ ਵੇਲ

ਹਾਇ ਨਾ ਧ੍ਰੀਕ ਸਾਨੂੰ, ਹਾਇ ਵੇ ਨਾ ਮਾਰ ਖਿੱਚਾਂ,
ਹਾਇ ਨਾ ਵਿਛੋੜ ਗਲ, ਲੱਗਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪੀਆ।

ਹਾਇ ਨਾ ਤੁਣੁੱਕੇ ਮਾਰੀਂ ! ਖਿੱਚ ਨਾ ਫੱਟਕੇ ਦ ਦੇ,
ਵਰ੍ਹਿਆ ਦੀ ਲੱਗੀ ਸਾਡੀ, ਤੋੜ ਨਾ ਸਰਾਪੀਆ ।
ਹਾਇ ਨਾ ਵਲੂੰਧਰੀਂ ਵੇ ! ਸੱਟੀਂ ਨਾ ਉਤਾਰ ਭੁੰਏ,
ਸੱਜਣ ਗਲੋਂ ਟੁੱਟੀਆ, ਹੋ ਜਾਸਾਂ ਇਕਲਾਪੀਆਂ ।
ਮੇਰੇ ਹੱਡ ਤਾਣ ਨਾਹੀ, ਸੱਕਾ ਨਾ ਖੜੋਇ ਪੈਰੀਂ,
ਖੜੀ ਸਜਨ ਆਸਰੇ ਹਾਂ, ਅਬਲਾ ਮੈਂ ਅਮਾਪੀਆ ।
ਪਯਾਰੇ ਨਾ ਵਿਛੋੜੀਏ ਵੇ, ਮਿਲੇ ਨਾ ਨਿਖੇੜੀਏ ਵੇ,
ਆਸਰੇ ਨਾ ਤੋੜੀਏ ਵੇ, ਅਵੇ ! ਪਾੜੀਏ ਨਾ ਜੋੜੀਆਂ ।
ਵਸਲ ਵੇਖ ਖੀਝੀਏ ਨਾ, ਅੱਡ ਕਰ ਰੀਝੀਏ ਨਾ,
ਇਕ ਹੋਈਆ ਜਿੰਦੀਆ ਦੀਆ, ਹੁੰਦੀਆ ਨਹੀਓ ਕੋੜੀਆਂ ।
ਵਿੱਥਾ ਵਾਲੇ ਜਗ ਵਿਚ, ਵਿੱਥਾਂ ਪਈਆਂ ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ,
ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਸੱਭ ਕੋਈ, ਜੋੜੀਆਂ ਨੀ ਥੋੜੀਆ ।
ਵਿੱਥਾ ਮੇਟ ਇੱਕੋ ਹੋਏ, ਉਹਨਾ, ਵੇਖ ਰੀਝਣਾ ਵੇ,
ਬਾਹੀ ਗਲੇ ਲਿਪਟੀਆਂ, ਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਦੀ ਤੋੜੀਆ ।

ਬਨਫਸੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਆਪ ਇਕ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਭੇਤ ਇਕ ਕਾਵਯ ਰਸ ਦੇ ਨਖਰੀਲੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਬਨਫਸ਼ਾਂ ਦਾ ਫੁੱਲ

ਮੇਰੀ ਛਿਪੀ ਰਹੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ, ਮੈਂ ਨੀਵਾਂ ਉੱਗਿਆ ।
ਕੋਈ ਲਗੇ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਟਪਾਰ, ਮੈਂ ਪਰਬਤ ਲੁੱਕਿਆ ।
ਮੈਂ ਲਿਆ ਅਕਾਸੋਂ ਰੰਗ, ਜੁ ਸ਼ੋਖ ਨਾ ਵੰਨ ਦਾ ।
ਹਾਂ, ਧੁਰੋਂ ਗਰੀਬੀ ਮੰਗ, ਮੈਂ ਆਯਾ ਜਗਤ ਤੇ ।
ਮੈਂ ਪੀਆਂ ਅਰਸ ਦੀ ਤ੍ਰੇਲ, ਪਲਾਂ ਮੈਂ ਕਿਰਨ ਖਾ ।
ਮੇਰੀ ਨਾਲ ਚਾਦਨੀ ਖੇਲ, ਰਾਤਿ ਰਲ ਖੇਲੀਏ ।
ਮੈ ਮਸਤ ਆਪਣੇ ਹਾਲ, ਮਗਨ ਗੰਧ ਆਪਣੀ ।
ਹਾਂ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੌਰੇ ਨਾਲ, ਵੀ ਮਿਲਨੋਂ ਸੰਗਦਾ ।
ਆ ਸ਼ੋਖੀ ਕਰਕੇ ਪੌਣ, ਜਦੋਂ ਗਲ ਲੱਗਦੀ ।
ਮੈਂ ਨਾਹਿ ਹਲਾਵਾਂ ਧਉਣ, ਵਾਜ ਨਾ ਕੱਢਦਾ ।
ਹੋ, ਫਿਰ ਭੀ ਟੁੱਟਾ, ਹਾਏ, ਵਿਛੋੜਨ ਵਾਲਿਓ ।
ਮਿਰੀ ਭਿੰਨੀਂ ਚਾਹ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋਇ, ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਛਿੱਪਦੀ ।

ਮਿਰੀ ਛਿਪੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚਾਹ, ਤਿ ਛਿਪ ਟੁਰ ਜਾਣ ਦੀ ।
ਹਾਂ ! ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਾਂਹਿ, ਮੈਂ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਿਹਾ ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਖਾਸ ਦੇਸ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਹ ਤਕ ਅਪੜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਉਹਦਾ ਉਦ੍ਹਾਰਣ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਨਾ ਤੀਖਣ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਰਸੀਲਾ ਲੱਗੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਇਹ ਨਾਮੁਮਕਨ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਬੋਲੀ ਕਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ । ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਭਰਾ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣ ਉੱਪਰ ਰੁਦਨ ਕਰ ਕਰ ਵੈਣ ਪਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਵੈਣ ਕਦੀ ਵੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਯਾ ਪਾਰਸੀ ਯਾ ਉਰਦੂ ਯਾ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ । ਸੋ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਤੇ ਹੱਡੀ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਦੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ । ਰੂਹ ਤਕ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅੱਪੜਦੀ ਹੈ । ਸੋ ਕਵੀ ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਸੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਹਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਵਿਤਾ ਕਦੀ ਪਰਾਈ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

ਧੰਨੁ ਸੁ ਦੇਸੁ ਜਹਾ ਤੂੰ ਵਸਿਆ ਮੇਰੇ ਸਜਣ ਮੀਤ ਮੁਰਾਰੇ ਜੀਉ ।
ਹਉ ਘੋਲੀ ਹਉ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਈ ਗੁਰ ਸਜਣ ਮੀਤ ਮੁਰਾਰੇ ਜੀਉ ।। ੧ ।।
(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ 96)

ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਾਡੀ ਮਾਤ ਬੋਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਸ ਛੋਹਣ ਨਾਲ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਉੱਚੀ ਹੋਈ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਵੱਡੀ ਹੋਈ, ਗਹਿਰ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋਈ, ਪਰ ਕਿੰਨੀ ਮਿੱਠੀ, ਸੁੱਚੀ ਤੇ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ ।

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਤਾਂ ਇਲਾਹੀ ਲੋਕ ਹੋਏ, ਪਰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਦਇਆ, ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਮਿੱਠਤ, ਗਰੀਬੀ, ਤਿਆਗ ਵੈਰਾਗਤ ਤੇ ਚਾ ਮਿਲਵਾਂ ਹੋਣਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ । ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਇਕ ਵਗਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਠੰਢ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਲੋੜੀਏ । ਕਵੀ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਤਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਦ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ, ਕਸਮਕਸ਼, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਦੀਆ ਕਮੀਨੀਆਂ ਘਬਰ੍ਹਾਟਾਂ ਦਾ ਘੱਟਾ ਦਿਲ ਥੀਂ ਸਾਫ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਵੇ । ਅੱਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਵਾਲਾ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੋਵੇ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਿਹਬਲਤਾ ਹੋਵੇ, ਹੱਥ ਪੈਰ ਅਚਲ ਚਾ ਵਿੱਚ ਚੰਚਲ ਹੋਣ, ਤੇ ਰੂਹ ਕਿਸੇ ਮੌਤ ਵਰਗੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਵੇ । ਜਿਹੜੇ ਇਕ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੂੜੇ ਠੋਸ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਹ ਨੈਣ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜੋ ਕਵੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਣ । ਫਰਕ ਦੇਖੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ

ਦੇ ਝਮੇਲੇ ਸੱਚ, ਤੇ ਕਵੀ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਕੂੜ। "ਕੂੜ ਰਾਜਾ ਕੂੜ ਪਰਜਾ ਕੂੜ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ।" ਕਵੀ ਦਾ ਸੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਹੈ:

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਸਚਿ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ ।।
ਨਾਉ ਸੁਣਿ ਮਨੁ ਰਹਸੀਐ ਤਾ ਪਾਏ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ ।।

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ 468)

ਕਵੀ ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਇਕ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਲਕੀਰ ਵੇਖ ਖ਼ੁਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਠੀਕ, ਨਿਰਾ ਕਾਲਾਪਣ ਕੁਸੁਹਣਾ ਨਹੀ ਜੇ ਬੱਦਲਾਂ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਲਿਸਕ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾ ਵਰਗਾ ਬਰਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਕਾਲਿਆ ਵਿਚ "ਥਰਰ ਥਰਰ" ਕੋਈ "ਖਿਰਣ" ਹੋਵੇ ਤਦ ਮੋਰ ਪੈਲ ਪਾਣ ਲਗ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਲੰਕਾ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਵੇਰੀ ਅੱਕ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ:

ਕੰਚਨ ਕੋ ਧਾਮ ਕਾਹੂ ਕਾਮ ਜਹਾ ਉਪਾਧ ਰਹੇ,
ਰਾਮ ਰਾਜ ਭਲੋ ਜਹਾ ਸੋਏਂ ਖਾਇ ਲੋਬੀਆ।

ਜਿਹੜੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਿਣਗ ਵਾਗ ਤੜਪ ਕੇ ਸਰੀਰੀ ਮਾਯਾਵੀ ਦੁਨੀਆ ਥੀ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਕੀ ਸਿੰਞਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਗੁਲ ਬਕਾਵਲੀ ਸੈਲ ਪੱਥਰ ਤਾ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਦ ਉਹਨੂੰ ਇਸ "ਕੂੜ" ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਥ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੰਦੇ ਠੋਸ ਕਾਲੇ ਜਗਤ ਦੇ ਕੂੜ ਨੂੰ "ਸੱਚ" ਮੰਨ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਗ ਕੇ ਸਿਰ ਤਕ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੈਲ ਪੱਥਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਹੀ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੇਕਸਪੀਅਰ ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਖਿੱਝ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਚਾ ਚੰਗੀ ਨਹੀ ਲਗਦੀ ਉਹ ਲੋਕੀ ਫਾਸੀ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਜੋਗੇ ਹਨ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਦਾ ਚਿੱਤ ਲੋਕਾ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੰਤ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਪੱਥਰ ਦੇ ਹੋ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਸਿੰਜਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਰੂਹ ਹੋ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਲੈਫਕੈਡੀਓ ਹੈਰਨ ਜਦ ਪਹਿਲਾ ਜਾਪਾਨ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਦ ਪਦਮ ਤੇ ਚੈਰੀ ਦੇ ਫੁੱਲਾ ਭਰੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਹਾਇ ! ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਕਿਉ ਇਡੇ ਸੁਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ? ਸਾਡੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਖਿੜਿਆ ਪਦਮ ਯਾ ਚੈਰੀ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਿਛ ਇਕ ਸੁਹਪੱਣ ਤੇ ਸੁਹਜ ਦੀ ਪੂਰਨ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਰੂਹ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਅਸਾ ਜਾਪਾਨ ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਦੇ ਵਰਨਣ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਜਦ ਪ੍ਰਤੱਖ ਇਸ ਦਿਵਜ ਦੀਦਾਰ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਦ ਇਕ ਅਚਰਜ ਵਿਸਮਾਦ ਦੀ ਚੁੱਪ ਤੇ ਰਸਿਕ ਚੁੱਪ ਸਾਡੀ ਰੂਹ ਪਰ

ਛਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀ ਕੋਈ ਪੱਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ, ਬ੍ਰਿਛਾ ਨਾਲ ਪਲਮਦੀਆਂ ਇਕ ਫੁੱਲ-ਪੰਖੜੀਆਂ ਦੀ ਧੁੰਧਲੀ ਕੁਹਰ ਜਿਹੀ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੋ।

"ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਇਹ ਤਾਂ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਦੇਵਤਾ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਦਾ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਲਾਡ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾ ਵਿੱਚ ਰੂਹ ਆਣ ਪਏ ਹਨ; ਤੇ ਰੂਹ ਪੈ ਜਾਣ ਦੀ ਸ਼ੁਕਰ-ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਸੋਹਣੇ ਚਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਸੁਹਜ ਨਾਲ ਸੰਵਾਰ ਸੰਵਾਰ ਫਬਾ ਫਬਾ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਦਾਤਿਆ ਨੂੰ ਇਉਂ ਰੀਝਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਪਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਧੜੀਆਂ ਲਵਾ ਲਵਾ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਦਾਤੇ ਜਵਾਨ ਛਬੀਲੇ ਬਾਕੇ ਜਵਾਨਾ ਨੂੰ ਰਿਝਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾ ਬ੍ਰਿਛਾ ਨੇ ਸੋਹਣੇ ਗੁਲਾਮਾ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰਿਝਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਥੀਂ ਕੋਈ ਵਹਿਸੀ ਲੋਕੀ ਜ਼ਰੂਰ ਆਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਥਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨੋਟਸ ਲੱਗੇ ਪਏ ਹਨ।

"ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਮਨ੍ਹਾ ਹੈ।"

ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ-ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅਸਰ ਪੱਥਰਾ, ਪਹਾੜਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੀ ਸੱਚੇ ਸਾਧ ਦੀ ਕੁਟੀਆ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਇਕ ਰੂਹ ਦਾ ਖੇੜਾ ਤੇ ਆਰਾਮ ਇਉ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ਿਲਾ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛਾ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਪਰਛਾਵਿਆ ਤੇ ਮਾਯਾ ਵਿਚ ਸਾਧ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਅਸਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁੱਧ ਮਤ ਦਾ ਸਦੀਆ ਦਾ ਅਸਰ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੰਗਲਾਂ ਤੇ ਪਰਬਤਾ ਤੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਧੜਕਦੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮੁਲਕ ਸਾਰਾ, ਸਮੁੰਦਰ ਸਾਰਾ, ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਵਹਿਸੀ ਪੁਣੇ ਨੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਜੀਦੀਆਂ ਗੁਲਬਕਾਵਲੀਆ ਨੂੰ ਪੱਥਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਯਾ ਸੈਲ ਪੱਥਰ ਹੋਣਾ ਪੈਰਾ ਵੱਲੋ ਆਰੰਭ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੋਵੇ।

ਜਿੱਥੇ ਅਕਲ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ, ਬੇਸਿਦਕੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸੱਚ ਦੇ ਹੋਣ ਥੀਂ ਸ਼ੱਕ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕੰਵਲ ਖਿੜ ਨਹੀ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਹਪੱਣ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਅਣੋਖੇ ਅਣਡਿੱਠੇ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਲੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਇਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਕਾਸ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾ ਲਈ ਵੀ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੂਹ ਦੇ ਬਾਗ਼ਾ ਦਾ ਖੇੜਾ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਵਿਤਾ ਜੀ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਫੁੱਲ ਤੇ ਨਾ ਸੋਹਣੇ। ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਸੋਹਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਅਲਾਪ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦ

ਤਕ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੀ ਨਾਜ਼ ਬਰਦਾਰੀ ਨਾ ਕਰਨ। ਕਵਿਤਾ ਭਰੀ, ਠੰਢੀ, ਰਸਿਕ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਸਦਾ-ਸਿਵ-ਨਿਤਯ ਹੈ। ਇਹ ਜਦ ਹੱਥ ਵਿਚੋਂ ਚੁੱਪ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾ ਦਾ ਅਜੀਬ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਪਤਾ ਦਿੰਦੇ ਚਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਾਗ ਤੇ ਰਾਗਣੀਆ ਛੇੜਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਤਾ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਮਾਧੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਰਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਜਦ ਅੰਦਰ ਸਿੰਜਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕੰਵਾਰਾਪਣ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਦੀ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਾ ਇਕ ਸੁਹਣਾ ਸੁਫਨਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਲੀ ਦਾ ਚਟਖਣਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅਨੰਤ ਚੁੱਪ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਤੇ ਸੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਗੋਦ ਇਸ ਅਕਹਿ ਵਿਸਮਾਦੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ ਪਕੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਡਣ ਦੇ ਗੇਂਦ ਬਣਾ ਉਛਾਲਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਭਾਵ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਚੱਕਰ ਦੇ ਸਦਾ ਤ੍ਰਿੱਖਾ ਚਲਣ ਨਾਲ ਅੰਤ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾ ਮਿਟ ਕੇ ਅਮਿਟ ਪ੍ਰਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਘੁਲਦੀਆ ਜਾਂਦੀਆ ਗੁੰਮਦੀਆ ਦਿਸਦੀਆਂ ਲੋਪ ਹੁੰਦੀਆ ਹਨ।

6. ਕਵੀ ਦਾ ਦਿਲ

ਹਨੇਰਾ ਏਵੇਂ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਪਰ ਜਦ ਪਿਆਰਾ ਕੋਲ ਹੋਵੇ ਤਾ ਚਾਨਣੇ ਥੀਂ ਦਿਲ ਕਾਹਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਹਨੇਰਾ ਸੁਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਾ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਤੀਬਰਤਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤੱਕ ਨਾ ਲਵੇ, ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਸਿੰਜਰੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਚਾਨਣੇ ਥੀਂ ਵੀ ਮਿੱਠਾ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਪਰਦਾ ਹਰ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ ਵਾਲੇ ਦੇ ਚਿੱਤ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾ ਚਿੱਤ ਚਾਨਣ ਦੇ ਦੀਵੇ ਦੇ ਹਿਸਾਏ ਕੋਈ ਰਸਿਕ ਹੁੰਨਰੀ ਕਿਰਤ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਕਾਲੇ ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ਜਦ ਘਟਾ-ਟੋਪ ਆਣ ਪਰਬਤਾਂ ਤੇ ਛਾਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਾਲੀ ਪ੍ਰਲੈ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਵੇ ਹਿਸੇ ਦੀਵਿਆ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰਾ ਵਾਲੇ ਚੁੱਪ ਕੋਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਪਿਆਰ ਕਾਬਿਆ ਵਿਚ ਥਰਰਾਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਇਸ ਬੱਦਲ-ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਿਸੇ ਰਸਿਕ-ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੱਥ ਫੁੱਟੀ ਫੁੱਟੀ ਪੈਂਦੀ ਬਰਫ ਦੀ ਕਲਮ ਫੜੀ ਹੋਈ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਕੰਬ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਪਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਕਹ ਦਰਸਨ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਰਸਿਕ ਹਲ ਚਲ ਦਾ ਪਤਾ ਤਦ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਰੰਗਣ ਵਾਲਾ ਰੰਗਰੇਜ਼ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਪਰਦਾ ਅੱਧਾ ਖੱਬੇ ਅੱਧਾ ਸੱਜੇ ਅਚਾਨਕ ਪਰੇ ਕਰਕੇ ਦੂਰ ਬੈਠੀ ਦੂਰ ਦੀ ਅੱਖ ਅੱਗੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਮੁਖ ਵਾਗ ਚੋਟੀ ਤੇ ਇਕ ਸਜੀ ਹੀਰਿਆਂ ਜੜੀ ਪਰਬਤ ਦੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਾਦਾ ਹੈ। ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਫੰਗ ਲਾ ਕੇ ਪਰੀ ਵਾਂਗ ਉੱਡ, ਮੱਧਮ ਅਸਮਾਨਾ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਧਰਤ ਦੇ ਇਕ ਅਡੋਲ ਖੜੀ ਪਰੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਸੂਰਜ ਸੁਹਾਗੇ ਭਾਗੇ ਦੇ ਮੈਂਹਦੀ ਰੰਗ ਛਿੜਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੇਹਰਾ ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਕਿੰਵ ਸ਼ੋਖੀ ਪਕੜਦਾ ਹੈ।

ਸੁਹਪਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤਾ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਅੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ, ਨਿਰੀ ਅੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਡੋਲ ਤੱਕ ਤੱਕ ਮਸਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਸਤੀ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਅੱਖ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਪੂਜਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਖੁਸੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਲਾਲੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਝਲਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਹਾਲਤ ਸਦਾ ਬਿਹਬਲਤਾ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਤਾ ਬਣਾਦੇ ਬਣਾਂਦੇ ਕੰਬਦਾ ਹੈ, ਸਿਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰਾ

ਤਕ ਥਰਰਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਇਕ ਕਲਮ ਦੀ ਛੋਹ, ਬੁਰਸ਼ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਛੇੜ ਉਹਨੂੰ ਬੇਹਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਪਲ ਛਿਨ, ਲੱਖਾ ਮਸਤੀ ਭਰੇ ਜੀਵਨ, ਇਕ ਨੂਰਾਨੀ ਚੇਹਰੇ ਦੀ ਈਦ ਦੀ ਘੜੀ ਤੱਕ ਉਸ ਉਪਰ ਕੁਰਬਾਨ, ਘੋਲੀ, ਵਾਰੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਕ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਰਸਿਕ ਕਰਤਾਰ ਆਏ ਹਨ, ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਉਹਦੀ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਭਾਗ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਬਖਸ਼ਦੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਸ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਾਲਤ ਕੁਛ ਇਕ-ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਨਹੀਂ, ਅਨੇਕ-ਸ਼ਖਸੀ ਹੈ; ਉਹ ਨਰਾ ਤੇ ਨਾਰੀਆਂ, ਆਵੇਸ਼ਾਂ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ; ਜਗਮਗ ਕਰਦੀਆਂ ਲਾਟਾ ਦਾ ਕੁਛ ਮਿਲਿਆ ਜੁਲਿਆ ਇਕ ਰੰਗ ਹੈ। ਜੇਹੜਾ ਪਿਘਲਦਾ ਤੇ ਜੰਮਦਾ, ਮੁੜ ਜੰਮਦਾ ਤੇ ਪਿਘਲਦਾ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅਣਡਿੱਠਾ ਜਿਹਾ ਮੰਦਰ ਹੈ, ਪੂਜਾ ਸਦਾ ਉਥੇ ਬੁੱਤਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਖੜਾ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਾਗਲਤਾ ਵਿਚ ਲੱਖਾ ਦੀਵੇ ਜਗਾਏ, ਆਰਤੀ ਉਤਾਰਦਾ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪਰਦੇ ਅੰਦਰ, ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸੁਹਪੱਣ ਵਾਲਾ ਹੈ. ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਆਦਮੀ ਤੇ ਤੀਮੀਆਂ ਸੋਹਣੇ ਗਹਿਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ, ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਸੰਖ ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਛੈਣੇ, ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਕੈਂਸੀਆਂ, ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਲਾਟਾਂ, ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਘੰਟੀਆ, ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਢੋਲਕੀ, ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਕੋਈ ਸਾਜ਼, ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਕੋਈ ਸਾਜ਼, ਲੱਖਾ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਦਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਆਰਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਤੇ ਜਗ-ਮਗ ਆਰਤੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਬੁਤਪ੍ਰਸਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਧ੍ਵਨੀ ਲੱਖਾਂ ਕੰਨਾ ਵਿਚ ਭਰੀ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੁਛ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਜੀਬ ਉਸ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਰਾਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਰੂਹ ਦੀ ਅਠਪਹਿਰੀ ਹਿਲਜੁਲ ਵਿਚ ਆਈ ਇਕ ਪਿਆਰ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਠਹਿਰੀ ਹੋਈ ਬਿਹਬਲਤਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਘੜੀ ਦੋ ਘੜੀ ਦੇ ਸੁਹਪੱਣ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਲਈ ਸਦੀਆਂ ਲੰਮੀ ਪ੍ਰਲੈ ਦੇ ਰੰਗ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਵਾਲਾ ਸਾਹੋ ਸਾਹ ਹੋਇਆ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਵਿਹਲ ਰਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਵਲ ਤਾਵਲ ਦਾ, ਕੁਛ ਅਨੰਤ ਬੇਸਬਰੀ ਦਾ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਸ ਘੜੀ ਦੇ ਸ਼ਗਨ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਓਹਦੇ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਦੀ ਕਾਹਲ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨਛੱਤ੍ਰੀ ਪਲ ਥੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਭ ਸਾਮਿੱਗਰੀ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਘੜੀ ਅਜ਼ਲ ਥੀਂ ਬਿਧ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਅਟੱਲ ਹੈ ਜੋ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣੇ ਹਨ, ਬਸ ! ਓਸ ਵੇਲੇ ਹੋਣੇ ਹਨ।

ਸੋ ਹਰ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਕਵੀ-ਕਰਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਹਰ ਸੋਹਣੀ ਚੀਜ਼ (ਭਾਵੇਂ ਕਵਿਤਾ, ਭਾਵੇਂ ਚਿਤ੍ਰ, ਭਾਵੇਂ ਬੁੱਤ) ਦੇ ਆਵੇਸ਼, ਆਗਮਨ ਤੇ ਨਿਖਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸੰਜੋਗੀ ਘੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਓਹਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਰਸ ਬੱਝਦਾ ਹੈ।

ਅੰਦਰ ਦੀ ਕਰਤਾਰੀ ਕਿਰਤ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦੀਦਾਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਦੀ

ਕਵੀ-ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਕੋਈ ਕੋਈ ਝਲਕਾ ਵਜਦਾ ਹੈ । ਇਉਂ ਤਾਂ ਬਣੀ, ਘੜੀ, ਜੜੀ, ਮੜ੍ਹੀ, ਤਸਵੀਰ ਸੋਹਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲਟਕੀ ਤੇ ਚਿੱਤ ਦੇ ਪਰਦੇ ਉੱਤੇ (ਜਦ ਉਹ ਬਣ ਰਹੀ ਸੀ) ਉਹਦੀ ਉਭਰਦੀ ਸੁਹਪੱਣ ਤੇ ਕਿਣਕਾ ਕਿਣਕਾ ਜੁੜਦੀ ਸੁਹੱਪਣ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਸਵਾਦਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਕਵੀ ਚਿਤ ਦੇ ਅੰਤਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਝਾਤੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਓਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲਟਕੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜੇਹੜੀਆਂ ਫੱਬ ਫੱਬ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਕਵੀ-ਚਿਤ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਖੋਜ ਲਈ ਸਾਡਾ ਚਾ ਅੱਜ ਓਸੇ ਤੀਬਰਤਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਦਿਲ ਨੂੰ ਘੁੰਡ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦਾ ਸੱਜਰਾ ਪਿਆਰਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਕਵੀ-ਚਿਤ ਇਕ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਅਨੋਖਾ ਜਿਹਾ ਸੀਸਾ ਹੈ । ਸਕੰਦਰ ਦੇ ਜਾਮੇ-ਜਮ ਥੀਂ ਹੋਰ ਅਦਭੁਤ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਵਕਤ ਦੋ ਤਿੰਨ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਤਾਂ ਜੋ ਅਕਸ ਓਸ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜੀਦੇ ਚਿਤ੍ਰ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਵਿੱਚ ਭੋਂ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਖਾਸਾ ਹੈ, ਸੁਹਪੱਣ ਦੇ ਅਕਸ ਦੇ ਬੀਜ ਮਾਨੋ ਜਦ ਉਸ ਚਿਤ-ਸੀਸ਼ਾ ਰੂਪ ਭੌਂ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਹ ਬ੍ਰਿਖ ਬੰਨ ਬੰਨ ਉਥੋਂ ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਸਿਰ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਕਸ ਵੀ ਜਿਵੇ ਅਸੀਂ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਸੁਹਣੱਪ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰਿਆ ਵਾਂਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਹਣੱਪਣਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੀ ਨਿਖਾਰਦੀ ਤੇ ਚੁਣਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾ ਤੇ ਪੱਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਰੌਸਨੀ ਨੂੰ ਸੱਤ ਰੰਗਾ ਵਿਚ ਫਾੜਨ ਦੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਸਕਤੀ ਹੈ । ਸਾਵਾ ਪੱਤਾ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਅੰਦਰ ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਵੇ ਰੰਗ ਦੀ ਕਿਰਣ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਥੀਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਹੀ ਲਾਲ, ਊਦਾ, ਗੁਲਾਬੀ ਤੇ ਹੋਰ ਰੰਗ, ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੁਹਪੱਣ ਪੱਤੀਆ ਤੇ ਹੋਰ ਰੰਗ ਰੰਗੀਲੀਆ ਚੀਜਾ ਦੇ ਸਫੈਦ ਨੂਰ ਨੂੰ ਫਾੜਨ ਲਈ ਅੰਦਰਲੇ ਕਰਿਸਮੇ ਤੇ ਖੜੀ ਹੈ । ਠੀਕ ! ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ-ਚਿਤ ਵਿਚ ਸੁਹਣੱਪਣਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਨਿਖਾਰਨ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀ । ਜਦ ਕੋਈ ਸੋਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ, ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕਰ ਸਿੱਟਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਹੰਸ ਵਿਵੇਕ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਜੋ ਅੰਦਰ ਲਟਕੀਆਂ ਅਣਦਿਸਦੀਆ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾ ਦੀ ਪਲ ਪਲ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾ ਲਈ ਇਕ ਬੇਹੋਸੀ ਜਿਹੀ ਵਿਚ, ਇਕ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਤਾ ਵਿੱਚ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਖੜੱਕ ਖੜੱਕ ਉਥੇ ਠੀਕ ਸਿੱਧੇ ਜਾ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਹ ਆਵੇਸ ਦਵਾਰਾ ਅੰਦਰ ਗਈਆ ਦੀ ਚੁਮਟ ਵਖਰੀ ਵਖਰੀ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ ਮਾਦੇ ਦੇ ਅਣੂਆ ਤੇ ਪਰਮਾਣੂਆ

ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਕੀਮਿਆਈ ਚੁਮਟ ਵਾਂਗ ਇਕ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਜਿਹੀ ਚੁਮਟ ਹੈ, ਤੇ ਬਸ ਕਵੀ-ਚਿਤ ਦੇ ਆਵੇਸਕ ਫਾੜਨ ਤੇ ਖਿਲਾਰਨ ਦੀ ਢਿਲ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੀ ਦੇਰੀ ਦੇ ਝਟਾ ਪਟ ਥਾਈਂ ਪਰ ਥਾਈਂ ਜਾ ਆਕਰਖਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਣਾ ਇਥੇ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਤੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵਗਦੇ ਜਲ ਵਾਂਗ ਨਿਸੱਲ ਸੁੱਟੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਬਸ ! ਕਵੀ-ਚਿਤ ਇਕ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਵੀ ਅਕ੍ਰੈ ਹੈ। ਓਹ ਧਰਤ ਵਾਂਗ, ਜਲ ਵਾਂਗ, ਅਕਾਸ ਵਾਂਗ ਅਡੋਲ, ਨਿਰਮਲ, ਨਿਰਸੰਕਲਪ, ਠੰਢੇ ਸਾਗਰ ਵਾਗ — ਜਿਸ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ ਸਭ ਸੁੱਤੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ — ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਨਿੱਸਲ ਸੁੱਤੇ, ਪਰ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਚਾਲ ਵਾਲੇ ਚਿੱਤ ਤੇ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਕਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਥੀਂ ਉੱਚੀ ਦੁਨੀਆ, ਉੱਚੀ ਰੂਹਾਨੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਝਾਵਲੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਦੀ ਨਿੱਸਲਤਾ ਤੇ ਅਕ੍ਰੈਤਾ ਇਕ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੀ ਸਹਜ ਸੁਭਾ ਜੀਵਨ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਉਹਨੂੰ ਕਿਸੀ ਸਾਧਨ ਨਾਲ ਨਹੀ, ਆਪ-ਮੁਹਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਵੀ-ਚਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਬੜੀ ਵਿਰਲੀ ਤੇ ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਕਵੀ ਵਿਰਲਾ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ ਕੋਈ ਕਦੀ ਕਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾ ਅਕਸਾ ਤੇ ਝਾਵਲਿਆ ਦੇ ਦੋ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਅਸਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਚਿੱਤ੍ਰਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੱਜਰੇ ਖਾਕੇ ਸੁਝ ਸੁਝ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਅੰਦਰ ਖਿਚੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅੰਦਰ ਲਟਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਘਾੜਾਂ ਖਿਆਲ ਫੁਰਨੇ ਦੇ ਖਾਕੇ ਹਨ, ਅਨੇਕਾ ਸੰਕਲਪ ਚਿਤ੍ਰ (Idea Picture) ਅੰਦਰ ਲਟਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਸਰ ਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਵੇਸਾਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦਾ ਕਵੀ-ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਇਕ ਆਵੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਬਣ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲਟਕ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਮੁਕੰਮਲ ਕੋਈ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ, ਖਾਤ੍ਰਾ ਪੂਰਾ, ਕੋਈ ਅੱਧਾ, ਕੋਈ ਇਕ ਲਕੀਰ ਹੀ ਜਿਹੀ, ਕੋਈ ਇਕ ਰੰਗ ਜਿਹਾ ਕੰਬਦਾ ਅੰਦਰ ਆ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਰ ਤਿਹਾਂ ਵਿਚ ਅਣਉਘੜੀ ਦੁਨੀਆ ਬਣਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਦੂਜਾ ਅਸਰ ਸਮੇਂ ਤੇ ਘੜੀ ਪਲ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਮਸਤੀ ਤੇ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਕਰਤਾਰੀ ਅੱਗ ਕੂੰਦ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਸਕਾਂ ਅੰਦਰ ਵੜ ਅੱਧੀ ਉਘੜੀ ਚਿਤ, ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਦੀ ਚਿੱਤ੍ਰ-ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਰੰਗ, ਰੂਪ ਅਥਵਾ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੇ ਅਣੂ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਬਿਨਾਂ ਪਰਯੋਜਨ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਖੜਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਖੜਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਸੌਦਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਉਥੇ ਚਾਨਚਕ ਇਕ ਬੜੀ ਰੂਪਵਤੀ ਕੋਈ ਕੰਨਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਆਈ ਹੈ। ਕਵੀ ਦੀ ਅੱਖ ਨੇ ਬਸ ਇਕ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਜਿਹੇ ਆਵੇਸ਼ੀ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਉਸ ਕੁੜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਲ ਤਕਿਆ ਤੇ ਉਹਦੇ ਭਰਵੱਟੇ ਦੀ ਕਾਲਖ

ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ, ਯਾ ਕੰਨ ਦਾ ਝੁਮਕਾ ਹਿਲਦਾ ਦਿਲ ਨੂੰ ਛੋਹ ਗਿਆ, ਅੱਖ ਦੇ ਪਲਕਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਕੋਈ ਲਿਸਕ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਦੈਵਸੱਤਾ ਦੀ ਦਿੱਸੀ, ਇਕ ਇੱਨੇ ਬੜੇ ਅਸਗਾਹ ਰੂਪ ਵਿਚੋਂ ਸਾਡੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀ ਕੀ ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ। ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਛ ਪਤਾ ਨਹੀ, ਨਜ਼ਾਰਾ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਦਸ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਆਪ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਕ ਬਣਿਆ ਪੂਰਾ ਚਿੱਤ੍ਰ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਉਸ ਦਿਨ ਦੇਖੀ ਚੰਗੇ ਲੱਗੇ ਅੰਗ ਯਾ ਰੰਗ ਯਾ ਰੂਪ ਦੀ ਝਲਕ, ਪਲਕ, ਮਟਕ, ਅਦਾ ਜੋ ਕੁਛ ਸੀ ਉਹੋ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਜਾਪਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਆਈ ਪਈ ਹੈ, ਆਪ ਨੇ ਨਹੀ ਕੁਛ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਆਪ ਦੇ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਦੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੀ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ੍ਰ ਦੀਆ ਘਾੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀਆ ਹਨ। ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਜਗਤ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਕੋਈ ਰੂਪ ਰੰਗ ਚੰਗਾ ਲੱਗਣਾ, ਬਸ ! ਇਹ ਅਠਪਹਿਰੀ ਠਕ ਠਕ ਹੈ, ਜੇਹੜੀ ਬੁੱਤ ਘੜਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਅਰਥਾਤ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਦੀ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ, ਉਹ ਨਹੀ ਜੇਹੜੀ ਬਣ ਬਾਹਰ ਆਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਣ ਕੇ ਚਿੱਤ੍ਰ ਅਥਵਾ ਬੁੱਤ ਬਾਹਰ ਆਯਾ, ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਉਹ ਤਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਲੱਖਾ ਜੁੱਸੇ ਵਾਲੀਆ ਸਰੀਰੀ ਸੁਹਪੱਣਾ ਵਾਗ ਇਕ ਸਥੂਲ ਸੁਹਪੱਣ ਹੈ, ਜੇਹੜੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆ ਦ੍ਵਾਰਾ ਰਸ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸੁੱਧ ਅੰਦਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜੀਵਨ ਰੰਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਖੀ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾ, ਜਦ ਇੰਦ੍ਰੀਆ ਦਵਾਰਾ ਓਸ ਸੋਹਣੀ ਚੀਜ ਨੂੰ, ਰਾਗ ਗੌਂਦ ਨੂੰ, ਚਿਤ੍ਰ ਨੂੰ, ਘਾੜ ਨੂੰ ਗਾਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੀ ਸਨਅਤ ਨੂੰ ਜਦ ਮੁੜ ਅੰਦਰ ਰਸ ਰੂਪ ਕਰ ਲੈ ਜਾਈਏ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਤਾ ਕੈਫੀਅਤ ਦਾ ਨਾ ਹੈ, ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਉੱਚੇ ਦਰਜੇ ਬਿਨਨੋਟ ਕਿਸੀ ਕੈਫ ਤੇ ਸਰੂਰ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਸੋਹਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾ, ਰਾਗਾ, ਰੰਗਾ, ਬੁੱਤਾਂ, ਚਿੱਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਦੇ ਜਦ ਅੱਖਾਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀਆਂ "ਵਾਹ, ਵਾਹ" ਕਰਦੀਆ ਮੀਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਵਾਦ ਜਿਸਮ ਤੇ ਤ੍ਵਚਾ (ਖਲੜੀ) ਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕਾਮ ਭਰੀ ਖਿੱਚ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਘੁਲ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦਿਲ ਸਹੁ ਦਰਿਆ ਹੋ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਸਤੋਗੁਣ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮੀਂਹ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਨੰਤ-ਰਸ ਦੀ ਚੰਚਲ ਬਿਹਬਲਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਝੀ-ਰਸ-ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਰੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ! ਸੁਹਣੱਪ ਦੀ ਖਿੱਚ ਖਾ ਕੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਦੇ ਖਿਚੀਣ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਦਾ ਜਿੰਦਾ ਰਸ ਹੈ; ਜੀ, ਸੁਰਤ, ਮਨ ਆਦਿ ਓਸ ਖਿੱਚ ਵਿਚ ਸਦਾ ਅਫੁਰ ਅਡੋਲ, ਜਲ ਵਿਚ ਮੀਨ ਵਾਗ ਰਸ ਭਿੱਜੇ, ਰਸ ਗੁੱਜੇ ਰਸ ਡੁਬੇ ਰਸ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਮ ਨਿੱਸਲਤਾ ਤੇ ਸਮਾਧੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜੇਹੜੀ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਰਸਿਕ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਆਤਮ ਰਸ ਲੀਨਤਾ ਵਿਚ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਠਹਿਰ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਟਿਕ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਟਿਕਾ ਦਾ ਨਾ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਨਿਰੀ ਅੱਖਰਾ ਵਿਚ ਰਾਗ ਗੌਂਦ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਜੀਵਨ-ਆਵੇਸ਼ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ

ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚ, ਚਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ, ਆਪਣੀ ਪਿਆਰ-ਸੇਵਾ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਹਰ ਖ਼ਿਆਲ ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਰਾਗ-ਗੋਂਦ ਗੁੰਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਰਸ ਦੀ ਫੁਹਾਰ ਨੈਣਾਂ ਥੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹੋਠ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥੀਂ ਭਰੇ ਵਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰੰਗ ਤੇ ਲਾਲੀਆ ਬਾਹਰ ਚੋ ਰਹੀਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਵਕਤ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਆਵੇਸ ਵਿਚ ਹ ਓਹਦੀ ਨਾੜ ਨਾੜ ਗਾ ਉਠਦੀ ਹੈ, ਓਹਦੀ ਛੋਹ ਰਾਗ ਗੋਂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਹਦੀ ਤੱਕ ਵਿੱਚ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੋਈ ਅਵਸਥਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਰੱਬੀ ਦੇਵੀ ਛੋਹ ਹੈ, ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਓਸ ਥੀਂ ਹਿਠਾਹਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਢੋਲ ਢਮੱਕਾ ਹੋਵੇ, ਕੁਛ ਹੋਵੇ, ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਭਾਵੇ ਕੋਈ ਸਿਰ ਥੀ ਪੈਰ ਤੱਕ ਉਲਟਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਸੋ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਸਦਾ ਆਪਮੁਹਾਰੀ ਨਿੱਸਲਤਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਭੋਲ ਭਾਵ ਮਿਲੇ ਰਘੁਰਾਇਆ।' ਉਹਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਿਗਰੀ ਲੋੜ ਇਹ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸੂਝ ਉਹਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਮੁਹਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰਲਤਾ ਯਾ ਅੰਦਰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੀ ਸਚਾਈ ਜਿਹਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਭੋਲ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਤਬੀਅਤ ਦਾ ਰੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਦਿੱਸਦਾ ਜਗਤ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਸੀਸੇ ਤੇ ਪੈ ਪੈ ਬਾਹਰਲੇ ਦੀ ਅਨਾਤਮਤਾ ਤਿਆਗ ਕੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਦੀ ਆਤਮਤਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਅਪਦਾਰਥ ਦੀ ਬਾਹਰੋਂ ਉਠ ਕੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਵੜਨ ਤੇ ਵੜ ਕੇ ਪਦਾਰਥ ਹੋ ਸਾਡੇ ਚਿੱਤ ਦੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਸਮਾਅ ਜਾਣ ਦਾ ਨਾਂ ਰਸ ਹੈ। ਇਕ ਸਮਾ ਕਵੀ ਤੇ ਛਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕੁਲ ਚੀਜ਼ਾ ਰੱਬ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਰੱਬ ਵਿਚ ਸਮਾਅ, ਰੱਬ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਘੜੀ ਜੇਹੜੀ ਕਵੀ-ਨੈਣਾ, ਫਕੀਰ-ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਦਕੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਉਤੇ ਜੋਬਨ ਵਾਂਗ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕੁਛ ਥੀਣ-ਅਥੀਣ, ਹੋਣ ਅਣਹੋਣ ਜਿਹੇ ਦਾ ਵੇਲਾ ਰੰਗ ਰਸ ਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਰਸ ਹੈ। ਇਹ ਭੇਤ ਕੇਵਲ ਸੱਚਾ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਵਾਲਾ ਪਾਰਖੀ ਚਿੱਤ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਖਵਾਹਿਸ ਯਾ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਫਲੀਭੂਤ ਹੋਣ ਵਿਚ ਰਸ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਨੂੰ ਤੀਮੀ ਮਰਦ ਦਾ ਮਿਲਾਪ, ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ, ਵਿੱਛੜੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਂ, ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਧਨ, ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਬਾਦਸਾਹੀ, ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ, ਗੁਲਾਮ ਨੂੰ ਮਾਲਕ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ, ਇਲਮ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਅਨੇਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਣਤਾ ਆਦਿ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਸਿੰਗਾਰ, ਵੈਰਾਗਯ, ਕਰੁਣਾ ਆਦਿ ਰਸਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ ਉਹ ਰਸ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨੀ ਫਿਤਰਤ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤਾਰ, ਚੜ੍ਹਾ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਹ ਪੁਰਾਣੇ ਲੋਕੀ ਚਿੱਤ ਦੇ ਪਲ ਛਿਨ ਦੇ ਟਿਕਾ, ਭੋਗਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਖੁਸੀ ਵਿਚ ਆਏ ਟਿਕਾ ਨੂੰ ਰਸ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਅਰਥਾਤ ਕਵਿਤਾ ਤਦ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਇਨਸਾਨੀ ਫਿਤਰਤ

ਜਿਹਦਾ ਠੀਕ ਨਾਂ ਹੈਵਾਨੀ ਫਿਤਰਤ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੀ ਤੇ ਪਸੂਆ ਦੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਸਾਂਝੀ ਫਿਤਰਤ ਹੈ, ਝੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੰਗਾਰ, ਵੈਰਾਗਯ, ਬੀਰ ਤੇ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਆਦਿ ਸਭ ਹੈਵਾਨਾਂ ਪਰ ਭੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੈਵਾਨ ਜਦ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਆਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਤਬੀਅਤ ਦੀ ਸਫਾਈ, ਸਚਾਈ, ਸਰਲਤਾ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਤਾ, ਸਹਜ ਸੁਭਾ ਨਿਸਲਤਾ, ਅਗਯਾਤ ਜਿਹੀ ਮਗਨਤਾ "ਜੀਂਦੀ ਮੌਤ" ਵਰਗੀ ਅਠ ਪਹਿਰੀ ਬੇਸੁੱਧਤਾ ਜਿਹੀ ਵਾਲੀ ਜੀਵਨ-ਉਚਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਦਾ ਕਰਾਮਾਤੀ, ਸਕੰਦਰੀ ਜਾਮੇਂ ਜਮ ਥੀ ਵਧ ਕਰਤਾਰੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵਾਲਾ, ਕਾਦਰੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ, ਆਵੇਸ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਕਸੀ ਸੀਸੇ ਵਰਗਾ ਗੁਣ, ਸੁਹੱਪਣ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਦੇ ਅਸਰਾ ਦਾ ਜਾਣੂ ਤੇ ਚੋਣੂ ਤੇ ਭੌਂ ਵਰਗਾ ਉਪਜਾਊ ਆਦਿ ਗੁਣਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਨਿਖਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਆਲੀਸਾਨ ਉਚਾਈ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਅਰਥਾਤ ਸਾਧ-ਬਚਨ ਜੇਹੜਾ ਕਿ ਸਦਾ ਅਟਲਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਿਰੋਲ ਆਤਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਥੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੌਤ ਥੀਂ ਪਰੇ ਦੇਸ ਦੀ ਉਹ ਜੀਵਨ ਸ੍ਵਾਸ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਗੀਤ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਸਿਰਫ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਧੁਰੀ-ਬਾਣੀ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੀ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਪਰੋਈ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਇਉ ਅਸੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕੁਛ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਾ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਰੱਬੀ ਚਰਿੱਤ੍ਰ ਹੈ, ਇਹ ਰੱਬ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕ ਸਵਾਦ ਹੈ, ਜੇਹੜਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀ ਆ ਸਕਦਾ। ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਯਾ ਗਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ, ਆਵੇਸ ਹੈ, ਜਿਹਨੂੰ ਕੁੱਲ ਰਸਿਕ-ਕਿਰਤਾ ਗਾਉਦੀਆ ਹਨ, ਕੁੱਲ ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਸਿੱਧੇ ਉਚੇ ਹੋ ਟੋਲਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਥੀਂ ਥੱਲੇ ਦੀ ਸਭ ਕਵਿਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਵੀ, ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨੀਆਂ ਹਨ, ਕਾਲੀਦਾਸ ਤੇ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਆਦਿ ਸਭ ਇਕ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਹਨ, ਜੇਹੜੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਯਤਨ ਵਿਚ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੱਬੀ ਰੰਗ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਸਕੀਏ। ਜਿਵੇਂ ਕਣਕ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਤੱਕਣ ਦੀ ਤਾਘ ਵਿਚ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇ ਇਹ ਸਬ ਹੈਵਾਨ-ਇਨਸਾਨ ਕਵੀ, ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਤੱਕਣ ਦੀ ਚਾਹ ਵਿਚ ਸਿਰ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਸ ਅਰਥ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਚਿੱਤ ਦਾ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਅਰਥ ਵਿਚ ਇਹ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਕਵੀ ਹੈਵਾਨੀ ਵਲਵਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਸ ਵੱਡੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰਯਾਮਤਾ ਬਸ ਹੈਵਾਨ ਰੂਪੀ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੱਕ ਹੈ। ਹੈਵਾਨੀ-ਇਨਸਾਨੀ ਫਿਤਰਤ ਦੇ ਕਾਂਬਿਆਂ ਤੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਭਰ ਭਰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਤੇ ਇਉਂ ਆਪਣੇ ਜਿਹੇ ਹੈਵਾਨਾ ਦੇ ਭਾਵਾ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਬਸ ਇਕ ਸੁਰਖਾਬ ਦਾ ਪਰ, ਇਹ ਲੋਕੀ

ਆਪਣੀ ਪਗੜੀ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਸੀਮਾ ਹੋ ਗਈ । ਕੀ ਇਸ ਹੈਵਾਨ ਥੀਂ ਅਸੀਂ ਅੱਕ ਥੱਕ ਨਹੀਂ ਗਏ ? ਕੀ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਇਹਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਫਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ? ਕੀ ਇਹ ਨਿਰੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਤੇ ਨਿਰਾ ਪੂਰਾ ਹੈਵਾਨ ਇਸ ਥੀ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੁਛ ਬਿਨਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਕਦੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਹੈਵਾਨ ਨੂੰ ਧਰਤ ਉਤੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਜ਼ਰਾ ਉਤੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਵਤਾ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਲੋਚਦੇ ਹਾ । ਸਾਨੂੰ ਹੈਵਾਨ-ਫਿਤਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਭੇਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਬਾਹਲੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਆਦਮੀ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਭ ਥੀਂ ਵੱਡਾ ਵਿਸਾ ਜੇਹੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਦਮੀ ਹੈ । ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੈਵਾਨ ਨਹੀਂ ਉਹ “ਆਪੇ ਦਿਓ” ਬੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ ਹੈਵਾਨ-ਆਦਮੀ ਕਰਕੇ ਸਮਝਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤਦ ਗਲਤ ਹੈ । ਉਹ ਰਸ-ਆਦਮੀ ਹੈ ਉਹ ਰੱਬ-ਰੂਪ ਹੈ ਸਭ ਥੀ ਵੱਡਾ ਸਾਡੇ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਰੱਬ ਹੈ । ਕਵਿਤਾ ਅਰਥਾਤ ਕਵੀ-ਚਿਤ ਦੀ ਨਿਸਚਲ ਅਵਸਥਾ ਰੱਬ ਰੂਪ ਅੱਗੇ ਵਿਛਿਆ ਸੀਸਾ ਹੈ । ਓਸ ਉਪਰ ਇਸ ਹੈਵਾਨੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚੋ, ਨਿਰੇ ਤੇ ਨਿਰੋਲ ਰੱਬ ਕਿਣਕੇ ਨਿਖਾਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਓਥੇ ਸਫਟਕਮਨੀ ਵਾਲੀ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਹੈ । ਸਥੂਲ ਮਾਯਾਵੀ ਜਗਤ ਦੀ ਮੈਲ ਓਥੇ ਰਹਿ ਨਹੀ ਸਕਦੀ, ਸੁਹਣਾ ਕਵੀ-ਚਿਤ ਸੇਕਸਪੀਅਰ ਵਾਗੂ ਲੇਡੀ ਮੈਕਬਥ ਦੀ ਹੈਵਾਨੀਅਤ ਨਾਲ ਰਗੜ ਖਾਣ ਦੇ ਆਪਣੀ ਉਚਾਈ ਕਰਕੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਓਸ ਗੰਦ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬਦਬੋ ਨਾਲ ਮਰਣ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ । ਮੰਨਿਆ, ਕਿ ਸੇਕਸਪੀਅਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੈਵਾਨੀ ਇਨਸਾਨ ਨਾਲ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਅਕਲਾਂ, ਸ਼ਕਲਾ, ਨਕਲਾ, ਚੰਗਿਆਈਆਂ, ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਨਾਲ ਬੜੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾ ਦੀ ਹੈਵਾਨੀ-ਅਕਲ ਤੇ ਹੈਵਾਨੀ ਕਰਤੂਤਾਂ, ਖ਼ਿਆਲਾਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ ਥੀਂ ਅੱਕੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਓਹ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਲੋਚਦੇ, ਜੇਹੜਾ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਆਦਿ ਸਾਨੂੰ ਮੱਲੋ ਮਲੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਵਾੜਦੇ ਹੋਣ । ਕਵੀ ਓਹ ਇਸ ਅੰਸ ਵਿਚ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਦਾ ਚਿੱਤ ਰੱਬੀ ਵਲਵਲਿਆਂ ਤੇ ਝਾਵੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਿੰਜਰ ਸਿੰਜਰ ਕੇ ਨਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੀਆਂ ਦਾ ਉਪਜਾਊ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਉ ਹੀ ਸੈਕਸਪੀਅਰ ਤੇ ਕਾਲੀਦਾਸ ਆਦਿ ਦਾ ਚਿੱਤ ਹੈਵਾਨ-ਆਦਮੀ ਤੇ ਹੈਵਾਨ-ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਏ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਕੇ ਵੇਹਲੀਆਂ ਘਾੜਾਂ ਕਰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਆਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਕਵੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਇਕ ਨਈ ਅਰ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਉਪਜੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆ ਤਸਵੀਰਾ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜਿਸ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਦਾ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾ, ਓਸ ਲਈ ਜਿਵੇ ਹੈਵਾਨ-ਆਦਮੀ ਦੇ ਰੂਪ ਰੰਗ ਤੇ ਹੈਵਾਨ-ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਰੰਗ ਇਕ ਉਪਜਾਊ ਰਸ ਕਿਰਤ ਦੀ ਸਾਮਿੱਗਰੀ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾ ਕਵੀਆ ਦੇ ਚਲਿੱਤ੍ਰ ਭੀ ਰੂਪ ਰੰਗ ਆਦਿ ਲਾਏ ਮਾਯਾਵੀ ਸਾਮਿੱਗਰੀ

ਹਨ । ਇਸ ਸਾਮਿੱਗਰੀ ਵਿਚੋਂ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਰੱਬੀ ਸੁਹਪੱਣ ਰੱਬੀ ਦਿਲ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹੀਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਅਲੱਗ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਅਕਹਿ ਰਸ ਦੀ ਕਰਤਾਰਤਾ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਸਦਾ ਰੱਬੀ-ਚਿੱਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਹਿਲ ਜੁਲ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ, ਕਾਲੀਦਾਸ ਆਦਿ ਹੈਵਾਨ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਹਿਲ ਜੁਲ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਚਿੱਤ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੈ ।

ਜਿੱਥੇ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਆਦਿ ਆਪਣੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਹਿਲ ਜੁਲ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਹੇਠ ਆਂਦੇ ਹਨ, ਓਸ ਥੀਂ ਉਲਟ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਥੀਂ ਆਜ਼ਾਦ ਤਬੀਅਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ ਚਾਹੇ ਠੋਸ ਚਾਹੇ ਖਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣਾਂ ਤੇ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕਦੀ ਮੈਲ ਵੜਨ ਨਹੀ ਦਿੰਦੀ । ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਕੁਛ ਐਸੀ ਦ੍ਰਿੜ ਆਤਮਤਾ, ਆਤਮਸੱਤਾ, ਆਤਮਰਸਤਾ ਵਿਚ ਜੀਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਹੇ ਤ੍ਰੇਲ ਵਾਂਙੂੰ ਕਿਣਕਾ ਕਿਣਕਾ ਇਕ ਫੁਹਾਰ ਜਿਹੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਗ ਤੁਰੇ, ਚਾਹੇ ਹਿਮਾਲਾ ਦੀ ਬੱਜਰ ਚਿਟਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਸਿੱਧਾ ਉੱਚਾ ਹੋ ਤੁਰੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਉ ਵਿਚ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਹਵਾ, ਗਰਮੀ, ਸਰਦੀ, ਹੈਵਾਨੀ ਵਲਵਲਿਆਂ ਤੇ ਕਾਂਬਿਆਂ, ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਲੋੜਵੰਦੀਆਂ ਖਿੱਚਾ ਦੇ ਤੁਣਕੇ ਆਦਿ ਸਭ ਆਪਣੇ ਅਸਰ ਪਾਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਕਲਾ ਭਾਵੇ ਨੀਲੇ ਤਣੇ ਖੜੇ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਘੜੀ ਜਿੰਨਾ ਭਰਨ ਯਾ ਆਸਕਤ ਕਰਦੀਆ ਦਿੱਸਣ, ਪਰ ਆਕਾਸ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਦੇ ਸਦਮੇ ਝਲਦਾ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਆਪਣੀ ਆਤਮ ਸੁਹਜ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਨਿਖਰਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਇਹ ਸਭ ਬੱਦਲ, ਸ਼ਕਲਾ, ਬੱਦਲ ਰੰਗ, ਬੱਦਲਾ ਤੇ ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੀ ਘਨਘੋਰ, ਮੀਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਵੰਨ ਵੰਨ ਸਵੇਰ ਸ਼ਾਮ ਦੀਆ ਪਲ ਛਿਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੁਹੱਪਣਾਂ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਿੰਗਾਰ, ਵੈਰਾਗਯ, ਬੀਰ ਤੇ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਆਦਿ ਸਾਡੇ ਕਵੀ ਦੇ ਅਲੰਕਾਰਿਕ ਰੰਗ ਹਨ ।

ਕਵੀ-ਦਿਲ ਤੇ ਚਿੱਤ ਸਦਾ ਕੱਜਿਆ ਹੈ, ਓਹਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਸਦਾ ਓਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਲੈਈ ਹਨੇਰੇ ਧੁੰਧੂ-ਕਾਰਾਂ ਜਿਹਾ ਦਾ ਪਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਦਾ ਰੂਪ ਅਸੀਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਾਤ੍ਰ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ । ਜਦ ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੀ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਕਿਸੇ ਚੋਟੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਵਾਂਗ ਸਜਾ ਕੇ ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਛਾਏ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਨੂੰ ਅੱਧਾ ਖੱਬੇ ਅੱਧਾ ਸੱਜੇ ਕਰ ਦਰਸਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿਕੀ ਉਸ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਤੇ ਨੂਰ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਸਾਂਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਹੀ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ, ਕਵੀ-ਦਿਲ, ਕਵੀ-ਰਸ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਝਾਕਾ ਸਾਨੂੰ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਨਛੱਤ੍ਰ ਦੀ ਘੜੀ ਬਸ ਇਕ ਪਲ ਛਿਣ ਲਈ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਇਕ ਚਿੱਤ੍ਰ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲੀ ਬੁੱਤ-ਸਾਲਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਮਾਦਾ-ਜਗਤ,

ਮੁਰਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰੂਹਾਨੀ ਜਗਤ ਦੀ ਸਦਾ ਜੀਵੀ ਜੋਤ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਾਮਿੱਗਰੀ ਹੈ। ਨਾ. ਸਿਰਫ ਰੂਪ, ਰੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਰੂਪ ਕਰ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣ ਚੁਣ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਰੰਗ, ਚਾਲ ਥਰਥਰਾਹਟ ਕਾਂਬੇ, ਹਿਲਜੁਲ, ਭਰਵੱਟੇ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਦਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਆਦਿ, ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੰਸ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕਰ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਲਾਂ, ਕਾਂਬਿਆਂ ਤੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਸੈਣਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬੀ-ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕੱਢ ਕੇ ਚੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਲੁਕੀਆਂ ਤੈਹਾਂ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਚਿਤ੍ਰ ਰੂਪ ਅਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਹੈਵਾਨੀ ਜੀਵਨ ਖੇਤ੍ਰ ਤੇ ਹੈਵਾਨੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਅਸਾਂ ਕਵੀ-ਚਿਤ ਨੂੰ ਰੂਪ, ਰੰਗ ਨਾਨਾ ਸ਼ਰੀਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਭੂਤਿਕ ਮਾਦਾ ਮਨ ਦੀ ਹਿਲਜੁਲ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਤੱਕਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਅਸੀ ਇਹਨੂੰ ਇਸ ਪਦਾਰਥੀ ਚੁਗਿਰਦੇ ਦੇ ਕਰਮ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੋਨੇ ਦੀ ਰੇਖਾ ਜਿੱਥੇ ਵੱਗੇ ਆਤਸ਼ੀ ਚਮਕ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹਨੂੰ ਆਦਮੀ ਪਿੱਤਲ ਆਖ ਨਹੀ ਸਕਦਾ।

ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਕਰਮਾ ਭੋਗਾ, ਜੋਗਾਂ. ਗ੍ਰਹਿਸਥਾ, ਪਾਪਾਂ, ਪੁੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕਰ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕੇਵਲ ਰੱਬੀ ਕਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਮਿਕਨਾਤੀਸ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਸਦਾ ਕਰਮਾ ਦੀ ਸੇਜਲ ਥੀਂ ਅਣਭਿੱਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕੀ, ਹੈਵਾਨ-ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਧੋਖੇ ਖਾਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਦੇ ਪਦਾਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰਾ ਦੇ ਮਾਰੂ ਰੂਹਾਨੀ ਕਰਿਸ਼ਮੇਂ ਥੀ ਨਾਵਾਕਫ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਾਬੀਆ ਵਾਗ ਪਾਰਥਿਕ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕੁਛ ਦਾ ਕੁਛ ਕਹਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕ ਜਦ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਵਾਂਗ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਕਾਤਲਾਂ ਜਲਾਦਾ ਵਾਲੇ ਕਹਿਰ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਦਿੱਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੋਏ ਮਾਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਾਰਸਾਈ ਤੇ ਪਜਾਰ, ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਆਦਿ ਕੰਬ ਉੱਠਦੇ ਹਨ। ਮੋਏ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲ ਪੈ ਜਾਦਾ ਹੈ, "ਕਿ ਹੈਂ! ਰੱਬਤਾ ਕਦੀ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਇਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਾ ਤਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤੇ ਚਿਮਗਾਦੜ ਵਾਂਗ ਪੁੱਠ ਲਟਕ ਰੱਬ ਤੇ ਉਹਦੀ ਰੱਬਤਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਇਕ ਮਿਤ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਯਾ ਗੁਣ ਮਿੱਥ ਚੁਕੇ ਹਨ ਤੇ ਬੜਬੜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀ ਰੱਬਤਾ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿੱਸ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਤੇ ਇਉਂ ਸੁੱਤੀ ਸੁੱਤੀ ਬੁੜਬੜਾਦੀ ਨਾਸਤਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਓਸੇ ਪੈਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਤੇ ਰੱਬਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਖ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਜੀਂਦੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੁਰਦਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਲਟਕਾ ਆਪਣੀ ਰੱਬਤਾ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਗੁਟਕਦੇ

ਹਨ ਕਿ ਅਸਾਂ ਰੱਬ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਹੋਰ ਰੱਬ ਹੁਣ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਖੈਰ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੋਇਆਂ ਕਾਇਰਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਪਾਰਸਾਵਾ ਤੇ ਪੈਗੰਬਰਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਵਜ਼ੂ ਤੇ ਕੂਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਪਕੜੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਓਥੇ ਸਾਵਧਾਨ ਖੜਾ ਹੈ ਤੇ ਜੰਗ-ਕਰਮ ਫੱਟ ਫੱਟ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਪਰਬਤ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦੇ ਜਗਮਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਤਾਂ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਕਰਮ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿੱਚੋਂ ਰੱਬ ਚੁਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਤਾ ਅੰਦਰ ਰੂਹ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਜੰਗ-ਕਰਮ ਯਾ ਹੋਰ ਕਰਮ ਉਸੀ ਆਪਮੁਹਾਰਤਾ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਪਾਰਥਿਕ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਪਰਬਤ ਬਣ ਤੇ ਅਣਬਣ ਰਹੇ, ਸਮੁੰਦਰ ਭਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸੱਖਣੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕਰਮ ਤੇ ਕੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਰਮ, ਪਾਰਥਿਕ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪਾਰਥਿਕ ਹਨ, ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਜੀਓਲੋਜੀਕਲ ਤਬਦੀਲੀਆ ਕਿਸੀ ਵਹੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਬੇਬਸ ਚੱਲ ਰਹੀਆ ਹਨ, ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾ ਇਹ ਪਾਰਥਿਕ ਕਰਮ ਖੇਤ੍ਰ ਦੀ ਚਾਲ ਵੀ ਕਿਸੀ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਬੇਬਸ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਸਦਾ ਅਕ੍ਰੈ ਹੈ। ਉਹ ਸਰੀਰ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਖੜਾ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਉਹ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਦੇ ਗੁਪਤ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਚੁੱਪ, ਆਪਮੁਹਾਰਾ ਇਕ ਕਰਤਾਰ ਹੈ, ਤੇ ਸਦਾ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ।

ਇਹੋ ਕਵੀ ਪੈਗ਼ਬੰਰ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਪਰ ਦੇ ਰਾਗ-ਝਾਵਲੇ ਜ਼ਰਾ ਕਿਸੀ ਅਨੇਮੀ ਬਾਹੁਲਤਾ ਵਿਚ ਪੈਣ ਲਗ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਵੀ ਫਕੀਰ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਅੰਦਰ ਦੀ ਖਿੱਚ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵਾਗ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਨੇਮ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁਰੂ ਚਰਣਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਚਮੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਵੀ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਇਹੋ ਕਵੀ-ਬੁਤ ਘੜਣਹਾਰ ਰਸਿਕ ਕਰਤਾਰੀ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ-ਦਿਲ ਭਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਇਕੱਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰੂਹ ਦੀ ਇਕੱਲ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਆਪਣੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਭਰੀ ਦਿਵਯ ਦੁਨੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਵਿਤਾ ਚਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਲਿਖੇ, ਕਵੀ ਸਦਾ ਰਸ ਦਾ ਕਰਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਓਹਦੀਆਂ ਨਦਰਾ, ਓਹਦੀ ਟੋਰ; ਓਹਦੇ ਬੋਲ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਗੱਲਾਂ ਸਭ ਕਵਿਤਾ ਹਨ। ਕੁਛ ਪਤਾ ਨਹੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ, ਕਿਹੜਾ ਕਰਮ, ਕਿਹੜਾ ਚੋਹਲ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਲਗਨ ਕਵੀ ਨੂੰ ਉਕਸਾਵੇਗੀ ਤੇ ਓਸ ਉਕਸਾਵਟ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦ, ਘੜੀ ਬਾਅਦ ਕਿ 20 ਵਰ੍ਹਿਆ ਬਾਅਦ, ਕੁਛ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਬਾਹਰ ਆਵੇਗੀ। ਕਵੀ ਸਦਾ ਅਰੂਪ ਰੱਬ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰੂਪ ਮਾਨ ਨੂੰ ਅਰੂਪ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀ ਜਨ ਆਪਣਾ ਨੇਮ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਆਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਤੇ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਨੀਤੀ ਤੇ ਧਿਆਨ ਫੋਕੀ ਅਕਲ ਓਕਾ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਇੰਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਬਅਸੂਲ ਅਨੇਮੀ ਤੇ

ਬਾਅਲੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲਾ ਇਖ਼ਲਾਕ ਵੀ ਕਾਹਲਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਖਲਾਕ ਕਿਸੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦਾ, ਅੱਜ ਕੁਛ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕੱਲ੍ਹ ਓਸ ਥੀਂ ਉਲਟ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਛ ਅਜ਼ਲੀ ਲਾ-ਮਕਾਨੀ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਧਾਰਣ ਆਚਰਣ ਤੇ ਸਭਯਤਾ ਦੇ ਖੰਭ ਸੜਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਵੱਡੇ ਥੀ ਵੱਡਾ ਅੱਛੇ ਥੀਂ ਅੱਛਾ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਆਚਰਨ ਕਵੀ-ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਧ ਜੀਂਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਛਾਈ ਦਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਕੁ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾ, ਮੰਗਲ ਮੁਖੀਆ ਦੇ ਵਲੂੰਦਰੇ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਥੀਂ ਵੀ ਲੱਝ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਫਲਾਣਾ ਬੜਾ ਅੱਛਾ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਹ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿੱਕਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿੱਕਰ ਹੈ। ਅੱਛਾ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਹਛਿਆਈ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਤਕ ਹਛਿਆਈ ਕਿਸੇ ਜੀਂਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਚਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਡਾਈਨੈਮਿਕ ਨਹੀਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਓਸ ਭਰੇ ਕਟੋਰੇ ਵਾਗ ਅਡੋਲ ਨਹੀਂ। ਇਉ ਜੇਹੜੀ ਹਛਿਆਈ ਤੀਬਰਤਾ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਤੇਜ਼ ਚਾਲ ਵਾਲੀ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉ ਵਾਲੀ ਨਹੀ, ਉਹ ਮੁਰਦਾ ਹਛਿਆਈ ਕਿਸੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਮੁਰਦਾ. ਕਾਬਾ ਤੇ ਜੁੰਬਸ-ਰਹਿਤ ਹਛਿਆਈ ਥੀ. ਹਿਲਦੀ ਚਲਦੀ ਬੁਰਿਆਈ, ਇਕ ਹੱਟੀ ਤੇ ਲੂਣ. ਤੇਲ. ਸਬੂਣ ਤੋਲਣ ਵਾਲੀ ਹਛਿਆਈ ਥੀਂ ਬੜੀ ਵਧ ਅਮੋਲਕ ਹੈ।

ਸਭ ਮਨੁੱਖਾ ਵਿਚ ਥੋਹੜਾ ਬਾਹਲਾ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾ ਆਪਣਾ ਅਕਸੀ ਸ਼ੀਸਾ ਗ਼ਲਤ ਚੀਜਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖਿੱਚਣ ਵਲ ਮੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚੋਂ ਚੋਟੀ ਦੇ ਲੋਕ. ਸੇਕਸਪੀਅਰ ਤੇ ਕਾਲੀਦਾਸ ਵਰਗੇ ਕਵੀ, ਉਹੋ ਪਲੇਟ ਕੁਦਰਤ ਵਲ. ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੈਵਾਨ-ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਸਾਮਲ ਹੈ. ਸਿੱਧੀ ਕਰ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰਯਾਮਤਾ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਮੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਹਾਲੇ ਦਿਵਯ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੁਖ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀ ਹਨ, ਕੋਈ ਕੋਈ ਕਦੀ ਕਦੀ ਝਾਵਲਾ ਆਪਮੁਹਾਰਾ ਪੈ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਤਾ ਕਵੀ-ਚਿੱਤ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤ ਛੁਪਾ ਲੁਕਾ ਕੇ. ਕਾਲੇ ਪਰਦਿਆ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਰੂਹਾਨੀ ਤਬਕਿਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤਿਆ ਦੇ ਦਿਲਾ ਦੇ ਵਲ-ਵਲਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕਰ ਉਪਰਲੇ ਹੁਕਮ-ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ-ਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਅਰਥ ਵਿਚ ਸਿਵਾਏ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ, ਸਾਧਾਂ ਤੇ ਰੱਬੀ ਅੰਸ਼ ਵਾਲੇ ਨਿਯਤ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਵੀ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬੈਠ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਧੁਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਕੇਵਲ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਗੱਲ ਥੀ ਛੁੱਟ ਆਪਣੀ ਪਾਰਖੀ ਚੋਣ ਸਿਰਫ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਿਰੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸੁੱਚੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ

ਚਾੜ੍ਹਿਆ। ਪਰ ਗੱਲ ਅਸਲ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਦਿੱਸਦੀ ਦੁਨੀਆ ਜੇ ਕਵੀ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਬਣੇ ਤਾ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ! ਇਹ ਤਾ ਹਰ ਚਿੱਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦਿਸਦਾ ਪਿਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਦਾਨੀਆ ਦੇ ਰੰਗਾ ਵਿਚ ਸੈਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਤਾ ਆਪਣੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈ ਹੀ ਤਾ ਤੀਮੀ, ਮਰਦ, ਚੋਰ, ਯਾਰ, ਜਵਾਰੀਆ, ਬਾਦਸਾਹ, ਅਮੀਰ, ਫਕੀਰ ਹਾ। ਭੇਸ ਬਦਲਿਆ ਤੇ ਜਿਸ ਦਿਲ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਹੋ ਮੈ ਖੁਦ ਆਪ ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾ, ਚੰਦ ਮਿੰਟਾਂ ਦੀ ਖੇਲ ਹੈ। ਮੈ ਸਭ ਕੁਛ ਬਣ ਕੇ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾ। ਇਹ ਕੋਈ ਕਠਿਨ ਗੱਲ ਨਹੀ ਕਠਿਨ ਗੱਲ ਹੈ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਥੀ ਉੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ, ਉਹਦਾ ਪਤਾ ਕਵੀ ਪਾਸੋਂ ਅਸੀ ਪੁੱਛਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਾਂ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਸੇਕਸਪੀਅਰ ਨਾ ਕਾਲੀਦਾਸ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਹਦੇ ਕਵੀ ਹੋਏ ? ਸੇਕਸਪੀਅਰ ਪ੍ਰਾਸਪੀਰੋ ਥੀ ਵੱਧ ਤੇ ਹੈਮਲੈਟ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੋਏ ਹੋਏ ਪਿਉ ਦੇ ਪ੍ਰੇਤ ਦੇਖਣ ਥੀ ਵਧ ਹੋਰ ਕੋਈ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਦੇਸਾ ਦਾ ਹਾਲ ਨਹੀ ਦੱਸ ਸਕਿਆ। ਕਾਲੀਦਾਸ ਇੰਨਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਹੱਪਣ ਉੱਪਰੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਸਿਵਾਇ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੀਆ ਉਚੀਆ ਤਸਵੀਰਾ ਦੇ ਕੀ ਹੋਰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ? ਇਨ੍ਹਾ ਥੀ ਤਾ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ, ਬੜੇ ਉੱਚੇ ਪਾਏ ਦਾ ਕਵੀ ਹੈ ਹੋਰ ਨਹੀ ਤਾ ਇਨ੍ਹਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਕੰਡ ਦੇਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸੇਰ ਹੈ।

ਅੰਜੀਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਕਵੀ ਨਹੀ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਉਪਨਿਸਦਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕਵੀ ਨਹੀ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਕੁਰਾਣ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਦਾ ਲਈ ਕੁੱਲ ਅਰਬੀ ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਕਵਿਤਾ ਥੀ ਮਹਾਨ ਉੱਚੀ ਰਹੇਗੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹੀ ਬਾਣੀ ਮੌਤ ਥੀ ਬਾਅਦ ਰੂਹ ਦੀ ਦੈਵੀ ਸਾਥਣ ਹੋਈ, ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਬਾਣੀ ਧੁਰ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਰਹੀ ਹੈ।

7. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਪਰ ਕਟਾਖਯ

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬ੍ਰਿਛਾ ਦੀ ਛਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲਿਆ। ਨਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਲਿਖੀ ਜਿਨ੍ਹਾ ਦੇ ਹੋਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਸਿੰਚੇ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿਫਤ ਸਮੀਰ ਨਾਲ ਹਿਲਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਜਿਹੜੀ ਕੋਲਬ੍ਰੂਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਅਰ ਹੁਣ ਸੋਧ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਛਪਾਈ ਹੈ, ਦੇ ਪੜ੍ਹਣ ਨਾਲ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਸਰ ਲਿਖਣੀ ਕਿੱਡੀ ਮੁਸਕਲ ਹੈ। ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਤਾਂ ਤੁਕਬੰਦੀ ਯਾ ਰਾਗ ਅਲਾਪ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲ ਕੇ ਮਾਮੂਲੀ ਖਿਆਲ ਵੀ ਪਰ ਲਾ ਉੱਡ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਰਹਿਣੀ ਕਰਨੀ ਥੀਂ ਵਾਂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੇਰ ਫੇਰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕਵੀ ਕਹਿਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ. ਪਰ ਨਸਰ ਲਿਖਣੀ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਰੂਹ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਨੰਗੀ ਤਸਵੀਰ ਖਚੀਂਦੀ ਹੋਈ। ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਦੋ ਚਾਰ ਮਿਸਾਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਸਰ ਦੀਆਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ਕੋਲਬ੍ਰੂਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲੱਭੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਇਬਾਰਤ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਸਾਦਗੀ ਦੇ ਕਮਾਲ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਭਾਵ ਭਰੀ, ਮਿੱਠੀ, ਸਰਲ ਤੇ ਰੋਹਬਦਾਬ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਬੈਠਾ, ਨੂਰੀ ਚਿਹਰਾ, ਨੂਰੀ ਬੀਬੀ ਲੰਮੀ ਦਾਹੜੀ ਤੇ ਕੇਸ ਮੋਹਢਿਆਂ ਤੇ ਸੁੱਟੇ ਬੈਠਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਮਿੱਠੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆ ਗੱਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇ ਅਰਸ਼ਾਂ ਥੀਂ ਮਾਖਿਉਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਰੂਹ ਦਾ ਰੰਗ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਫਿਕਰੇ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਗੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਕ ਘੜੀ ਪਲ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੀ ਅਫਲਾਤੂੰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਤਯ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੀਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਸਰ ਤੇ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਫਰਕ ਬੜਾ ਘਟ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਅਨੁਭਵੀ ਪੁਰਸਾਂ ਦੇ ਵਚਨਾਂ ਦੀ ਮਿੱਠਤ ਦੀ ਗੋਦ ਹੋਵੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਨਸਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਜ਼ਮ ਹਨ ਤੇ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਗੀਤ ਹਨ। ਉਹ ਬਚਨ ਸਦਾ ਰਬ ਰਸ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਰਸ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਕਦੀ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮੀਂਹ ਵਾਗ ਛਨ ਛਨ; ਕਦੀ ਸਰਦ ਰਿਤੂ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਵਰਖਾ ਵਾਂਗ, ਕਦੀ ਮਾਂ ਨਾਲ

ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਆਰਜ਼ੂ ਦੀ ਨਰਮ ਲਮਯਤ ਜਿਹੜੀ ਆਪਮੁਹਾਰੀ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਕੰਵਾਰੀ ਕੰਨਯਾ ਦੇ ਸਰਮ ਵਿਚ ਰੰਗ, ਕਦੀ ਸਜਵਿਆਹੀ ਦੀ ਤੀਬਰ ਨਿਗਾਹ ਦੇ ਵਜ਼ਨਾਂ ਵਿਚ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਾਜ਼ਕ ਆਬ ਦੀ ਸੋਖੀਆ ਨਰਮ ਰਾਗ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਜਦ ਜਿੰਦਾ ਭਾਵਾ, ਰੂਹ ਛੋਹਾ, ਵਲਵਲਿਆ ਦੇ ਨਾਨਾ ਰੰਗ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਦੁਖੜੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਭਰੇ ਸਵਾਦਾ ਦੀ ਖੁਸਬੂ ਖਿਲਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜਦ ਰੂਹ ਰੂਹਾ ਨਾਲ ਆਣ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ ਸਾਹਿਤਯ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜੀਵਨ ਅੱਖਰਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ ਭਾਵੇ ਬੇਅੱਖਰਾ ਹੋਵੇ। ਬੇਅੱਖਰਾ ਸਾਹਿਤਯ ਪਹਿਲਾਂ ਆਂਵਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਅੱਖਰਾ ਵਿੱਚ ਚਿਤ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਬੇਅੱਖਰਾ ਸਾਹਿਤਯ ਆਇਆ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾ ਨੇ ਆ ਕੇ ਜਿਹੜੀਆ ਚਿਣਗਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟੀਆ ਉਨ੍ਹਾ ਨਾਲ ਦਿਲ ਬਲ ਉੱਠੇ। ਪਹਿਲੇ ਤਾ ਸਾਹਿਤਯ ਇਉ ਬੇਅੱਖਰਾ ਪ੍ਰਦੀਪਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੱਖਰਾ ਵਿਚ ਰਚਿਆ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਫੌਜਾ ਦੀ ਚਾਲ, ਤੇ ਤਲਵਾਰਾ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਤੇ ਢਾਲਾਂ ਦਿਆ ਕਰਤਬਾ ਵਿੱਚ ਸਜਾਇਆ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਨੇ ਮੌਤ ਦੇ ਰੰਗਾ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਮੌਤ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜੂਝ ਮਰਣ ਦੀ ਚਾਹ ਦੇ ਕੇ ਮਰਣ ਮਾਰਣ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਬੀਰ ਰਸ ਵਿਚ ਲਿਸਕਾਯਾ ਤੇ ਇਉ ਸਾਹਿਤਯ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਹੀਦਾ, ਮੁਰੀਦਾ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚ ਡੋਬੇ ਖਾ ਕੇ ਸੂਰਜ ਵਲ ਗਗਨਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਅੱਖਰਾ ਨਾਲ ਰਚਿਆ ਗਿਆ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਸਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ

ਤਬ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਕੀ ਹੋਈ ਜੋ ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਲੂ ਕਿਹਾ, "ਨਾਨਕ ਇਹ ਘਰ ਦੀਆ ਮਹੀਂ ਹਨ, ਤੂੰ ਚਾਰ ਲੈ ਆਉ।" ਤਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹੀ ਲੈ ਕਰ ਬਾਹਰ ਗਿਆ, ਤਾ ਚਰਾਇ ਲੈ ਆਇਆ। ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗਿਆ ਤਾ ਮਹੀ ਛਡ ਕੇ ਕਣਕ ਦੇ ਬੰਨੇ ਪੈ ਸੁੱਤਾ, ਤਬ ਮਹੀ ਜਾਇ ਕਣਕ ਨੂੰ ਪਈਆ, ਤਬ ਕਣਕ ਉਜਾੜ ਦੂਰ ਕੀਤੀ ਤਬ ਇਕ ਭੱਟੀ ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਵੇ ! ਤੈਂ ਜੋ ਖੇਤ ਉਜਾੜਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਕਿਉਂ ਉਜਾੜਿਆ ? ਇਸ ਉਜਾੜੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਹ।' ਤਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਵੇ ! ਤੇਰਾ ਕਿਛ ਨਹੀ ਉਜਾੜਿਆ, ਕਿਆ ਹੋਇਆ ਜਿ ਕਿਸੇ ਮਹੀਂ ਮੂੰਹ ਪਾਇਆ ਖੁਦਾ ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਬਰਕਤ ਘੱਤਸੀ।" ਤਾ ਭੀ ਉਹ ਰਹੇ ਨਹੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਲੜਨ, ਤਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਭੱਟੀ ਝਗੜਦੇ ਝਗੜਦੇ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਪਾਸ ਆਇ ਖੜੇ ਹੋਏ ਤਬ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਕਹਿਆ, "ਇਹ ਦਿਵਾਨਾ ਹੈ, ਤੁਸੀ ਕਾਲੂ ਨੂੰ ਸਦਾਵਹੁ" ਤਬ ਕਾਲੂ ਨੂੰ ਸਦਾਇਆ, ਤਬ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਆਖਿਆ, "ਕਾਲੂ ਇਸ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਕਿਉ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਪ੍ਰਾਈ ਖੇਤੀ ਉਜਾੜ ਆਇਆ ਹੈ ? ਭਲਾ

ਦਿਵਾਨਾ ਕਰ ਛੋਡਿਆ ਆਹੀ। ਭਾਈ ਵੇ ਏਹ ਉਜਾੜਾ ਜਾਏ ਭਰ ਦੇਹ, ਨਾਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਪਾਸ ਜਾਇ ਖੜਾ ਹੋਸੀਆ।"

ਤਬ ਕਾਲੂ ਕਹਿਆ, "ਜੀ ਮੈਂ ਕਿਆ ਕਰਾ ? ਇਹ ਅਜੇ ਭੀ ਦਿਵਾਨਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।" ਤਬ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਆਖਿਆ, "ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤਾਈਂ ਗੁਨਾਹ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਇਸ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ਭਰ ਦੇਹ।" ਤਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਖਿਆ, "ਜਾਇ ਦੇਖਹੁ ਉਥੇ ਕਿਛ ਨਾਹੀਂ ਉਜੜਿਆ।' ਤਬ ਭਟੀ ਕਹਿਆ, "ਜੀ ਮੇਰਾ ਖੇਤ ਉਜੜਿਆ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਤਪਾਵਸ ਕਰਿ. ਨਹੀਂ ਤਾ ਮੈ ਤੁਰਕਾ ਪਾਸ ਵੈਂਦਾ ਹਾ।" ਤਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਖਿਆ, "ਦੀਵਾਨ ਸਲਾਮਤਿ ! ਜੋ ਹਿਕੁ ਪਤਾ ਰੁੜਿਕਾ ਟੁਕਿਆ ਹੋਵੈ ਤਾਂ ਜਬਾਬੁ ਕਰਨ, ਪਰ ਤੁਸੀ ਆਪਣਾ ਆਦਮੀ ਭੇਜਿ ਕਰ ਦੇਖਹੁ।"

ਫੇਰ ਬਾਬਾ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿਆ ਜਾ ਕੁਛ ਬੋਲੇ, ਤਾਂ ਏਹੀ ਵਚਨ ਕਰੇ, ਜੋ "ਨਾ ਕੋ ਹਿੰਦੂ ਹੈ ਨਾ ਕੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ" ਤਬ ਕਾਜੀ ਕਹਿਆ, "ਖਾਨ ਜੀ ਇਹ ਭਲਾ ਹੈ ਜੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕੋ ਹਿੰਦੂ ਹੈ ਨਾ ਕੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ।" ਤਬ ਖਾਨਿ ਕਹਿਆ, "ਜਾਇ ਕਰ ਨਾਨਕ ਫਕੀਰ ਤਾਈ ਲੇ ਆਵਹੁ" ਤਾ ਪਿਆਦੇ ਗਏ–ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਆ. "ਜੋ ਖਾਨ ਬੁਲਾਇੰਦਾ ਹੈ ਖਾਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ. ਅੱਜ ਬਰਾਹਿ ਖੁਦਾਇ ਦੇ ਤਾਈਂ ਦੀਦਾਰ ਦੇਹਿ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦੀਦਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।"

ਤਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਉਠਿ ਚੱਲਿਆ।

ਤੇ ਇਉ ਨਸਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਫਕੀਰਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਸਿੱਖ ਫਕੀਰਾ ਦੇ ਹੱਥਾ ਵਿਚ ਖੇਡੀ ਤੇ ਵਡੀ ਹੋਈ. ਤੇ ਹੁਣ ਇਕ ਅਣੋਖਾ ਪਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਆ ਰੂਪ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਸਰ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਕਤ ਪੰਜਾਬੀ ਨਸਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ।

ਨਮੂਨੇ ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

ਇਕ ਹਿਮਾਚਲ ਧਾਰ ਤੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਹਿਮਈ ਪਹਾੜਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੇਮਕੁੰਟ ਨਾਮੇ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ. ਸੱਤ ਚੋਟੀਆਂ ਸ਼ੋਭ ਰਹੀਆਂ ਹਨ. ਸੱਤੋ ਹੀ ਬਰਫ ਦੇ ਟਿਕਾਓ ਨਾਲ ਮਾਨੋਂ ਸੱਤ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਕਲਸ ਬਣ ਰਹੀਆ ਹਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਲੋਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਵੇਰਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਹੁ ਦਾ ਫੁਟਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ. ਅਕਾਸ ਅੱਜ ਨਿਰਮਲ ਹੈ, ਪੁਰੇ ਵਲ ਲਾਲੀ ਫਿਰ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਾਲੀ ਦਾ ਅਕਸ ਹੇਮਕੁੰਟ ਦੀਆਂ ਸੱਤਾਂ ਚੋਟੀਆ ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਇਨ੍ਹਾ ਦਾ ਰੰਗ ਕਿਵੇ ਹੋ ਗਿਆ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਈ ਜੇ. ਹੁਣ ਤੱਕੋ ਸੱਤੇ ਚੋਟੀਆਂ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ ਚਮਕ ਪਈਆਂ, ਉਧਰੋ ਸੂਰਜ ਦੇ ਸੁਆ, ਇਧਰੋਂ ਇਨ੍ਹਾ ਪਰ ਪੈਂਦੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਸੁਆਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋ ਆਪਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਰਤਵਾਂ ਸਰਤਵਾਂ ਸੁਆਵਾ ਦਾ ਪੈਣਾ, ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਮਕ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹੇਮ ਕੁੰਟ ਪਰਬਤ

ਹੈ । ਬਰਫਾਨੀ ਚੋਟੀਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇਕ ਨਿਵਾਨ ਹੈ, ਛੋਟਾ ਪੱਧਰਾ ਜਿਹਾ ਥਾਉਂ ਹੈ । ਇਕ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਕਾਦਰ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤਾਂ ਬਰਫਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤੱਕੋ, ਇਹ ਚਸ਼ਮਾ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਚੁਫੇਰੀ ਚਿਟਾਨਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਖੁੱਲੇ ਬੈਠਣ ਜੋਗੇ ਥਾ ਹਨ, ਕਿਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਟੀ ਪਈ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾ ਕੁਟੀਆਂ ਵਿਚ ਤਪਸ੍ਵੀ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਹੇਮ ਕੁੰਟ ਦੀ ਵਾਦੀ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਬਰਫਾਨੀ ਨਹੀ। ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਬਰਫ ਪੈਂਦੀ, ਹੁਨਾਲ ਵਿਚ ਬਰਫ ਪਿੰਗਰ ਟੁਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਤਦ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲਾਲੀ ਕੁਝ ਐਸੀ ਪਰਤਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲਾਲੀ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਸੱਤਾ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

* * * *

ਅੱਜ ਚੰਦ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਚੰਦਾ ! ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਿਰੀ ਤੇਰੀ ਹੀ ਤਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ । ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ਇਕ ਇਲਾਹੀ ਜਲਵਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਤੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਝਾਤੀਆ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕਦੇ ਵਹਿੰਦੇ ਪਾਣੀਆ ਵਿਚੋਂ ਝਾਕੇ ਦੇਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਪਹਾੜਾ ਵਿਚੋ ਉੱਮਲ ਉੱਮਲ ਪੈਦੀ ਹੈ. ਕਦੇ ਬਨਸਪਤ ਵਿੱਚੋਂ ਮੌਲ ਉੱਠਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਡਰਾਉਣੀ ਗੜਗੱਜ ਵਿੱਚੋਂ ਤਰ ਆਉਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਗਲੇ ਦੀਆ ਨਾਲੀਆ ਤੇ ਸਾਜਾ ਦੀਆ ਤਾਰਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ ਪਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਦੇ ਗੋਲਿਆ ਵਿਚੋਂ ਕੂਕ ਦੇ ਜਾਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਸੰਗਮਰਮਰ, ਕਦੇ ਗੱਤੇ ਕਾਗਤ, ਰੰਗ ਕਦੇ ਅੱਖਰ, ਵਾਕ ਭਾਵ ਵਿੱਚੋ ਪਈ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਸੁੰਦ੍ਰੀਆ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋ ਪਲਕਾਰੇ ਮਾਰਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਸੋਹਣਿਆ ਮੁਛੈਹਾਰਿਆ ਤੇ ਬਾਂਕੀਆਂ ਨੁਹਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੁਟ ਫੁਟ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ! ਤੂੰ ਸਥੂਲ ਸੈ ਨਹੀ ਪਰ ਸਥੂਲ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਜਲਵੇ ਮਾਰਦੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਦੈਵੀ ਹੈ ਕਿ ਦੈਵ ਹੈ, ਤੂੰ ਆਪ ਹੈਂ ਕਿ ਆਪੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੈ ? ਦੇਖ । ਇਕ ਸਿਆਣਾ ਪਿਆ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸ਼ੈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ਉਹੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ । ਪਰ ਤੇਰੇ ਰਸੀਏ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਕੋਈ ਅਰਸ਼ਾ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਮਨ ਵਿੱਚ ਗਰਜ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋੜ ਉਸਨੂੰ 'ਲਾਭਦਾਇਕ ਸੁੰਦਰ' ਹੋਊ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਚਾਹ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਅਸਲ ਤੇਰੇ ਸਰੂਪ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਹਨ । ਤੂੰ ਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਦੇਵੀ ਹੈਂ । ਤੇਰੇ ਟਿਕਾਣੇ ਫਕੀਰਾਂ, ਕਵੀਸ਼ਰਾ, ਗਵੱਯਾ, ਚਿੱਤ੍ਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸੰਗਤ੍ਰਿਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਨ । ਤੂੰ ਆਪਨੇ ਝਲਕਾਰੇ ਨਾਲ ਇਕ ਵੇਰ ਤਾ ਪਾਰਲੋਕਕ ਰਸ ਦਾ ਝੂਟਾ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਤੇਰਾ ਲਸ਼ਕਾਰਾ ਵੱਜਦਿਆ ਚਿੱਤ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕੱਠਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਟੁੱਬੀ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਵਹਿਮ ਦੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀ, ਤੂੰ ਖਯਾਲ ਦੇ ਭਰਮ ਦੀ ਭਨਾਵਟ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਪਾਰਲੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦੀ ਹੈਂ ਕਿ ਆਹ ਤੱਕੋ ਅੱਗੇ ਦਾ ਦਰਸਨ । ਲੋਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਯਾ ਸਥੂਲ ਸਮਾਨਾ ਤੋਂ ਝਲਕੇ ਮਾਰਦੀ

ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਯਾ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ, ਕੋਈ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕ੍ਰਮ ਵਾਰ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬਾਜੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ ਭਾਵ ਮਾਤ੍ਰ ਹੈ। ਸੁੰਦਰਤਾ ਸਭ ਕੁਛ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਜੋ ਬੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਲਛਣ ਕਹੋ ਅਜੇ ਕੁਝ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁੰਦਰਤਾ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਸਮਾਨਾਂ ਯਾ ਸਥੂਲ ਆਸਰਿਆਂ ਤੇ ਖੇਡਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ ਦੀ ਦੇਵੀ। ਇਸਦਾ ਅਸਰ ਜਦ ਵੱਜਦਾ ਹੈ ਤਦ ਰਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਸ ਚਿਤ ਨੂੰ ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਕਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵੇਰ ਤਾਂ ਰਸ ਵਿਚ ਲੀਨਤਾ ਐਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋਚ, ਵਿਚਾਰ, ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਖਯਾਲ ਸਭ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਮਾਧੀ ਹੋ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਲਸ਼ਕਾਰੇ ਵਾਂਗੂ ਇਹ ਛਿਨ ਦਾ ਭੀ ਹਜ਼ਾਰਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਠਹਰੇ, ਪਰ ਅਸਰ ਇਹੋ ਪਾਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ ਜੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਝਲਕਾ ਇਕ ਚਸੇ ਵਿੱਚ 'ਰਸ ਮੰਡਲ' ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੁਲਾਰਾ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦਿੱਸਣ ਵਾਲੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਤੋਂ ਤ੍ਰੋੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ–ਦੇਖਣ ਹਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਹਾਰ ਵਿੱਚ – ਜੋੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਓਹ – ਅੱਖ ਫਰਕਣ ਜਿੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ – ਉਸ ਰਸ ਦਾ ਝਲਕਾ ਮਾਰ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਖਾ, ਨੱਕ, ਜੀਭ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਛੇਵਾਂ ਰਸ ਹੈ ਜੋ ਅੰਦਰਲੇ ਦੇਖਣ ਹਾਰ ਦੇ ਦੀਸਣ ਹਾਰ ਤੋਂ ਛਟਿਆ ਆਪੇ ਵਿਚ ਆਯਾ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਖ :

ਜੇਤੇ ਘਟ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਭ
ਹੀ ਮੈਂ ਭਾਵੈ ਤਿਸੈ ਪਿਆਈ

ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠਿਆਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸੁੰਦਰ ਧੂਨੀ ਵਾਜਿਆਂ ਤੂਤੀਆਂ ਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਰਾਗ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸਾਡੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਮਨ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਨੈਣ ਮੁੰਦ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਰਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਬ੍ਰਿਤੀ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡਾ ਸੁਭਾਵ ਵੈਰੀ ਹੈ, ਦਿੱਸਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਅਤਿ ਪਯਾਰਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਕਠਿਆਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਰਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਬਾਹਰ ਭੱਜੀਦਾ ਹੈ, ਬਾਰੀਆਂ ਖੋਹਲ ਕੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਕੜ ਚਮ ਦੇ ਢੋਲਾਂ ਤੂਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਤੱਕਣ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਵਿਚ ਲੱਗ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਜੋ ਅਸਰ 'ਰਸ ਮੰਡਲਾਂ' ਵਿੱਚ-ਲੈ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਅੰਤਰ ਮੁਖ ਸੁਆਦ ਵਿੱਚ ਡੋਬਣਾ ਸੀ, ਓਹ ਲਈਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਦੇ ਵੱਜਦੇ ਸਾਰ ਤ੍ਰਿਖੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਲੰਘ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਰਸ ਰੂਪ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪੇ ਨੂੰ ਜੋੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਸਦਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਲਾਭ ਉਠਾਈਏ ਤਾਂ ਸਮਾਧੀ ਕਹੋ, ਲੀਨਤਾ ਕਹੋ, ਪਰਮ ਸੁਖ ਕਹੋ, ਪਾ ਲਈਏ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪ੍ਰਕਾਸਨ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾ ਵਲ ਦੌੜਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਥੇ ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ

ਵਸਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਟਿਕਾਵਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਤੇ ਭੋਗਣ ਵਲ ਲਗਦੇ ਹਾਂ, ਸੋ ਐਸਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਧੀਕ ਫਸਦੇ ਹਾਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਬਿਨਸਦਾ ਹੈ, ਵਿਛੜਦਾ ਹੈ, ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੀ ਥਾਂ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਏਹ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਵੇ ਕਿ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ 'ਕਲਯਾਨ ਕਾਰੀ' ਤਾਕਤ ਹੈ, ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਰਸ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਸੋਚ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦੇ ਕੇ ਰਸ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਲਯਾਣ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ।

* * * * *

ਸਾਹਿਤਯ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਦੂਸਰੀਆ ਬੋਲੀਆਂ ਥੀ ਪਰਾਈਆ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਉਲਥੇ ਕਰਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਉੱਨਤ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਘਰ ਘਰ ਗਲੀ ਗਲੀ ਮਾਹਵਾਰੀ ਯਾ ਹਫਤੇਵਾਰ ਯਾ ਰੋਜਾਨਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੂੜਾ ਕਰਕਟ ਛਾਪਣਾ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਝਗੜੇ ਫਸਾਦ ਝੇੜੇ ਰੌਲੇ, ਬਿਖਰੀਆਂ ਤੇ ਖਿੰਡੀਆ ਸੁਰਤਾਂ ਦੀਆ ਬੇਚੈਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਲੀ ਉਕਸਾਵਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਕਰ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਲਕਬ ਦੇ ਬਾਹਰ ਟੋਰਨਾ, ਕਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵ, ਕਦੀ ਲੇਖ ਆਖ ਪਾਣੀ ਉੱਪਰ ਲਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵਾਹ ਠੇਹਲਣਾ। ਇਸ ਸਭ ਸਾਹਿਤਜ ਸੁੱਚੇ ਸਾਹਿਤਜ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਡਾਹਵਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅਸਲੀ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਸਾਹਿਤਜ ਮਹਾਤਮਾਂ ਲੋਕਾ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬੰਦੇ ਜਿਸ ਕੌਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਉਸ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਜ ਦਾ ਧਨ, ਆਪਮੁਹਾਰਾ ਮੀਹ ਵਾਂਗ ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਉੱਚੇ ਮਹਿਲਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੌਮ ਉੱਚੀ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਉਹਦੇ ਬੰਦੇ ਵੱਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਉੱਚੀਆ ਸੁਰਤਾ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੱਖਾ ਦੀਆਂ ਝੁਗੀਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ, ਉਹ ਕੌਮ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਤੇ ਉੱਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾ ਸਾਹਿਤਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਛਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਪਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਫ਼ਕੀਰਾਂ, ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਆਂ, ਸੁਰਤੀ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਹਨ, ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਤੀਰ ਬਰਸਾਉਣਾ ਸਾਹਿਤਜ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਇਹਦਾ ਜਾਣੂ ਹੋਯਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬੋਲੀ ਭਾਂਦੀ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਜ ਦੇ ਬਾਣ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਕਲੇਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਨ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਛੇਕ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਾਹਿਤਜ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਫਕੀਰ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਤੇ ਅਸਗਾਹ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਵਹਿਣ ਪੈਣ, ਮਾਮਲੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਆਣ, ਕਦੀ ਕਿਸੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੋਣ, ਨੈਣ ਨਾਲ ਹੋਣ, ਦਿਲ ਨੂੰ ਅਣੀਆਲੇ ਤੀਰ ਚੁਭਣ, ਅਧੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਅਧੇ ਬਾਹਰ, ਵਢਿਆ ਵਢੇ ਨਾ ਜਾਣ, ਪੀੜ ਹੋਵੇ, ਤੁਣਕੇ ਵਜਣ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤਜਰਬਿਆ,

ਉੱਚੀਆਂ ਨੀਂਦਰਾਂ ਤੇ ਦਿਲ ਦੀਆ ਚੀਖਾ ਤੇ ਕਸੀਸਾ ਵਿੱਚ ਦੀ ਕੋਈ ਨਵੇਂ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਨ, ਉਹ ਮਿੱਠੇ ਪਿਆਰ ਰਾਗ ਦੇ ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਅਲਾਪ, ਪੰਛੀ ਵਤ, ਫੁੱਲ ਦੇ ਚੁੱਪ-ਰੰਗ-ਅਲਾਪ, ਸੁਗੰਧ ਰਾਗ ਵਾਂਗ, ਕੋਈ ਰਚਨਾ, ਕੋਈ ਇਲਾਹੀ ਰੰਗ, ਕਦੀ ਕਦੀ ਕਿਧਰੋਂ ਉਪਜੇ, ਹਾ ਉਪਜੇ ਬਣਾਈ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਸੁੱਚੇ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦਾਸਮਾਂ ਬੰਨ੍ਹੇ।

ਪਰ ਕਿਥੇ ? ਜਿਥੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ, ਲਾਲਚ, ਮੁਹਰੇ ਹੋ ਸ਼ੋਰ ਪਾਣ, ਕਵੀ ਬਣਨ, ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਆਚਾਰਯ ਅਖਵਾਣ ਨਿਰੇ ਅਖਵਾਣ ਲਈ ਲੋਕਾ ਦੀ ਸੁਰਤਾਂ ਮਲੀਨ ਅਰ ਚੰਚਲ ਹੋਣ, ਉਥੇ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦਾ ਰੰਗ ਕਿੱਥੇ ?

ਹਰ ਇਕ ਕੌਮ ਦਾ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਇਤਹਾਸ, ਤੇ ਜੰਗ ਲੜਾਈ. ਤੇ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਫਤਹ ਕਰ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਕੂਮਤ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ, ਕਾਨੂੰਨ ਆਦਿ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਪਾਰਖੀ ਬੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਲਿਰਕ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਰੋਮੈਂਟਿਕ ਸਾਹਿਤ੍ਯ (Lyrical and Romantic Literature) ਹੀ ਨਹੀਂ। ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਚੰਚਲ ਜਿਹੇ ਲੜਨ ਭਿੜਨ ਤੇ ਦੂਜੀਆ ਕੌਮਾ ਨੂੰ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੇਚੈਨ ਸੁਰਤਾ ਨੂੰ ਰਤਾਕੁ ਠੰਢ ਪਾਣ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤਯ ਥੀਂ ਪਹਿਲਾ ਰੋਮਨ ਐਮਪਾਇਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆ ਖੇਡਾ ਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਸੀ ਤੇ ਇਹੋ ਕੁਛ (Lyric) ਸੀ ਕਿ ਕਵੀ ਅਮੀਰਾ ਦੇ ਮੇਜ਼ਾ ਪਰ ਅਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁਹਣੀਆ ਗਹਿਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਸਜੀਆ ਧਜੀਆ ਅਮੀਰ ਸਵਾਣੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਵੇ ਖਾਤਰ ਤੁਕਬੰਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੀ ਸਵਾਣੀ ਨੂੰ ਭਾ ਜਾਣ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਉ ਰੋਮਨ ਐਮਪਾਇਰ ਵਿਚ ਕੰਡਿਆ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾ ਲਾ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਫੁੱਲਾ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆ ਕੌਮਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਤਿਜਾਰਤੀ ਹਲ ਚਲ ਹੈ ਕਿ ਟਿਕਾ ਦਾ ਉਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਅਧ ਬੰਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ. ਐਮਰਸਨ ਨੇ ਕੁਛ ਅਨੁਭਵੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਲਿਖੇ, ਤੇ ਪੇਡ ਦੇਖੇ, ਉਹਦੇ ਖਿਆਲ ਲੈ ਲੈ ਟਰਾਈਨ ਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਕਲਮਾਂ ਸਵਾਰ ਸਵਾਰ ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ ਫਿਕਰੇ ਪਏ ਘੜੇ, ਤੇ ਘੜ ਘੜ ਪੋਥੀਆ ਬਣਾਈਆਂ ਤੇ ਲਖਾ ਦੀ ਤਾਅਦਾਦ ਵਿਚ ਵੇਚੀਆ, ਹਾ ਜੀ ਵੇਚੀਆਂ। ਐਮਰਸਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੇਚਿਆ, ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਆਖਯਾਨ ਲਈ ਦੋ ਡਾਲਰ ਤੇ ਉਹਦੇ ਘੋੜੇ ਵਾਸਤੇ ਦਾਣਾ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹਕੇ ਮੰਗ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਾਏ ਦਾ ਲਿਰੱਕ ਸਾਹਿਤਯ ਹਾਲੇਂ ਤਕ ਨਹੀ ਉਪਜ ਸਕਿਆ, ਬਣਾਇਆ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਪਰ ਉਪਜ ਨਹੀ ਸਕਿਆ।

ਜਰਮਨ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਵਿੱਚ ਅਜੀਬ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਗਾ ਲਿਰੱਕ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਹੈ। ਉਹੋ

ਜਿਹੇ ਕਲਵਲ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਏਹ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਡ ਬੀਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਗਾ ਲਿਰੱਕ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਹੈ।

ਇਕ ਅਜੀਬ ਕੁਛ ਰੂਹ ਦੇ ਲਗਾਓ ਦੀ ਖੇਡ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਰ ਜੋ ਸਾਹਿਤਯ ਰੰਗ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਇਕ ਇਕ ਇਕਲੋਤਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਲਿਰੱਕ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਵਿਚ ਹੈ, ਪੰਛੀਆ, ਬੂਟਿਆਂ, ਪੱਥਰਾਂ, ਦਰਯਾਵਾਂ, ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਜਲਵਿਆਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਉਹ ਇਲਾਹੀ ਪਰੀਤ ਤੀਰ ਪ੍ਰੋਤੇ ਦਰਦ ਦੇ ਜੋ ਵਚਨ ਨਿਕਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਪਾਨੀ ਲਿਰੱਕ ਪੋਇਟਰੀ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਨ ਤੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਉਪਜੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਉਹ ਸਭ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਆਣ ਟੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਹੈ। ਸਾਸਤ੍ਰਿਕ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਤਰੀਕਾ ਕੋਈ ਜੀਆਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀ ਤੇ ਉਸ ਤਰਾ ਦੀਆ ਜਿੰਨੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦੇ ਮਰਮ ਥੀਂ ਅਣਜਾਣ ਹਨ। ਮੈਂ ਉੱਪਰ ਕਹਿ ਆਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਮੁਲਕ ਤੇ ਕੌਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇਪਨ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹੁਣ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤਯ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰੇ ਤਦ ਭਾਵੇਂ ਕੁਛ ਬਣ ਜਾਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਰ ਕੌਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਉਹਦੀ ਜੀਨਅਸ ਦਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਉਪਜਿਆ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਰਫ ਗੁਰਮੁਖੀ ਫਕੀਰੀ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਸੋਭਾ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮੁਰਸ਼ਦੀ ਰੰਗ ਲੱਗਾ, ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਉਸ ਕੀਤੀ, ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕੁਛ ਥੋੜ੍ਹਾ ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਠਰਕ ਹੋਇਆ ਉਹ ਵੀ ਇਸੀ ਵਿੱਚ ਗਾ ਉੱਠਿਆ। ਕਾਦਰਯਾਰ ਆਦਿਕ ਸਭ ਫਕੀਰੀ ਦੇ ਠਰਕ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੀਰ ਰਸ ਭਰਿਆ, ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਿਮਾਣੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨਾਲ ਲੜਨ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਜੰਗ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜੀਬ ਫਕੀਰੀ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੱਮਦ ਨੇ ਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੱਮਦ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਵੀ ਇਕ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਸੂਕਦੀ ਨੈ ਹੈ, ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਰੋਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਸਾਹ ਮੁਹੱਮਦਾ ਇਕ ਸਰਕਾਰ ਬਾਝੋਂ,
ਫੌਜ਼ਾਂ ਜਿਤ ਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਹਾਰੀਆ ਨੀ।

ਸੋ ਕੰਗਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਫਸੀਆਂ, ਦੁਖੀ, ਚੰਚਲ, ਗੰਦੀਆਂ ਮੰਦੀਆ, ਦੁਖ ਮਿਧੀਆ ਸੁਰਤਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਦੇ ਮੰਦਰ ਤਕ ਅਪੜ

ਵੀ ਸਕਣ, ਅੰਦਰ ਵੜਨਾ ਕਿੱਥੇ ? ਇਹ ਪਿਆਰ ਕੁਠੀ ਮਰ ਜਾਣੀ ਸੱਸੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ:

ਉਠੀ ਫਜਰੀ ਪੁਨੂੰ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀ ਆਇਆ।

ਜਿਸ ਕਦੀ ਪੁਨੂੰ ਰਾਵਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਕੀ ਕੂਕਣਾ ਹੈ ?

ਇਸ਼ਕ ਕਰਨ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਕਪਣ,
ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀ ਭੁੱਖਿਆ ਨੰਗਿਆਂ ਦਾ।
ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀ ਅਣਭੰਗੀਆਂ ਦਾ,
ਇਹ ਤਾ ਕੰਮ ਹੈ ਸਿਰਾ ਥੀਂ ਲੰਘਿਆਂ ਦਾ।

ਕਦੀ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ ਕੀਰਣੇ ਸੁਣੇ ਜੇ ! ਕਦੀ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਪੁਤਾ ਦੇ ਸੱਲਾ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਜੇ, ਕਦੀ ਸੋਹਣੀ ਦੀ ਤਾਂਘਾਂ ਦੀਆ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਕੱਪਰ ਪੈਂਦੇ ਦੇਖੇ ਜੇ ?

ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਬਨਾਣਾ, ਉਪਜਣਾ ਤੇ ਉਪਜਾਣਾ ਤਾ ਕਰਿਆ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਓ ਭੋਲਿਓ ! ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਾ, ਬੰਗਾਲੀਆ ਦਾ, ਮੁਲਾ ਮਲਵਾਣਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੋਵੇ, ਸੱਸੀ ਨੇ ਯਾ ਸੋਹਣੀ ਨੇ, ਯਾ ਸਾਹਿਬਾ ਨੇ, ਬੁਲ੍ਹੇ ਨੇ, ਯਾ ਸਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਕੀ ਬਨਾਉਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ, ਧਰਾਂ ਨੂੰ ਫਾੜ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆ ਵਿਲੂੰਦਰੀਆ ਛਾਤੀਆ ਤੇ ਉੱਗੇ ਲਾਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਖੇਤ ਹੈ। ਓ ਭੋਲਿਓ ! ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਨਾ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਬੀਜਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਬੀ ਹਰ ਇਕ ਸੈ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਹਿਤ੍ਯ ਬਿਨਾ ਬੀ ਦੇ ਮੀਹ ਵਾਂਗ ਅਰਸੋਂ ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਇਕ ਕਤਰੇ ਵਿਚ ਲਖ ਲਖ ਬਾਗ ਹਨ।

8. 'ਹੰਸ ਚੋਗ' ਉਤੇ ਰੀਵੀਊ

ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਯ ਅਥਵਾ ਲਿਟਰੇਚਰ ਮਨੁਖ ਹੈ ਬੰਦਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਜੀ ਰੱਬ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸਾਡੀ ਸੱਭਯਤਾ, ਸਾਡਾ ਸਾਹਿੱਤਯ, ਸਾਡਾ ਈਮਾਨ ਤੇ ਸਾਡੀ ਅਸਲੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਥੀਂ ਜਦ ਕਦੀ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਘੱਲਿਆ, ਕਦੀ ਭੁਲਾਯਾ ਨਹੀਂ। ਬੁਧ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਾਰਾ ਏਸ਼ੀਆ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪੀਲੇ ਭਿਖੂ ਬਾਣੇ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀ ਕਿਸੇ ਚੰਨ ਮੂੰਹ ਉਪਰ ਵਿਕ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਾ। ਅਸੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ, ਇਸ਼ਾਰੇ, ਬਚਨ ਉਪਰ ਆਪਾ ਵਾਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ "ਕਲਾਧਾਰੀ" ਪੂਜਾ ਦਾ ਭਾਵ ਇਨਾ ਤੀਬਰ ਤੇ ਇਕਾਗਰ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਸਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਬਚਨ ਵਿੱਚ ਕਟਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਟੁਕੜੇ ਚੀਰੇ ਲੀੜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਅਸੀ ਹਨੇਰੇ ਤੇ ਰਾਤ ਨਾਲ ਕੱਜੇ, ਭੁਖੇ ਭਾਣੇ "ਮਿੱਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ" ਦੇ ਇਕ ਕਥਨ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿੱਚ ਭੌਰੇ ਵਾਗ ਕੰਵਲ ਲਿਪਟੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। "ਮਿਤਰ ਪਿਆਰੇ" ਜੀ ਦੀ ਖਿੱਚ ਤੇ ਪਿਆਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸ੍ਵਾਸ ਸ੍ਵਾਸ ਦੀਆਂ ਪਿਆਰ ਚੋਭਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਟੁੰਬਾਂ ਬੇਵਸ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸੁਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਏਸ਼ੀਆ ਦੀਆਂ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕੌਮਾਂ ਇਕ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਅੱਡ ਅੱਡ ਸਾਹਿਤਯ ਦੇ ਸਭਯਤਾ ਦੀਆਂ ਵੰਡਾਂ ਹਨ। ਕੀ ਸਾਹਿਤਯ ਤੇ ਕੀ ਆਰਟ ਤੇ ਕੀ ਧਰਮ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਰਬੀ ਤੇ ਅਮਰੀ ਸੁਹਪੱਣ ਹੋਵੇ ਸਹੀ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਅਸਾ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਤੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਅੱਡ ਅੱਡ ਝੁੰਡ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾਸੇ ਚੰਗੇ ਦੀਦਾਰੇ ਲੈਣੇ ਹੋਏ। ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਥੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਰਬ ਦਾ ਬੰਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। ਮਗਰੋ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਬਚਨ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਯ "ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ" ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਭੇਦ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਸੀਂ, ਹਡੀ ਮਾਸ ਵਾਲਾ ਰਬ ਦਾ ਬੰਦਾ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਕਾਲੇ ਅੱਖਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਨੈਨਾ ਕਪੋਲਾਂ ਹੋਠਾ ਤੇ ਮਿੱਠੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਵਾਲੇ ਮਿਤ੍ਰਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਤੇ ਪਿਆਰ ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਯ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤਯ ਕਰਤਾ ਸਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਭੀ ਪੁਸਤਕਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਵੇਹਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾ ਦੇ

ਨੈਨ ਕਪੋਲ ਲਿਖ ਲਿਖ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾ ਵਿੱਚ ਸੁਟੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉੱਕਰੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਪੂਜਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਪੁਸਤਕ ਕਰਤਾ ਦਾ ਉਹ ਆਦਰ, ਉਹ ਭਾਵ, ਉਹ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ, ਸਾਹਿਤਯ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਥੀਂ ਵੱਖਰੇ ਤੇ ਖਾਸੇ ਚੰਗੇ ਨਿੱਤ੍ਰੇ ਵਖਰੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਤਰੰਜ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਕਦੀ ਮੁਰੀਦ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ, ਅਸਾਂ ਔਖੀਆਂ ਔਖੀਆਂ ਅਕਲ ਦੀਆਂ ਪੇਚ ਦਰਪੇਚ ਬੜੀਆਂ ਮੁਰਦਾ ਮੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਨਿਵਾਣਾ, ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਕਲਾਧਾਰੀ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਉਸ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਅਥਵਾ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਕਮਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਖੜੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਪਟੇ ਗਲੇਫੇ ਇਹ ਜੀਵਨ ਰਾਤ ਬਤੀਤ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਗਾਹੀ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ ਉਡਣਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਦਾ ਇਕ ਪਿਆਰ ਗੀਤ ਵਿਚ, ਹਾਂ ਜੀ ਇਕ ਬਚਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਾਹਿਤਯ ਮਿਲੇਗਾ ਤੇ ਕੁਝ ਸਾਹਿਤਯ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਅਸਾਂ ਉਹੋ ਹੀ ਇਕ ਪਿਆਰਾ, ਇਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਮਾਹੀ ਲਭਣਾ ਹੈ।

ਸਚੇ ਸੇਈਂ ਜਿਹੜੇ ਮੁਖ ਨਾ ਮੋੜਨ
ਜਿਨਾਂ ਸਿਵਾਤਾ ਸਾਈਂ

ਮੈਂ ਕਹਿ ਆਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੋਹਰੇ, ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਓਸੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਜੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਪਰ ਰੱਬੀ ਜੀਵਨੋ ਖਾਲੀ ਕਰੋੜਾਂ ਪੁਸਤਕਾ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਵਿਚ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਓ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਸਮ ਖਾ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਉਥੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦਾ ਫੇਰਾ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਝਲਕਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਮੈਂ ਝਲਾ ਹੋ ਜਾਸਾਂ। ਮੰਨੋ ਨਾ ਮੰਨੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਤਯ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦੁਨੀਆ ਖਾਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਦਾੜੀ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਧੌਲੇ ਆ ਗਏ। ਨਹੀਂ ਧੌਲੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਹਾਲੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਹਾਂ ਕਿਸ ਸਚਾਈ, ਕਿਸ ਮਹਿਰਮ, ਕਿਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਕਰੀਏ. ਕੀ ਕਰੀਏ। ਪੜ੍ਹਿਆ ਬਹੁਤ, ਪਰ ਸਿੱਧ ਬੁੱਢੇ ਪਾਸੋਂ ਕੁਛ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਹਾਲੀਂ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਪਰ ਭੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਕੀ ਇਸੇ ਗਲ ਥੀਂ ਸਾਫ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੂਰਬੀ ਆਦਰਸ਼ ਸਾਹਿਤਯ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਚਾ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ ? ਸਤੀ ਆਦਰਸ਼, ਸੁਚਾ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕੀ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਮਿਲਣਗੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਸਾਹਿਤਯ ਚੁਮ ਕਰ ਉਚਾ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੋਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਸਾਫ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾ ਵਿਚ ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਪਿਆਰ ਰੱਬੀ ਖਿੱਚ, ਰਬੀ ਸੁਹਣਪ ਦੇ ਜਲਵੇ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਹੋਸ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਆਪਣੇ

ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਖੜੇ ਸੂਰਜ ਚੰਨ ਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਧੜਕ ਤੇ ਅਭੈ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਹਾਂ ਜੀ ਇਹ ਵਾਅਜ਼ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਤਤ ਤੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹਨ। ਜਦ ਉਹ ਖਿੜ ਖਿੜ ਹੱਸਦੇ ਹਨ, ਅਗੋਂ ਪਿਛੋਂ ਬਸੰਤ ਦੇ ਫੂਲਾਂ ਦੇ ਖੇੜੇ ਦਾ ਝਾਵਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਸੰਤ ਖਿੜੀ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਕਦੀ ਅਥਰੂਆਂ ਨਾਲ ਸਿੰਚਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਦ ਫੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਿੱਚ ਤ੍ਰੇਲ ਦੇ ਟੇਪੇ ਭਰ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਉਹ ਮਨੋਂ ਨ੍ਰਿਤਯ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਘੁੰਗਰੂ ਪਾਏ ਛਨਾ ਛੱਨ ਕਰਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਗਾਂਵਦੇ ਉਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਬੇਬਸ ਹੋ ਕੂਕ ਉਠਦਾ ਹੈ ਸੱਚ ਜਾਣੀ ਤਾਰੇ ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਧਰਤੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨਜਾਣ ਫਕੀਰਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਨਚਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਆਦਰਸ਼ ਜੀਵਨ, ਇਹ ਸਾਡਾ ਆਦਰਸ਼ ਪਿਆਰ, ਇਹ ਤੇ ਸਾਡਾ ਆਦਰਸ ਸਾਹਿਤਯ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਅਰ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਹਿੱਤਯ ਉਹ ਜੇਹੜਾ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਸਾਵੇ। ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਿਓ ! ਹੇ ਪਿਆਰ ਰੋਟੀ ਦੇ ਭੁਖਿਓ ! ਇਸ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਫੋਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ।

2.

ਭਾਵੇਂ ਸੱਚ ਤੇ ਭਾਵੇ ਕੂੜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖਲੀਫਾ ਉਮਰ ਨੇ ਕਦੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਿਸਰ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਸਭ ਫੂਕ ਦਿਉ ਤੇ ਇਹ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੂਕਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਉਹ ਉਸ ਸਚ ਅਰ ਫ਼ਕੀਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਪਾਦਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਸਿਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੁਰਾਨ ਵਲ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਕੁਰਾਨ ਥੀਂ ਬਿਪਰੀਤ ਹਨ ਤਦ ਉਹਨਾ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਮਾਨੁਖ ਦੀ ਸਭ ਥੀ ਵਡੀ ਲੋੜ ਕੁਰਾਨ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ, ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕੂੜੀ ਨਿਰਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਖ਼ੌਲ ਹੈ। ਅਰਬ ਵਾਲੇ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਬੜੇ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਹਾਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿੱਤਯ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਛੁਪਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਪਿਆਰ ਲਈ ਹੈ, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਭੱਠੇ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾੜਨ ਜੋਗ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨਿਰੋਲਤਾ, ਕੋਮਲਤਾ, ਠੰਡਕ, ਸੁਖ ਤੇ ਬੀਰਤਾ ਜੋਗ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੂਹ ਪਿਆਰ ਤੇ ਖਿੱਚ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕਲਯਾਣ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਵਿੱਚ ਜੀਵਣ ਨਾਲ ਹੈ। ਕੀ ਈਰਾਨ ਤੇ ਕੀ ਚੀਨ ਤੇ ਕੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿੱਤਯ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਕੂਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਯ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਹਾਤਮਾ,

ਸੰਤਾਂ ਕਲਾਧਾਰੀਆਂ, ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ, ਮਸਤਾਂ ਦੇ ਤੰਬੂ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਪੁਸਤਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਾ, ਪਿਆਰ ਅਦਬ ਤੇ ਖਿੱਚ ਨਾਲ ਤੰਬੂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਹੋਠ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਦੇ, ਸਾਡੇ ਹੋਠਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹੋਠ ਆਣ ਫਰਕਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹੋਠ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ : 'ਮੇਰੀ ਬੁਕਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਚੋਰ' ਖਬਰਦਾਰ। ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲਵੋ ਕਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਯ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਬਣੇ ਸਾਹਿਤਯ ਨਾਲ ਕੌਮਾ ਗਠਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਦੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਵਡੇ ਵਡੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ, ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ, ਸਾਈਂ ਵਾਲੇ, ਰੱਬ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕੌਮ ਦੀ ਦਿਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੋਨੇ ਦੀਆ ਰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਖਿਚੇ ਤੰਬੂ ਗਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕੌਮ ਦਾ ਦਿਲ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦਾ ਮਰਤਬਾ ਰਖਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੌਮ ਗੁਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕੌਮ ਅਕਰਮ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਕੌਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਉਚਾ ਤੇ ਮਹਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਸਾਹਿਤਯ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਲਈ ਆਪਾ ਵਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਆਦਰਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀ ਮੰਨੀ ਗਈ, ਕੌਮ ਉਹੋ ਹੀ ਉਚੀ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਜੀ ਹੈ। ਜੇ ਪਿਆਰ ਨਹੀ ਤਦ ਕੌਮ ਮੁਰਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਿਤਯ ਮੁਰਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਹਰ ਸਾਲ ਮਰਦਮ ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਫਿਲਾਸਫ਼ਾ ਤੇ ਮੰਤਕ ਤੇ ਅਕਲ ਦੀਆ ਕਿਤਾਬਾ ਲਿਖੇ। ਅਕਲ ਦਾ ਉਹੋ ਹੀ ਵਾਧਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰਬ ਵਲ, ਸਚਾਈ ਵਲ, ਪਿਆਰ ਵਲ ਲੈ ਜਾਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਕਲ ਦਾ ਵਾਧਾ, ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਵਾਧਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤਯ ਦਾ ਵਾਧਾ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਦਾ ਵਾਧਾ, ਨਿਰੀ ਜਹਾਲਤ ਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀਪੁਣੇ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੀ ਮਨੁਖ ਤੇ ਕੀ ਮਾਨੁਖ ਜਾਤੀਆਂ ਸਭ ਗ਼ਰੀਬ ਅਰ ਕੰਗਾਲ ਹਨ।

ਠੀਕ ਅਸੀਂ ਇਸ ਆਦਰਸ ਵਿੱਚ ਤੰਗ ਦਿਲ ਹਾ। ਪਰ ਇਸ ਤੰਗ ਦਿਲੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਜੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੀਆ ਖੁਲ ਦਿਲੀਆਂ ਤੇ ਖੁਲ ਦੀਮਾਗੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਜੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤੰਗ ਦਿਲੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਇਕ ਡਾਢਾ ਸੁਆਦਲਾ ਅੰਗ ਹੈ, ਡਾਢੀ ਅਚਰਜ ਸੁਹਪੱਣ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਗੌਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦਿਲ ਦੀ ਖਿੱਚ ਇਕਤਰਫੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਰਸ਼ਮੀਆ ਵਾਂਗ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਭੀ ਸਿਧੀ ਸੇਧ ਵਿੱਚ ਚਾਲੂ ਕਿਰਨਾ ਹਨ, ਤਿਖੀਆ ਹਨ, ਫੈਲਾਉ ਵਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਪਿਆਰ, ਇਕਰਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਖਲੇਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਠੀਕ ਪਿਆਰ ਤੰਗ ਦਿਲ ਹੈ, ਇਕ ਦਿਲ ਜੋ ਹੋਇਆ। ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਫ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁਛ ਆਤਮਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉਸ

ਚੀਜ਼ ਕਰਕੇ ਪਿਆਰੀ ਨਹੀਂ। ਅਨੇਕਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ, ਇਕ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਤੰਗ ਦਿਲੀ ਹੈ ਜੇਹੜੀ ਰਾਮਾਇਣ ਵਿੱਚ ਸੀਤਾ ਜੀ ਦੀ ਹੈ। ਸਿਵਾਏ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਛ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਜਿਸ ਪਿਆਰ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਅਗਨੀ ਪ੍ਰਵੇਸ ਕਰ ਕੇ ਸੀਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨਿਰੋਲਤਾ ਤੇ ਅਨਿੰਨਤਾਈ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਦਿਲ ਲਾਟ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਦਮਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ਾਕ ਕੀਤਾ। ਫਕੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀ ਓਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ "ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੇ ਮੇਰਾ ਮਸਤਕ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਿਵਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਨਖ ਬਾਣ ਹਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆਵੋ, ਐਵੇ ਮੈ ਤੁਸਾ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਟੇਕਣਾ।" ਅਸੀਂ ਤੰਗ ਦਿਲ ਜਰੂਰ ਹਾ ਪਰ ਸਾਡਾ ਪਿਆਰ ਬੜਾ ਡਾਢਾ ਹੈ, ਬਲੀ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਪਿਆਰ ਸੁਹਾਗਨ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਸਾਈ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਬੇ-ਮੁਰਸਦਾ ਨਹੀਂ। ਪੂਰਬੀ ਦੇਸਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਆਦਰਸ ਸਤੀ ਆਦਰਸ ਹੈ, ਹਯਾ ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਅਦਬ ਤੇ ਭੈ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਸਤੀ ਦੇ ਨੈਨਾਂ ਦੀ ਲਾਲੀ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ ਹੈ ਜੋ ਭਸਮ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਠੀਕ ! ਇਕ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚੰਗਾ, ਸਭ ਦਾ ਹੋਣਾ ਮੰਦਾ। ਗੱਲ ਮੁਕਦੀ ਤਾ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨੁਖ ਦਾ ਸੁਭਾ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਸਭ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੀ ਦਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਾਡੀ ਸੁਭਾਵਕ ਤਬੀਅਤ ਐਸੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀ ਇਕ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਭ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਅਸੀ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰੂਹਾਨੀ ਉੱਨਤੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਖੁਲੇ ਦਿਲ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੇ ਪੁਰੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕਲੀ ਸਤਰੰਜ ਤੇ ਵਹਿਮ ਥੀਂ ਵਧ ਕੋਈ ਪਦਵੀ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਅਰ ਪਯਾਰ ਦਾ ਆਦਰਸ ਵਿਸੇਸ ਕਰ ਕੇ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਹੈ।

ਪਰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾ ਭੀੜ ਭੜੱਕੇ ਦੇ ਦਿਨ ਹਨ। ਹੁਣ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਲੋਕੀ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਤੇ ਖੰਡਾਂ ਤੇ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਅਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣਤੀਆ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣੇ ਵਾਲੇ ਮੇਜ਼ ਉਪਰ ਹੀ ਰੱਬ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਘੜਨ 'ਚ ਸਮਰੱਥ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਪਿਆਰ ਪੂਜਾ ਕੀ ? ਰਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਮਖ਼ੌਲ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜੀਉਂਦੇ ਅਟਲ ਪਦਵੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਟਿਕਚਰਾਂ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਢੂੰਡਣਾ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਮਿਤਰ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਗੁੱਡਿਆ ਵਾਲੀ ਗਸਤ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨੂੰ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਉਪਰ ਪੱਛਮੀ ਆਦਰਸਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਡੂੰਘਾ ਨਹੀ ਪਿਆ। ਜੇ ਕਾਫੀ ਡੂੰਘਾ ਵਜਦਾ ਤਦ ਸਾਡੇ ਰੂਹ ਦੀਆਂ

ਤੈਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹਿਲਾ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਜੇ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਆਪ ਹਿਲਦਾ, ਤਦ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾ ਵਲ ਮੁੜਨਾ ਸੀ । ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ ਨੂੰ ਅਪੜਨ ਵਿੱਚ ਪੈਣਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਤਪ ਤੇ ਧਿਆਨ ਤੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤੀ ਦੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸਿਧੇ ਪੈਰਸ ਦੀ ਤਸਾਸਾਈ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਆਣ ਖਲੋਤੇ । ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਬ ਦਾ ਗਿਰਾਓਂ ਇਉਂ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇ ਪਦਮਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਮੜੇ ਦੀ ਕਦਰ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗ ਕੋਲੋਂ ਸੇਕ ਲਗਣ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ ਹੈ । ਇਹ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਭੁਲ ਜਹਾਨੀ ਮਿਲਾਨੀ ਹੈ । ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਉਂ ਨਹੀ ਹੋਣਾ ਲੋੜੀਦੇ ਸੀ । ਸਾਡੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦੀ ਸੇਜ ਮੌਤ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੀ । ਕੀ ਹੁਣ ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਦੇ ਭਜਨ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਚਲਣਗੇ ? ਕੀ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਐਸੇ ਕਣੀ ਵਾਲੇ ਹੁਣ ਨਹੀ ਜੋ ਮੀਰਾ ਦੇ ਗੀਤਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਭੇਟਾ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਉਹਨਾ ਭਜਨਾ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਜੇਹੀ ਪੋਥੀ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਸ਼ਾਮਾਂ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਦੇ ਮਨ ਪਰਚਾਵੇ ਲਈ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਸੁਟ ਪਾਵਾਗੇ ਤੇ ਬਸ ?" ਕੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਮੁੱਲ ਬਸ ਇੰਨਾ ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਐਸੀ ਅਮੋਲਕ ਰੱਬੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾ ਨੂੰ ਹਾਸਾ ਮਖੌਲ ਤੇ ਤਮਾਸਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੀਆ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਖਿਣਕ ਸੁਖ ਲਈ ਸਚ ਨਾਲ ਇਉ ਮਖੌਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰਾਗੇ ।

ਮਖੌਲ ਨਾ ਜਾਣੋ ਜੀਉ ! ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇਕ ਬਚਨ ਦਾ ਮੁੱਲ ਇਕ ਇਕ ਜੀਵਨ ਹੈ । ਇਹ ਪਿਆਰ ਮੰਤ੍ਰ ਇਕ ਇਕ ਮੰਤਰ ਦੀ ਕਮਾਈ ਲਈ ਲੋੜੀਏ । ਪੂਰਬ ਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਪੜ੍ਹਨਾ ਮਖੌਲ ਨਹੀਂ, ਪੂਰਬ ਦੇ ਸਾਹਿਤਯ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਡਾਢੀ ਸੈ ਹੈ, ਇਹ ਡਾਢੀ ਕੜੀ ਤੇ ਸੰਜੀਦੀ ਸਚਾਈ ਹੈ ।

3.

ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਤੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਸਦਾ ਜਿੱਤ ਹੈ "ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕ ਸਚ ਰਹੀ" ਤੇ ਇਛਰਾ ਤੇ ਪੂਰਨ ਦਾ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦਾ ਉਹ ਮਿਲਾਪ ਜਦ ਸੁੱਕਾ ਬਾਗ਼ ਹਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰਨ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਸੁੱਕੀਆਂ ਲਕੜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗੂਰ ਨਵੇ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਮਿਲਾਪ ਸਾਹਿਤਯ ਦਾ ਚਮਕਦਾ ਅਸਮਾਨ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਬੇਸ਼ਕ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇਖਣ ਆਵੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਏਸ ਸੀਨ (ਦ੍ਰਿਸ਼) ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ । ਇਹ ਮੂਰਤ ਸਰਬ ਜਵਾਨੀ ਅਰ ਸਰਬ ਕਾਲੀ ਹੈ ।

ਹੀਰ ਦੀ ਬੇੜੀ ਦੇ ਪਲੰਘ ਉਤੇ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਅਚਨਚੇਤ ਸੌਂ ਜਾਣਾ ਤੇ ਹੀਰ ਦਾ

ਛਮਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਰਾਂਝੇ ਨੂੰ ਉਠਾਲਣਾ ਤੇ ਉਹ ਨੈਨਾਂ ਦਾ ਜੰਗ ਤੇ ਓਹ ਹੀਰ ਦੀਆਂ ਮੁੜ ਮਨਾਣ ਦੀਆਂ ਮਿਨਤਾਂ:

ਲੰਘ ਆਵੀ ਪੱਤਨ ਝਨਾਉਂ ਦਾ।
ਅਸਾਂ ਦੂਰੋਂ ਡਿਠੜਾ ਆਉਂਦਾ।
ਹਥ ਕੰਗਣਾ ਤੇ ਬਾਗ ਲਟਕਾਉਂਦਾ।
ਸਾਨੂੰ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦਾ।
ਸਾਡੇ ਕਾਗ ਬਨੇਰੇ ਬੋਲਿਆ।
ਮੇਰਾ ਤਤੜੀ ਦਾ ਜੀਅ ਡੋਲਿਆ।
ਲੰਘ ਆਵੀਂ ਮੇਰੇ ਢੋਲਿਆ।
ਲੰਘ ਆਵੀ ਪੱਤਨ ਝਨਾਉ ਦਾ।

ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤਯ ਇਕ ਜੀਉਂਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਹੈ ਅਰ ਸੇਕਸਪੀਅਰ ਤੋਂ ਕੇਹੜੀ ਗੱਲੇ ਘਟ ਹੈ।

ਕੀ ਸੱਸੀ ਦਾ ਫ਼ਿਰਾਕ ਵਿੱਚ ਮਰਨਾ ਕੁਲ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਸਾਹਿਤਯ ਨਹੀਂ ? ਪੁੰਨੂੰ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੱਸੀ ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ। "ਉਠੀ ਫਜਰੇ ਪੁੰਨੂੰ ਨਜ਼ਰੀ ਨਾ ਆਇਆ" ਵਾਲੀ ਦਿਲ ਚੀਰਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਅਗੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਾਡੇ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੱਸੀ ਅਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਬਿਰਹਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ, ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ, ਸੱਸੀ ਪੁੰਨੂੰ ਆਦਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਦੇ ਅਟਲ ਧਰੂਅ ਹਨ। ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਹੋਣਾ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿੱਤਯ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਨਖਰੇ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਘੁਮਿਆਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਇਕ ਅਜੀਬ ਸੁਹਪੱਣ ਦਾ ਬਰਤਨ ਹੀ ਸੀ। ਮੁੜ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿੱਤਯ ਵਿੱਚ ਦੇਖੋ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਈਰਾਨੀ "ਪ੍ਰੀਤ-ਕੈਦੀ" ਹੋਇਆ। ਚਨਾਬ ਨੇ ਕੁਟੀਆ ਦਿਤੀ, ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਦਿਤਾ। ਇਉ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹੀਵਾਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਧੁਰੋਂ ਭੁਲਿਆ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਰ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਵਪਾਰ ਡਿਠਾ ਜੇ। ਬਰਤਨ ਲੈਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ, ਦੀਦਾਰ ਕਰਨੇ, ਚੀਜਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਤੇ ਵੇਚਣੀਆ ਸਸਤੀਆਂ। ਆਖਰ ਆਪਾ ਵੇਚ ਚਾਕ ਬਨਣਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤਯ ਦਾ ਗਾਹਕ ਤਾਂ ਚਾਕ ਯਾਂ ਰਾਂਝਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਹਾਰ ਕੇ ਇਕ ਸੋਹਣੀ ਜਿੱਤੀ। ਬੱਸ ਇਹ ਅਸਲੀ ਜਿੱਤ ਹੈ। ਨਾ ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨੀ ਜਿਤਿਆ ਨਾ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਜਿਤਿਆ ਨਾ ਹਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮਹੀਂਵਾਲ ਜਿੱਤਿਆ। ਹੁਣ ਮਹੀਵਾਲ ਸਦਾ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿੱਤਯ ਦਾ ਤਾਰਾ ਹੈ। ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਿਰੋਲ ਬਰਫਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਫ਼ ਕੰਵਾਰਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਇਲਾਹੀ ਖਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਜੀਵਨ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਿਆਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਤੇ ਅਣੋਖਾ ਘੜਿਆਲ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਬਚਨ ਇਸ ਘੜਿਆਲ ਦੀ ਚੋਟ ਵਿੱਚ ਫ਼ਕੀਰਾਂ

ਕਹੇ ਹਨ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤੱਯ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ ਹੈ, ਰੇਤ ਵਾਂਗ ਇਹ ਬਚਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਿਖਰੇ ਪਏ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਹਿਤਯ ਦੀਆ ਰਉ ਦੀਆ ਤੇ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਘੜਾ ਹਨ। ਹੱਛਾ ਹੁਣ ਦੱਸੋ, ਕੀ ਇਹ ਹੇਠ ਦੀ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ:

ਮੱਛੀ ਵਾਲਿਆ ਵੇ ਮਸਤ ਫਕੀਰਾ,
ਸੋਹਣੀ ਤੇਰੀ ਡੁਬ ਵੇ ਮੋਈ ਆ।
ਪਾਰ ਖਲਾ ਮਿੱਤ੍ਰ ਮਾਹੀ ਮੈਡਾ,
ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੜੀ ਗੋਤੇ ਖਾਵੇ।
ਜਿੰਦ ਗਲੀ ਤਾਂ ਘੋਲੀ ਘੱਤੀ,
ਮੇਰੇ ਸਹੁ ਨਾਲ ਬਣ ਆਵੇ।
ਜੇ ਰਬ ਪਾਰ ਨੀ ਕਰੇ!
ਮੇਰੀ ਕੱਚੇ ਘੜੇ ਵਾਲੀ ਬੇੜੀ।

ਸਾਡੇ ਬਿਰਹਣੀਆ ਦੇ ਗੀਤ ਅਜੀਬ ਤੇ ਚੁੱਪ ਅਸਗਾਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਲਵਲਿਆ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਨ:

ਦੰਦ ਚਿੱਟੇ ਭਰਵਟੜੇ ਨੀ ਕਾਲੇ,
ਅਜਬ ਗੋਰੇ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਂ।
ਕੰਡ ਵੀ ਨਾਂ ਦਿਤੀ ਤੂੰ ਤਾਂ ਜਾਈ ਚੀਰੇਵਾਲਿਆ,
ਮੁੜ ਮੁੜ ਤੇਰੀ ਵਲ ਵੇਖਾਂ।
ਹਾਲ ਵੇ ਰੁਠਾ ਜਾਨੀ ਮੰਨਦਾ ਵੀ ਨਹੀਓਂ,
ਬੈਠ ਨੀ ਪੀਹੜੇ ਤੇ ਮੈਂ ਕੱਪੜੇ ਪਈ ਧੋਨੀਆਂ।
ਨਾਲੇ ਤੇ ਛਮ ਛਮ ਰੋਨੀਆਂ,
ਮੈਂ ਰਹੀਂ ਆਂ ਮਨਾ ਨਹੀਂ।
ਰੁਠਾ ਜਾਨੀ ਮੰਨਦਾ ਵੀ ਨਹੀ ਆਂ।

ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਇਹ ਬਚਨ ਆਲੀਸਾਨ ਹਨ, ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਤਾਰੇ ਤੇ ਆਕਾਸ ਸਲਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਗੀਤ, ਇਹ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਅਨੇਕਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਗ-ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਵੀਰਾਂ ਮੌਤ ਉਪਰ ਵੈਣ, ਭੈਣ ਦੇ ਵੀਰ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗਾਵਣ, ਘੋੜੀਆਂ, ਪੰਜਾਬ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਾਬਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ, ਮੌਤ ਤੇ ਸਾਦੀ ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਦੇ ਰੰਗ, ਖੇਡਾਂ, ਪੀਘਾਂ ਤੇ ਖਿਦੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਦੇ ਅਲਾਪ ਤੇ ਗੀਤ ਇਹ ਸਭ ਬਿਖਰੇ ਪਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਲੋਪ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੇ ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀਆਂ ਸ਼ੋਕੀਨ ਕੁੜੀਆਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰੂਹ ਥੀਂ ਵਿਛੋੜੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ

ਹਨ । ਪਰ ਵਕਤ ਹਾਲੀ ਹੈ ਸਾਡੇ ਆਗੂ ਸਮਝਣ ਅਰ ਪੰਜਾਬੀਆ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਤੀ ਸੋਹਣੇ ਸਾਹਿਤਯ ਥੀ ਨਾਂ ਵਿਛੋੜਨ । ਬਹੁ-ਗੋਲਵੀ ਪੁਣਾ ਆਦਮੀ ਦੇ ਰੂਹ ਮੁਰਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਹ ਗੀਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ?

ਬੇਟੀ ! ਚੰਨਣ ਦੇ ਉਹਲੇ
ਉਹਲੇ ਕਿਉਂ ਖੜੀ ? ਮੈਂ ਤਾਂ
ਖੁਲੀ ਸਾ ਬਾਬਲ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ
ਬਾਬਲ ਵਰ ਲੋੜੀਏ

ਜਿਸ ਥੀਂ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸੱਭਯ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼, ਦੀਆ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੋਹਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਗਂਵਾਰੀ ਤੇ ਸੁੱਚੇ, ਖਰੇ, ਪਿਆਰ ਰਤੇ, ਪਿਆਰ ਖਿਚੇ ਜੀਵਨ ਥੀਂ ਵਿਛੋੜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਰ ਜਾਣ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਹ ਤ੍ਰੇਲ ਦੇ ਕਤਰਿਆਂ ਵਾਗ ਉਡਾਰੂ ਸੁਹਣਾ-ਜੀਵਨ ਸਾਹਿਤਯ, ਪਿਆਰ-ਸਾਹਿਤਯ ਲੋਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਤਾ ਜਗਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੀਆ ਰਿਸ਼ਮਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ਅਣਲਿਖੇ ਸਾਹਿਤਯ ਵਿੱਚ ਚਮਕਦੀਆ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀ ਵਿਦਯਾ ਅਰ ਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਅਮੋਲਕ ਪ੍ਰਕਾਸ ਥੀਂ ਵਿਛੋੜਦਾ ਹੈ । ਉਹਨੂੰ ਧ੍ਰਿਗਕਾਰ ਹੈ ।

ਇਕੱਠਾ ਕਰੋ ਨਾ ਕਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਮੁਕੰਮਲ ਹੈ । ਸਾਹਿਤਯ ਮਨੁੱਖਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੇ ਸਾਧਾਰਣ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਸਾਡੇ ਦਰਿਆ ਤੇ ਬੇਲੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆ ਕੂਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਮੁਕੰਮਲ ਹਨ । ਇੱਛਰਾਂ ਜੇਹੀ ਮਾ ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਜੇਹੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਸਸੀ, ਹੀਰ, ਸੋਹਣੀ ਜੇਹੀਆ ਪ੍ਰੇਮਣਾਂ ਝਨਾਂ ਦੀਆ ਬੇਟੀਆ, ਰਾਂਝੇ ਜਿਹੇ ਪਿਆਰ ਮੁਠੇ ਸੋਹਣੇ ਜੱਟ ਗੱਭਰੂ । ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ "ਪਿਆਰ ਕਰਾਨ ਵਾਲੀ" ਨਹੀ "ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ" ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆ ਕੁਲ ਇਸਤ੍ਰੀਆ ਥੀ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਸੋਹਣੀ ਹੈ । ਦੇਖੋ ਸਾਡਾ ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਵਿੱਚ ਹੈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਐਸੇ ਹਨ ਤਦ ਹੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਫਕੀਰਾ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ, ਇਹ ਸੰਤਾ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਦਰਯਾ ਪਿਆਰਿਆ ਦੇ ਹਿਸੇ ਆਏ ਹਨ । ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਆਵਾਜ, ਆਕਾਸ਼ ਚੀਰਵਾ ਤੇ ਦਿਲ ਚੀਰਵਾਂ ਹੈ:

ਲੋਕਾ ਦੇ ਭਾਣੇ ਚਾਕ ਮਹੀਂ ਦਾ
ਮੇਰੇ ਭਾਣੇ ਉਹ ਅਲਾਹ
ਜੇ ਚਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਧਰੇ ਤਾ
ਲੱਖ ਵੇਰੀ ਬਿਸ ਮਿੱਲਾ ।

ਇਸ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਵਾਣੀ ਬੋਲ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਆਖੋ ਜੇ ਕਦੀ ਸ਼ਬਦ "ਬਿਸਮਿੱਲਾ" ਯਾ "ਅਲਾਹ" ਦਾ ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚੋਂ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰੋ ਤਦ ਇਉਂ ਜਾਪਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਗੀਤ ਦਾ ਸੁਆਦ ਇਕ ਇੱਟ ਉਤੇ ਖੜਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਕੱਢੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਸੀ। ਹਾਂ ਜੀ ਮੈਂ ਇਕ ਅਜੀਬ ਗਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਜ਼ੱਰਾ ਐਸਾ ਅਮੋਲਕ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਕੱਢ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇਕ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦਿਲ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦਿਲ ਇਕ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਦੀ ਐਸੀ ਅੰਗਿਕ ਗਠਣਾ ਹੈ ਜੋ ਪੁੰਨੂੰ ਦੀਆਂ ਡਾਚੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਨਾ ਲੈ ਜਾ ਸਕੇ, ਪੁੰਨੂੰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਥੀਂ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਬੜਾ ਯਤਨ ਹੋਇਆ, ਚੋਰੀ ਭੀ ਹੋਈ, ਡਾਕਾ ਵੀ ਪਿਆ ਪਰ, ਪੁੰਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ ਕੋਈ ਨਾ ਲੈ ਜਾ ਸੱਕਿਆ।

ਡਾਚੀ ਵਾਲਿਆ ਮੋੜ ਮੁਹਾਰ ਵੇ।
ਨੈਣਾ ਵਾਲਿਆ ਕੋਲ ਬਹਾਲ ਵੇ।
ਤੇਰੀ ਡਾਚੀ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀਆ।
ਮੈਂ ਪੀਰ ਮਨਾਵਣ ਚੱਲੀਆਂ।

ਕੀ ਸੱਸੀ ਜੀਉਂਦੀ ਨਹੀ ਤੇ ਇਸ ਗੀਤ ਦੀ "ਮੈ" ਵਿੱਚ ਸੱਸੀ ਨਹੀ ਬੋਲ ਰਹੀ।

4.

ਹਾ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਤੇ ਆਲੀਸਾਨ ਲਿਟਰੇਚਰ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕੋਈ ਲਿਟਰੇਚਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਪਿਆਰ ਰੰਗਾ ਵਿੱਚ ਡੁਬਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਮਿਕਨਾਤੀਸ ਹੈ।

ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਨਿਮਾਣੇ
ਲਾਲਾ ਦੇ ਵਣਜਾਰੇ ਹੂ।

ਇਹ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਹਪੱਣ ਹੈ, ਕੀ ਪਠਾਨ ਤੇ ਕੀ ਈਰਾਨੀ ਸਭ ਆਣ ਆਣ ਮਸਤ ਫਕੀਰ ਮਹੀਵਾਲ ਬਣਦੇ ਰਹੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਪਿਆਰ ਦਾ ਇਕ ਆਪਣਾ ਨਮੂਨਾ ਆਪ ਹੈ, ਇਸ ਧਰਤੀ ਅਰ ਇਸ ਦੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਪਰ ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ।

ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਸਾ ਗੁਰਾ ਦਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਆਤਮਕ ਲਿਟਰੇਚਰ ਨੰਦਨ ਬਨ ਹੈ। ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕੁਛ ਐਸਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਇਉਂ ਜੀਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆ ਦਾ ਵਜੂਦ ਅਮੋਲਕ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸਾਹਿਤਯ ਵਿੱਚ ਸਤਗੁਰਾ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਝੰਡੇ ਦੇ ਹੇਠ ਹਰ ਮਜਹਬ ਅਤੇ ਮਿਲੱਤ ਦੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਛਾਵਣੀ ਹੈ।

ਇਹ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਬਾਦਸਾਹ ਹਨ । ਉਹ ਦੇਖੋ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੰਗੇ ਪੈਰ ਇਨ੍ਹਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਦੀ ਉਚਾਈ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਆਚਰਣ ਤੇ ਰੱਬੀ ਸੁਹਪੱਣ ਦੀ ਉਚਾਈ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਇਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਵਿਚ ਭਰੀ ਹੈ ।

ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਛਰਾਂ ਭੁਲੀ ਸੀ ਤੇ ਹੀਰ-ਰਾਂਝਾ ਵਿਸਰੇ ਸਨ, ਤ੍ਰਿਜਣ ਦੇ ਗੀਤ ਵਿਸਰੇ ਸਨ ਤੇ ਕੱਤਣ-ਤੁੰਮਣ, ਲੱਸੀ ਰਿੜਕਣੀ ਤੇ ਮੱਖਣ ਕੱਢਣ ਸਭ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਫਕੀਰਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਪੇਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਤਦ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ । ਜੇ ਫਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਅਸਲਾ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਣਾ ਸੀ । ਕੀ ਸਾਡੀ ਵਿਦਯਾ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਨਰ ਨਾਰੀ ਮਿਲ ਕੇ ਨਾ ਫੂਕੀਏ ਜਿਹੜੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਥੀਂ ਵਿਛੋੜਦੀ ਹੈ ?

ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਲਿਟਰੇਚਰ ਹੈ, ਅਸਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਕ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਠੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ ਲੋੜੀਏ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ । ਬਸ ਲਿਖਣ ਦੀ ਦੇਰ ਹੈ ਅਰ ਇਹ ਸਾਹਿਤਯ ਇਕ ਸਰਬ ਜਹਾਨੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੈ ਇਹ ਤੀਰਥ ਭੂਮੀ ਹੈ । ਇਹ ਉਹ ਪਿਆਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਸਾਹਿਤਯ ਜੀ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਾਹਿਤਯ ਨੂੰ ਜੇ ਅਸੀ ਆਪਣਾ ਆਪ, ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਤੇ ਤਾਲੀਮ ਤੇ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਸੌਂਪ ਦੇਈਏ ਤਦ ਅਸੀ ਜੀ ਪਵਾਂਗੇ ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੰਸ-ਚੋਗ ਬੜੀ ਕਦਰ ਦੇ ਜੋਗ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੈ । ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਤਰਜ ਦੀ ਭੀ ਪਹਿਲੀ ਪੋਥੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪ ਪਹਿਲੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਤੇ ਫਕੀਰਾਨਾ ਸਾਹਿਤਯ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤੇ ਖਿਚ ਹੈ, ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਯਾ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਸਫਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਰ ਇਕ ਚੰਗਾ ਨਮੂਨਾ ਆਪਣੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਭਰਾਵਾ ਅਗੇ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਸਤਜੁਗੀ ਦਰਬਾਰ ਸੰਤ ਮੌਲਵੀ ਮੁਹੰਮਦ ਹੁਸੈਨ ਆਜ਼ਾਦ ਜੀ ਦੀ ਪੋਥੀ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਉਰਦੂ ਦੇ ਕਵੀਆ ਪਰ ਲਿਖੀ ਸੀ ਦਾ ਯਾਦ ਦਿਲਾਣਾ ਹੈ ।

ਮੈਂ ਇਥੇ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀਆ ਪੋਥੀਆ ਸਾਹਿਤਯ ਪਰਖ ਦੇ ਅੰਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਹਰ ਇਕ ਸਾਹਿਤਯਕਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਕੁਝ ਪਾਰਖਕ ਕਟਾਖਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਆਚਾਰਜਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਚੋਭਵੀਂ ਆਚਾਰਜ ਤੇ ਤਰਕਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੇ ਬਾਣਾ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਬਾਵਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਚੁਕਿਆ ਕੰਮ ਚੰਗਾ ਨਿਭਾਯਾ ਹੈ ।

5.

ਬਸ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰੂਹ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਕਾਲੀ ਬਾਣੀ "ਧੁਰ" ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਇਹ ਅਟਲ ਹੈ, ਫਕੀਰਾਂ ਪੀਰਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਿੰਦ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਭ ਵਿਵਹਾਰਕ ਖੇਡ ਹੈ, ਜਿੰਦ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਐਸਾ ਫਕੀਰ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਕਾਇਲ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਸਿਖਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਧਾਰਣ ਸਾਹਿਤਯ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀ ਦਿਸਦੀ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਾਂ ਅਸੀ ਇਸ ਬਿਨਾਂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਸਾਡੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਖ਼ੂਨ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਅਸੀ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਾਜੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਾਡਾ ਕਰਤਾਰ ਹੈ, ਇਕ ਇਕ ਸਿਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤਾ ਸਫਲ ਹੈ ਜੇ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਖਾਸ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ, ਅਨੁਭਵੀ ਹੋਵੇ ਅਰ ਗੁਰ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਚਾਨਣ ਅੰਦਰ ਲਹਿਰਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਹਾ ਜੀ ਸਾਡਾ ਰੂਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਤਾ ਹੋਵੇ।

ਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਉ ਭੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਦ ਸਤਿਗੁਰਾ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਇਕ ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਏ ਤੇ ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬੀਰਤਾ ਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਮੇਲਵੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਅਛਾਦਿਤ ਹੈ, ਗਗਨ ਅਰ ਧਰਤ ਨਵੀ ਹੈ, ਕਾਰਲਾਈਨ ਨੇ ਕਲਾਧਾਰੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਵਿਸੇ ਪਰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤੇ ਕਲਾਧਾਰੀ ਦੇ ਗੁਣਨਵਾਦ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪੁਰਖਾ ਦੀਆ ਮਸਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਕੁਲ ਛੇ ਨਮੂਨੇ ਲਏ ਹਨ। ਕਲਾਧਾਰੀ ਰੱਬ ਰੂਪ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਪੈਗੰਬਰ ਰੂਪ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਕਵੀ ਰੂਪ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਪ੍ਰੋਹਤ ਰੂਪ, ਅਥਵਾ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਰੂਪ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤਯਚਾਰਜ ਰੂਪ ਤੇ ਕਲਾਧਾਰੀ ਬਾਦਸਾਹ ਰੂਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਹੈ ਕਲਾਧਾਰੀ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਲਾਧਾਰੀ ਰਸਿਕ ਰੂਪ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਆਰਟਿਸਟ ਰੂਪ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਸਿਖ ਰੂਪ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਆਦਿ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੀਆ ਕਲਾ ਇਥੇ ਸਨ, ਆਰਟ, ਸਾਹਿਤਯ, ਕਵਿਤਾ, ਫਕੀਰੀ, ਸਿੱਖੀ, ਪੈਗੰਬਰੀ, ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਤੇ ਰਬ ਰਪਤਾ। ਸਭ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਸੀ ਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਅਕਲ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਲੋੜੀਏ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਇਕ ਸੂਝ ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਰਨਗੇ ਅਰ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨਗੇ।

ਹੰਸ ਚੋਗ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਮ ਸਭ ਥੀਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਹਾਂ ਉਹਨਾ ਨਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਦ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਬੋਲੀ ਅਰ ਅੱਖਰ ਅਰ ਸਾਹਿਤਯ ਅਰ ਧਰਮ ਅਰ ਆਚਰਨ ਅਰ ਪਿਆਰ ਸਭ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਨੂੰ ਡਰ ਕੁਛ ਨਹੀ, ਇਸ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦੇਖੋ ਕਿੰਨੇ ਫਕੀਰ ਤੇ ਔਲੀਏ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਸਮੁਚੀ ਤਰਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਹੈ, ਸਚਾ ਸੌਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਕੀਰ ਸਾਈ ਭਗਤ ਨਾਮੀ ਪੁਰਖ ਭੋਜਨ ਪਾਂਦੇ ਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤਕੀਏ ਤਦ ਪੰਜਾਬ ਸੰਤ ਭੂਮੀ ਹੈ, ਇਥੇ ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਹੋਰ ਕਿਥਾਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਸਾਇੰਸ ਹੋਸੀ ਵਿਦਯਾ ਹੋਸੀ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਹੋਸਨ, ਕਿੱਸੇ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਤਮਾਸੇ ਨਾਟਕ ਹੋਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਰੱਬੀ, ਸੰਤ ਬਸੰਤ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ।

ਬਸਤਾ ਤੁਟੀ ਝੌਂਪੜੀ ਚੀਰ ਸਭ ਛਿੰਨਾ।
ਜਾਤ ਨਾ ਪਤ ਨ ਆਦਰੋ ਉਦਿਆਨ ਭ੍ਰਮਿੰਨਾ।
ਮਿਤ੍ਰ ਨ ਇਠ ਧਨ ਰੂਪ ਹੀਣ ਕਿਛ ਸਾਕ ਨਾ ਸਿੰਨਾ।
ਰਾਜਾ ਸਗਲੀ ਸ੍ਰਿਸਟ ਕਾ ਹਰਿ ਨਾਮ ਮਨ ਭਿੰਨਾ।
ਤਿਸਦੀ ਧੂੜ ਮਨ ਉਦਰੈ ਪ੍ਰਭ ਹੋਇ ਸੁ ਪ੍ਰਸੰਨਾ।

ਇਹ ਜੀਵਨ ਸੋਮਾਂ ਹੋਰ ਕਿਥੇ ਟੁਟਦਾ ਹੈ ਜੇ ਦੇਖੋ ਇਹ ਹੁਕਮ ਇਸ ਜੋਰ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕਿਥੇ ?

ਜੋ ਸਿਰ ਸਾਈ ਨਾ ਨਿਵੈ ਸੋ ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਡਾਰ।
ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਤਨ ਮੈਂ ਬਿਰਹਾ ਨਹੀ ਸੋ ਪਿੰਜਰ ਲੈ ਜਾਰ।

6.

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਬਚਨ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਹੋਰ ਕਿਥੇ ਹੈ ?

ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਗੁਨਾਹੀ ਬੀਤੀ
ਹਰ ਕੀ ਭਗਤ ਨਾ ਕੀਤੀ।
ਅਗੋਂ ਸਮਝ ਚਲੋ ਚੰਦ ਲਾਲਾ
ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ।

ਠੀਕ ਸਾਡਾ ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਮਾਣ ਕੰਗਾਲ ਅਰ ਕਰੂਪ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਖੜੀ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਜਿਗਰੀ ਜੀ ਦੇ ਜਿਸਦੇ ਇਕ ਅੱਖ ਪਲਕਾਰੇ ਦੀ ਦਿਖਾਈ ਹੰਸ ਚੋਗ ਵਿੱਚ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਬਾਵਲੇ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਾਂ ?

ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਜ ਚੜਹਿ ਹਜਾਰ।
ਏਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋਦਿਆ ਗੁਰ ਬਿਨ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ।।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਅਰ ਅਭਾਗੀ ਹੈ ਉਹ ਵਿਦਯਾ। ਧ੍ਰਿਕਾਰ ਹੈ ਉਸ ਗਯਾਨ ਨੂੰ

ਜਿਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਤੀਰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਭਾਵੇ ਕਿੰਨਾ ਵਡਾ ਹੋਵੇ, ਪੱਥਰ ਹੈ ।

ਸਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਬੋਲ ਇਕ ਇਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹੈ:

ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਇਕੋ ਸਾਈ ।
ਕਿਸਨੂੰ ਆਖ ਸੁਨਾਈ ।
ਇਕੋ ਦਿਲਬਰ ਸਭ ਘਟ ਰਵਿਆ
ਦੂਜਾ ਨਹੀ ਕਦਾਈਂ
ਕਹੇ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਨਿਮਾਣਾ
ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਥੋ ਬਲ ਜਾਈਂ ।

ਇਹ ਅਸਲ ਪੂਰਬੀ ਆਦਰਸ ਰੰਗ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇਕ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਨਾ ਤੇਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਵਤ ਇਸ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਸੰਤ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਦੇਖੋ ਨਾ:

ਨੀ ਤੈਨੂੰ ਤਰਸ ਨਾ ਆਵੇ
ਭੁੰਨ ਦੇ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦਾਣੇ,
ਅਗਲੇ ਆਯਾ ਨੂੰ ਭੁੰਨ ਭੁਨ ਦੇਨੀ ਏ,
ਖੜੇ ਨੀ ਫਕੀਰ ਨਿਮਾਣੇ,
ਲੋਕਾ ਦੇ ਦਾਣੇ ਕਣਕ ਤੇ ਛੋਲੇ,
ਫਕਰਾਂ ਦੇ ਜੌਂ ਨੀ: ਪੁਰਾਣੇ ।

ਬੁਲ੍ਹੇ ਦੀ ਨੈ ਰੰਗੀ ਤੇ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਤਣੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਲਪਟਾ, ਵੈਰਾਗ, ਬਿਰਹਾ, ਦੀਦਾਰ, ਵਿਛੋੜੇ ਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਦੀਆ ਨਿਕੀਆ ਨਿਕੀਆਂ ਅੰਜੀਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਕੁਹੰਦੀਆਂ ਹਨ:

— ਦਾਜ ਤਿਨ੍ਹਾ ਦੇ ਦੇਖ ਕੇ
ਮੈਂ ਹੰਝੂ ਭਰ ਭਰ ਰੁੰਨੀ,
ਪਲਕ ਵਿਛੋੜਾ ਸਈਆਂ ਦਾ
ਮੈਂ, ਡਾਰੋ ਕੂੰਜ ਵਿਛੁੰਨੀ ।

— ਮੈਨੂੰ ਛੋਡ ਗਏ ਆਪ ਲਦ ਗਏ,
ਮੈਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਤਕਸੀਰ

— ਇਕ ਭਰ ਆਈਆ ਇਕ ਭਰ ਚਲੀਆਂ
ਇਕ ਖੜੀਆ ਬਾਂਹ ਪਸਾਰ ।
ਹਾਰ ਹਮੇਲਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਗਲ ਵਿੱਚ

ਬਾਹੀਂ ਛਣਕੇ ਚੂੜਾ ।
ਕੰਨੀ ਬੁੱਕ ਬੁੱਕ ਮੱਛਰਿਆਲੇ
ਸਭ ਅਡੰਬਰ ਕੂੜਾ
ਅਗੇ ਸੋਹਨੇ ਝਾਤ ਨਾ ਪਾਈ
ਐਵੇਂ ਗਿਆ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ।

— ਟੂਣੇ ਕਾਮਣ ਕਰਕੇ ਨੀ ਮੈ
ਪਿਆਰਾ ਸਾਰ ਮਨਾਵਾਂਗੀ ।
ਇਸ ਟੂਣੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਫੂਕਾਂ ਗੀ
ਤੇ ਸੂਰਜ ਅਗਨ ਜਲਾਵਾਂਗੀ
ਅਖੀਆਂ ਕਾਜਲ ਕਾਲੇ ਬਦਲ
ਭਵਾ ਸੇ ਅਗ ਲਗਾਵਾਂਗੀ ।
ਔਰ ਬਸਾਤ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਮੇਰੀ,
ਜੋਬਨ ਖੜੀ ਸੁਧਾਵਾਗੀ ।
ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਦਿਲ ਸੇ ਲਹਰ ਉਠਾਵਾਗੀ ।
ਨਾ ਮੈ ਵਿਆਹੀ ਨਾ ਮੈ ਕਵਾਰੀ
ਬੇਟਾ ਗੋਦ ਖਿਡਾਵਾਂਗੀ ।
ਬੁਲ੍ਹਾ ਲਾ ਮਕਾਨ ਦੇ ਬੇੜੀ,
ਬੈਹ ਕੇ ਨਾਦ ਵਜਾਵਾਗੀ ।

ਬਾਹੂ ਜੀ ਦੇ ਜਗਤ ਗੀਤ ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਆਕਾਸ ਦੀ ਉੱਚੀ ਸਾਨ ਦੇ ਹਨ, ਵਿਸਾਲ ਹਨ ਅਰ ਡਾਢੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ:

ਉੱਠ ਵੇ ਚੰਨਾ ਕਰ ਰੋਸਨਾਈ,
ਜਿਕਰ ਕਰੇਂਦੇ ਨੀ ਤਾਰੇ ਹੂ ।
ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਨਿਮਾਣੇ
ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਵਣਜਾਰੇ ਹੂ ।।

ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤਕੋ:

ਸੁੰਦਰ ਸਾਧ ਸੁੰਦਰ ਉਠ ਬਚਨਾ
ਸੁੰਦਰ ਸੁਨਣੇ ਹਾਰ ।
ਸੁੰਦਰ ਮਜਲਸ ਜਧਾਰਸ ਬਰਸੇ

ਭੀਗ ਰਹੇ ਜਨ ਸਾਰੇ ।
ਉਹ ਮਜਲਸ ਰਹਿ ਜੀ ਚਿਤ ਆਵੈ
ਜਿੱਥੇ ਬੋਲਣ ਸੰਤ ਪਿਆਰੇ ।
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੈ ਪਾਵੈ ਹੈ ਸ਼ਾਂਤੀ
ਜਗ ਉਧਰਨ ਹੇਤ ਅਉਤਾਰੇ ।

ਬਾਬਾ ਵਜੀਦ ਜੀ ਦੀ ਹੋਸ ਜੀਵਨ ਇਕ ਬੜੀ ਵਿਦਯਾ ਹੈ :

ਵਜੀਦ ਜਿਸ ਘਰ ਦੀਵਾ ਨਾ ਬਲੇ,
ਬੂਹੇ ਨਾਂ ਖੇਡੇ ਬਾਲ ।
ਧ੍ਰਿਗ ਖਾਣਾ ਧ੍ਰਿਗ ਪਹਿਨਣਾ,
ਧ੍ਰਿਗ ਜੀਣਾ ਸੰਸਾਰ ।

ਜਿਹੜੀ ਬੋਲੀ ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਗਟ ਅਥਵਾ ਗੁਪਤ ਸੰਤਾ ਫਕੀਰਾ ਦੀ ਜਬਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਫਖਰ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਬੜੀ ਅਮੀਰ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਦਿਲ-ਵਾਲੀ, ਜਾਨ-ਵਾਲੀ, ਰੱਬੀ ਤੇ ਸਰਬ ਜਹਾਨੀ ਧੜਕ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਇਹ ਬੋਲੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਾਹਿੱਤਯ ਰੂਪ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਥੀ ਬਾਹਰ ਦੇ ਸਾਹਿਤਯ ਦੀ ਕਿਸੀ ਤਰਾ ਦੀ ਉਡੀਕਵਾਨ ਨਹੀ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਦੀ ਇਹਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ । ਜਦ ਕਦੀ ਅਮਰੀ ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਇਧਰ ਆਉਣਗੇ ਅਰ ਸਾਹਿਤਯ ਪੱਰਖ ਫੇਰਾ ਪਾਵੇਗੀ, ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਹਿੱਤਯ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ । ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਇਕ ਗੁਝਾ ਲਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਰਖੀ ਅੱਖ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਲੋ ਵਾਲੇ ਪਾਰਖੀ ਦਿਲ ਸਾਹਿਤਯ ਦੀ ਉਚਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਵਿੱਚ ਅੰਬ ਤੇ ਕੋਇਲ, ਬਾਗ ਤੇ ਪੀਘ, ਕੁੜੀਆ ਤੇ ਤ੍ਰਿੰਜਨ, ਗੇੜੂ ਖੂਹ ਤੇ ਬੈਲ, ਹਲ ਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਲਾਲ ਘੜਾ ਤੇ ਠੰਡੇ ਪਾਣੀ ਲੱਜ ਨਾਲ ਉਤਾਹਾ ਖਿਚਣਾ, ਸੱਖਣੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਸਿਰ ਤੇ ਚੁਕ ਕੇ ਘਰ ਲਿਆਣਾ, ਰੋਟੀ ਪਕਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਪੀਹਣਾ, ਦੁੱਧ ਦੋਹਣਾ, ਰਿੜਕਣਾ, ਕੱਤਣਾ, ਤੁੰਮਣਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਿਆ ਭਰੀਆ ਰਾਤਾ, ਦਰਯਾ, ਘਾਹ, ਬੇਲੇ, ਬਮਲ ਫੂਲ, ਉਹ ਰੰਗੀਲੇ ਚੂੜੇ, ਉਹ ਜਵਾਨੀਆ, ਉਹ ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਰੰਗ, ਉਹ ਵਿਆਹ, ਉਹ ਮੌਤ, ਉਹ ਖਿਚਾਂ, ਉਹ ਦਿਲ ਦੀਆ ਹਵਾੜਾਂ, ਗਾਲਾ, ਵੈਣ, ਸਭ ਸਾਹਿਤਯ ਹਨ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਜ਼ੱਰਾ ਜੱਰਾ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਕੂਕ ਹੈ । ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਰੱਬ ਤਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਦਿਨ ਆਇਆ ਜਾਣੋਂ ਜਦ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਪਿਆਰ ਕਰੇਗਾ ।

9. ਪਿਆਰ

ਪਿਆਰ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਰਾਹ ਜਾਦਿਆਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, "ਨਿਹੁੰ ਨਾ ਲੱਗਦੇ ਜੋਰੀਂ" । ਇਹ ਇੱਕ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਖਿੱਚ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਕਦੀ ਇਉ ਪੈਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇ ਉਡਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹੀ ਗੁੱਡੀ ਦੀ ਡੋਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਇਓਂ ਇਲਾਹੀ ਤਣੁਕੇ ਖਾ ਖਾ ਪਿਆਰ ਇਕ ਲਗਾਤਾਰ ਦਰਦ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਵੱਸਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਇਹ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਾਧਨ ਜਾ ਜਤਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਦਯਾ, ਸੰਤੋਖ ਆਦਿ ਚਿੱਟੇ ਦੈਵੀ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾਵਕ ਗੁਣ, ਯਾ ਕਾਲੇ ਹੈਵਾਨੀ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾਵਕ ਔਗੁਣ: ਬੇਰਹਿਮੀ, ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਆਦਿ । ਸੁਭਾਵਕ ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਇਕ ਹੀ ਵਸਤੂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਪੁੱਠੇ ਪਾਸੇ ਹਨ: ਅਹੰਕਾਰ ਕਰੂਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹੋ ਹੀ ਅਹੰਕਾਰ ਰੂਪਵਾਨ । ਇਕ ਜ਼ਾਲਮ ਆਦਮੀ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਕਿਹਾ ਕਰੂਪ ਕੋਝਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਦਿੱਵਯ ਜੋਤਿ ਕੰਨਯਾ ਦਾ ਜੋਬਨ ਮਦ ਨਾਲ ਸੁਗੰਧਿਤ ਅਹੰਕਾਰ ਕਿਹਾ ਰੂਪਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਜਦ ਪਿਆਰ ਅੰਦਰ ਟਿਕ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਦਿਵਯ ਗੁਣ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਖਲਾਕ, ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਫਰਜ਼ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਪਿਆਰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਫਰਜ਼, ਕੁਰਬਾਨੀ ਆਦਿ ਗੁਣ ਹੀ ਕੀ ਹੋਏ ਜੋ ਪੜ੍ਹਾ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈ ਕਿਸੇ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਫਲ ਹੋਣ । ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ ਫੁੱਟ ਕੇ ਅੰਦਰੋ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਸੁੱਟੀ ਇਕ ਪਲਾਤੀ ਜਿਹੀ ਧਰੀ, ਬਿਨਾ ਮੂਲ ਦੇ, ਓਪਰੀ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸੁਭਾ ਭਿੱਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਖ ਕਿਸੇ ਡਰ ਕਰ ਕੇ ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ ਆਦਿ ਔਗੁਣਾਂ ਥੀ ਬਚਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਾਲੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਉਪਜੇ ਇਖਲਾਕ ਦਾ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਦ ਵੀ ਹੈਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਬੇਸਮਝ ਪਾਪੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੁੱਚੇ ਦਿਵਯ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤੀਖਣ ਸੁਹਜ ਤੇ ਢੁਕਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਜੋ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਦਿਵਯ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਉਹਦੇ ਕਿਸੇ ਦਬਾ ਹੇਠ ਬਣੇ ਗੁਣ ਵੀ ਆਰਜ਼ੀ ਹਨ, ਉਹਦੇ ਧਰਮ, ਕਰਮ ਸੁਭ, ਅਸੁਭ, ਸਭ ਹਾਲੇ ਹਨੇਰੇ ਦੀਆ

ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਨਾ ਉਹਦੇ ਲਗਾ ਵਿਚ ਆਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਸੁੱਚਾ ਜਾਂ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸੱਕਦਾ ਹੈ । ਬਿਨਾ ਪਿਆਰ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵੀ ਇਕ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੀ ਹੈ ।

ਪਿਆਰ ਉੱਚੀ ਦਿਵਯ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ । ਕੁੱਲ ਸੰਸਾਰ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਹ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਆਦਮੀ ਬਣ ਸੱਕਾਂ । ਜਦ ਪਿਆਰ ਅੰਦਰ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੋ ਜਾਏ ਤਦ ਇਕ ਲੱਛਣ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ, ਉਸ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ, ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਭੈੜੀ ਤੇ ਕਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ, ਉਹਦੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਹੱਪਣ ਦਾ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ । ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦਾ ਲਾਲ ਚਲੂਲਾ ਖੇੜਾ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਖੇੜੇ ਦਾ ਵੰਨ ਹੈ । ਤਾਰੇ ਉਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਹੰਸ੍ਰ ਨੈਣ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ । ਚਲਦੀ ਨਦੀ ਉਹਦੇ ਮਨ ਦਾ ਇਕ ਸੁਫਨਾ ਗਾਉਂਦੀ ਭਾਸਦੀ ਹੈ । ਪੱਥਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂਪ ਬਣਦੇ ਤੇ ਬਿਨਸਦੇ ਹਨ । ਅਚਰਜ ਮਾਯਾ ਦੇ ਰੰਗਾ ਦੇ ਭੇਤ ਉਹਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਚਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ।

ਪਿਆਰ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੀਦਾ, ਪਲਦਾ, ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਸ੍ਵਾਸ ਲੈਦਾ ਹੈ । ਪਿਆਰ ਸੂਨਯ ਫਿਲਸਫੇ ਦੇ "ਸੂਨਯ" ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਦਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਰੂਪ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋਵੇ ਉਹਦਾ ਉੱਥੇ ਪਹਿਲਾ ਤਾ ਸਾਹ ਘੁਟਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਵੀ ਦਬਾ ਪਵੇ ਉਹ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਰੂਪ ਸੁਹੱਪਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਹੈ । ਬਿਨਾ ਸੁਹੱਪਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਸੁੱਚੇ ਦਿਵਯ ਪਿਆਰ ਦਾ ਖ਼ਾਸਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਆਪੇ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਗਸਦਾ ਹੈ । ਵਿਗਸਣ ਉਹਦਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਖੇੜਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਰੀਝਦਾ ਹੈ ਸੋਖਦਾ ਹੈ, ਮੁਸ਼ਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਫੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰ ਥੀਂ ਉੱਥਾਨ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਫੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਦੀ ਬਾਹਰ ਆ ਸਕੇ । ਪਿਆਰ ਸਦਾ ਗਿਆਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੱਲਾ ਬਚਪਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨੰਗਾ ਬੱਚਾ ਘੁੰਘਰੂ ਪਾਏ, ਤੜਾਗੀ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੱਧੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜ੍ਹਨ ਲਈ ਬਾਂਹ ਅੱਡ ਕੇ ਨੱਸੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਕੁਛ ਹੋਰ ਭਾਨ ਪਿਆਰ ਦੇ ਇਕ ਦੋ ਦ੍ਰਿਸਟਾਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਦਰਸਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਨਿਸਾਨ ਇਕ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਬੈਠੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸਾਖੀ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਚਮਕਦੀ ਟੀਸੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ੈ ਹਨ । ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਗੰਦੀਆ ਗਲੀਆ ਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਬਦਬੋਆਂ ਥੀਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਯਕਾ-ਯਕ ਕਸਮੀਰ ਦੀਆ ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬਹਾਲੀਏ, ਓਧਰ ਕੇਸਰ ਖਿੜਿਆ ਹੋਵੇ, ਉੱਪਰ ਚੰਨ

ਤੇ ਤੱਲੇ ਚਕੋਰ ਦੀ ਪੈਲ ਤੇ ਕੁਹਕ, ਖੁਸਬੂ ਤੇ ਠੰਢੀ ਸਮੀਰ ਤੇ ਉਚਾਈ ਤੇ ਬੈਠੇ ਦਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਨਸੀਲੀ ਮਟਕ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਚਾ, ਸੌਕ ਫੁੱਟੇ, ਜਿਵੇਂ ਉਹਨੂੰ ਨਸਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਪਿਆਰ ਜਿੱਥੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਉਹ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਸਾ ਜਿਹਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਥੀਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ ਕਿਨਾਰੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਕੱਪੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਨਰਮ ਨਰਮ ਠੰਢੀ ਚਿੱਟੀ ਰੇਤ ਤੇ ਲੇਟਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਛਾਲ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੀ ਗਰਮੀ ਤੇ ਮੈਲ ਲਾਹ ਕੇ ਠੰਢਾ, ਹਲਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਿਣਕ ਮੋਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਤਮ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜਿੱਥੇ ਪਿਆਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੁਰਖ ਸਦਾ ਨ੍ਹਾਤਾ ਜਿਹਾ ਠੰਢਾ, ਸੁਬਕ, ਹਲਕਾ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੀ ਜੇ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਦਾ ਆਪ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਗ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਮੇਰੀ ਹੱਡ ਬੀਤੀ ਗੱਲ, ਇਹ ਕਈ ਵੇਰ ਤਜਰਬੇ ਕੀਤੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਮਹਾ ਪੁਰਖਾ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਦੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਿਲ, ਦਿਮਾਗ਼, ਜਿਸਮ ਸਭ ਹਲਕੇ ਹਲਕੇ, ਫੁੱਲ, ਧੋਤੇ ਧਾਤੇ ਮੋਤੀ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਦੇ ਧੂੜ ਪਏ ਬ੍ਰਿਛਾ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹੀ ਸਾਵਣ ਦੀ ਬਰਖਾ ਨੁਹਾ ਕੇ ਲੰਘੀ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਦੀ ਛੋਹ ਜੀਆ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਕਣੀ ਅੰਦਰ ਆਣ ਵੱਸਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੌਤ ਇਕ ਭਰਮ ਜਿਹਾ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ।

ਪਿਆਰ ਦਾ ਇਕ ਅਚਰਜ ਕੌਤਕ ਹੈ, ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ, ਜਾਨ, ਰੂਹ, ਸਭ ਕੁਛ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਪਿਆਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸਾਰਾ ਆਪਾ ਤੇ ਸਭ ਕੁਛ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਅਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੱਚੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੇਠਾ ਪਵੇ, ਚੰਨ ਤਾਂ ਗਗਨ ਵਿਚ ਚਮਕੇ ਪਰ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਛੱਪੜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚੰਨ ਦਿੱਸੇ, ਅਸੀ ਨੱਸੀਏ ਤੇ ਛੱਪੜ ਵਿੱਚ ਚਮਕਦਾ ਚੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨੱਸੇ ਤੇ ਅਸੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਤੇ ਇੰਨੇ ਭੁਲ ਜਾਈਏ ਕਿ ਹੱਥ ਵੀ ਲੰਮੇ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਛੱਪੜ ਦਾ ਚੰਨ ਸਾਡੀ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਤਿਵੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਰੂਹ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਰੂਹ ਦਾ ਇਕ ਆਪਣਾ ਧੁਰਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਚੰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਚਾਨਣ ਤਿਵੇਂ ਰੂਹ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਜਦ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਖਿੱਚ ਵਜਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬਾਲਕਾਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਦੇ ਸਦਾ ਉਡਾਰੂ ਤੇ

ਸਦਾ ਨਾ ਪਕੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਦੌੜਦੇ ਹਾਂ । ਤੇ ਜਦ ਫੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਹੈ ਹੀ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ । ਜਿੱਥੇ ਪਿਆਰ ਨਾਜ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸੁੱਟ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬ੍ਹਾਹਰ ਦੌੜ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ । ਬਾਹਰ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੁੱਢੇ ਵਾਰੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਟੋਲ ਦੀ ਥਕਾਨ, ਨਿਰਾਸਤਾ, ਸਫ਼ਰ ਤੇ ਤਲਾਸ਼ ਦਾ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੈਲ, ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਆਣ ਜੰਮਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਜੀਵਨ ਨੇ ਪੱਕੇ ਫਲ ਵਾਂਗ ਰੰਗ, ਰੂਪ, ਰਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਰਸ ਨਾਲ ਭਰੀ ਡਾਲੀ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਨਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਅਸੀਂ ਹੌਕੇ ਖਾਂਦੇ, ਜਗਤ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਤੇ ਭੈੜਾ ਤੇ ਕਰੂਪ ਵੇਖਦੇ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਲਾਹਮੇ ਦੇਂਦੇ, ਮੌਤ ਵਲ ਇਕੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇ ਹਥਕੜੀ ਲੱਗਾ ਕੈਦੀ ਜੇਲ੍ਹਖਾਨੇ ਦੀ ਕਾਲੀ ਕੋਠੜੀ ਵਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਡਾ ਤਜਰਬਾ ਕਾਲਖ ਦਾ ਢੇਰ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਵਾਰੀਆ ਵਾਂਗ ਰੂਹ ਨੂੰ ਹਾਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾ ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀ ਕਿ ਐਸੇ ਮੌਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਦ ਪਿਆਰ ਤੇ ਉਹਦੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਵਿਚ ਫਰਕ ਕਰਨਾ ਕੁਫਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਰਚੇ ਕੌਤਕਾਂ ਦੇ ਅਕਹਿ ਰੰਗ ਹਨ । ਮਜਨੂੰ ਲੈਲਾ ਤੇ ਆਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੱਚ ਕਿ ਕੂੜ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੈਲੀ ਕੋਈ ਮੰਨੀ ਪ੍ਰਮੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਯੁਵਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਕੁਛ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਥੀ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਖਾਣ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਈ ਲੈਲਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਜਨੂੰ ਦੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਲੋੜੀਏ ਇਥੇ ਲੈਲਾ ਤੇ ਮਜਨੂੰ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿਚ ਭੇਤ ਹੀ ਨਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਹ ਖਿੱਚ, ਉਹ ਤੀਖਣਤਾ, ਉਹ ਦਰਦ, ਉਹ ਆਸ਼ਕੀ ਆ ਵੱਸੀ ਕਿ ਮਜਨੂੰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲ ਗਿਆ, ਆਪਣਾ ਆਪ ਕੀ ਭੁਲਣਾ ਸੀ, ਸਰੀਰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ । ਰੂਹ ਹੀ ਰੂਹ, ਲੈਲਾ ਦੀ ਯਾਦ ਹੀ ਯਾਦ, ਖਿੱਚ ਹੀ ਖਿੱਚ ਜੀਣ ਹੋ ਗਿਆ । ਲੈਲਾ ਦੀ ਯਾਦ ਬਿਨਾ ਮਜਨੂੰ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ । ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਕਾਂਖਿਆ ਥੀਂ ਉਪਰ ਜੀਂਦਾ ਸੀ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਨੌਰੋਜ਼ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਨ, ਲੈਲਾ ਗਰੀਬ ਗੁਰਬੇ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਇਕ ਮੇਲਾ ਜਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਤੁਹਫੇ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਮਜਨੂੰ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਹੀ ਘਰ ਲੁਟਾਂਦੀ ਸੀ । ਪਰ ਮਜਨੂੰ ਇਕ ਪਾਗਲ ਜਿਹਾ ਫਕੀਰ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਠੂਠੇ ਵਿਚ ਕਈ ਦਰਵਾਜੇ ਮੰਗ ਕੇ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਵੀ ਲੈਲੀ ਦੇ ਸੱਦੇ ਮੇਲੇ ਉਪਰ ਅਪੜਦਾ ਸੀ । ਵਿਚਾਰੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਜਦ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਮਿਲਦਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਬਸ ਤਦੋਂ ਹੱਥ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਲੈਲੀ ਮਜਨੂੰ ਦੀ ਮੰਗੀ ਭਿੱਛਾ ਡੋਹਲ ਦਿੰਦੀ ਸੀ । ਕਾਸਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮਜਨੂੰ ਇਸ ਹੱਥ ਨਾਲ ਹੱਥ ਲੱਗਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਉਨਮੱਤ ਹੋ ਨਾਚ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਦੀ ਓੜਕ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਜਿੱਥੇ ਬਾਹਰ ਦੇ

ਪਦਾਰਥ ਬੱਸ ਇਨੀ ਇਕ ਹੱਥ ਲੱਗਣ ਹੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਰੂਹ ਨੂੰ ਇਨਾਂ ਅਨੰਦ ਜਿਹਾ ਖੇੜਾ ਦੇ ਦੇਣ, ਉਥੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਪਿਆਰ-ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਇਕ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਅਰਥ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਜਿਸਮ ਦੀ ਮੌਤ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਖਿਆਲ ਪੁਰਾਣਾ ਤੇ ਮੋਟਾ ਹੈ । ਜਿਸਮ ਦੀ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਜਿਸਮ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹੈਵਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਹੈ । ਫੇਰ ਜਿਸਮ ਇਕ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਪਿਆਰ ਵਸਦਾ ਹੈ । ਪਿਆਰ ਉਹ ਅੰਦਰ ਦਾ ਰਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਰਸੀਣ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਫੁੱਲ ਆਪੇ ਵਿਚ ਖਿੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥ ਭੋਂ ਤੇ ਖਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜੀਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਨੂੰ ਜਲ, ਹਵਾ, ਚੰਨ, ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਸਭ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਕਿਸ ਅਰਥ ? ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲ ਨੂੰ ਆਪ ਉਪਰ ਵਲ ਚਲ ਕੇ ਉੱਪਰ ਉੱਡ ਕੇ ਅੱਪੜੇ ਤੇ ਇਉ ਬ੍ਰਿਛ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੰਦ ਉਛਾਲਾ ਖਾ ਆਪਣੇ ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲ ਨੂੰ ਬੋਚੇ, ਤੇ ਬੋਚ ਦੇ ਬਨਾਸਪਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿਗਸਦੇ ਹਨ । ਚੰਬਾ ਤਾ ਖਿੜਿਆ ਪਰ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਜੋਰ ਲੱਗਾ । ਚੰਬੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੇ ਖਿੜਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੀਵੇ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਦੇਣ ਦੇ ਤੁੱਲ ਤੁੱਛਦਾ ਹੈ । ਬੱਦਲ ਆਏ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਚੰਬੇ ਦੀ ਵੇਲ ਦੀਆ ਚੀਰਵੀਆ ਪੱਤੀਆ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੇਸ ਸਮਝ ਧੋ ਗਏ । ਹਵਾਵਾ ਆਈਆਂ, ਕਈਆਂ ਨਖਰਿਆ ਨਾਲ ਉਹ ਚੰਬੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀਆ ਪਾ ਮਿਲੀਆ । ਕਿਰਣਾਂ ਨੇ ਚੁੰਮਿਆ, ਧਰਤ ਨੇ ਮਾ ਦੀ ਗੋਦ ਬਖਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣਾ ਦੇ ਸਮੂਹ ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਜੁਗਾ ਜੁਗੀ ਹੜ੍ਹ ਆਏ । ਇਕ ਜੀਦੀ ਕਣੀ ਵਾਲੇ ਬੀ ਨੂੰ ਆਪੇ ਵਿਚ ਇਕ ਰੂਹੀ ਝੂਟਾ ਮਿਲਿਆ । ਚੰਬੇ ਦੀ ਖਿੜੀ ਵੇਲ ਕਦੀ ਤੱਕੀ ਜੇ ? ਵੇਖੋ ਕਿਸ ਰੂਹਾਨੀ ਨਸੇ ਵਿਚ ਝੂਮ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਖੁਸਬੂ ਉਸ ਨਖਰੀਲੀ ਝੂਮ ਦਾ ਆਵੇਸ ਹੈ । ਅੰਦਰ ਕੁਛ ਨਹੀ ਰਿਹਾ ਸਭ ਰੂਹ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਰ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ? ਚੰਬੇ ਦੇ ਨੈਣ ਫੁੱਲਾ ਵਿਚ ਯੋਗੀ ਦੇ ਨੈਣਾ ਥੀ ਵਧ ਬੰਦ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਇਹ ਖੇੜਾ ਬਾਹਰ ਨਹੀ, ਅੰਦਰ ਰੂਹ ਵਿਚ ਹੈ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿੰਦੂ ਦਸਵੇ ਦਵਾਰ ਦੀ ਟਪਕ ਰਹੀ ਹੈ । ਕੋਈ ਤ੍ਰੇਲ ਦਾ ਕਤਰਾ ਤਾ ਨਹੀ, ਇਹ ਫੁੱਲਾ ਦਾ ਸਮੂਹ ਇਕ ਅੰਦਰ ਥੀਂ ਵੀ ਅੰਦਰ ਰੂਹ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਝਾਕਾ ਹੈ । ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ ਕੀ ? ਅੰਦਰ ਕੁਛ ਵੀ ਨਹੀ, ਸਭ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਬਾਹਰ ਹੈ ਕਿੱਥੇ ? ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਹੈ ।

ਜੀਵਨ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਕੇਦਰਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਭਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਪੰਜ ਯਾ ਛੇ ਇੰਦ੍ਰੀਆ ਦੇ ਮਰਕਜ਼ ਉਹ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਬਾਰੀਆਂ ਥੀਂ ਪਿਆਰੇ ਰੱਬ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਰਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਇਨ੍ਹਾ ਦਵਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾ ਸੂਨਯ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਪਿਆਰ ਦਾ ਭਾਨ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਸੂਨਯ ਦਾ ਭਾਨ ਵੀ ਕਥਨ ਵੀ ਇਕ ਹੀ ਹੈ : ਜਿਹੜਾ ਬੋਲਾ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਰਾਗ

ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਕੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ? ਜਿਹੜਾ ਗੁੰਗਾ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਮਿੱਠੇ ਵਚਨਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ ? ਹੀਜੜੇ ਨੂੰ ਕਾਮ ਰਸ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਰਸਮੰਡਲਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਹ-ਦੌਲੇ ਤੇ ਚੂਹਿਆਂ ਦਾ ਦਿਮਾਗ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਾਹਿਤਯ ਕਟਾਖਯ, ਯਾ ਹੋਰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਕਾਸਾਂ ਦੇ ਸੁਹਪੱਣਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਬਾਹਰ-ਮੁਖੀ ਹਨ, ਠੀਕ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਹੀ ਕੁਛ ਨਾ ਤੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ-ਮੁਖੀ ਸੀ। ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਯਾ ਛਿਆਂ ਦਰਵਾਜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਰੂਹ ਇਕ ਜੀਂਦਾ ਬੀਜ ਫੁੱਲ ਤੇ ਬ੍ਰਿਛ ਵਾਂਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਵਲ ਬ੍ਰਿਛ ਵਾਗ ਉਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਧਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕੁਲ ਜਗਤ ਤੇ ਉਹਦੇ ਪਦਾਰਥ ਇਸ ਰੂਹ ਦੇ ਵਿਗਸਣ ਲਈ ਹਨ, ਤੇ ਰੂਹ ਚੰਬੇ ਦੀ ਵੇਲ ਵਾਂਗ ਸਭ ਖਿੱਚਾਂ ਖਾ ਖਾ, ਤਣੁਕੇ ਖਾ ਖਾ, ਰਸ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤਰ ਤਰ, ਆਪਣੇ ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਪੰਜਾਂ ਯਾ ਛਿਆ ਦੇ ਇਹ ਆਪਾ ਸਹੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ ਰੂਹ ਦਾ ਆਪਾ ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਾਰੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਾ ਪਾਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇ ਲਾਜਵੰਤੀ ਛੋਹ ਦਾ ਵਾਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁੰਦ ਜਾਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇ ਸੁਹਪੱਣ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਰੰਗਾ ਦੀ ਛੋਹ ਪਾ ਕੇ ਰੂਹ ਮੁੰਦ ਜਾਦੀ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਨੈਣ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਪਿਆਰ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਜਗਾ ਅੰਦਰ ਵਿਗਸਣ ਲਗ ਜਾਦੀ ਹੈ:

'ਨਾਮੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਾਰਾਇਣ ਲਾਗੀ। ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਭਇਓ ਬੈਰਾਗੀ।।'

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ 1164)

ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਅਸੀ ਪਿਆਰ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਪਿਆਰ ਦੇ ਝਲਕੇ ਝਾਂਵਲੇ ਹਨ। ਇਕ ਵੇਰੀ ਇਕ ਪੇਡੂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਗਰੀਬ-ਘਰ ਵਿਚ ਲਿਆਦਾ ਗਿਆ। ਉਹਦੀ ਤੀਮੀ "ਮੇਰੀ" ਵੀ ਨਾਲ ਆਈ। ਉਹ ਜਨਾਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਭੇਜੀ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਮਰਦਾ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾ ਐਸੀ ਘਟਨਾ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗਰੀਬ ਘਰ ਵਿਚ ਉਸ ਰਾਤੀ ਆਪਣੀ "ਮੇਰੀ" ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲ ਸੱਕਿਆ, ਤੇ ਉਸ "ਗਰੀਬ-ਘਰ" ਦੇ ਕਰਤਿਆਂ ਧਰਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਪੀੜ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਕੀ ਅਜ ਮੈਂ "ਮੇਰੀ" ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸੱਕਾਂਗਾ ? ਅਜ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਥੀ ਹਰ ਰਾਤ ਮੈ "ਮੇਰੀ" ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ "ਗੁਡ-ਨਾਈਟ ਕਿੱਸ" (ਰਾਤ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਚੁੰਮੀ) ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਕੀ ਅਜ ਮੈਂ "ਗੁਡ-ਨਾਈਟ ਕਿੱਸ" ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਾਗਾ ?" ਇਸ ਹਾੜੇ ਵਿਚ ਅਜੀਬ ਦਰਦ ਤੇ ਬੇਬਸੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨੇਮੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਮਨੁੱਖੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਜਦ ਉਹ ੫੦ ਸਾਲ ਪਕਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕਿਸੀ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਆਣ ਉਤਰਦੀ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਐਸਾ ਪਿਆਰ ਭਰਿਆ ਨੇਮ ਸਿਮਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਿਆਰ ਇਕ ਦ੍ਰਵਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਨਦੀ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਾਗ ਖਿਮਾ, ਦਯਾ ਤੇ ਸਦਾ ਮਾਫੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਇਨਸਾਫ ਬਸ ਬਖ਼ਸ਼ਣਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੰਗਧਾਰ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭ ਕੂੜ ਦੀ ਮੈਲ ਉਤਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਕੂੜੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਛਾਵਿਆਂ ਦਾ ਮੁੜ ਕੌਣ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਦੁਖੀਆਂ ਲਈ ਅੱਥਰੂ ਹਨ। ਸੰਦਲ ਦੇ ਬ੍ਰਿੱਛ ਵਾਗ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆ ਲਈ ਸੁਗੰਧੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ, ਸੁਭਾ ਹੀ ਜਦ ਸੁਗੰਧੀ ਹੋਇਆ। ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਕੀੜਾ ਸ਼ਾਇਦ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਤੰਦ ਆਪਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕਦੀ ਕੱਢ ਨਾ ਸਕੇ ਤਾ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਪਰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜੀਦਾ ਬੰਦਾ ਕਦੀ ਵੈਰ, ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀ ਸਕਦਾ।

ਵੈਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਸੋਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਜੱਫਾ ਮਾਰ ਆਪਣਾ ਮੇਰੀ ਹੈ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਬਨਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸਭ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਜਿਹਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਸੁਹਪੱਣ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਸੁਹਪੱਣ ਸਦਾ ਰੂਹ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਹੱਥ ਫੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਜਿਹੜੀ ਅਸਾ ਫੜੀ ਹੈ ਉਹ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹੈ। ਜੱਫੀ ਜਿਸਮਾਨੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀ ਮਾਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, "ਕੇਹੀ ਠੰਢ ਪਈ ਹੈ।" ਇਹ ਠੰਢ ਤਾਂ ਇਕ ਅਕਹਿ ਜਿਹੀ ਰੂਹ ਦੇ ਦੇਸ ਦੀ ਆਈ ਮਧਮ ਵੇਗ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮੀਰ ਹੈ। ਜਿਸਮ ਤਾਂ ਪੰਜ ਤਤ ਦੇ ਮਾਸਾ ਦੇ ਅਕਾਰ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ[1] ਚੀਜ਼ ਰੂਹ ਨੂੰ ਠੰਢ ਪਾਣ ਵਾਲੀ ਬਰਕਤ ਕਿਥੇ ? ਤੇ ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈ ਪਏ ਜੱਫੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਭੁੱਸ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਕਥਨੀਯ ਜਿਹੀ ਆਵੇਸਕ ਠੰਢਕ ਸਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਦੀ ? ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜੱਫੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਆਖਰ ਕਾਲਖ ਨਾਲ ਹੱਥ ਭਰੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ।

ਪਿਆਰ ਇਸ ਅੰਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਸਦਾ ਵੈਰਾਗਯਵਾਨ ਕੋਮਲਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਘੜੀ ਅਖੰਡ ਤੇ ਸੀਮਾ ਰਹਿਤ ਤਿਆਗ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਰੂਹ ਦੇ ਸੂਖਮ-ਤਰਲ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੈ ਤੇ ਮਾਯਕ ਠੋਸ-ਰੂਤਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੈ। ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ਯਾ ਨੇਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀ, ਇਹ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਹਿਜ ਲੱਛਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਲੀ ਅੱਗ ਦਾ ਹੋਣਾ ਦਰਸਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਰੂਹ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਹੈ, ਤੇ ਜਦ ਕਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਬਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਦਸਾਹੀਆਂ ਦੇ ਕੂੜ ਦੇ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੱਕ੍ਰਵਰਤੀ ਰਾਜੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ

---

1. ਜੋ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਅਰਥਾਤ ਮਾਦੇ ਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ

ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤੱਸੀਹੇ ਇਕ ਕਣੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਹੇ ਤੇ ਸਾਰੀ ਸਲਤਨਤ ਇਕ "ਹਰੀ, ਹਰੀ" ਦੀ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਜਿੱਤੀ। ਪਿਆਰ ਉਸ ਮਹਾਂ ਬਲ ਦਾ ਦਾਇਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਵਾਂ ਜੰਮਿਆ ਵੱਛਾ ਉਠ ਖੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਫੁੱਲ ਲੱਖਾ ਤੂਫਾਨ ਤੇ ਝੱਖੜ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਨਿਕਾ ਜਿਹਾ ਬਾਲਕ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆ ਨਿੱਕੀਆ ਟੰਗਾਂ ਤੇ ਖੜਾ ਹੋ ਵੱਡੀਆ ਵੱਡੀਆ ਬਾਦਸਾਹੀਆ ਸਣੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਖੂਹਣੀਆ ਲਸਕਰਾ ਨੂੰ ਇਕ ਨੈਣ ਮਟੱਕੇ ਨਾਲ ਨੀਵਾ ਕਰ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਇਕ ਬੰਦਾ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਅਜ਼ਲ ਦੇ ਰਾਹਾ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਹਦੇ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਹਦੇ ਵੱਲ। ਨੈਣਾ ਨੈਣਾ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਹੱਡ ਕੰਬਦੇ ਹਨ ਉਹਦੇ ਹੋਠ ਕੰਬਦੇ ਹਨ, ਹੋਠ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਾ ਕੰਬਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਾਹਾਂ ਪਸਾਰ ਆਪੇ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕਦੀ ਮਿਲੇ ਬੰਦਿਆ ਦੀਆਂ ਜੱਫੀਆ ਵਿਚ ਅਜ਼ਲ ਦੀਆ ਸਿਵਾਣਾਂ ਸਾਝਾ ਪੈਂਦੀਆ ਹਨ ਇਸ ਮੇਲ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਮੂਰਤੀਆ ਹਨ।

ਇਕ ਪੰਛੀ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਡਿਗਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਬਾਲਕ ਉਹਨੂੰ ਉਠਾ ਕੇ ਘਰ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨਹੀ ਦਰਦ ਕੀ ਚੀਜ ਹੈ ? ਉਹ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਖਮ ਆਪਣੀ ਬਾਹ ਤੇ ਕਰਕੇ, ਉਹਦੀ ਪੀੜ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਉਸਦੇ ਜ਼ਖਮਾ ਨੂੰ ਰਾਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਈਸਾ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਿਹਬਲ ਹੋਇਆ ਈਸਾ ਨੂੰ ਟੋਲਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਕੁਸਟੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ, ਉਹਦੇ ਜਖਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੋਠਾਂ ਨਾਲ ਚੁੰਮਦਾ ਹੈ ! ਹਰ ਹੱਥ ਵਿਚ, ਕੀ ਰੋਗੀ, ਕੀ ਕੁਸਟੀ, ਕੀ ਸੋਹਣੀ ਤੀਮੀ, ਹਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਈਸਾ ਦੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਪਿਆਰੇ ਬਿਨਾ ਪਿਆਰ ਕਿੱਥੇ ? ਪਿਆਰ ਬਿਨਾ ਸੇਵਾ ਸਿਰਦਰਦੀ ਤੇ ਥਕਾਵਟ ਹੈ।

ਇਹ ਤੀਬ੍ਰਤਾ ਤੇਜ ਧਾਰਾ ਰੂਹ ਦਾ ਵੇਗ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਅਕਲ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਨਹੀ, ਇਹ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਹਨ। ਸੇਂਟ ਥਰੈਸੀ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। "ਮੈਂ ਤਾਂ ਈਸਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹਾ।" ਤੇ ਜਦ ਹੋਰ ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਸਾਧਨੀਆ ਉਪਕਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਥੀ ਅੱਕ ਕੇ ਥੱਕ ਕੇ, ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ ਸੇਂਟ ਥਰੈਸੀ ਪਾਸ ਆਪਣਾ ਰੋਣਾ ਲੈ ਕੇ ਆਈਆਂ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੀਆਂ ਅਸੀ ਤਾ ਪੁਰ ਪੁਰ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਫਲਾਣੇ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖੀ, ਢਿਮਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖੀ। ਤਾਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਸੇਂਟ ਥਰੈਸੀ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, "ਭੈਣੋ ! ਅਸੀ ਤਾਂ ਈਸਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀਆ ਹਾ, ਜਦ ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੁਖੜੇ ਦੂਰ ਕਰ ਕਰਕੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਦੀਆ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਪੂੰਝ ਪੂੰਝ ਕੇ ਥੱਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਵੇਗਾ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹਨੂੰ ਰੋਂਦੀਆ ਹੀ ਮਿਲਾਂਗੀਆਂ, ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੀ ਕੋਈ ਘੜੀ ਆਰਾਮ ਨਹੀ ਮਿਲੇਗਾ ? ਸਾਡਾ ਪਿਆਰ

ਕੀ, ਜੇ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਫੁਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਚਾਂ ਹੀ ਅਮਿਟ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦੇ ।"

ਭੀਲਣੀ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਲਈ ਮਿੱਠੇ ਬੇਰ ਚੱਖ ਚੱਖ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਰਹੀ, ਤੇ ਜਦ ਉਹ ਆਇਆ ਸੁੱਕੇ ਬੇਰ ਅੱਗੇ ਰੱਖੇ ।

ਇਕ ਤੀਮੀ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਸੋਹਣੇ ਨੂੰ ਚੁੰਮ ਚੁੰਮ ਰੱਬ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ. ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪਾ ਗਾਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਅਥਾਹ, ਨਿਰਸੰਕਲਪ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਤਨਾ ਵਿਤ ਉਤਨਾ ਵਰਤਦੀ ਹੈ । ਹੈ ਤਾਂ ਉਹੋ ਪਿਆਰ, ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਜਿਹੜੀ ਨਿਸਬਾਸਰ ਜਾਗਦੀ ਹੈ । ਤੀਮੀ ਮਰਦ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲਗਾਤਾਰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਏ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਛ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਤਰਫੋਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪਿਆਰ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਕਾਸ । ਸੋ ਪਿਆਰ-ਵਸਤੂ ਰੱਬ ਥੀਂ ਹੀ ਸਰਵਤ੍ਰ ਵਿਸਤੀਰਤ[1] ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਪਿਆਰ ਕਣੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਕੁਛ ਨਹੀ, ਸਭ ਤੇਰਾ, ਸਭ ਤੂੰ ਹੂ ਤੂੰ । ਇਹ ਪਿਆਰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਕੋਮਲਤਾ ਹੈ । ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦਾ ਜਲ ਦਾ ਕਿਣਕਾ ਕਿਹਾ ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਵਖਰੀ ਜਿੰਦ ਵਾਲਾ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਾਸ ਵਿਚ ਉਹ ਕੁਝ ਝਿਲਮਿਲਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਣਕੇ ਦੀ ਹਸਤੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਨੇ ਹੀ ਉਹਨੂੰ ਸਭ ਸਤਾ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਉਂ ਪਿਆਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੇਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਿਆਰ ਸਦਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਰਤਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਕਰਤਾਰਤਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੈ । ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਬਣਦੇ ਤੇ ਬਿਨਸਦੇ ਹਨ ।

ਪਿਆਰ ਹੀ ਰੱਬ ਹੈ, ਇਕ ਵਾਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਹੈ: 'ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ।'

---

1. ਸਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ।

10. ਮਿਤ੍ਰਤਾ

ਜੀਵਨ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪ ਪਾਈ ਅਕਲ ਹੈ ਤੇ ਅਕਲ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਰਕ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਹੈ। ਫੁਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਜਿਹੜੇ ਆਪ ਬੀਜੀਏ ਤੇ ਆਪ ਸਿੰਚੀਏ, ਓਹ ਜਦ ਜੰਮਦੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਹਰ ਇਕਪੱਤੀ ਤੇ ਕੋਂਪਲ ਜਿਹੜੀ ਕੱਢਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀ ਸੁਭਾਵਕ ਖੁਸੀ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਭਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਮਨਾਂ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਇਕ ਅਜੀਬ ਨਿਰੋਲ ਤੇ ਸੂਖਮ ਤੇ ਤੀਖਣ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਉਪਜਾਦੀ ਹੈ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਾਜਵੰਤੀ ਦੀਆ ਪੱਤੀਆਂ ਦੀ ਛੂਹੀ-ਮੂਹੀ-ਤਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਸੁਕਰ ਗੁਜਾਰੀ ਦੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਭਰੇ ਨੈਨਾਂ ਨਾਲ ਤੱਕਦੇ ਹਨ ਤਾ ਕੁਮਲਾਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਜਲ ਲਿਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਛਿਣਕਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤਦ ਕਿਸ ਮੰਦ ਮਦ ਹਸੀ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਤਰੋਤਾਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੋਮਲ ਬੇਜੁਬਾਨ ਸੁਕਰ ਨਾਲ ਭਰੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਮੂਕ ਭਾਵ ਮੁੜ ਫਿਰ ਨਿੱਕੇ ਬੱਚਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਿਚ ਦਿੱਸ ਆਉਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਭ ਥੀਂ ਸੋਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਫੁਲ ਵਰਗਾ ਬੱਚਾ ਹੈ, ਇਉ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਨੈਣ ਤੇ ਜੁਬਾਨ ਪੂਰੇ ਪੂਰੇ ਇਥੇ ਆਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਬਿਨਾਂ ਫੁੱਲਾ ਤੇ ਬੱਚਿਆ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੁੱਸ ਕੇ ਹੁੱਟ ਕੇ ਮਰ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ੈਲੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਰਸਿਕ ਕਵੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੀ ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਉ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਉਲਥਾ ਛੰਦ ਸੈਲਾਨੀ

ਆ ਜਿੰਦੇ ਅਸੀਂ ਰਲ ਮਿਲ ਬਹੀਏ,
ਕੋਈ ਨਾ ਕੱਲਾ ਜੀਵੇ।
ਚਸ਼ਮੇ ਤੇ ਦਰਿਆ ਮਿਲ ਬਹਿੰਦੇ,
ਨਦੀਆ ਨਾਲ ਸਮੁੰਦਰ।
ਦੈਵੀ ਹਵਾਵਾਂ ਰਲ ਮਿਲ ਝੁੱਲਣ,
ਮਿੱਠੀ ਪ੍ਰੀਤ ਸਭ ਪਾਂਦੇ।

ਆ ਜਿੰਦੇ ਅਸੀਂ ਰਲ ਮਿਲ ਬਹੀਏ,
ਕੋਈ ਨਾ ਕੱਲਾ ਜੀਵੇ ।
ਨੇਮ ਰੱਬ ਦਾ ਸਭ ਇਕੱਠੇ,
ਰੂਹ ਰੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖਹਿੰਦੇ ।
ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਉਂ,
ਇੰਵ ਨ ਮਿਲੀਏ ।
ਜਦ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਦੂਜੀ ਨਾਲ,
ਹਨ ਸਦਾ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਮੇਲੇ ।
ਆ ਵੇਖ ਪਰਬਤ ਕਿੰਵ,
ਗਗਨਾਂ ਨੂੰ ਹਨ ਚੁੰਮਦੇ ।
ਤੇ ਸਾਗਰ-ਲਹਿਰਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ,
ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਜੱਫੀਆ ।
ਇਕ ਭੈਣ ਫੁੱਲ ਦੂਜੇ ਭਰਾ,
ਸਗੂਫੇ ਨੂੰ ਜੇ ਨਾ ਚੁੰਮੇ ।
ਕੁਦਰਤ ਮਾਫੀ ਕਦੀ,
ਨ ਦੇਵੇ ।
ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਧਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ,
ਬਾਹਾ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿੱਚ ਉਲਾਰਣ ।
ਤੇ ਚੰਨ ਦੀਆਂ ਰਸਮੀਆਂ ਸਾਗਰ ਦਾ,
ਮੂੰਹ ਪਿਆਰ ਦੇ ਦੇ ਚੁੰਮਣ ।
ਇਹ ਸਭ ਚੁੰਮਣ ਕਿਸ ਕੰਮ ਪਿਆਰੀ,
ਜੇ ਤੂੰ ਨਾ ਆ ਮੈਨੂੰ ਇਉ ਚੁੰਮੇ ।
ਆ ਜਿੰਦੇ ਅਸੀਂ ਰਲ ਮਿਲ ਬਹੀਏ;
ਕੋਈ ਨਾ ਕੱਲਾ ਜੀਵੇ ।

ਕੌਲ ਫੁੱਲ ਤੇ ਸੂਰਤ ਦੀ ਪਤਲੀ ਕਿਰਣ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਵੀ ਜਨਾ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਫੁੱਟਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਬਨਫਸ਼ਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਿੱਚ ਤ੍ਰੇਲ ਤੁਪਕਾ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਗੁਪਤ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਚੁੱਪ ਦਰਦ ਹੈ। ਧਰਤ ਦਰਹਕੀਕਤ ਮਾਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਪਾਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਥੀਂ ਵੱਡਾ ਮ੍ਰਿਤ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਜੀਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਰੂਪ ਮਾਂ ਹੈ, ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਰੂਹਾਨੀ, ਬੇਗਰਜ਼ ਪਿਆਰ ਦਾ ਉਹਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਦੱਬਿਆ ਰਾਜ਼ ਮਾਂ-ਮੂਰਤ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ।

ਤੀਵੀਂ ਖਾਵੰਦ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਲ ਵਾਂਗੂ ਤਾਂ ਹੀ ਪੱਕਦੀ

ਹੈ ਜਦ ਤੀਵੀਂ ਮਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਵੀਂ ਮਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦਿਵਯ ਮੂਰਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪੂਜਨੀਯ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੋ ਆਕਰਸ਼ਣ ਤੀਵੀਂ ਖਾਵੰਦ ਦਾ ਓਹੋ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਚੰਨ ਦੀ ਰਸ਼ਮੀ ਤੇ ਕੁਮਦਨੀ ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੰਵਲ ਤੇ ਭੌਰੇ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਤਮ ਰਾਮ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਕੁਛ ਬੇ-ਖਬਰ ਜਿਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਅਨੰਤ ਵਿਚ ਗੜੂੰਦ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ। ਸੋ ਤੀਵੀਂ ਖਾਵੰਦ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇੰਨੀ ਅਨੰਤ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਇਕ ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਮਾਂ ਵਲ ਅਨੰਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਜੋੜੀਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰ (ਜਗ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋੜੀਆਂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ, ਨਰੜ ਬਹੁਤੇਰੇ) ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਗੁਣ ਔਗੁਣਾਂ ਦੇ ਉਪਰਲੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਤੇ ਰੂਪ ਸੁਹਪੱਣਾਂ ਤੇ ਕੋਹਝਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਗਮਲਿਆ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, ਓਹੀ ਕਿਸੀ ਅਗੰਮ ਅਨੰਤ ਦੇ ਪਾਤਾਲ ਤੇ ਅਕਾਸ ਅਰਸਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਆਪਣੀ ਖੁਰਾਕ ਟੋਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੋ ਕੋਈ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਚਿਰਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾ ਮੂੰਹ ਚਿਨ੍ਹ ਰੂਪ ਦੀਆ ਹੱਦਾ ਥੀ ਪਰੇ ਪਾਰ ਕਿਸੀ ਅਨੰਤ ਸੁਹਜ ਤੇ ਅਨੰਤ ਸੁਹਪੱਣ ਵਲ ਨਾ ਤੱਕਦਾ ਹੋਵੇ।

ਸੂਰਜ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਕੇ ਸੁਹਣੇ ਤੇ ਕੋਝੇ ਮੁਖਾ ਨੂੰ ਚਿਤ੍ਰ ਰੂਪ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਸਭ ਨੂਰ ਦੇ ਬਣੇ ਬੰਦੇ ਸੋਹਣੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀ ਅੱਖ ਮਾਸ ਦੇ ਬੁਤਾਂ ਦੇ ਧੁੱਪ ਛਾਂ ਵਲ ਦੀ ਸੁਹਪੱਣ ਤੇ ਕੋਝ ਨੂੰ ਗਿਣ ਗਿਣ ਤੇ ਮਿਣ ਮਿਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਧਾਗਾ ਤੇ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਲਾਟੂ ਸੁੱਟ ਰਹੀ ਹੈ, ਓਹ ਕਦ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਮਿਤ੍ਰ ਦੀ ਅੱਖ ਜਾਹਰੀ ਅੱਖਾ ਨਾਲ ਦਿੱਸਦੀ ਯਾ ਮਨ ਉੱਪਰ ਪਏ ਧੁੱਪ ਛਾ ਦੀਆ ਪ੍ਰਤੀਤਾਂ ਤੇ ਯਕੀਨਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਇਉਂ ਆਖੀ 'ਅਸਲੀਅਤ' ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਸਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਦਿਆਂ ਤੇ ਕਪੜਿਆਂ ਥੀਂ ਪਾਰ ਪਰੇ ਕਿਸੀ ਆਦਰਸ਼ ਦਿਵਯਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨੂੰ "ਉਸ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ਮਿਤ੍ਰ" ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਥੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਉਹਨੂੰ ਉਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ, ਉਹਨੂੰ ਕਰੂਪਤਾ ਕੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਕੀ ਸ਼ਰੀਰਕ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ। ਰੱਬ ਰਚਿਤ ਰੂਹ ਸਦਾ ਸੋਹਣਾ ਹੈ।

ਲੈਲੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਜਨੂੰ ਦੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਵੇਖੋ। ਜਿੱਥੇ ਨਜ਼ਰ ਅਨੰਤ ਥੀਂ ਵਿਛੋੜ ਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਯਾ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆ ਹੱਦ ਬਣੀਆਂ ਸਕਲਾ ਯਾ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਇਕ ਉਕਸਾਵਟ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਉਕਸਾਕੇ ਫਿਰ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਰੂਹ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਦੀ ਅਗਮਤਾ ਨੂੰ ਟੋਲਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਨਹੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਅੱਗੇ,

ਯਾ ਇਹਨੂੰ ਛੋੜ ਓਹਨੂੰ ਫੜਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਦੁੱਖ ਕਥਾ ਵਿਚ ਮਾਯੂਸ ਹੋ ਹੋ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਯਾ ਉਹਨੂੰ ਕਦੀ ਅਨੰਤ ਕਿਸੀ ਝਾਕੇ ਦਾ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਵੱਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦੀ ਸੁਰਤਿ ਜਾਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਰੂਪਵਾਨ ਤੇ ਕੋਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਿਉਂ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਉੱਪਰ ਉਹਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਅਨੰਤ ਨੂਰ ਆਪਣਾ ਕਰਾਮਾਤੀ ਰੂਪ ਪਾ ਪਾ ਉਹਦੇ ਅਸਰ ਮ੍ਰਿਤ ਭਾਵ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ ।

ਉਸ ਲਈ ਵੈਰੀ ਫਿਰ ਕੋਈ ਰਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਰਬ ਵਸੁਦੇਵ ਕੁਟੰਬ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਮਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਵਾਵਾਂ ਆਣ ਕੇ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦੀਆ ਹਨ, ਸੁੱਤੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਦੀਆ ਹਨ, ਦਰਿਯਾ ਨੁਹਲਾਂਦੇ ਹਨ, ਦਰਿਯਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਪਰ ਨਵੀਂ ਸੱਜਰੀ ਬਜਰੀ ਦੇ ਆਰਾਮ ਬਿਛੌਣੇ ਵਿਛੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਸੁੱਕੇ ਪਰਬਤਾ ਵਿਚੋਂ ਮਾ ਦਾ ਦੁੱਧ ਅਨੇਕ ਧਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫੁਟ ਕੇ 'ਬੱਚੇ' ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । 'ਬੱਚਾ' ਸੀ ਤਾਂ ਕੁੱਲ ਜਹਾਨ ਮਿਤ੍ਰ ਸੀ, ਜਦ ਇਹ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨੈਣਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਚ ਆ ਸਮਾਂਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਦਰਸਨ ਰੂਹ ਵਿਚ ਆਣ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤਦ ਮੁੜ 'ਬੱਚਾ' ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬੱਚੇ ਲਈ ਵੀ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਮਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕੁਦਰਤ ਜਦ ਤਕ ਵੈਰੀ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਬੱਚਾ ਹਾਲੇ ਪੂਰਣ ਨਹੀ ਹੋਇਆ, ਜਦ ਕੁਦਰਤ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੁੜ ਪਾਲਦੀ ਹੈ ਤਦ ਪੂਰਣ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਰੂਹ ਵਿਚ ਫੁੱਲਦੀ ਤੇ ਫਲਦੀ ਹੈ ।

ਸੋ 'ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ' ਸੋ ਸੱਚੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਇਕ ਕਿਸੀ ਉੱਚੇ ਸਿਦਕ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ, ਡੂੰਘਿਆਈਆਂ ਵਿਚ ਗੜੂੰਦ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ ਅਰ ਓਹੋ ਹੀ ਸਾਡੇ ਮਿਤ੍ਰ ਸੱਚੇ ਹਨ:

ਜਗਤ ਮੈ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ।।
ਅਪਨੇ ਹੀ ਸੁਖ ਸਿਉ ਸਭ ਲਾਗੇ ।।
ਕਿਆ ਦਾਰਾ ਕਿਆ ਮੀਤ ।। ੧ ।।

ਇਹ ਸਭ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਦੋਸਤੀਆਂ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਮਾਸ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਕਰੂਪ ਤੇ ਆਪਣੀਆ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਜਰੂਰਤਾ ਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀਆਂ ਪੂਰਤੀਆ ਥੀਂ ਪਰੇ ਕੁਛ ਦਿੱਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਗਊ ਦਾ ਵੱਛੇ ਨੂੰ ਚੱਟਣਾਂ ਇਕ ਅਪੂਰਣ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਅਮਲ ਹੈਵਾਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਚਿਰ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ । ਗਊ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਕਹਿ ਜਿਹਾ ਪਰ ਖਿਣਕ ਸੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਖਾ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤ ਮਾਂ ਹੈਵਾਨਾ ਵਿਚ, ਸ਼ੇਰਨੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਦਯਾ ਧਰਮ ਉਪਜਾਵਦੀ ਹੈ । ਇਉਂ ਹੀ ਜਰਵਾਣੇ ਜ਼ਾਲਮ ਜਿਹੜੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਲੋਕਾ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇ ਦੇ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ

ਦਯਾ ਦਿਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਓਹ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼, ਕੀ ਵੱਡੇ ਕੀ ਛੋਟੇ ਜਿਹੜੇ ਅਗਮ ਅਥਾਹ, ਅਕਹਿ; ਅਨੰਤ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉੱਗ ਰਹੇ, ਸਿਰਫ ਆਪਣੀਆ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਗਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੇ ਫਲ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਉਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਓਹ ਹੈਵਾਨ ਹਨ, ਅਰ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸਦਾ ਖ਼ੁਦ-ਗਰਜ਼ੀ ਦੇ ਸੁਖ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸੁਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਓਹ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਵੈਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਮਨ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਹੈਵਾਨ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਮਨ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਓਸੇ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੇ, ਇਕ ਸੂਖਮ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ, ਸੁਖ ਉਪਰ ਹੈ, ਜਦ ਓਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗੰਢ ਟੁੱਟੀ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਹੋ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਰੀਰਕ ਹੱਦਾ ਤੇ ਮਨ ਦੀਆ ਹਦਾ ਵਿਚ ਦੀ ਵਿਚਰਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ,ਸਭ ਝੂਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਝੂਠੀ ਹੋਣੀ ਅਵਸਯ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਨੀਂਹ ਜੋ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਮਨ ਦੇ ਇਤਫਾਕਾ ਵਿਚ ਹੀ ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਮਾਨਸਿਕ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੇ ਰੂਹ ਦਾ ਝਾਕਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਮੱਧਮ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਵਿਸੇ ਵਿਕਾਰ ਦੀ ਖਿਣਕ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਵਾਗ ਇਨ੍ਹਾ ਇਖਲਾਕ, ਪਾਪ ਪੁਨਯ, ਨੇਕੀ, ਬਦੀ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਜੋਸੀਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਵੀ ਓਂਨੀ ਹੀ ਖਿਣਕ ਤੇ ਨਾਸਵੰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਰਾਵਾਂ ਦੇ ਇਖਤਲਾਫ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੀ ਨਫਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਹ ਵੀ ਉਸੇ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਕਾਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਮਨੀ ਦੇ ਚਾਹੇ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਗੜਨ ਪਰ ਉਪ੍ਰਾਮਤਾ ਯਾ ਨਫਰਤ ਵਿਚ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਸਪਾਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸੱਚੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਗੁਨਾਹਗਾਰਾ ਦੀ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ ਵਾਲੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾ ਲੋਕਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਰ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜਿਹੜੀ ਮਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਕਰਮਾ ਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹੱਦਾਂ ਵਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉੱਪਰ ਉਠੀ ਹੋਵੇ, ਇਕ ਕੂੜ ਹੈ, ਜਿਹਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ।

ਹਾਏ, ਮੇਰੇ ਔਗਣਾ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪਿਆਰਦਾ ਹੈ ? ਇਹ ਚਾਹ ਕਿਸੀ ਅੰਦਰਲੀ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜੋਂ ਉੱਠਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਤਾ ਹੱਥੀ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਜੇ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵਾਂ ਯਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਯਾਰੀ, ਹਰਾਮਖੋਰੀ ਦਾ ਪਾਪ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵਾਂ, ਤਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਾਈ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮਿਤ੍ਰ ਯਾ ਚੰਗੇ ਹੈਵਾਨ ਜੂਨੀ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੇ ਜਿਹਦੀ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਪੁਨਯ ਪਾਪ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਯਾ ਸਾਡੇ ਥੀਂ ਉੱਚੀ ਦਿੱਬ ਦਿੱਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਿਹਰ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਡਾ ਸਾਈ ਹੋਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਪਾਪ ਪੁੰਨਯ ਥੀਂ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ

ਆਪ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੱਖੀਆ, ਪਿੱਸੂਆਂ, ਕੁੱਤਿਆਂ, ਬਿੱਲੀਆਂ ਦੇ ਪਾਪ ਪੁਨਯ ਥੀਂ ਉਪਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਜਵਾਬ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਹਦੇ ਵਾਲਾ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਅਸੀ ਕੁੱਤੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਿਵਾਏ ਓਹਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਛ ਚੇਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਉਂ ਹੀ ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲੋਕ ਜਦ ਸਾਡੀ ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ ਦੀ, ਮੈਲਿਆਂ ਦੀ, ਗੰਦਿਆ ਮੰਦਿਆ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਯਾ ਸਾਡੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਟੋਲ ਨੂੰ ਆਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਸਿਵਾਏ ਪਿਆਰ ਤੇ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸਨ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। "ਜਾਹ ਜਨਾਨੀਏ ! ਮੁੜ ਫਿਰ ਪਾਪ ਨਾ ਕਰੀਂ", ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਮਰ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਬਖਸਸ਼ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਦੇ ਪੈਣ ਦੀ ਦੇਰ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਕਿਸੀ ਰੂਹਾਨੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜਿਹੜੀ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਆਦਿ ਥੀਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪੂਰਣਤਾ ਹੈ, ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਾ, ਇਸ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਗੁਲ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਇੱਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਦੇ ਹੋਰ।
ਬੱਝਣ ਸਾਧ ਤੇ ਛੁੱਟਣ ਚੋਰ।

ਪਰ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ; ਆਪੇ ਹੋਰ ਬ੍ਰਿਛਾ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਵਾਗ ਜਲ ਪਾਣੀ, ਹਵਾ, ਰੋਸਨੀ ਖਾ ਫੁਟਦੀ ਹੈ, ਸੱਚੇ ਮਿਤ੍ਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੰਦਿਆ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾ ਦੀਆ ਹੀ ਸਕਲਾ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗਰਜ਼ੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਤੇ ਦੰਮ ਦੀਆ ਯਾਰੀਆ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਰੱਬ ਮਿਤ੍ਰ ਵੀ ਟੋਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਲਈ ਇਹ ਕਰੋ ਇਹ ਨਾ ਕਰੋ; ਓਹ ਸਭ ਕੂੜੇ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਲੋਕੀ ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਵਗਾਦੇ ਹਨ ਤੇ ਟਮਟਮ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੱਕੇ ਮਿਤ੍ਰਾ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ-ਬਹਿਣ, ਜੀਣ ਥੀਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾ ਦੇ ਸੁਭਾਵਾ ਦੀ ਇਕ ਫਰਿਸਤ ਬਣਾਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ ਸਕੂਲਾ,ਮਦਰਸਿਆਂ, ਗਿਰਜਿਆਂ, ਮਸਜਿਦਾਂ, ਮੰਦਰਾ ਵਿਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ! ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਲੱਛਣ ਹਨ, ਜੋ ਤੁਸੀ ਇਹ ਲੱਛਣ ਆਪੋ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰੋ, ਤਦ ਤੁਸੀ ਮਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਓਗੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਦਾ ਗਲਤ ਹੈ, ਓਹ ਸਾਰੀ ਫਰਿਸਤ ਦੇ ਗੁਣ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਓ; ਅਮਲ ਕਰ ਲਓ, ਤਦ ਭੀ ਤੁਸੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਉਸ ਮਹਾਨਤਾ, ਸਹਿਜਸੁਭਾਵਕਤਾ, ਕੁਦਰਤਪਣੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੋਗੇ। ਸਭ ਸਾਧਨ ਵਿਅਰਥ ਹਨ। ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਸਾਫ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਥ, ਭੇਤ, ਛੁਪਾ, ਲੁਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹੋ ਇਕ ਗੁਣ ਲੈ ਲਵੋ, ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਤੁਸੀ ਇਸ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਵੋ, ਤੇ ਤੁਸੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਸਹਿਜ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇ, ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰ ਧ੍ਰੋਹੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਯਾ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਹੀ ਛਪਾ ਲਵੋਗੇ। ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਕਿ ਜੇ ਮਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਤਦ ਸ਼ਾਇਦ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਟੁੱਟ

ਜਾਏ । ਸੋ ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਕਦੀ ਇਹੀ ਕਿਸੀ ਮਿਤ੍ਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੇ ਸੁਖ ਵਿਚ ਜੀ ਰਹੇ ਸੀ, ਮਿਤ੍ਰ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀ ਜੀ ਰਹੇ ਹੋ, ਪਰ ਦਰਅਸਲ ਸੁਰਿਤ ਹਾਲੇ ਉਸੀ ਪਸ਼ੂਪੁਣੇ ਵਿਚ ਸੀ । ਸੋ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਸੁਭਾ ਹੋਣਾ ਇਕ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਲ ਹੈ । ਕੋਈ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਉਹਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਕੇ, ਮਾਮਲੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ । ਅਕਲ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣ ਲੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਬੰਦੇ ਨੂਰ ਦੇ ਹਨ, ਕੌਣ ਭਲੇ ਕੌਣ ਮੰਦੇ । ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਲੀਤਾ, ਪਰ ਜਦ ਤਕ ਸੁਰਤਿ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਉਸ ਮਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੀਂਦੀ, ਰਹਿੰਦੀ, ਥੀਂਦੀ, ਦਸ ਲੈਂਦੀ, ਜਦ ਤਕ ਅੱਖ ਵਿਚ ਓਹ ਕੋਈ ਜਲ ਥਲ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਸੋਹਣਾ ਨਹੀ ਬੈਠਾ ਇਹ ਹਾਲਤ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਤਦ ਤਕ ਭਾਵੇਂ ਦਰਖਤਾਂ ਨਾਲ ਉਲਟੇ ਲਟਕੀਏ ਤੇ ਅੱਗਾਂ ਤਪੀਏ ਇਉਂ ਦਿੱਸਣ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ । ਕੋਝੇ ਸੋਹਣੇ, ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਦੇ ਭੇਤ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰਾ ਥੀਂ ਪਸ਼ੂ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਪਏ, ਜਾਣ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ । ਸੋ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਉੱਪਰ ਖਿਆਲ ਲਿਖ ਛੱਡਣੇ ਯਾ ਪੜ੍ਹਨੇ ਕਿਸ ਕੰਮ । ਸਾਧਨ ਕਿਸ ਕੰਮ ਜੇ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਅਸੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਉਹਦੇ ਗੁਣ ਪਰਬਤ ਸਾਮਾਨ ਸਾਡੀ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਚਮਕਦੇ, ਜਿਥੇ ਅਕਲੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਦੀਆ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਲਕੀਰਾ ਦੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਸਹਿਜ ਸਾਦਗੀ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ।

ਮਿਤ੍ਰ ਵੀ ਇਕ ਕੁਦਰਤ-ਮਾ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਛੁਪੀ ਸ਼ਾਨ ਦਾ ਅਮਲ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਪਸ਼ੂਪਣੇ ਥੀਂ ਉੱਪਰ ਹੋ, ਵੱਡੇ ਜਵਾਨ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਅਸੀ ਮਿਤ੍ਰ ਕਿਸੀ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਤੇ ਨਾ ਸਾਡਾ ਹੀ ਕੋਈ ਮਿਤ੍ਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਚੋਰੀਆਂ, ਯਾਰੀਆਂ, ਠੱਗੀਆਂ, ਜ਼ੁਲਮ, ਭੋਗ ਬਿਲਾਸ ਦੀਆਂ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀਆਂ, ਇਧਰ ਕੋਈ ਭੁੱਖੇ ਨੰਗੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਭ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਅਭਾਵ ਤੇ ਪਸ਼ੂਪਣੇ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਅੰਧੇਰਾ ਛਾਯਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸੋ ਇਸ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਲਈ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਦਿਲੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਖਿਣ ਲਈ ਹੀ ਮਿਤ੍ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਓਹ ਧਨਜ ਹੈ ਸਾਡੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕੁਦਰਤ ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਦਯਾ ਦੀ ਕੋਈ ਰਸ਼ਮੀ ਤਾਂ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ । "ਮਾਂ" "ਮਾਂ"—ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ, ਅਗੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ "ਮਾਂ"—ਥੀਂ ਭਾਰੀਯਾ ਜਿਆਦਾ ਤੀਬ੍ਰ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਪਿਆਰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਦਯਾ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਭਾਰੀਯਾ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਵੇਲੇ ਤੀਬ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਉਹਦਾ ਪਿਆਰ (ਟਾਂਵੀ ਟਾਂਵੀ ਮਨੁੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲੈਲੀ ਮਜਨੂੰ, ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ ਤੇ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ ਆਦਿ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ

ਅਨੁਭਵ ਦਵਾਰਾ ਭਾਵੇਂ ਸਿਆਣੇ ਕੁਛ ਹੀ ਕਹਿਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋੜੀਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰਾ ਵਿਚ ਮਾਂ-ਪੁਤ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਦੇਖਦਾ ਹਾ) ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰ ਆਮ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਸੱਚੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਜਿਸ ਮਿਸਾਲ ਵਿਚ ਭਾਨੁ ਆਣ ਹੋਏ, ਉਹ ਇਕ ਅਣਹੋਈ ਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਚਮਕਣ ਵਾਲੀ ਮਿਸਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾ-ਪੁੱਤ ਦ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗਿਣਨੀ ਚਾਹੀਏ। ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁਖ ਤ ਮਾਨਸਿਕ ਇਤਫਾਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਕਦੀ ਇਥੇ ਤੇ ਕਦੀ ਓਥੇ ਅਦਲੇ ਬਦਲੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਅਦਲੇ ਬਦਲੇ ਹੋ ਹੋ ਕਿਸੀ ਥਾਂ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਵਾਲੀ ਦਯਾ ਭਰਿਆ ਬੇ-ਗਰਜ ਪਿਆਰ ਤੀਵੀ ਖਾਵੰਦ ਵਿਚ ਵੀ ਵਟਾਦਰੇ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਆ ਜਾਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪਿਆਰ ਮਾਲਕ ਨੌਕਰ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਉਹਨੂੰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਉਹਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੋ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਇਕ ਸੱਚਾ ਮਜ਼ਬ ਹੈ, ਇਕ ਸਰੀਰ ਤੇ ਮਨ ਥੀਂ ਉੱਤੇ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਹਾਨੀ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕ੍ਰਿਸਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਦਰ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਨੁਭਵ ਲਈ ਹੀ ਤਾ ਸਭ ਪਾਪ ਪੁੰਨ, ਵੈਰ ਤੇ ਦੋਸਤੀਆ ਹਨ। ਜਦ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਰੂਹ ਵਿਚ ਛਾਈ, ਜੀਣ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਖਲਾਕ ਬੇਅਰਥ ਹੈ, ਜੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਛਾਇਆ ਵਾਂਗ, ਫੁੱਲ ਤੇ ਖੇੜੇ ਵਾਂਗ, ਅਸਾਂ ਥੀ ਰੂਪ ਵਾਗ ਖੁਸ਼ਬੂ ਵਾਗ ਆਪਾ ਵਾਰ ਕੇ ਸਭ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਿਤ੍ਰ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਸਾਹ ਲਵੇ।

11. ਕਿਰਤ

ਪਿਆਰ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਹੋਰ ਦਿਵਯ ਗੁਣਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਆਵੇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰੁਛਣ ਲਈ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਮੁੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਮਾਲਤੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਗ ਸੁਗੰਧੀ ਖਲੇਰਣ ਲਈ, ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਿਕੰਮਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਨਹੀਂ ਓਹ ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਰ ਉਹ ਕਦੀ ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਰਮਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਇਕ ਬੰਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਚਿਤਵਨ ਤੇ ਕੰਗਾਲਤਾ ਦੇ ਪਾਮਰ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵੇਹਲ ਹੀ ਨਹੀ ਲੱਗਦੀ—ਸਿਆਣਿਆਂ ਜੋ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਿਕੰਮਾ ਮਨ ਸੈਤਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਟਕਸਾਲ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ—ਇਸ ਕਥਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੱਚ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੁਸੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਤੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਦੇਸ ਦਾ ਜੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੋ, ਤਦ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਮਨਘੜਤ ਖਿਆਲਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾ ਦੀ ਕੂੜੀ ਗਿਆਨ ਗੋਦੜੀ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਚੰਚਲਤਾ ਦੀਆ ਖੇਡਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ। ਓਹ ਚਿਤ੍ਰਵਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲੱਕੜੀ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਕ ਲੋਹਾਰ ਜੋ ਗਰਮ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਸਾਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਕ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਜਿਹੜਾ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਦੇਖੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਮਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵੇ ਓਹ ਸਿਰਫ ਰੰਗ, ਰੂਪ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਉ ਨੂੰ ਅਮਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਥਕ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਥੀਂ ਉਪਜੀ ਸਹਿਜ ਸਮਾਧੀ ਦੇ ਸੁਖ ਥੀ ਵਿਹਲ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿ ਓਹ ਕਿਸੇ ਦੈਤ੍ਰ ਤੇ ਦੁੱਖਦੇ ਨਿਕੰਮੇ ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਵਿਚ ਪੈਣ, ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਕੁਛ ਪਾਗਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਸਮਾ ਜਿਹੜਾ ਨੈਨਾ ਪ੍ਰਾਣਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਾਧ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਵਿਅਰਥ ਨਿਕੰਮੇ ਮਨ ਦੇ ਭੋਰੇ ਖਿਆਲ ਉਡਾਰੀਆ, ਮਸਲੇ ਬਾਜੀਆ, "ਰੱਬ ਹੈ, ਨਹੀ ਹੈ" "ਚਿੱਟਾ ਹੈ, ਕਾਲਾ ਹੈ" ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੰਜਾਣ ਕਿਹੜੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ? ਸੁਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਪਾਕ ਹੋ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਮਾਨਸਿਕ ਚਿਤਵਨ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਉੱਚਾ ਹੋਵੇ, ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਾਫ ਨਹੀ ਕਰਦਾ, ਮੈਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਰੀਰ

ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਕਿਰਤ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾ ਉਤੇ ਫਲ ਫੁੱਲ ਆਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਸਿਦਕ ਤੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਰੱਬਤਾ ਵਿਚ ਜੀਣ ਲੱਗ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮਹੱਲਾਂ ਵਿਚ ਟਾਲਸਟਾਏ ਨੂੰ ਨਜਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਪਰ ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਰੂਸ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਵਹਿਮਾਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਲਿਸ਼ਕ ਦੀਆ ਧਾਰੀਆ ਸੱਚੇ ਸਿਦਕ ਦੀਆ ਓਹਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆ। ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜਿਹੜੇ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਮਜਦੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਦਯਾ ਉਦਾਰਤਾ, ਤਿਆਗ, ਰਜ਼ਾ ਆਦਿ ਮਹਾਨ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਛਾਯਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਅਮੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਰਜਾ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਨਹੀ ਆਉਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਰਤੀ ਕ੍ਰਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਕ ਤੇ ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਕੀ ਹਿੰਦੂ ਸਭ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਬੜੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਵਿਚ ਗੁਜਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਗਮ ਤੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਓਨੀ ਕਾਂਬ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਜਿੰਨੀ ਅਕਲਾ ਵਾਲੇ। ਤੇ ਬਹੁ ਸੋਚਾਂ ਵਾਲੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਿਕਵੇ ਦੇ ਬਰਦਾਸਤ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਤੇ ਖਲਵਾੜੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਜਿਸ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਨਾਲ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਓਹ ਅਕਲ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸੋਚਾ ਵਾਲਾ ਮਾਨਸਿਕ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਗਊ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਗੁਣ ਹੈ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਖਰ ਦਿਬਯਤਾ ਦਾ ਲਛਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇ. ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਇਸ ਨੇਮ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਾਉਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥ ਪੈਰ ਤੋ ਜੇ ਕੋਈ ਕਾਰ ਕਰੇ ਤੇ ਚਿਤ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਨਿਰੰਜਣ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਕਿਰਤ ਹੀ ਪੂਜਾ ਹੋ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਲਾਈਲ ਨੇ ਠੀਕ ਵਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਰਜ਼ਾ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਰੱਬਤਾ ਦੀ ਚੁੱਪ ਸਿਦਕ ਵਿਚ ਜੀਦੀ ਥੀਦੀ ਕਿਰਤ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੁਲਯ ਹੈ।

ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ? ਕਿ ਸਮੁੰਦਰਾ ਵਿੱਚ ਕੋਰਲ ਕੀੜੇ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਪਹਾੜ ਖੜੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਰਲ ਟਾਪੂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਕਿਰਤੀ ਦਾ ਇਕ ਇਹ ਵੀ ਸੁਭਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਕੇ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬਰਕਤ ਪਾਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਸਿਦਕ ਵਿਚ ਉਸ ਅੰਦਰ ਚੰਚਲ ਮਨਾਂ ਤੇ ਅਨੇਕ ਚਿੰਤਾ ਵਾਲੇ ਬੇ-ਆਸਰਾ ਹੋ ਚੁਕੇ ਮਨਾਂ ਵਾਲੀ ਲੋਭ ਲਾਲਚ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਥੋੜੇ ਵਿਚ ਸਬਰ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਚਮਕਦੀ ਉੱਚੀ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਚੋਟੀ ਦਾ ਰਸਿਕ ਅਨੁਭਵ ਹੈ:

ਗੋ ਧਨ ਗਜ ਧਨ ਬਾਜ ਧਨ ਔਰ ਰਤਨ ਧਨ ਖਾਨ ।।
ਜਬ ਆਵੇ ਸੰਤੋਖ ਧਨ ਸਭ ਧਨ ਧੂਲ ਸਮਾਨ ।।

ਆਪਣੇ ਕਸਬ ਵਿਚ, ਹਰ ਇਕ ਕਿਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚ੍ਰਿਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਚਿਤ੍ਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵੇਖ ਵੇਖ ਵਿਗਸਦਾ ਹੈ, ਓਹਨੂੰ ਕਿਥੇ ਫੁਰਸਤ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜਿਆ ਦੀਆ ਸਿਲਵਟਾ ਵਲ ਤੱਕੇ ਯਾ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਬਣ ਗਏ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀਆ ਚੋਟਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰੇ। ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਸੋ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਆਦਮੀ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕੁਛ ਆਪੇ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਹ ਨਿੰਦਿਆ ਉਸਤਤ ਦੋਹਾ ਥੀ ਅਤੀਤ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਤੇ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਵੀ ਦੇਈਏ ਸਾਧਾਰਣ ਸੁੱਚੀ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਤੇ ਕਸਬ ਵਾਲੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਵਾਗ ਅਬੋਝ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਅਮੀਰ ਮੋਟਰ ਤੇ ਇਕ ਵੇਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸਾਂ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਗਰੀਬ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਠੁਮਕ ਠੁਮਕ ਆਪਣੀ ਲਯ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੋਟਰ ਦੀ ਟੱਕਰ ਲੱਗ ਗਈ, ਮੋਟਰ ਵਾਲਾ ਸੱਜੇ ਤੇ ਓਹ ਖੱਬੇ ਹੋਯਾ, ਉਸ ਖੱਬੇ ਪਰਤਾਈ ਤੇ ਉਹ ਸੱਜੇ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਟੱਕਰ ਓਹਨੂੰ ਲੱਗੀ, ਗਰੀਬ ਕਿਰਤੀ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਅਮੀਰ ਨੇ ਮੋਟਰ ਖੜੀ ਕੀਤੀ, ਓਹ ਇਉ ਪਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇ ਕਿਸੀ ਬ੍ਰਿਛ ਨੂੰ ਟੱਕਰ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਕੁਛ ਵੀ ਨਹੀ ਕੂਇਆ, ਅਸਾਂ ਸਮਝਿਆ ਟੰਗ ਟੁੱਟ ਗਈ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਓਹ ਡਾਕਟਰ ਅੱਗੇ ਵੀ ਇਉਂ ਪੈ ਗਿਆ ਜਿਵੇ ਕੋਈ ਲੱਠ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਹਿਲਾ ਚਿਲਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਟੁੱਟਿਆ ਕੁਛ ਨਹੀ। ਉਸ ਬੇ-ਜ਼ਬਾਨ ਨੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸਕਾਯਤ ਕੀਤੀ ਨਾ ਕੁਛ ਕੂਯਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਅਨੇਕ ਚਿੰਤਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀ ਤਦ ਸਾਕੀ ਤਾ ਜਰੂਰ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਿਕਵਾ ਵੀ ਨਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਜਹਾਲਤ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀ, ਇਹ ਕਿਰਤ ਦਵਾਰਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਟਿਕੇ, ਭਾਵੇ ਭੋਲੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਮਨ ਦਾ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਸੋ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਜਰੂਰ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧ ਤੇ ਕਿਰਤੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਜਦ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਹੱਦ ਥੀ ਵਧ ਅਤਯਾਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਤੂਫਾਨ ਸੋਸਾਇਟੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਚੀ ਨਿੱਚੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਕਰਾਹ ਫੇਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੰਨੇ ਚੰਨੇ ਵੱਟ ਟੋਏ ਨੂੰ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰੀ ਇਹ ਹੋਯਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੁੜ ਤੁੜ ਗੱਲ ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਟਿਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਰਤੀ ਕੁਛ ਗਰੀਬ ਜਿਹੇ ਨਿਰਮਾਣੇ ਜਿਹੇ, ਤੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਮਨ ਦੇ ਚੰਚਲ ਇਉ, ਜਿਵੇ ਮੋਮ ਦੇ ਬਣੇ ਬੇਜਾਨ ਜਿਹੇ ਬੁੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਖਾ ਝਮਕਾਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਠ ਹਿਲਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਓਹ ਸੁਖ ਜਿਹੜਾ ਕਿਰਤੀ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਨਹੀ ਆ ਸਕਦਾ। ਨਿਕੰਮੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਕਰਮ ਦੀਆ ਗੱਲਾ ਮਸਜਿਦਾ ਮੰਦਰ ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰੀ

ਤੇ ਬਨਾਵਟੀ ਦਾਨ ਤੇ ਖੈਰਾਇਤਾ ਸੁੱਝਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਅਗਰ ਵਿਸੇ ਦੇ ਕੀੜੇ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਤਦ ਸਾਧਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਯਾ ਕਿਰਤੀ ਸੁੱਚਾ ਯਾ ਆਵੈਸ ਗਰਭਿਤ ਸਾਧ, ਬਸ ਦੋ ਬੰਦੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ. ਅਰ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਓਹ ਗੁਣ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਇਉਂ ਚਮਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਠਹਿਰੇ ਗਗਨ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ ਦੀ ਜੋਤੀ ਦੀਪ-ਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੋ ਹੱਦਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਆਖਰ ਜੀਵਨ ਵਾਸ ਇਕ ਗੋਲਾਈ ਹੈ, ਸਰਕਲ ਹੈ ਜਿਹਦਾ ਹਰ ਥਾ ਆਦਿ ਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਅੰਤ ਹੈ। ਸੋ ਉਸ ਹੱਦ ਤੇ ਸਾਧ ਅਕ੍ਰੈ ਹੋ ਕੇ ਕਿਰਤੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹਦੀ ਕਿਰਤ ਸਦਾ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਹੈ, ਜਿਹਦਾ ਦਿਸਣ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਕੇਵਲ ਬਸ ਜੀਵਣ ਰੌ ਚਲਾਣ ਵਾਲਾ ਦਰਸਨ ਹੈ, ਤੇ ਕਲਾ ਕੌਸ਼ਲ ਆਰਟ, ਕਵਿਤਾ ਆਦਿ ਉਸ ਦਰਸਨ ਦੇ ਚਾਨਣਾ ਰੂਪ ਹਨ, ਓਹ ਸਾਧ ਹੈ. ਤੇ ਇਧਰ ਇਕ ਅਬੋਲ ਸੁੱਚਾ ਕਿਰਤੀ ਸਦਾ ਕਸਬ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਧ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਇਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਦਸ ਗੁਰੂਆ ਦੇ ਵਿਯਾਖਯਾਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਦਿਆ ਗੁਣਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸਕ ਨੂੰ ਬਾਂਹ ਪਕੜ ਇਕ ਕੂੜ ਭੰਵਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਨੈਣ ਪ੍ਰਾਣਾ ਦੀ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਦਰ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਆਕ੍ਰੈ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਦੀ ਚੁੱਪ ਕਿਰਤ ਤੇ ਪੂਰਣ ਦਰਸਨ ਦੀ ਸਿਫਤ ਹੈ, ਤੇ ਸੋਸਾਇਟੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤਾ ਕਿਰਤੀ ਦੀ ਕਿਰਤ ਤੇ ਚੋਟੀ ਦਾ ਫਲ ਸਾਧ ਦਾ ਵਜੂਦ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਥੀ ਛੁਟ ਸਭ "ਕਰਮ ਧਰਮ ਪਾਖੰਡ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਤਿਨ ਜਮ ਜਾਗਾਤੀ ਲੂਟੈ", ਇਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਕੂੜੇ ਵਾਗੂ ਬੁਹਾਰੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੰਦਰ ਥੀ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟੇ ਹਨ।

ਓਹ ਵਿਦਯਾ ਅਵਿਦਯਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਾਨਸਿਕ ਜੂਏ ਨੂੰ ਤੇ ਅਨੇਕ ਚਿਤਵਨਾ ਤੇ ਧਨ ਘੜਿਤ ਮਸਲਿਆ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਕਾਦਰ ਦੇ ਰੰਗ ਥੀ ਜੁਦਾ ਕੀਤੇ ਮਨ ਦੀਆ ਚਰਚਾਵਾ ਤੇ ਖਿਆਲਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੈਸੀਅਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਅਵਿਦਯਾ ਵਿਦਯਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੂਹ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਉਸੀ ਕਾਦਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

12. ਮਜ਼੍ਹਬ

ਮਜ਼੍ਹਬ ਸਭ ਥੀਂ ਉੱਚਾ, ਸੁੱਚਾ ਤੀਖਣ ਤੇ ਜੀਂਦਾ ਧਿਆਨੀ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦਰੂਨੀ ਉੱਚੀ ਸੁਰਤ ਤੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਰਸਮਾਂ ਰਵਾਜਾਂ, ਕਾਨੂੰਨਾਂ, ਪਾਪ ਪੁਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾ, ਜਗਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਲੈ ਹੋਣ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਕਦੀ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਕਦੀ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਮਨ ਘੜਤ ਗੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੂੜੀਆਂ ਉਲਝਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਣਾ ਕਿ ਮਜ਼੍ਹਬ ਇਕ ਧਿਆਨ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਨੀਵੇਂ ਵਲਵਲਿਆਂ ਤੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ, ਜੀਂਦਾ ਤੇ ਸ੍ਵਾਸ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਮੁਤਾਬਕ ਹਰ ਇਕ ਬੰਦੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅੰਦਰ ਦਾ ਮਜ਼੍ਹਬ, ਅਰਥਾਤ ਪਿਆਰ ਦੀ ਟੇਕ, ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਟੇਕ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਫਲਾਣਾ ਹਿੰਦੂ, ਈਸਾਈ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿਖ, ਬਊਦ, ਯਾ ਜੈਨ ਹੈ, ਇਹ ਕਥਨੀ ਮਾਤ੍ਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੀ ਕੈੜ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕਈ ਨਾ ਧਰ ਧਰ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਲਿਬੜੀ ਜਹਾਲਤ ਦੀ ਬੇਹੋਸੀ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਲੰਘ ਜਾਵੇ। ਮਜ਼੍ਹਬ ਤਾ ਅੰਦਰ ਗੂੰਜਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਕਾਸ ਵਰਗਾ ਇਸਕ ਹੈ, ਉਹ ਛੁਪਿਆ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਗਏ, ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆ ਮਸੀਤਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰੇ, ਪਰ ਸਭ ਪਾਸੇ ਜਹਾਲਤ ਦੀ ਬੇਹੋਸੀ ਤੱਕੀ। ਮਜ਼੍ਹਬ ਇੰਨਾ ਉੱਚਾ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲੁਕਾਇਆ, ਕੋਈ ਬਹੁ-ਮੁੱਲਾ ਦਿਵਯ ਭਾਵ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਕਾਸੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਪੰਡਤ ਥਾਲ ਵਿਚ ਦੀਵੇ ਬਾਲ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਕਰੂਪ ਬੁੱਤ ਅੱਗੇ ਆਰਤੀ ਕਰਦੇ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖੇ, ਆਪ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਕੂੜ ਦਿੱਸਿਆ, ਆਪ ਨੇ "ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲ" ਆਪਣੀ ਕਾਸਮਿਕ, ਅਨੇਕ ਅਕਾਸੀ, ਆਰਤੀ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਈਮਾਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਥੀਂ ਪਰੇ ਗਏ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਸਾ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਹ ਨਿਮਾਜ਼ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਜਿਹਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪ ਮਾਸ ਨਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ, ਸੁਚਮਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੈਸਨਵਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਹਿਮ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਮਜ਼੍ਹਬ ਨਹੀਂ ਹੋ

ਸਕਦਾ। ਮਾਸ ਥੀਂ ਜੰਮੇ, ਮਾਸ ਨਾਲ ਪਲੇ, ਮਾਸ ਦੇ ਬਣੇ, ਅਸੀਂ ਮਾਸ ਥੀਂ ਕਿਧਰ ਨੱਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਜਨਾਨੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੱਚਾ ਮਾਸ ਘਰ ਲਿਆਏ, ਅਸੀਂ ਕਦ ਤਕ ਤੇ ਕਿਥੇ ਤਕ ਤੇ ਕਿੰਵ ਓਸ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੀ ਪਥਰੀਲੀ ਮਟੀ ਮਾਣਕ ਦੀ ਨਿਰਜਿਦ ਸੁਚਮਣ ਉਪਰ ਟਿਕ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਆਪ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਮਜ਼ੁਬਾਂ ਤੇ ਸਖਤ ਘ੍ਰਿਣਾ ਆਈ। ਮਜ਼੍ਹਬ ਓਹ ਨਹੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਧੋਖਾ ਕਮਾ ਸਕੀਏ ਯਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਧੋਖਾ ਦੇ ਸਕੀਏ, ਮਜ਼ੁਬ ਤਾ ਓਨਾ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਲੱਭਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਵਿਤ ਹੋਵੇ। ਕਾਮੀ ਦਾ ਮਜ਼੍ਹਬ ਕਾਮਨੀ, ਨਾਮੇ ਦਾ ਮਜ਼੍ਹਬ ਪ੍ਰੀਤ ਮੁਰਾਰੀ। ਜੇ ਅਸੀ ਪਿੱਤਲ ਹਾ ਤਾ ਅਸੀਂ ਪਿੱਤਲ ਹੀ ਹੋਈਏ, ਮੁਲੱਮੇ ਦੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਗਿਲਟੀ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਕਰਕੇ ਕੂੜਾ ਪਾਜ ਕਰਕੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਨਾ ਦੇਈਏ। ਉਮਰ ਖ਼ਿਆਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਰੁਬਾਈ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਕ ਲੰਮੀ ਦਾਹੜੀ ਵਾਲਾ, ਸਾਵੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹਜ਼ਰਤੀ ਲੰਮਾ ਚੋਲਾ ਪਾਇਆ, ਤਸਬੀ ਹੱਥ ਵਿਚ, ਮੌਲਵੀ ਇਕ ਪਹਲਵੀ ਗਾਣ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ:

ਮੌਲਵੀ–ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈ ?

ਗਾਣ ਵਾਲੀ—ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੋ ਹਾ ਦੀਹਦੀ ਹਾ। ਤੂੰ ਜੋ ਹੈ, ਓਹੋ ਹੀ ਹੈ ?

ਅਕਪਟਤਾ, ਮਜ਼੍ਹਬ ਜਦ ਲੱਭ ਪਵੇ, ਤਦ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇ ਇਕ ਯਾਤਰੂ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਟੁਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਜ਼੍ਹਬ ਜਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਰਾਹ ਪਾ ਟੋਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਅਸੀ ਅੱਗੇ ਹੀ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਦੇ ਹਾ। ਇਕ ਵੇਰੀ ਇਕ ਇਸ਼ਕ ਪੇਚੇ ਦੀ ਵੇਲ ਉੱਗ ਪਈ ਤੇ ਲੱਗੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ "ਹਾਏ ਰੱਬਾ ! ਮੈਂ ਨਾ ਉੱਗਾਂ, ਮੈਂ ਨਾ ਉੱਗਾਂ।" ਇਹ ਭਾਵੇ ਆਖਦੀ ਰਹੀ, ਮੈ ਨਾ ਉਗਾਂ, ਪਰ ਦਿਨਬਦਿਨ ਉਹ ਵਧਦੀ ਰਹੀ। ਮਜ਼ੁਬ ਤਾਂ ਕੁਛ ਐਸੀਂ ਚਾਲ ਹੈ, ਜੇ ਅਸੀ ਚਾਹੀਏ ਵੀ ਕਿ ਨਾ ਚਲੀਏ ਉਹ ਚਾਲ ਰੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਸਾਡੀ ਤਰੱਕੀ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਕ ਅਭੋਲ ਕੰਨਯਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਕ ਨੈਨ ਮਟੱਕੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਅਜ਼ਲ ਦੇ ਪਿਆਰ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਓਸ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਸਿਦਕ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਖੂਹ ਤੇ ਪਾਣੀ ਭਰਦੀਆ ਪੈਲਸਟੀਨ ਦੀਆਂ ਯੁਵਤੀਆ ਈਸਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਓਹਦੇ ਵਚਨ ਸੁਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਸਿਦਕ, ਯਕੀਨ, ਈਮਾਨ ਓਸ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਪਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਅਕਲ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਰੂਹ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੇਲੇ, ਸਿਦਕ ਹਨ। ਬਿਨਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮਿਲਿਆਂ ਅਕਲ ਮਰਦੀ ਨਹੀਂ, ਫੁਰਨੇ ਮਿਟਦੇ ਨਹੀਂ, ਸ਼ੱਕ ਦੂਰ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ, ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਰਾਤ ਬਿਨਾਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਉਦਯ ਹੋਣ ਦੇ ਕਥਨੀਆਂ ਤੇ ਸੋਚਾ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੋਪ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਜਦ ਸੂਰਜ ਉਦਯ ਹੋ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦਰਸਨ ਵਿਚ ਇਕ ਜੀਵਨ ਰੌ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਆਪਮੁਹਾਰੀ ਵਗਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਨੈਨਾਂ ਵਿਚ ਅਣਡਿੱਠੇ ਸਜਨਾਂ ਤੇ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਉਡਾਰੂ ਜਿਹੇ ਝਾਵਲੇ ਮਿਲਵੇਂ ਮਿਲਵੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹਨੂੰ ਅਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਮੌਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਿਦਕ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਮਣੇ ਜੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਆਉਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਜੀਵਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਯਾਤ੍ਰਾ ਦਿਸਦੀ ਹੈ।

ਸਿਮਰਣ ਅਥਵਾ ਯਾਦ ਇਲਾਹੀ ਜੀਵਨ ਰੂਹਾਨੀ ਹੈ। ਜਦ ਪਿਆਰਾ ਸਾਹਮਣੇ, ਤਦ ਪਿਆਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਨਸਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਹੱਡੀ ਹੱਡੀ ਵਿਚ ਕੂਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਾਂ ਥੀਂ ਉੱਠ ਰੂਹਾ ਦੇ ਮੇਲੇ ਹਨ ਤੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਵੀ ਮੇਲੇ ਹਨ। ਰੂਹ ਮਿਲੇ ਪਾਛੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਵੀ ਗਾੜ੍ਹਾ ਏਕਤਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੈ। ਤੇ ਜੇ ਰੂਹ ਹੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਦ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਕੋਈ ਮੇਲਾ ਨਹੀ। ਮਨ ਮਿਲੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਨ ਮਿਲੇ ਦੀਆ ਸਦਾ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਦਰਦ ਤੇ ਮਾਯੂਸੀਆਂ ਹੀ ਹਨ। ਤੇ ਜਦ ਪਿਆਰਾ ਓਹਲੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਓਹਦੀ ਯਾਦ, ਹੱਡੀਆ ਵਿਚ ਗੂੰਜੇ, ਇਹ ਯਾਦ ਸਿਮਰਣ ਪਿਆਰ ਦਾ ਦੂਜਾ ਰਸਰੂਪ ਰੂਪ ਹੈ।

ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਕੜਾਕਾ ਵੱਜਿਆ, ਕੁਛ ਹੋਇਆ, ਹਾਲਤ ਓਹੋ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਲਿਆਂ ਦੇ ਰਸ ਸਨ। ਓਹੋ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਓਹੋ ਦਿਵਯ ਠੰਢ, ਉਹ ਰੂਹਾਨੀ ਚਾਨਣ, ਸਰੀਰ ਤਾ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਸੋ ਅੱਜ ਵੀ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਓਥੇ ਦਾ ਓਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਕੌਣ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸੁਰਤਿ ਨੇ ਕੜਾਕਾ ਖਾਧਾ। ਓਹੋ ਰਸ ਹੋ ਗਿਆ ਬਸ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਕੁਛ ਗੁੰਮਿਆ ਨਹੀ, ਪਿਆਰਾ ਯਾਦ ਵਿਚ ਨਾਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਨਾਮ ਕਿਹੜਾ ? ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਰੂਪ ਆਦਮੀ ਬਣ ਆਇਆ, ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਵੇਰੀ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਕਦੀ ਨਾ ਵਿਛੜਿਆ। ਜਿਸ ਕਦੀ ਦਾ ਛੱਡਿਆ ਮੇਰੇ ਰੂਹ ਦਾ ਰੂਹ ਸ੍ਵਾਸ ਦਾ ਸ੍ਵਾਸ, ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਜਿੰਦ, ਮੇਰੇ ਕੂੜ ਦਾ ਸੱਚ ਮੇਰੇ ਸੱਚ ਦਾ ਸੱਚ, ਅਕਪਟਤਾ, ਸਿਦਕ, ਧਿਆਨ, ਸਿਮਰਣ ਤੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ ਸਭ ਥੀਂ ਉੱਚੇ ਤੇ ਤੀਬਰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਿਹਨੂੰ ਮਜ਼੍ਹਬ ਕਹਿਣਾ ਲੋੜੀਏ।

ਮਜ਼੍ਹਬ ਪਿਆਰ ਵਾਗ, ਭਾਵ ਵਾਗ, ਸਰੀਰਕ ਦੁਖ ਸੁਖ, ਸੁਭਾ ਵਾਗ, ਜੀਵਨ-ਹਿਲ ਵਾਂਗ, ਜੀਵਨ ਭੁੱਖ ਵਾਂਗ ਸਭ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਅੰਤਰ, ਅੰਸ ਮਾਤ੍ਰ, ਇਕ ਕਸਰ ਇਸਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਭ ਪਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਓਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਵਨ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਸਿਮਰਣ, ਨਾਮ, ਧਿਆਨ, ਦੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਓਨਾ ਹੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅੱਗ ਉਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੀਪਤ ਹੈ। ਇਕ ਸੇਰਨੀ ਜਿਹੜੀ ਇੰਨੀ ਭਿਆਨਕ ਹੈ, ਕਿ ਇਹਨਾ ਨੂੰ ਮਾਰ

ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਪੀਂਦੀ ਹੈ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਲ ਵੇਖਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੀ ? ਓਨੀ ਦਯਾ ਉਸ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੈਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਦਯਾ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਸ਼ਿਕਾਰੀ, ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਚਿੱਲੇ ਚਾੜ੍ਹੇ ਬਾਣ ਤੇ ਹਿਰਨ ਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਦਿਵਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਸਰੀਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, "ਮੈਨੂੰ ਮਾਰ ਪਰ ਇਹਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰ" ਕਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਰਾਜੇ ਦਾ ਬਾਣ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਰਾਜੇ ਦਾ ਰੂਹ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਰਨੀ ਦੀ ਦਯਾ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਤੇ ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਦੀ ਦਯਾ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ, ਦੋਵੇਂ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਹਨ। ਸ਼ੇਰਨੀ ਦੀ ਜਿੰਦ ਹਿਰਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਖਾਣ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਜੇਹਲਖਾਨੇ ਦੀ ਇਕ ਖਿੜਕੀ ਹੈ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ, ਸਿਮਰਣ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਥੇ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਯਾਦ ਹਨ।

ਉਡੇ ਉਡਿ ਆਵੈ ਸੈ ਕੋਸਾ ਤਿਸੁ ਪਾਛੈ ਬਚਰੇ ਛਰਿਆ ॥
ਤਿਨ ਕਵਣੁ ਖਲਾਵੈ ਕਵਣੁ ਚੁਗਾਵੈ ਮਨ ਮਹਿ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਿਆ ॥

ਇਹ ਕੂੰਜਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਰੂਸ ਦੇ ਠੰਢੇ ਸਾਈਬੇਰੀਆ ਥੀਂ ਉੱਡ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸ਼ਾਇਦ ਚੋਗਾ ਹੀ ਚੁੱਗਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਹਣੇ ਉਡਾਰੂ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਲਈ ਉਪਰਲਾ ਵਚਨ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਹੈਵਾਨਾਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਜ਼ਬ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਸੁਬਕਤਗੀਨ ਨੂੰ ਜਦ ਹਿਰਨੀ ਘੋੜੇ ਮਗਰ ਆਉਦੀ ਉੱਪਰ ਤਰਸ ਆਇਆ ਤੇ ਉਹਦਾ ਬੱਚਾ ਛੱਡ ਦਿਤਾ, ਹੋਰ ਉਚੇ ਕਿਸੀ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਸਿਮਰਣ ਦੀ ਘੜੀ ਉਸ ਉੱਪਰ ਆਈ, ਉਹਦੀ ਉਹੋ ਨਿਮਾਜ਼ ਦੀ ਘੜੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਵਿਚ ਪੰਜ ਵੇਰੀ। ਨਹੀਂ ਜੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਰੀ ਵੀ ਨਿਮਾਜ਼ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਕੈਦਾ ਵਿਚ ਪਏ ਬੰਦੇ ਸ਼ੇਰਨੀ ਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਘੜੀ ਵਾਂਗ ਕਿਸੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖਿੜਕੀ ਥੀਂ ਅਜ਼ਲ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਝਾਕਾ ਜੇ ਕਦੀ ਆਵੇ ਤਦ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸਵਾਦ ਬਝਦਾ ਹੈ। ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਰਮ ਹੰਸ ਨੇ ਕਿਧਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਇਕ ਵੇਰੀ ਭੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰੂਹ ਦੇ ਰੋਮਾ ਦੇ ਦਰ ਖੁੱਲ ਜਾਣ ਤਾਂ ਅਹੋ ਭਾਗ ! ਜਿਹੜਾ ਟੱਬਰਟੋਰ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਪਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਖਿੱਚ ਵਿਚ ਵਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੇਰਨੀ ਦੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਮਾਰ ਕੇ ਅਹਾਰ ਕਰਨ ਵਾਂਗ ਉਹਦਾ ਜੀਵਨ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਕੈਦ ਹੈ, ਤਦ ਵੀ ਉਹਦਾ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਸਿਮਰਣ ਯਾਦ ਭੁੱਲ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ, ਲਗਾਤਾਰ ਹੈ, ਇਹੋ ਹੀ ਉਹਦਾ ਮਜ਼ਬ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਧੱਕੇ-ਧੱਕੀ ਗਿਰਜੇ ਯਾ ਮਸਜਿਦ ਯਾ ਠਾਕਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਇਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਹਜ਼ਰਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੇ, ਯਾ ਹੋਰ ਚਾਰ ਯਾਰ ਪਿਆਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਉਨ੍ਹਾ ਲਈ ਇਸਲਾਮ ਕੀ ਅਦਭੁਤ ਪਿਆਰ ਹੋਣਾ ਹੈ ? ਖਲੀਫਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਤੜਪਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਬੇਚੈਨ ਚੰਗਾਰੀਆਂ ਥੀਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਰਸ ਆਇਆ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਰਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਾਰ ਦੇਣਾ ਗਲਤ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਉਸ ਰਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਛ ਛੁਟ ਗਿਆ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦਰ ਆਵਣ ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰੇ ਸਾਰੇ ਅਸਾਂ ਥੀਂ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇ ਮੌਤ ਅਚਾਣਚੱਕ ਆਣ ਪਰ ਸਭ ਸਾਡੀਆਂ ਮਲਕੀਅਤਾ ਇਥੇ ਹੀ ਧਰੀਆਂ ਧਰਾਈਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਖੁਸ਼ੀ ਓਹੋ ਹੀ ਮੌਤ ਵਰਗੀ ਖੁਸੀ ਹੋਈ ਹੋਣੀ ਹੈ ਨਾ ਜਿਹੜੀ ਈਸਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰੀ ਮੈਗਡਾਲੀਨ ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਬੁੱਧ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਏਸੀਆ ਨੂੰ ਇਕ ਵੇਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਸ ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਨਵੇ ਦਰਸਨ ਕਿਸੀ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤਦ ਓਹ ਸਭ ਥੀਂ ਉਚੇ ਸੁੱਚੇ ਸੱਚੇ ਸੋਹਣੇ ਸੱਚ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਾ ਓਸ ਸਮਾ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਮਜ੍ਹਬ ਇਕ ਬੜੀ ਕੀਮਤੀ ਅੰਦਰ ਆਏ ਰੱਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਸਿੱਕ ਸਿਮਰਣ, ਧਿਆਨ ਸਿਦਕ, ਨਾਮ ਹੈ, ਕਿ ਆਦਮੀ ਦਾ ਨਾ ਕੇਵਲ ਜੀਵਨ ਬਲਕਿ ਕੁਲ ਦਿੱਸਦਾ ਪਿੱਸਦਾ ਜਗਤ ਇਕ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮੰਦਰ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਜਗਤ ਹਰਿ ਕਾ ਰੂਪ ਹੈ ਹਰਿ ਰੂਪ ਨਦਰੀ ਆਇਆ ।।

ਨੈਣਾ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਨੈਣ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਓਹੋ ਛਹਿਬਰ ਲਾਈ ਅਨੁਰਾਗ ਰੂਪ 'ਫੈਲਿਓ ਅਨੁਰਾਗ, ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਹੱਡੀ ਮਾਸ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਜਗਤ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਯਾਸ, ਉਦਾਸੀ ਘ੍ਰਿਣਾ, ਨਫਰਤ, ਮਾਯੂਸੀ, ਬੇਉਮੈਦੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਫਟਕ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਥੀ ਪਿਆਰੀ ਵਸਤੂ ਇਉ ਇਹ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੀ ਵਸਤੂ ਹੈ :

ਟੂਣੇ ਕਾਮਨ ਕਰਕੇ ਨੀ, ਮੈਂ ਪਿਆਰਾ ਯਾਰ ਮਨਾਵਾਂਗੀ।
ਲਾ ਮਕਾਨ ਦੀ ਪੌੜੀ ਉੱਪਰ, ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਢੋਲਾ ਗਾਵਾਂਗੀ।
ਸੂਰਜ ਅਗਨ ਅਸਪੰਦ ਤਾਰੇ, ਮੈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜੋਤ ਜਗਾਵਾਂਗੀ ।।

ਅਸਚਰਜਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਨਿੱਤ ਨਵਾਂ, ਵਿਸਮਾਦ ਤੇ ਤੀਖਣ ਪਿਆਰ ਦੀ ਉਨਮਾਦ ਅਵਸਥਾ ਅੰਦਰ ਛਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਜ਼੍ਹਬ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਹੈ:

ਏਹੁ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਖਸਮ ਦਾ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤਿਸੁ ਦੇਇ ।।

ਜਿਹੜੀ ਦਾਤ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨੇ ਸਾਡੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਟੋਲ, ਸਾਧਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਣ ਨਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਕਿਸੀ ਆਜੜੀ ਦੇ ਬੱਕਰੀ ਦੇ ਖੁਰ ਨੂੰ ਮੇਖ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਬੀਆਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੀ ਦਾ ਖੁਰ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਲਗਾ, ਮੇਖ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ ਚਮਕਣ ਲੱਗ ਗਈ। ਲੱਗਾ ਆਜੜੀ ਅਨੇਕ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਰਸ ਨੂੰ, ਢੂੰਢਣ, ਪਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਢੂੰਡ ਕਰਦਾ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਾਰਸ ਤਾ ਨਾ ਲੱਭਾ ਤੇ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਨੇਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਭੇਡ਼ ਦੀ ਮੇਖ ਦੀ ਰੇਖ ਜਾਗੀ, ਜੋ ਚੀਜ ਭੇਡ ਨੂੰ ਛੋਹ ਗਈ, ਉਹ ਉਹਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਇਉਂ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦਾਤ ਹੈ। ਇਕ ਆਵੇਸ ਹੈ, ਇਹ ਸਕੂਲਾ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ; ਇਹ ਉਪਦੇਸਕਾਂ ਦੇ ਵਖਿਆਨਾਂ ਨਾਲ ਸਿਖਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਮੌਲਵੀਆਂ, ਮੌਲਾਣਿਆਂ, ਪਾਦਰੀਆਂ ਤੇ ਭਾਈਆ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਪੋਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਹਜਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝ ਆ ਨਹੀ ਸਕਦਾ। ਹਾਰ ਕੇ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸੱਕਦੇ, ਇਹ ਵਿਚਾਰੇ ਹਸਪਤਾਲ ਤੇ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਤੇ ਸਕੂਲ ਤੇ ਗਿਰਜੇ ਖੋਹਲਣ ਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਈਸਾ ਨੇ ਤਾ ਆਪਣਾ ਸੁਨੇਹਾ ਅੱਖ ਦੀ ਮਟਕ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠ ਬੈਠਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਥੋ ਰਾਈਮਜ਼ ਜਿਹੇ ਸੋਹਣੇ ਗਿਰਜੇ ਹੁੰਦਿਆ ਭਰਾਵਾ ਦੀਆ ਤੋਪਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰਣ ਲਈ ਚਲੀਆਂ ਤੇ ਗਿਰਜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਰ ਬੁਲਾਯਾ, ਮਜ਼੍ਹਬ ਕਿਥੇ ? ਜਦ ਭਰਾ ਭਰਾ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲੋਕੀ ਆਪਣੇ ਨੀਵੇ ਤੇ ਕਮੀਨੇ ਜਜਬਿਆ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਮਜ਼੍ਹਬਾ ਨੂੰ ਕੋਸਦੇ ਹਨ। ਮਜ਼੍ਹਬ ਤਾ ਕਦੀ ਬਹੁਵਚਨ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਮਜ਼੍ਹਬ ਤਾਂ ਸਦਾ ਇਕ ਹੈ:

ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕੋਊ, ਰਾਫਿਜੀ ਈਮਾਮ ਸ਼ਾਫੀ,
ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ. ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ।।
ਕਰਤਾ ਕਰੀਮ ਸੋਈ, ਰਾਜਿਕ ਰਹੀਮ ਉਈ,
ਦੂਸਰੋ ਨਾ ਭੇਦ ਕੋਈ, ਭੂਲਿ ਭ੍ਰਮ ਮਾਨਬੋ।।
ਏਕ ਹੀ ਕੀ ਸੇਵ, ਸਭ ਹੀ ਕੋ ਗੁਰਦੇਵ ਏਕ,
ਏਕ ਹੀ ਸਰੂਪ ਸਬੈ, ਏਕੈ ਜੋਤਿ ਜਾਨਬੋ।। ੮੫।।
ਦੇਹੁਰਾ ਮਸੀਤ ਸੋਈ, ਪੂਜਾ ਔ ਨਿਵਾਜ਼ ਓਈ,
ਮਾਨਸ ਸਬੈ ਏਕ, ਪੈ ਅਨੇਕ ਕੋ ਭ੍ਰਮਾਉ ਹੈ।।

ਮਜ਼੍ਹਬ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹੇਂ ਪਿਆਰ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸੁਟਦਾ ਹੈ, "ਮੈਂ ਉਹ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿਆਰ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਰੇਹੜ੍ਹਾਗਾ ਤੇ ਆਪ ਪਿਛੇ ਰਹਾਂਗਾ।" ਉਹ ਮਜ਼੍ਹਬ ਜਿਹਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਰੇਸਮ ਡੋਰੀਆਂ ਵਾਗ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚਮਕਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾ ਸਾਡੇ ਸਾਧਾਰਣ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਧਮ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹਾ, ਜੇ ਓਹ ਕਦੀ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਵਾਸ ਕਰੇ ਤਦ ਅਸੀ ਤਾਂ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਦੇਵਤੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਆਨ ਵਸਦੇ ਹਨ । ਧਰਤੀ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਮਜੁਬ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਲੋਕੀ ਲੜਦੇ ਹਨ—ਰੱਬ ਇਕ ਬਾਣੀ ਇਕ, ਬੰਦਾ ਇਕ ਓਹੋ ਹੀ, ਤੇ ਫਿਰ ਜੰਗ, ਮਜੁਬ ਕਿੱਥੇ ? ਇਹ ਦਾਤ ਇੰਨੀ ਅਮੋਲਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹਦਾ ਵਿਅਰਥ ਨਾਮ ਲੈਣਾ ਸੀਲਤਾ ਤੇ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ ।

ਮਾਲ੍ਹ ਤੁੱਟੀ ਚਰਖਾ ਕਿੰਵ ਚਲੇ ? ਮਜੁਬ ਬਿਨਾ ਪਿਆਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਦ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਛੱਡ ਕੇ ਦੇਖੋ ਕੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਐਵੇਂ ਫਜ਼ੂਲ ਮਜ਼ੁਬ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਲੈ ਸ਼ੇਰਨੀ ਵਾਂਗ ਸਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਮੁੜ ਆਣ ਪਾਲਣੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਜੁਬ ਕਿਉਂ ਕਹਿਣਾ ? ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਜ਼ੁਬ ਤਾਂ ਹੈਵਾਨ ਨੂੰ ਛੋਹ ਕੇ ਦੇਵਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹਾਲੇ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਤਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜੇ । ਸਾਡਾ ਮਜ਼ਹੁਬ ਕੀ ਤੇ ਬਹਿਸ ਇੰਨੇ ਉਚੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਤੇ ਕੀ ?

ਠੀਕ ਹੈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਥੀ ਤਾ ਅਸੀ ਉਡ ਆਏ ਪਰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹਾਲੇ ਅਸੀ ਸੇਰ. ਕੁੱਤੇ, ਬਘਿਆੜ, ਲੂੰਬੜ ਆਦਿ ਹੀ ਹਾ । ਈਸਪ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆ ਸਾਡੀ ਫਿਤਰਤ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਡੇ ਮਜੁਬ ਕਿੱਥੇ ? ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਕਦੀ ਕਦੀ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕੋਈ ਮਜ਼ੁਬ ਅਥਵਾ ਨਾਮ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਫਿਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦਾ । ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਧ, ਬੰਦਾ. ਖੁਦਾ, ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਠੀਕ ਐਮਰਸਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਜਾਣੇਂਗਾ, ਕਿ ਤੂੰ ਬੜਾ ਚੱਲ ਆਯਾ ਹੈ, ਰੂਹਾਨੀ ਮੰਜਲਾ ਮਾਰ ਆਯਾ ਹੈ, ਸਦੀਆਂ ਤੂੰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਪਰ ਸਦੀਆ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਣਚੱਕ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ, ਕਿ ਤੂੰ ਤਾਂ ਓਥੇ ਹੀ ਖੜਾ ਹੈਂ, ਜਿੱਥੋਂ ਚੱਲਿਆ ਸੈਂ । ਰੂਹਾਨੀ ਅਥਵਾ ਮਜੁਬੀ ਤਰੱਕੀ ਤਾਂ ਕਿਸੀ ਦੀ ਨਦਰ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ । ਮਜ਼ੁਬ ਇਕ ਜੀਣ ਥੀਣ ਦੇ ਰਸਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਸਦਾ ਚਲਦਾ ਚੱਕਰ ਹੈ । ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਛਾਯਾ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਛਾਯਾ, ਹਰ ਕਿਸੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਯਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਮਜ਼ੁਬ ਨੂੰ ਤਦ ਤਕ ਹੀ ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਧਨ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਪੂਰਣਤਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ. ਪਰ ਜੋ ਪੂਰਣ ਪੁਰਖ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ੁਬ ਓਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਚੋਰ ਯਾਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਣ ਖਾਤਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਿਰੋਲ ਐਬਸੋਲੂਟ ਮਜੁਬ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਦੀ ਸੂਰਜ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਥੀਂ ਸੂਰਜ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਬੰਦੇ ਦਾ ਮਜ਼ੁਬ ਅਸਲੀ ਓਹ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜੋ ਉਸ

ਥੀਂ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਸਲੀ ਮਜ਼੍ਹਬ ਉਸਦਾ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਿਨਾ ਉਹ ਜੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਸਦੇ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਆਪ ਹੋਏ ਬਿਨਾ ਉਹ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਹਸਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਗੁਹੜਾ ਅੰਦਰਲਾ ਰਾਜ਼ ਹੈ, ਭੇਤ ਹੈ । ਇਹ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਦੀ ਮਰਮ ਹੈ, ਜਿਹਦੀ ਖੁਸਬੂ ਸਭ ਨੇਕੀਆ, ਅਸਰਾਫਤਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਹਨ ਤੇ ਕੁੱਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸੋਹਣੇ ਭਾਵ ਹਨ, ਮਿੱਨਤ ਮਾਖਿਓਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾ ਦਾ ਰੂਹ ਹੈ, ਬੜਾ ਔਖਾ ਤੇ ਬੜਾ ਹੀ ਸੁਖਾਲਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈ ਆਪ ਸਭ ਆਪਣੀਆ ਸਮਝਾਂ ਥੀਂ ਪਰੇ ਹਾ, ਪਰ ਦੋਹਾ ਬਾਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨਾਲ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿ ਇਹ ਮੈਂ ਘੁਟ ਆਪੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਦਾ ਹਾਂ, ਤਿਵੇ ਹੀ ਮਜ਼ੁਬ ਮੇਰੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮਰਮੀ ਭੇਤ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਮਝ ਨਹੀ ਆਉਦਾ ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੋਠਾ ਦੇ ਦੱਬ ਹੇਠ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਸਕਦਾ ਹਾ, ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਨੈਨਾ ਦੇ ਛੱਪਰਾਂ ਹੇਠ ਓਸ ਊਰਧ ਕੰਵਲ ਨੂੰ ਛੋਹ ਸਕਦਾ ਹਾ ਤੇ ਕਪਾਟ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਦੇ ਹਨ, ਜੋੜ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਬਿਨ ਦੇਖੇ ਇਕ ਛੋਹ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਪਰਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪਰ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਅਣਡਿੱਠੇ ਦੇ ਆਲਿੰਗਨ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਦੇ ਹਨ:

ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਿਆ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਤਨੋ ਭਿੰਨਾ ।।
ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਮੁਸਕਿ ਝਕੋਲਿਆ ਸਭੁ ਜਨਮੁ ਧਨੁ ਧੰਨਾ ।।

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨੇ 448-449)

ਮਜ਼੍ਹਬ ਕਾਇਦੇ, ਇਖਲਾਕ, ਇਹ ਕਰੋ ਇਹ ਨਾ ਕਰੋ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਮੁਰਤਬਸੁਦਾ ਫਹਰਿਸਤਾਂ ਥੀ ਪਰੇ, ਇਕ ਕਿਸੀ ਅਦ੍ਰਿਸਟ ਦੀ ਟੇਕ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੈ । ਇਕ ਕਿਸੀ ਪਿਆਰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਥੀਣ, ਹੋਣ, ਰਹਿਣ, ਬਹਿਣ ਦੀ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਕੀਰਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਖਾਵਾ, ਬਣਾਵਟ ਕੋਈ ਯਤਨ, ਜਬਰ, ਤੇ ਕਸਟਾਂ, ਤਪਾਂ, ਦੀ ਸਿਖਾਵਟ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀ । ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਤਾਕਤਾ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾ ਦੇ ਸਮੂਹਾ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੇ 'ਜ਼ਰ' ਨਾਲ ਭਰੀ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਵਤਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਮਜ਼੍ਹਬ ਓਹੋ ਸਹਜ ਸੁਭਾ ਸੁਹਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਿਉਦਾਰ ਜਦ ਖੜਾ ਹਵਾ ਨਾਲ ਲਗ ਲਗ ਬਰਫਾਨੀ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਝੂਮ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ,ਸਾਦਾ, ਬਿਨਾ ਜੋਰ ਲਾਏ ਦੇ ਉਸ ਉੱਤਰ ਆਈ ਅਵਸਥਾ ਉਨਮਾਦ ਨੂੰ ਮਜ਼੍ਹਬ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਹਾਏ ! ਮੈਂ ਉਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੂਮਾਂ ਤੇ ਪਸਾਰੀ ਪਾਸੋਂ ਨੁਸਖੇ ਬਣਵਾਕੇ ਖਾਣੇ ਸੁਰੂ ਕਰਾਂ, ਕਿ ਇਉਂ ਉਹ ਦਿਉਦਾਰ ਵਾਲਾ ਉਨਮਾਦ ਆਵੇ । ਸੋ ਦੇਖ ਲਵੋ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਸਗਾਹ ਤੇ ਅਨੰਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾ ਨੁਸਖਿਆ ਦਾ ਕੀ ਕੰਗਲਾ ਜਿਹਾ ਪਰੀਣਾਮ ਹੈ ?

13. ਮੁਰਾਦ

ਬਸੰਤ ਦੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜੇ ਹੱਸੇ ਤੇ ਮੁੜ ਚੁੱਪ। ਬਸੰਤ ਦੀ ਮੱਧਮ ਮੱਧਮ ਪ੍ਰਦੀਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੀ ਰੁਮਕਦੀ ਹਵਾ ਦੀ ਛੋਂ ਨੇ ਸੂਹਲੇ ਫੂਕ ਫੂਕ ਭੜਕਾਏ ਤੇ ਬਸ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਮੁੜ ਹਿਸ ਗਏ। ਬੂਟਿਆ ਨੂੰ ਸੋਹਣੇ ਸੁਫਨੇ ਆਏ ਤੇ ਇਕ ਐਸਾ ਧੱਕਾ ਵੱਜਾ। ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਜਦ ਖੁਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ਕੁਛ ਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਲਾਟ ਉਹ ਲਟ ਲਟ ਬਲਦੀ ਸੁਗੰਧ ਜੁਆਲਾ ਇਕ ਅੱਖ ਦੇ ਪਲਕਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬੁਝ ਗਈ।

ਸਦੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘ ਗਈਆਂ, ਉਹੋ ਆਸਣ ਓਹੋ ਕੁਟੀਆ, ਚੰਨੇ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਤੇ ਤਾਰਿਆ ਦੀ ਲੋ ਨਾਲ ਨਾਲ ਟੁਰਦੀਆ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਨਾ ਮੇਰਾ ਪੈਂਡਾ ਮੁਕਿਆ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਅਮੁਕ ਰਾਹ ਹੈ, ਜਾਉ ਕਿੱਥੇ, ਸਾਈਂ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਨਾ। ਟੁਰੀ ਜਾਵਣਾ ਤੇ ਹਰ ਸਾਮ ਉਹੋ ਹੀ ਸਰਾਂ ਤੇ ਹਰ ਸਵੇਰੇ ਉਹੋ ਹੀ ਪੈਂਡਾ। ਜਿਥੇ ਤਕ ਹੱਥ ਦੀ ਲਾਲਟੈਨ ਦਸਦੀ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਉਥੇ ਤਕ ਰਾਹ ਹੀ ਰਾਹ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਰਾਹ ਦੌੜੀ ਜਾਦਾ ਹੈ ? ਮੁਕੀ ਮੰਜਲ ਕੁਛ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸਦੀਆਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆ ਅਜੇ ਪੂਣੀ ਛੂਹੀ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਉਹੋ ਰਾਤ ਉਹੋ ਦਿਨ। ਉਹੋ ਮੌਤ ਉਹੋ ਜੰਗ, ਵਿਛੋੜਾ, ਭੁੱਖ ਉਹੋ ਕਦੀਮੀ ਸ਼ੋਰ। ਮੈਂ ਇਹ ਚਾਹਾਂ ਉਹ ਉਹ ਚਾਹੇ। ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਇੰਵ ਜਿਵੇਂ ਕਦੀ ਮਿਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੇ ਨਾਵਾਕਫ ਲੋਕੀ ਇਕ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਯਰਾਨੇ ਕਦੀਮੀ। ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਯਾਦ ਕਰਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਹੋ ਮੇਲੇ।

ਕਿਸੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਏ, ਸਿਹਰੇ ਪਾਏ, ਕਿਸੇ ਕੰਡਿਆਂ ਦੇ ਸੇਜ ਉਤੇ ਆਦਰ ਕੀਤੀ। ਕਦੀ ਰੱਬ ਨੇ ਪੀਲੀ ਪੀਲੀ ਧੁੱਪ ਸੇਕਣ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਕਦੀ ਗੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਮੇਹਰ ਕੀਤੀ, ਨਾਲੇ ਬੱਦਲਾ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦਾਂ ਬਾਂਦੀ ਤੇ ਉਹ ਕਲੇਜਾ ਚਟ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬੇਸਬਰ ਬਿਜਲੀ। ਮੈਂ ਲੱਗਾ ਤੀਰ ਕਮਾਣ ਚਲਾਣ ਕਿ ਤੀਰ ਵਾਹਿਆ ਤਾਂ ਸੀ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ, ਜਾ ਲੱਗਾ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ, ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅਸਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਨੇਤ੍ਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ, ਦਿਸੇ ਕੁਛ ਨਾ। ਲੋਕੀ ਕਹਿਣ ਹਨੇਰ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਸਿਆਣਪ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਚਾਨਣ ਦਾ ਹੜ ਆਇਆ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ

ਹੋਈਆਂ । ਕੋਈ ਇਲਾਹੀ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕਵਾੜ ਖੁੱਲ ਗਏ । ਸਾਡੀ ਹਾਸੀ ਡੁਲ੍ਹ ਡੁਲ੍ਹ ਪੈਂਦੀ ਨੂਰ ਵਿੱਚ ਭਿਜੇ ਅੰਗਾ ਨੂੰ ਖੁਸੀ ਫਰਕਾਦੀ ਹੈ । ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਟੋਲਣ ਗਏ ਕਦੀ ਨਾ ਲੱਭੀ । ਇਕ ਵੇਰੀ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਢੱਠੇ । ਸੱਟ ਲੱਗੀ, ਪਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਉਹ ਪਿਆਰੀ ਚੀਜ਼ । ਇਹ ਰੋਣਾ ਤੇ ਇਹ ਹਸੀ, ਇਹ ਦੁਖ ਤੇ ਇਹ ਸੁਖ, ਇਹ ਮੌਤ ਤੇ ਇਹ ਜਨਮ । ਵੰਡ ਵੰਡ ਮੈਨੂੰ ਚੁਕੀ ਖੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਵਾਰ ਖੂਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਪੈਰੇ ਪੈਯੇ ਚਲਦਿਆਂ ਦੀ ਕੰਡ ਦੇ ਉਪਰ ਉਡੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਵੇਰੀ ਭੁਲ ਕੇ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਇੱਟ ਚੂਨੇ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ । ਬੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚੁਟਦੇ ਸਨ ਪਏ । ਰੋਂਦੇ ਵੀ ਤੱਕੇ । ਆਸਮਾਨ ਵਲ ਤਕਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਸੀ ਬੜੇ ਪਾਪੀ । ਹੇ ਨਿਰਕਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ । ਸਾਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰੀਂ । ਸਾਨੂੰ ਬਚਾਈਂ । ਛੱਤ ਦੀ ਸ਼ਤੀਰ ਉੱਪਰ ਇਕ ਕਬੂਤਰ ਤੇ ਕਬੂਤਰੀ ਬੈਠੇ ਪਰ ਫਲਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ "ਗੁਰ ਗੁਰ ਗੁਰ" ਦੇ ਆਲਾਪ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਤਕ੍ਰੀਬਨ ਨੱਚ ਰਹੇ ਸਨ । ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਵਲ ਤਕਿਆ । ਉਹਨਾਂ ਮੈਂ ਵਲ ਤਕਿਆ । ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਕੁਛ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝੀਆਂ ਤੇ ਨਾ ਮੈਂ ਕੁਝ ਸਮਝਿਆ । ਕਿਹੇ ਐਹਮਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਭੁੱਲੇ ।

ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਬੁਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪਾ ਸੀ । ਪ੍ਰੀਤ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਸੁਖਮ ਚਾਹ ਵਿੱਚ ਆਪਾ ਸੀ । ਪਿਆਰ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਾਂ ਨੇ ਲਸ਼ਕਾਰਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਰੂਹ ਨੇ ਤਦ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪਾ ਬੜੀ ਡਾਢੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਪਦਮਨੀ ਰਾਖ ਹੋ ਗਈ ਸਤੀ ਨੇ ਅੱਤ ਚਾਯਾ ਪਰ ਆਪਾ ਨਾ ਮੋਯਾ । ਉਥੇ ਇਸਦੇ ਅਚਾਨਕ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਜਿਥੇ ਕਦੀ ਚੇਤਾ ਵੀ ਨਹੀ ਸੀ । ਹਰ ਇਕ ਕੰਮ, ਖਿਆਲ, ਵਿਚਾਰ । ਵਲਵਲੇ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਵਾਸ਼ਨਾ, ਨੇਕੀ, ਬਦੀ, ਉਦਾਸੀ, ਖੁਸ਼ੀ,ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਫੁਕਾਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਆਤਰ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ । ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਰ ਮੇਰੀ ਹੋਰ . ਮੈਂ ਇਹ ਚਾਹਵਾਂ; ਉਹ ਉਹ ਚਾਹਵੇ । ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ, ਇਹ ਮਨਤ੍ਰੰਗਾਂ ਵਖਰੀਆਂ । ਆਪੇ ਦੀ ਗੰਢ ਹਾਲੀ ਵੀ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹੀ, ਰੱਸੀ ਸੜ ਗਈ ਪਰ ਵਟ ਉਹੋ ਜੇਹਾ ਬਾਕੀ । ਕੀ ਇਹ ਸਭ "ਹੋ" "ਹੋ" ਕਰਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਉਹੋ ਬੇਅੰਤ ਅਸਗਾਹ, ਅਗੰਮ ਤੇ ਅਲਖ ਹਨ । ਇਹ ਆਪਾ ਹਰ ਤਰਫੋ ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਪਤੰਗੇ ਦੇ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ ਵਿੱਚ ਜਾ ਸਮਾਣ ਵਿੱਚ ਆਪਾ ਨਹੀਂ ਮੋਇਆ । ਪਤੰਗੇ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਵੇ ਦੇ ਅਣਡਿਠੇ ਪਰਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਨਿਕਲ ਨਿਕਲ ਮੁੜ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਹਰ ਲਾਟ ਉਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ । ਭੌਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਪਤੰਗੇ ਵਿੱਚ ਬੂਹਾ ਖੋਹਲ ਕੇ ਜੋਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਮੰਦਰ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਪਰਲੇ ਰਾਹੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਸਨ । ਆਪਾ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ । ਸਭ ਕਿਸੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਕੇਂਦਰ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਉਂ ਉਹੋ ਹੀ ਇਕੋ ਨਵਾਰ ਵਾਲਾ ਹਰ

ਕਿਸੀ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦਰਸਨ ਵਿੱਚ ਉੱਛਲ ਨਚਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕੀ ਦਰਸਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਪੇ ਦੀ ਢੂੰਡ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਆਪਾ ਨਾ ਲੱਭਾਂ। ਕਦੀ ਸੂਰਜ ਤੇ ਕਦੀ ਚੰਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜਿੰਦ ਦੇਖਣ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਕਦੀ ਦਰਯਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਦੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਦਰਯਾ ਰੋੜ੍ਹ ਛਡੇ, ਆਪਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਕਾਮ ਤੇ ਕਾਮਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤ ਕਾਂਬਿਆ ਵਿਚ ਕਈ ਜੂਨੀਆਂ ਗਵਾਈਆ ਤੇ ਆਜਾਈ ਵੰਞਾਉਣ ਦੇ ਰਸਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀਟਿਆ। ਆਪਾ ਨਾ ਲੱਝਾ ਕੁਝ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਪਨਾਯਾ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦੀ ਉਹੋ ਹੀ ਮੁੱਢ ਕਦੀਮੀ ਤਲਾਸ਼ ਲਗੀ ਸੀ, ਇਕ ਦੂਏ ਨੂੰ ਛੱਡ ਛੱਡ ਇਕ ਇਸ ਡੂੰਘੀ ਗੱਲ ਲਈ ਨੱਸੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਕਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਮਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਗੜਿਆਂ ਤੇ ਗਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੰਘੀਆਂ। ਕਾਮਨੀ ਕਹੇ ਕਾਮੀ ਨੇ ਧੋਖਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕਾਮੀ ਕਹੇ ਕਾਮਨੀ ਨੇ। ਕਿਸੇ ਹੀਰਾ ਚਟਿਆ ਤੇ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੱਪ ਲੜਾਇਆ, ਪਰ ਆਪਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਜਾਤਾ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਕਾਮਨੀ ਦੀ, ਮੈ ਜਾਤਾ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਕਾਮ ਦੀ, ਮੈਂ ਜਾਤਾ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀ, ਪਰ ਜਦ ਦੁਨੀਆ ਤਕੀ, ਤਦ ਤਕਿਆ ਕਿ ਕਸੂਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀ। ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਈ ਹਰ ਕੋਈ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਆਪਾ ਢੂੰਡ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਤਨੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪਤੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈ ਇਸੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਜੀਬ ਭੁਲੇਖੇ ਤੇ ਚਕਰ ਵਿੱਚ ਆਪੇ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ। ਪੁੱਤ ਦਾ ਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਇਸੀ ਅੰਸ ਦੀ ਭੁੱਲ ਸੀ ਤੇ ਮਾਂ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਉਸ "ਆਪੇ" ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਮਾਤਰ ਸੀ।

ਜਦ ਤਕ ਆਪਾ ਕਿਸੇ ਭਿੰਨ ਰੂਪ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਭਰੇ ਨਹੀਂ, ਸੁਹੱਪਣ ਦਾ ਅਨੰਤ ਫੁਟੇ ਨਹੀਂ, ਫਲੇ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਤਕ ਦਿਸੇ ਕੀ ਤੇ ਲੱਭੇ ਕੀ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਨਾ ਬੇਅੰਤ ਜਿਹਾ ਸਖਣਾਪਨ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਪੂਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅੰਦਰ ਲੈ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਓਹ ਖਲਾ ਖਾਲੀ ਹੀ ਖਾਲੀ। ਇਸ ਖਲਾ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਤਾ ਮੈਂ ਇਨਾ ਪਾਪੀ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਇਹ ਸਾਰੀਆ ਭੁਲਾਂ ਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਮੇਰੇ ਭੁਖੇ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਥਾਂ ਦੇ ਵਟੋਰਨ ਸਨ, ਪੱਥਰ, ਛਾਈ, ਅੱਗ, ਤੀਮੀ, ਬੱਚਾ, ਧਨ, ਚੁਗਲੀ, ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਖ੍ਵਾਰੀ, ਖੇਹ, ਮਿੱਟੀ, ਮਾਰਨਾ, ਮਰਨਾ, ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ, ਹਰਾਮ ਖੋਰੀ, ਅਕ੍ਰਿਤ-ਘਣਤਾ, ਨਾ-ਫਰਮਾਂ-ਬਰਦਾਰੀ, ਕਰੋੜਾਂ ਚਲਾਕੀਆਂ, ਬਦਮਸ਼ੀਆਂ, ਹੁਨਰ, ਐਬ ਗੁਣ ਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਪਰਮਾਰਥੀ ਲੋੜ ਤੇ ਪੁੰਨ ਦੇ ਰੁਪਾਂਤਰ ਸਨ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਸ ਤੇ ਖਫਾ ਹੋਵਾਂ, ਕੋਝੇ ਥੀਂ ਕੋਝਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤੇਲ ਲਾ, ਕੰਘਾ ਕਰ, ਕੇਸ ਖਿਲਾਰ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਬੂਲ ਕਰ ਸੁਹਪਣ ਇਲਾਹੀ ਵਿਗਸਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਜੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਸਜੇ ਅਕਾਸ ਦੀ ਸੁਹਪਣ ਕੀ ਮੁੱਲ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਮਾੜੇ ਥੀਂ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ

ਕੀਮਤ ਸਭ ਥੀਂ ਵਧ ਪਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦੇ ਪ੍ਰਛਾਵੇ ਹੇਠਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਤਾ, ਵੈਰਾਗ, ਖਿਮਾਂ, ਹੀਨਤਾ ਤੇ ਕੌੜੇਪਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅੱਥਰੂਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਹੀ ਨੇਕੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਹੀ ਲੋਕੀ ਹਨ । ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਭੁਲ ਅੰਦਰ ਖਾਲੀ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖੇ । ਕੋਈ ਐਸੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ ਨਾ ਜਿਹੜੀ ਮੈ ਇਕੋ ਹੀ ਅੰਦਰ ਵਾੜ ਲਵਾਂ, ਜਾਂ ਅੰਦਰ ਵੜੀ ਹੋਈ ਮੈਨੂੰ ਦਿਸ ਪਵੇ; ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਭੁੱਖੀ ਅੱਖ ਤੇ ਭੁੱਖੀਆ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਰੱਜ ਜਾਣ । ਓਹ ਖਾਲੀਪੁਣਾ ਕਿਵੇਂ ਪਾਟੇ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਦਿਆਂ ਉਪਰ ਆਏ ਪਰਦੇ ਫਟਣ, ਪੁਹ-ਫੁਟੇ, ਉਜਾਲਾ ਹੋਵੇ । ਚਿੜ੍ਹੀਆ ਚਹਿਕਣ ਤੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਪਿਆਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕੁਛ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗੇ । ਬੁਲਾਵੇ ਤੇ ਵਤ ਵਿਛੜੀਏ ਨਾ, ਪਰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? ਭੁਖ ਲਾਣ ਵਾਲਾ ਟੁਕੜਾ ਕਦੀ ਬਖਸ਼ੂਗਾ, ਚਲੋ ਕਿਸੀ ਭਾਗ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਉਡੀਕ ਕਰੀਏ ।

ਇਹ ਕੋਈ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਆਣ ਬੈਠਾ, ਕਦੀ ਕਦੀ ਬਾਹਰੋਂ ਨਹੀਂ ਅੰਦਰੋਂ ਕਟਾਖਯ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਮੰਦ ਮੰਦ ਹਸੀ ਅੰਦਰੋਂ ਖਿੜ ਖਿੜ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਹਾਲੇ ਸੱਦਯਾ ਪਰੇ, ਅੰਦਰ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ, ਕੇਦਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਕੋਈ ਹੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਕਦੀ ਚਰਨ, ਪਰ ਦਿਸਦੇ ਕੀ ਹਨ, ਏਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਅੰਦਰ ਕੁਛ ਕੋਈ ਟਹਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੀ ਜਪੁ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਕ ਸੁਣੀਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇ ਹਜਾਰਾਂ ਮੀਲ ਡੂੰਘੀ ਰਕੜ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਛੂ ਦੀ ਆਹਟ ਅੰਦਰਲੀ ਥਰਾਹਟ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਸਿੱਕ ਦਾ ਫੇਰਾ ਹੈ ? ਇਹ ਗੁਰੂ ਲਾਡਲੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਆਗਮਨ ਹੈ ? ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਹੋਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦਿਲ ਖਿਚੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬੁੱਧੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਆਦਮੀ ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਤੁਕੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਪਕੜਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੈ, ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਖਿਚੀ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ? ਉਹੋ ਵਿਛੋੜੇ, ਉਹੋ ਤਾਂਘਾਂ ਉਹੋ ਦਰਦ ਤੇ ਉਹੋ ਅੰਤਮ ਟੁਟਾ ਭੁੱਜਾ, ਝਗੜੇ, ਲੜਾਈਆਂ, ਕੌੜੇ ਦਿਲ ਤੋੜਵੇਂ ਫ਼ਰਕ ਤੇ ਭੇਦ ਤੇ ਰੰਜ ਤੇ ਗਿਲੇ ਤੇ ਆਖਰ ਚੁੱਪਾਂ ਤੇ ਵੈਰ, ਫਸਾਦ ਤੇ ਝਗੜੇ । ਪਰ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਦੋ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਲਸਕਾਰੇ ਵਜਦੇ ਹਨ, ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋਂਦਾ ਹੈ । ਦੁਨੀਆ ਥੀਂ ਖਰੀਦੀ ਘਬਰਾਹਟ ਇਕ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਵਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਨਸ਼ਾ ਨਸ਼ਾ,ਸਰੂਰ ਸਰੂਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਲੰਘ ਗਿਆ ਕੱਲ੍ਹ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਕੱਲ੍ਹ ਯਾਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾੜਾਂ ਸੜ ਰਹੀਆ ਹਨ, ਬਰਫਾ ਨਾਲ

ਜਲਦੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਤੰਦੂਰ ਭਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਜੇਹੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ:

ਮੇਰੀ ਖਾਤ੍ਰ ਸਭ ਕੁਛ ਸੀ ਬੱਸ ।
ਮੈ ਤੇਰਾ "ਆਪਾ" ਹਾਂ ਦੇਖ ।

ਬਸ ਸਬ ਕੁਝ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਨਿਕੀ ਜਿੰਦੜੀ "ਅਸਲੀ ਆਪੇ" ਤੇ "ਆਪਣੇ" ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਕੇ ਸਦਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਗਈ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਦਿਸਿਆ ਤਾ "ਆਪਾ" ਮੋਇਆ ਤੇ "ਆਪਾ" ਲਝਾ । ਇਸ ਸੁਹਪਣ ਦੀ ਆਖਰੀ ਪੂਰਣਤਾ ਦੇ ਬਿਰਦ ਵਿੱਚ ਆਪੇ ਦੀ ਮੌਤ ਹੈ, ਉਸ ਮਿਹਰ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਹੈ ਪਰ ਹਾਲੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਹਿਮ ਹੀ ਹੈ । ਇਹ ਵਹਿਮ ਇਹ ਨੀਮ ਨੀਮ ਪਾਗਲਪਨ, ਇਹ ਨਸੀਲੀ ਨਸੀਲੀ ਅੱਖ, ਇਹ ਲੜਖੜਾਦੇ ਪੈਰ, ਇਹ ਬੇਹੋਸ ਜਿਹੀ, ਇਹ ਕਦੀ ਸਭ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਮੌਤ ਤੇ ਜਨਮ ਥੀਂ ਵਧ ਪੱਕੀ ਗੱਲ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਉਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵਹਿਮ ਜਿਹਾ, ਸਕ ਜਿਹਾ ਐਵੇ ਢਿੱਲਾ ਜਿਹਾ ਝਲਪੁਣਾ ਜਿਹਾ ਦਿਸਣ ਵਾਲੀ, ਇਹ ਬੇਖਬਰੀ ਜਿਹੀ,ਬਸ ਕੁਛ ਅਟਲ ਅਮਰੀ ਜਿਹਾ ਜਾਦੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਪਿਆਰ ਨਸੀਬ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਿਆਰ ਲਈ ਇਹ ਹੁਣ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਭਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਰ ਹੁਣ ਵੀ ਹੋਂਦੀਆ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਹੁਣ ਅਚਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭੁਲ ਬੀ ਜਾਈਏ ਪਰ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਸਾਨੂੰ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ । ਅਸੀ ਰੁਕ ਭੀ ਪਈਏ ਪਰ ਉਹ ਸਦਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਾਜ਼ੀ ਹੈ । ਅਸੀ ਸਕ ਵੀ ਕਰੀਏ ਪਰ ਓਹ ਖੰਡੇ ਦੇ ਜੋਰ ਮਨਾਂਦੀ ਹੈ, ਆਪਾ ਜਾਗੇ, ਸਬ ਕੂੜੇ ਪਿਆਰ ਇਸ ਥੀਂ ਉਦਾਸ ਹੋਣਗੇ,ਪਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰ ਸੋਹਣੀ ਲੰਮੀ ਗਰਦਨ ਵਾਲੇ ਅਹੰਕਾਰ ਥੀਂ ਸੋਹਣਾ ਕੰਮ ਲਏਗਾ । ਇਹ ਓਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਸਾਡੇ ਆਪੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਾਡਾ ਪੱਖ ਲਏਗਾ ਤੇ ਅਸਾਂ ਹਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਜਤਾਏਗਾ । ਹੁਕਮਨ ਆਪਾ ਉਠੇ, ਜਾਗੇ, ਖਿਲੇ ਤੇ ਹੁਕਮਨ ਓਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਦੀ ਖਾਦ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ, ਹੁਣ ਭਾਈ । ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਬਿਰਦ ਦੇ ਸਦਕੇ ਸਾਡੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ।

ਭਾਈ । ਖੁਸ ਰਹੋ ਖੂਬ ਲੜੋ, ਪਰ ਸਦੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਦਿਲ ਦੇ ਵੈਰ ਤੇ ਇਹ ਗੰਢਾਂ ਜਲ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵਲ ਪੈ ਕੇ ਬਣੀਆਂ ਸਨ । ਹੁਣ ਪਧਰ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਸੀਂ ਰਲ ਮਿਲ ਹਸਦੇ ਖੇਡਦੇ ਗਲਵੱਕੜੀਆਂ ਪਾਂਦੇ, ਸਾਂਝੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਰਤੇ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਬਹਿਸ਼ਤ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਅਬਚਲਾ ਨਗਰ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਅਮਰ ਲੋਕ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਵੈਰ ਦੋਸਤੀਆਂ ਕੀ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ ।

ਹਸ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦੇਹੁੰ ।
ਸਾਈ ਨਾਲ ਲਾਈ ਨੇਹੁੰ ।

14. ਕੀਰਤ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ

ਜਦ ਆਪਣਾ ਅੰਦਰ ਕਿਸੀ ਅੰਦਰਲੀ ਦੌਲਤ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ. ਤਦ ਗਰਮੀਆ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਠੰਢ ਤੇ ਸਰਦੀਆ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਨਿੱਘ ਕਾਲਜੇ ਨੂੰ ਇਹ ਅਕਹਿ ਜਿਹੇ ਸੁਖ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀ ਸਕਦਾ। "ਵਾਹ, ਵਾਹ, ਕਿਹਾ ਸੋਹਣਾ ! ਆਹ, ਕਿਹਾ ਚੰਗਾ।" ਬਸ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਨੰਦ ਨਾਦ ਹੀ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇ ਸਹਿਦ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਮੂੰਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਚਨ ਮਿੱਠੇ ਨਾਲ ਲਿੱਬੜੇ, ਸੂਰਜ ਕਿਰਣਾ ਦੇ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਗੁੰਦੇ, ਹੋਠਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਬੀ ਭਾਹ ਨਾਲ ਚਮਕਦੇ, ਝਰਦੇ ਹਨ, ਠੰਢ ਪਾਦੇ ਹਨ। ਕੀਰਤ, ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਸਖਸੀਅਤ ਉੱਚੀ, ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। "ਜੇ ਤੂੰ ਅਕਲ ਲਤੀਫ ਕਾਲੇ ਲਿਖ ਨਾ ਲੇਖ", ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਇਹ ਖਾਸ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੈ। "ਦੱਸ ਵੇ ! ਪਿਆਰੇ ਘਾਹ ਦਿਆ ਪੱਤਿਆ ਤੂੰ ਕੀ ਹੈ ?" ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸਾਇਰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿੱਚ ਜਾਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਓਸ ਅਜੀਬ ਅਰਥ ਭਰੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਮਾਣੀ ਘਾਹ ਦੀ ਪੱਤੀ ਕੀ ਹੈ। ਬਨਫਸੇ ਦਾ ਫੁੱਲ, ਕੀ ਸਹਿਦ ਦੀ ਮੱਖੀ ਕੋਈ ਫੁੱਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਯਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨੈਨ ਕਿਸੀ ਬਿਜਲੀ ਵਾਗ ਪਿਆਰ ਵਿੱਛ ਫੁੱਲ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ? ਸਮਸਤਬਰੇਜ ਉਸੀ ਹੈਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

"ਨੀ ਅੜੀਓ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅਸੀ ਕੌਣ ?
ਮਨੁੱਖ ਕਿ ਦੇਵ, ਕਿ ਪਰੀ, ਕਿ ਪੱਥਰ,ਕਿ ਕੁਛ ਨਹੀ।"

ਤੇ ਫਿਰ

"ਹਾਇ ! ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ,
ਕੀ ਪੜ੍ਹਾ ਤੇ ਕਿੱਥੋ ਤਕ ?
ਕੀ ਜਾਣਾਂ ਤੇ ਕੀ ਕੁਝ ?
ਹੱਦਾ ਵਿੱਚ ਬੇਹੱਦਾ ਮਾਰਨ ਝਾਕੀਆ,
ਹਾਇ ਵੇ ਮੈ ਤਾ ਹੈਰਾਨ ਫਿਰਾਂ
ਹੋ ਮਤਵਾਲਾ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਜਾਦੂ ਗਲੀ ਵਿੱਚ।"

ਕਦ ਬਣੀ ਦੁਨੀਆ ? ਕਿ ਬਣਾਈ ? ਕੌਣ ਹੈ ? ਕੋਈ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ? ਕਿੱਧਰੋ

ਆਇਆ ? ਕਿੱਧਰ ਜਾਸੀ ? ਕੀ ? ਇੱਧਰ ? ਕਿੱਥੇ ? ਕਿਉਂ ? ਬਸ ਇਹ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਪੈਂਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਤੇ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਅਕਲ ਮਾਨੋਂ ਅਫਰੀਕਾ ਦਾ ਰੇਗਸਤਾਨ ਹੈ ਤੇ ਰੇਗਸਤਾਨ ਵਿਚ ਡੁੱਬਦਾ ਜਾਂਦਾ ਬੁੱਤ ਸਿਰਫ ਸਿਰ ਕੁਛ ਬਾਹਰ, ਇਕ ਅੱਧੀ ਤੀਮੀ ਤੇ ਅੱਧੇ ਮਰਦ ਦਾ ਬੁੱਤ, ਕੁਛ ਹੈਵਾਨ ਦਾ, ਸਿਫਿੰਕਸ ਹੈਵਾਨੀਅਤ ਅਧੀ ਤੇ ਅਧੀ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਬੁੱਤ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਅਕਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਨਹੀ ਸਕਦੀ ਤਦ ਓਹ ਵੇਖ ਵੇਖ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਡੂੰਘੇ ਉਤਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸੁਗੰਧਿਤ ਸੋ ਕਿਧਰੋਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਆਵੇਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤ ਤੇ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਕੋਈ ਸੋਹਣੀ ਚੀਜ ਇਸ ਲਾ-ਜਵਾਬ ਕਰਾਮਾਤ ਜਿਹੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਓਹਨੂੰ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਓਹ ਖਿੱਚੀ ਸੁਰਤਿ ਪਿਆਰ ਦਰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਹਣੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ—"ਸਭ ਕੁਛ ਚੰਗਾ", "ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਵਾਹ ਵਾਹ"। ਬ੍ਰਾਊਨਿੰਗ ਕਿਧਰੇ ਇਸਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ "ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਰੱਬ ਅਸਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਹ ਵਾਹ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਹਿਠਾਹਾਂ ਖੇਡਦਾ ਸਭ ਵਲ ਤੇ ਚੰਗੇ ਹਨ।"

ਇਹ ਕੀਰਤ ਕਰਨੀ, ਇੰਞ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਨੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਉੱਚਾ ਵਿਸਮਾਦ ਰਾਗ ਹੈ।

ਕਾਂਟ ਫਿਲਾਸਫਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਓਹ ਅਸਗਾਹ ਨੀਲਾ ਗਗਨ ਤਾਰਿਆਂ ਭਰਿਆ ਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸੋਝ ਤੇ ਕੋਝ ਬੁਰੇ ਤੇ ਭਲੇ ਦੀ ਖਬਰ-ਉਹ ਰੱਬਤਾ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉੱਚਾ ਰੂਹਾਨੀ ਰਾਜ-ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।"

ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਹੀਆ ਨਾ ਠਾਹੀ ਕਹੀਂਦਾ" ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ 'ਮਿੱਠਾ ਬੋਲੀਂ ਜੱਗ' ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਨਾਨਕ ਫਿਕੈ ਬੋਲਿਐ ਤਨੁ ਮਨੁ ਫਿਕਾ ਹੋਇ ॥
ਫਿਕੋ ਫਿਕਾ ਸਦੀਐ ਫਿਕੇ ਫਿਕੀ ਸੋਇ ॥
ਫਿਕਾ ਦਰਗਹ ਸਟੀਐ ਮੁਹਿ ਥੁਕਾ ਫਿਕੇ ਪਾਇ ॥
ਫਿਕਾ ਮੂਰਖੁ ਆਖੀਐ ਪਾਣਾ ਲਹੈ ਸਜਾਇ ॥ ੧ ॥

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ 473)

ਬਸ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣਾ ਓਹ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਵੱਡੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਕਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਵਲ ਕੀ ਪੱਥਰ, ਕੀ ਦਰਿਯਾ ਕੀ ਚੰਨ ਤੇ ਸੂਰਜ, ਮਨੁੱਖ, ਹੈਵਾਨ ਵਲ, ਇਕ ਅਦਬ ਜਿਹੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਡੂੰਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਫਿੱਕੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨਾਲ ਗੁੰਮ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਦਾ ਕਤਰਾ ਨੈਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ ਦੀ ਸਾਦਾ ਹਮਦਰਦੀ

ਇਕ ਕਰਖਤ ਕਠੋਰਪਨ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਫਿੱਕੇ ਬੋਲ ਤੇ ਫਿੱਕੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਫਿੱਕੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨਾਲ ਆਪ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਫਿੱਕੀ ਅਕਲ ਹਰ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਅਨੋਖੇਪਨ ਨੂੰ ਤੱਤਾ ਵਿੱਚ ਫਾੜ ਫਾੜ ਵਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਛ ਨਹੀ ਨਿਕਲਦਾ। ਇਕ ਵੱਡੇ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਤਮਕ ਉਪੱਦ੍ਰਵ ਲੈ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸਮਰਥਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀ ਓਹਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਆਦਿ ਦੇ ਔਗੁਣ ਦੱਸ ਕੇ ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਰਗਾ ਸੀ, ਇਹ ਫਿੱਕਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਹਾਪੁਰਖਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੀ ਨਿੱਕਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਜਾਦਾ ਹੈ। .

ਕੋਈ ਗੱਲ ਮੰਨਣੀ ਨਹੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਤਜਰਬਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਉੱਤੇ ਵਰਤ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਓ ਵੇਖੋ, ਇਕ ਕਿਸੀ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵਸਕੇ ਅੰਦਰਲਾ ਭਰ ਕੇ ਅਕਹਿ ਕੁਦਰਤ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਦਾ ਹੈ) ਦੀ ਪਰਮ ਅਗੰਮ ਸੁੰਦਰ ਅਮੂਰਤ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਫਤ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਤੇ ਕੀ ਅਸਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਤਜਰਬਾ ਕਰੋ, ਤੇ ਫਿੱਕਾ ਵਿਚਾਰ ਕੀ ? ਸਭ ਫਜ਼ੂਲ, ਸਭ ਗੁਨਾਹਗਾਰ, ਕੋਝੇ, ਇਹ ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਨਾ ਉਮੇਦੀ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਜਦ ਕੋਈ 'ਮੁਸਕਲ ਆ ਬਣੇ ਢੋਈ ਕੋਈ ਨਾ ਦੇਵੇ' ਤੇ ਆਪੇ ਥੀ ਵੀ ਡਰ ਲੱਗੇ ਤਦ ਅੰਦਰ ਚਲਾਇਮਾਨ ਮਨ ਨੂੰ ਤੁਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਨ੍ਹਾ ਫਿੱਕੇ ਵਿਚਾਰਾ ਦਾ ਫਲ ਮਾਦੀ ਦੁਨੀਆ, ਮਾਦਾ ਜਿਸਮ, ਤੇ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੀਆ ਦੇ ਸੁਖਾ ਦੁਖਾ ਨੂੰ ਭਾਨ ਕਰਨ ਯਾ ਭੋਗਣ ਦਾ 'ਸੱਚ' ਅਥਵਾ 'ਕੂੜ' ਸਾਡੇ ਪੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਅਚਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ। ਇਹ ਜਗਤ ਕਰਾਮਾਤ ਜਿਸਦਾ ਇਕ ਇਕ ਕਿਣਕਾ ਅਨੇਕ ਰੂਹਾਨੀ ਜਲਵਿਆ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੈ, ਓਹ ਨਿਰੀ ਕਾਲੀ ਤੇ ਭੂਰੀ ਤੇ ਚਿੱਟੀ ਰੇਤ ਦੇ ਰੇਗਸਤਾਨ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਹਨੇਰਾ ਬਾਹਰ ਹਨੇਰਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਦਮੀ ਆਪੇ ਥੀ ਦਿੱਕ ਆਏ, ਕਿਸੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਏ ਕੋਈ ਆਵੇ ਤੇ ਦੱਸੇ ਇਸ ਰੇਗਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਬਹਿਸਤਾ ਦੇ ਬਹਿਸਤ ਹਨ। ਸੋਹਣੀ ਅਮੂਰਤੀ ਕੋਈ ਅਨੇਕ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜਦ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਲੱਗੀਏ, ਤਦ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲਈਏ ਕਿ ਇਸ ਸਾਡੇ ਸਿਦਕ ਤੇ ਵਿਸਮਾਦ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਮਾਲ ਸਾਦਗੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਫੂਕ ਸੱਟਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਭਾਹ ਹੈ। ਕੀਰਤੀ ਕਰਨਾ ਇਕ ਆਚਰਣ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਲੇ ਬਖਸ਼ੇ 'ਭੱਭੇ' ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਡੂੰਘਾ ਤੇ ਸੱਚਾ ਆਚਰਣ ਹੈ।

ਭ- ਭਲਾ ਜੀ।
ਭ-ਭੁੱਲਾ ਜੀ।

ਪਰ ਨੱਕ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਚਿੜੀ ਵਰਗੀ ਅਕਲ ਨਾਲ ਅਸਗਾਹ-ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਮੋਮ ਦੀ ਬੱਤੀ ਦੇ ਬਲਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੇ ਗੁਪਤ ਹੈ-ਨੂੰ ਪਿਆ ਤੋਲਣਾ ਤੇ ਹਿਸਾਬ ਲਾਣੇ, ਇਹ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਨਿੱਕਾ ਤੇ ਭੈੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਆਦਮੀ ਕੋਈ ਖਿਡਾਉਣਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੁਦਰਤ ਕੋਈ ਮੰਤਕ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਦਿਲ ਧੜਕਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੰਤਕੀ ਅਮੂਲਾ ਦਾ ਗੱਠਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਣਾ ਕੋਈ ਗੁੱਝੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੀ। ਮਜ਼ੂਰੀ ਟੋਕਰੀ ਚੁੱਕੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੌਲਵੀ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਪਾਦਰੀ ਹੋਰ ਅਸੂਲ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਹੋਰ ਅਸੂਲ, ਇਨ੍ਹਾ ਬੱਝੇ ਅਸੂਲਾ ਵਿਚੋਂ ਤਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦੋਪੱਤੀਆਂ ਸ਼ਗੁਫਾਂ ਫੱਟ ਕੇ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣਾ, ਉਹ ਥਾ ਅਨੰਤ ਧਰਤੀ ਵਿਚੋ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਫੁੱਟਣਾ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਤੇ ਆਚਰਣ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਦਾ ਪਰ ਅਸਗਾਹ ਦਿਲ ਧੜਕਾਂ ਦੇ ਰਵਾਨਾ ਦਰਿਯਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਦੀ ਨਿਕਲੀ ਡੋਡੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੀਰੇ ਦੀ ਚਮਕ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਵਾਲੀ ਜੀਂਦੀ ਕੋਈ ਭੇਤ ਹੋਰ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਅੰਦਰੋ ਬਾਹਰੋ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਧੜਕ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੁੱਚੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਸਾਦਗੀ ਵਲ ਇਸਾਰਾ ਹੈ। ਰਯਾਕਾਰ ਤੇ ਠੱਗ ਬਾਹਰੋ ਬੜੇ ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਅੰਦਰੋ ਕਸਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹਾਲੇ ਮੁਰਦੇ ਪੱਥਰ ਅਲਮਾਸ ਤੇ ਹੀਰੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਜੀਵਨ ਕਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਪਰਦੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਓਡਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਪਾਟ ਜੇਹੜੇ ਬੰਦ ਸਨ, ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਇਹਦੀਆ ਸਭ ਦਿਲ-ਥਾਵਾਂ ਅਨੰਤ ਗਗਨ ਦੀ ਖੁਸੀ ਨਾਲ ਭਰਦੀਆ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਧੋਖਾ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀ ਸਕਦਾ। ਆਪ ਤਾ ਰਿਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪਰਦਾ ਕਿਸ ਉੱਪਰ ਪਾਵੇ, ਕੂੜਾ ਕਰਕਟ ਸਭ ਖੁਸੀ ਦੀ ਅੱਗ ਨੇ ਜਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਹ ਆਚਰਣ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਕੀ ? ਹਰ ਇਕ ਨਾਨਾ ਤਰ੍ਹਾ ਦੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੰਗ ਹਨ। ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸਾਇਦ ਕੁਛ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ, ਪਰ ਜੇ ਅੰਦਰ ਉਹ ਭੇਦ ਭਰੀ ਖੁਸੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਸੁੱਚਾ ਆਚਰਣ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲੇ ਤਦ ਸੜੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਅਹੋਭਾਗ। ਸੁੱਕੇ ਹਰੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਮਿਠਬੋਲੜਾ ਜੀ ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਸੁਆਮੀ ਮੋਰਾ ॥
ਹਉ ਸੰਮਲਿ ਥਕੀ ਜੀ ਓਹੁ ਕਦੀ ਨ ਬੋਲੈ ਕਉਰਾ ॥

(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ 784)

ਬੱਸ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਨਾ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਕੀ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਕੀ ਛੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਫੂਕ ਸੁੱਟਣਾ ਹੈ। "ਮਾਂ" "ਮਾਂ" ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਬੱਚੇ ਜੀਦੇਂ ਹਨ, ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ

ਬਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬੜੇ ਬੜੇ ਵਰਿਆਮ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੇ ਕੰਮ "ਮਾ ' ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਕਰ ਜਾਦੇ ਹਨ। "ਮਾ" ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਰੂਪ ਮੁਲਕ ਪਿਛੇ ਕੀ ਕੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀਆ ਤੇ ਮਾਂ ਤਾ ਕੋਈ ਜੀਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਆਪਾਵਾਰਣ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈ, ਅਰ ਨਿਰੇ ਕੌਮੀ ਝੰਡੀਆ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਦਾ ਦੇਖ ਫਤਹ ਪਾਣ ਵਾਲੀਆ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕਿਸੀ ਸਰੂਰ ਤੇ ਹੱਡੀਂ ਗ਼ਰੂਰ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਣਾ 'ਮਾ' ਕੀ ਹੈ, ਬਸ ਕਾਰਬਨ, ਆਕਸੀਜਨ, ਹਾਈਡਰੋਜਨ, ਕੈਲਸੀਅਮ, ਫਾਸਫੋਰਸ ਆਦਿ ਦਾ ਇਕ ਜੋੜ ਅਥਵਾ ਹੱਡੀ ਮਾਸ ਆਦਿ ਦਾ। ਤਦ ਉਹ ਹਕੀਕਤ 'ਮਾਂ' ਸਬਦ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਹੈ, ਉਹ ਤਾ ਇਹ ਅਤਮ ਫਾੜ ਦੱਸ ਨਹੀ ਸਕਦੀ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੁੱਠੀ ਛਾਈ ਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਮੁੱਠੀ ਛਾਈ ਦੀ ਨੇ ਤਾ ਉਹ ਅਵੇਸ, ਪਿਆਰ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਬੀਰਤਾ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨਹੀ ਉਪਜਾਏ ਸਨ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾ, "ਰੱਬ ਕੀ ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਕੀ ਹੈ ? ਸੰਤ ਸਾਧ ਕੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਕੀ ਹਨ ?" ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਨਾ ਦੇ ਉੱਤਰ ਇਸ ਨਵੀਨ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਦੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਦੇ ਦੇਣੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਸਮਝਣਾ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਥੀ ਸਰਾ ਸਰ ਕੂੜ ਹੈ ਤੇ ਅਕਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੂੜਾ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰਕੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਲਿਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਬਰਬਾਦੀਆ ਹਨ।

ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਤੱਤੀ ਘਾਹ ਥੀਂ ਜਿਹੜੀ ਹਵਾ ਦੇ ਗਲੇ ਲੱਗ ਕੇ ਝੂਮਦੀ ਹੈ, ਸੂਰਜ ਤਕ, ਹੈਵਾਨ ਤਕ, ਬੰਦੇ ਤਕ ਮਹਾ ਪੁਰਖਾ ਤਕ, ਇਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣਾ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਰੀਫ ਕੈਸੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਚੰਗੀ ਨਹੀ ਆਪ ਦੇ ਰੂਹ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗਿਜਾ ਹੈ, ਖੁਸਾਮਦ ਜੇ ਕੂੜੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸਕਲ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਜੋ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ ਜੋ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹੰਭਲੇ, ਪਰਉਪਕਾਰ, ਭਜਨ ਭਗਤੀ, ਇਲਮ, ਉਨਰ ਦੇ ਹਰ ਕੋਈ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਛਿਪ ਕੇ ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਣ ਕੌਣ ਇਸ ਕਿਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਸਿਫਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਕਿਉਂ ? ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਜੀਵਨ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਪ੍ਰਦੀਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅੰਤਮ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਸੁਹਪੱਣ ਦਾ, ਚਾਹੇ ਅਦਬ ਲਿਹਾਜ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਚਾਹੇ, "ਹਿਯਾ ਨ ਠਾਹੀਂ ਕਹੀਂਦਾ" ਇਸ ਦਰਦ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹਰ ਤਰਾਂ ਇਹ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਹੈ ਤੇ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰਣਾ ਹੈ।

ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਤਾਂ ਔਗੁਣ ਦੱਸ ਕੇ ਗੁਣਾ ਵਲ ਖੜਦੀ ਹੈ; ਠੀਕ ਜੇ ਭਾਵ ਅੰਦਰਲਾ ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਉਹ ਸਾੜੂ ਤੇ ਮਾਰੂ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਗੁੰਦੀ ਨਿਰੋਲ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਅਥਵਾ ਮਨ

ਦੀ ਪਰਖ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਥਵਾ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਇਕ ਆਲੀਸਾਨ ਕੀਰਤ ਹੈ, ਪਰ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣਾ[1] ਸਦਾ ਇਕ ਪਾਪ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵੇਰੀ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਰ ਸਾਨੂੰ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਨ ਕੁਦਰਤ ਪਲੀ ਪਲੀ ਜੋੜ ਜੋੜ ਬੜੀ ਮੁਸਕਲ ਬਨਾਉਂਦੀ ਫੁਲਾਦੀ ਫਲਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਫਿੱਕੇ ਅਰ ਕੌੜੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਬਨਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾ ਨੂੰ ਘਬਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

---

1. ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣਾ ਅਰਥਾਤ ਫਿੱਕਾ ਜੀਣਾ, ਫਿੱਕਾ ਸੋਚਣਾ, ਫਿੱਕਾ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਨਾ।

15. ਵਤਨ ਦਾ ਪਿਆਰ

ਕਿਸੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਦ ਤਕ ਆਦਮੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆ ਤੈਹਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਤਹ ਉੱਪਰ ਹਾਸਾ ਖੇਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ, ਆਪਣੀ ਪੇਟ ਪੂਜਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਵਾਦ ਖਾਤਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਸਤਾਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਮਰਮੀ ਦਰਦ ਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਭ ਥੀਂ ਡੂੰਘੀ ਤੈਹ ਵਿਚ ਹੈ, ਹਾਂ ਉਸ ਜੀ-ਪੀੜਾ ਦਾ, ਸੁਖ ਲੈ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਤੇ ਜਦ ਤਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਰਦ ਤਕ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਨਾ ਅੱਪੜੇ, ਉਹ ਕੋਈ ਆਦਰਸ਼ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਨਾ ਆਪਣੇ ਅਮਲ ਸਿੱਧੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਤਨ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਮੁਢ ਆਪਣੇ ਘਰ, ਮਾ, ਭੈਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆ ਦਾ ਗੂਹੜਾ, ਸਾਦਾ, ਪਰ ਅਸਗਾਹ ਜਿਹਾ ਖਸਮਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੁੱਢ ਥੀ ਵਤਨ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਬ੍ਰਿੱਛ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਜੜ੍ਹ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਫੈਲਾਓ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਤੇ ਘਰ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਉਨ੍ਹਾ ਲੋਕਾ ਵਿੱਚ ਪੈ ਨਹੀ ਸਕਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੇ ਇਹ ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੀਆ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਇਕ ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਘਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੁੱਖ ਦੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਲਿਆਣ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੇ ਸਿਖਾਏ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਅੱਡੇ ਚੜ੍ਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਦਾ ਮੋਹ, ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਮਾ, ਭੈਣ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਪਾਪ ਜਿਹੇ ਭਾਸਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸੰਨਯਾਸੀ ਤੇ ਸਾਧ ਵੈਰਾਗਯ ਤਿਆਗ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦਿੰਦੇ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਅਰ ਸਿਖਾਦੇ ਆਏ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਇਹ ਨਫਰਤ ਫੈਲੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਬਰਖਿਲਾਫ ਜੰਗ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ: "ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ ।। ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨੁ ।"

ਘਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵਤਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਬੇਹਦ ਸਤਕਾਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਬਿਨਾ ਜੀਂਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਜਦ ਤਕ ਮਾ ਭੈਣ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਘਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਤੀਬਰ ਪਿਆਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਵਤਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸਥਿਰ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ

ਜੰਗ ਜਦਲ, ਲਾਲਚ ਤੇ ਮੁਲਕਗੀਰੀ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਕ ਵਿਚ, ਕੀਤੇ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜ਼ਾਲਮ ਜਰਵਾਣੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਜਬਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਹੰਕਾਰ ਇੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੇਕ ਪਾਪ ਕਰਕੇ ਵੀ ਅਨੇਕ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਥਕਦਾ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੁਛ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੋਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕੱਠੇ ਮਿਲ ਕੇ ਮਾਰੀਏ ਤੇ ਖਾਈਏ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਘਿਆੜਾਂ ਦਾ ਗੋਲ ਹੋਯਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਇਕ ਹੈਵਾਨੀ ਪੇਸਾ ਹੋਯਾ। ਇਹੋ ਜਿਹਿਆਂ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਸੁਲਹ ਕਰਨੀ ਤੇ ਏਕਤਾ ਕਰਨੀ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਉਪਰ ਆਖਰ ਨਿਬੇੜੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਬਘਿਆੜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਰਬਲ ਮਾ, ਭੈਣ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਬੱਚੇ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦੀਆਂ ਗਿਆਨ ਅੱਖਾਂ ਖੋਹਲ ਕੇ ਅੱਖ ਮੀਟ ਲੈਣੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਮਿਥਯਾ ਹੈ, ਯਾ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਖਿਆਲ ਦੀ ਬਾਲ ਦੀ ਖਾਲ ਲਾਹ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਭਾਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਉਠਾਣਾ, ਆਪ ਮਰ ਜਾਓ। ਇਨ੍ਹਾ ਮਸੂਮ ਜਿੰਦਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਓ ਪਰ ਬਘਿਆੜਾਂ ਦੇ ਗੋਲ ਉਪੱਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਉਠਾਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਤੇ ਸੋਲਾ ਆਨੇ ਕਾਇਰਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਗੀਰੀ ਤੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਬਘਿਆੜਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਕਮੁਠ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਇਕ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਸਭ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਧ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਉਨ੍ਹਾ ਬਘਿਆੜਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਣ ਵਾਲੀ ਨਿਰੋਲ ਇਕ ਮਨੁੱਖੀ ਅਣਖ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਬੇ ਆਸਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਤੇ ਇਕ ਆਹਲਾ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਉੱਪਰ ਖੇਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਜਾਨ ਦੇ ਦੇਣਾ ਜਾਨ ਦੀ ਸਭ ਥੀਂ ਵੱਡੀ ਰੱਛਾ ਹੈ।

ਪਰ ਕੀ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਜਾਲਮਾ ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਲਕ ਤੇ ਘਰ ਸਾਭਣ ਤੇ ਲੁੱਟਣ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਇਕੱਠ, ਤੇ ਕੀ ਅੱਗੋਂ ਵਤਨ ਉੱਪਰ ਪਰਵਾਨੇ ਵਾਂਗ ਸਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੁੱਠੇ ਲੋਕੀ-ਦੋਵੇ ਤਦ ਹੀ ਮੁਮਕਿਨ ਹਨ-ਜਦ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤੈਹਾਂ ਵਿਚ ਦੁਖ, ਦਰਦ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਇਨ੍ਹਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆ ਚਟਾਨ ਵਰਗੀਆ ਸੁਰਤਾਂ ਵੀ ਖੰਡਾ ਪਕੜ ਕੇ ਬੜੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੀਵਨ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੁਖ ਸਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਮੌਤ ਝਾਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਸਿਰੜ ਉੱਪਰ ਵਾਰ ਦਿੰਦੀਆ ਹਨ, ਇਕ ਔਗੁਣ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰ ਉਸ ਔਗੁਣ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਅਨੇਕ ਨੇਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਰਣ ਪੈਦਾ

ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਗਰੀਬ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪ ਦੁਖ ਝਾਗਦੇ ਹਨ ਯਾ ਜਾਨ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਇਕ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਤੇ ਆਚਾਰ ਦੀਆ ਜੋਤਾਂ ਜਗਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜੇਹੜੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆ ਤੈਹਾ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਥੀਂ ਕਤਰਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਤਹ ਦੀ 'ਖਾ ਤੇ ਖੁਸ ਰਹਿ' ਦੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮੁਸਕਲ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ, ਪਹਿਨਣ ਤੇ ਖਾਣ ਤੇ ਵਿਸੇ ਭੋਗਾ ਦਿਆਂ ਗੁਲਛਰਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੁਖ, ਸਾਧਨ, ਪੀੜਾ, ਮੁਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਣ ਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਮਾਂ ਨਾਲ, ਨਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਮਾਲ ਸਾਦਗੀ— ਜਿਹੜੀ ਸੱਚੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਪ੍ਰਾਣ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ—ਦਾ ਕੁਛ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਕੀ ਨੇਕੀ ਤੇ ਆਚਰਣ ਤੇ ਬਦੀ ਦੇ ਆਚਰਣ ਦੋਹਾ ਥੀ ਖਾਲੀ ਲੋਥਾਂ ਹੁੰਦੀਆ ਹਨ । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਜ਼ੁਲਮ, ਨਾ ਪਿਆਰ ਲਈ ਜਾਨ ਵਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਬੀਰਤਾ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਜੀਂਦਾ ਜਾਲਮ ਚੰਗਾ, ਜੀਂਦਾ ਦੁਸਮਨ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਖ਼ੁਦਗਰਜੀ ਵਿਚ ਲਿਬੜਿਆ, ਆਪਣੀ ਚੰਮ-ਖੁਸੀਆ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਆਦਮੀ ਇਕ ਲਾਸ ਹੈ ।

ਕੌਮ ਦੀ ਕੌਮ ਤਦ ਹੀ ਲਾਸ ਬਣ ਜਾਦੀ ਹੈ ਜਦ ਆਦਰਸ ਦੀ ਤੀਬ੍ਰਤਾ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੁਖ ਤੇ ਦਰਦ ਦੀਆ ਡੂਘਿਆਈਆ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਛੱਡ ਦੇਣ ।

ਫਰਾਸ ਵਿਚ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾ ਨੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਐਸ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਤੇ ਚੰਮ-ਖੁਸੀਆ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸ਼ਰਾਬ ਤੇ ਨਾਚ ਵਿਚ ਬਿਤਾਨ ਲੱਗੇ, ਤਾ ਇਕ ਭਾਬੜ ਮਚਿਆ ਸੀ । ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਤਾ ਮਚਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਮੁਲਖਈਏ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭੁਖੇ ਮਰਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਦੀ ਅਣਖ ਬਾਕੀ ਸੀ । ਤੇ ਜਿਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਤਾ ਇਉ ਚੰਮ-ਖੁਸੀਆ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹੋਵੇ ਤੇ ਲੋਕੀ ਸਦੀਆ ਦੇ ਗਲਤ ਫਿਲਸਫੇ ਨਾਲ ਮਰ ਚੁਕੇ ਹੋਣ, ਓਥੇ ਭਾਬੜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਮਚਣ ਜੇ ਉੱਥੇ ਬਾਲਣ ਨਹੀ ਰਿਹਾ । ਤੇ ਐਸੇ ਦੇਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਦ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚੋ ਮਨੁਖਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਹੀ ਉੱਠ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਿਆਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਪ੍ਰਦੀਪਤ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਦੇਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਜਗਾਣ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆ ਤਹਿਆ ਉੱਪਰ ਜਾਵੇ ।

ਜਨਾਨੀ ਮਰਦ ਨੂੰ ਮਾਸ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਬੁੱਤ ਸਮਝ ਕੇ ਨਾ ਪਿਆਰੇ, ਤੇ ਨਾ ਮਰਦ ਜਨਾਨੀ ਨੂੰ ਮਾਸ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਬੁੱਤ ਸਮਝ ਕੇ ਪਿਆਰੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਆਰ ਦੀ ਤੀਬ੍ਰਤਾ ਤਾ ਸੋਹਣੇ ਕੋਝੇ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਦੇਖਦੀ ਹੈ ? ਰੱਬ ਦੀਆ ਬਣਾਈਆਂ ਬਣਤਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਜੋਗਾ ਸੇਤੀ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਰੱਬ ਨੇ ਮਿਲਾਯਾ ਹੈ, ਸਾਥੀ ਚੰਮ ਖੁਸੀ ਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ,

ਸਾਥੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਦੁਖ ਦੇ ਦਰਦ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਰਦ ਵਿਚ ਇਕ ਖਤ੍ਰਾ ਹੈ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਰਦ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪਾਸੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸੁਖ ਦੀ ਕੀ ਆਸ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਮਿਲ ਬੈਠਣ ਦੀ ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਇਕ ਅਚੰਭਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਦਰਦੀਣ, ਦਰਦ ਪੀਣ, ਦੁਖ ਸਹਿਣ, ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਪਕੜਨਾ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ, ਚੰਮ-ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤਾਂ ਕੂੜ ਹਨ। ਸੋ ਦਰਦ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਿਆਈਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਵਤਨ ਸਾਰਾ ਤੇ ਵਤਨ ਸਾਰਾ ਜੇ ਘਰ ਬਣਾਈਏ, ਤਦ ਮੌਕੇ ਸਿਰ ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਕਦੀ ਉਹ ਆਚਰਣ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਯਾ ਫਰਾਸੀਸੀਆਂ ਯਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਿਆਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਹਿਨਣ, ਖਾਣ, ਚੰਮ-ਖੁਸ਼ੀ, ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦੁਖ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਜੀਵੀਏ। ਗਲਾਂ ਨ ਹੋਵਣ, ਸੱਚਾ ਦਰਦ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਸਾਡੀ ਮਾ ਭੈਣ ਨੂੰ ਦੁਖ ਹੋਵੇ ਤਦ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੁਛ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਆਵੇ ਤਦ ਅਸੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਚੁਣੀਏ, ਸਾਡੀ ਚੋਣ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਮਰਣ ਵਿਚ ਸੁਖ ਦਿਸੇ, ਜੀਣ ਵਿਚ ਦੁਖ:

"ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮੁਰੀਦਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ।।
ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਰੋਗ ਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ਓਢਣ
ਨਾਗ ਨਿਵਾਸਾ ਦਾ ਰਹਿਣਾ।।
ਸੂਲ ਸੁਰਾਹੀ ਖੰਜਰੁ ਪਿਆਲਾ
ਬਿੰਗੁ ਕਸਾਈਆਂ ਦਾ ਸਹਿਣਾ।।
ਯਾਰੜੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸੱਥਰ ਚੰਗੇਰਾ
ਭੱਠ ਖੇੜਿਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣਾ।।"

ਇਹ ਦੁਖ, ਦਰਦ, ਮੌਤ ਨਾਲ ਤੀਬਰ ਤੇ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸੁਖ ਥੀ ਉਪਰਾਮਤਾ ਹੋਵੇ।

"ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਸੁਖੁ ਰੋਗ ਭਇਆ" ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਇਸਾਰਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰੌਉਸ ਚੰਚਲ ਚੰਮ-ਖੁਸੀ ਦੇ ਪਿਆਜ਼ੀ ਤੈਹਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਤਾ ਇਨ੍ਹਾ ਉਚੇ ਤੇ ਤੀਬਰ ਦੁਖਾ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਕਿਹਾ ਹਾਸ੍ਰ-ਹੀਣਾ ਕੂੜ ਜਿਹਾ ਸੱਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕੌਮ ਗੀਤ ਤੇ ਦੇਸ ਪਿਆਰ ਤੇ ਟੱਪੇ ਬਣਾ ਕੇ ਤੇ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵਤਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਉਪਜੇਗਾ। ਜਦ ਓਹੋ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੀਤ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਚੰਮ-ਤੈਹ ਉੱਪਰ ਸਿਸਕ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਚੰਮ ਥੀ ਤਲੇ ਯਾ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਸੱਚ ਹੋਰ ਦਿੱਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਗੀਤ ਜਿਹੜੇ ਜਿੰਦ ਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਤੁਕ ਬੰਦੀ ਦੀ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਹ ਤਾ ਜੀਦੇ ਲੋਕਾ ਦੇ ਤੀਬ੍ਰ ਵਚਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਲੱਗੇ ਬਾਣਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਲਾ ਨੂੰ ਘਾਇਲ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੀਂਦਾ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਚੰਮ-ਜੀਵਨ ਲਈ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇ। ਜਿੱਥੇ ਜਿਹੜੀ ਕੋਈ ਸਾਦਗੀ ਰਹੀ ਸਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਛੱਡ ਕੇ, ਘਰ ਬਾਹਰ ਥੀ ਨਿਕਲ ਚੰਮ ਹੀ ਚੰਦ ਦੀ ਕੂੜ ਨੂੰ ਸੱਚ ਸਮਝ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਤੇ ਕੀ ਕੌਣ ਸਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਬੀਜ ਵੀ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਦੀਆਂ ਉਸਦੇ ਉੱਗਣ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਦੀਆ ਵਧਣ ਨੂੰ ਤੇ ਸਦੀਆ ਹੀ ਮੁੜ ਉਖੇੜਨ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆ ਹਨ। ਨਾ ਸੌਖਾ ਪਿਆਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਨਾ ਸੌਖਾ ਨਿਰਮੂਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਫਰਾਸੀਸੀ ਚੰਮ-ਸੱਚ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਕਥਨ ਗਲਤ ਹੈ, ਜੇ ਚੰਮ-ਸੱਚ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਤਦ ਪਿਛਲੇ ਮਹਾਨ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਇੰਨੇ ਛੇਤੀ ਭੋਗ ਬਿਲਾਸ ਦੇ ਬਿਸਤ੍ਰਿਆ ਥੀਂ ਉੱਠ ਕੇ ਕੀ ਤੀਵੀ, ਕੀ ਮਰਦ, ਮੌਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਚੁੰਮਦੇ। ਚੰਮ-ਮਤ ਵਾਲੇ ਤਾ ਬਿਸਤ੍ਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੇਟ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਪਰਾਏ ਪੁੱਤਰ ਆ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਕੋਹ ਸੁੱਟਦੇ। ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ, ਕਿ ਫਰਾਸੀਸੀ ਚੰਮ-ਸੱਚ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਪਲਿਆ ਦੇਸ ਪਿਆਰ ਸਦੀਆ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਮਰੇਗਾ। ਸੋ ਜੇ ਉਹ ਚੰਮ-ਸੱਚ ਮੰਨ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਬਾਪ ਦਾਦੇ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੁੱਕਣ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਇਉ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਫਾਤਹ ਕੌਮਾ ਨੇ ਓਹ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਖਜਾਨੇ ਜਮਾ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਤਾ ਚੰਮ-ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੁਛ ਸਦੀਆ ਮੰਨ ਕੇ ਜੀ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਹ ਜਦ ਚੰਮ-ਸੱਚ ਤੇ ਆ ਬੈਠਣ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹਾ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਕੇ ਹਵਾ ਤੇ ਧੁੱਪ ਲਵਾਣ, ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਮੋਏ ਤੇ ਕੱਲ੍ਹ ਵੀ। ਕੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਫੋਕਾਪਨ ਨਹੀ ਰਿਹਾ ?

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦਰਦ ਦੁੱਖ ਤੇ ਸਾਧਨ ਤੇ ਤਤਿਖਾਯਾ ਵਿੱਚ ਦਰਦ ਭਰੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਅੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਖੱਦਰ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਸਾਦਗੀ, ਤੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਤਿਖਯਾਂ ਜੇ ਨਿਰੇ ਮਖੌਲ ਨਾ ਹੋਣ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈਆ ਵਲ ਇਕ ਮੋੜਾ ਹੈ। ਤੇ ਦੇਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਬੀਜ ਤਾ ਸਦੀਆ ਲੈ ਕੇ ਉੱਗੇਗਾ, ਪਰ ਘਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਤੇ ਸਾਦਾ ਕਰੀਏ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਪਹਿਨਣ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਸਹੀਏ, ਪਿਆਰ ਸ਼ਕਲਾ, ਨਕਲਾਂ, ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ, ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਮਜ਼ਾਖਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਪਾਈਏ, ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਧਰਤ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੇ ਬੇਮਲੂਮ ਦੱਬੀਏ, ਮਿਹਨਤ ਕਿਰਤ ਕਰੀਏ; ਆਪਾ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਮਾਰੀਏ ਕਿ ਚੰਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਹੇ ਹੀ ਨਾਹ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਚੰਮ-ਸੱਚ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਖਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਚੰਮ-ਸੱਚ ਵਾਲੇ ਚੰਮ-ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿੱਚ ਗੜੂੰਦ ਮੋਏ ਕਦੀ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ, ਕੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ, ਕੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆ ਦਾ, ਕੀ

ਰੱਬ ਦਾ, ਕੀ ਦੇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਕਦੀ ਨਹੀ, ਇਨ੍ਹਾ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੀ ਆਸ਼ਾ ਤੇ ਆਦਰਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਉਮੈਦ ਕਰਨੀ ਨਿਸਫਲ ਹੈ। ਵੇਲਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵਾਸੀ ਚੰਮ-ਸੱਚ ਥੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਚੰਮ-ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੰਦ ਭਾਗ ਵਾਗ ਛੱਡਣ ਦੀ ਖੋ ਪਾਣ ਲੱਗਣ, ਮਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ, ਮਤੇ ਦਰਦ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਸੱਚ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਮੁੜ ਅਨੁਭਵ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜੀਵਨ ਘਰ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਸਾਦੇ ਪਿਆਰਾ ਉੱਪਰ ਮੁੜ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਇੰਨਾ ਸੱਚਾ ਘਰ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਉਹਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵਤਨ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਕਦੀ ਸਾਨੂੰ ਆਣ ਲੱਗੇ !!

16. ਵੋਟ ਤੇ ਪਾਲੇਟਿਕਸ

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾ ਉਠਦੇ ਤੇ ਢਹਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਘਰ ਦੇ ਇੰਤਜਾਮ। ਜਦ ਚੰਗੀ ਸਵਾਣੀ ਤੇ ਆਦਮੀ ਮਿਲ ਬੈਠੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪਰ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਦ ਘਰ ਟੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਦੇ ਸਮੇ ਲਈ ਕੁਛ ਕੀੜੀ ਵਾਗ ਅੰਦਰ ਭੀ ਰਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਆਪਣਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ, ਤੇ ਆਏ ਗਏ ਦਾ ਨਿਰਬਾਹ ਵੀ ਸੋਹਣੀ ਤਰ੍ਹਾ ਚੱਲ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਦਸਾਂ ਨੌਹਾ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਆਦਮੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਵਾਣੀ ਵੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਹੱਥ ਪੈਰ ਸਦਾ ਮਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਖਾਵੰਦ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਉਹ ਕਮਾ ਕੇ ਘਰ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾ ਇਹ ਨਾ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀ ਘਰ ਦੀਆ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਸੰਵਾਰ ਕੇ ਜੋ ਬਚਦਾ ਹੈ ਉਹ ਓਹਦੀ ਕਮਾਈ ਜਾਨਣੀ ਚਾਹੀਏ। ਹਰ ਇਕ ਪੈਸਾ ਜਿਹੜਾ ਖਰਚ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਹ ਬਚਿਆ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆ ਤੀਮੀਆ ਨਿਕੰਮੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆ ਹਨ ਤੇ ਨਖੱਟੂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗ੍ਰਾਵਾ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਵਾਣੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਕਮਾਊ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨਿਰਾ ਖੱਦਰ ਬੁਣਨਾ ਹੀ ਕੰਮ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਸੀ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਭੁੜੀ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਕੌਡਾ ਘਰ ਲਿਆਏ ਬਿਨਾ ਤੀਮੀ ਨਖੱਟੂ ਨਹੀ ਗਿਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਕ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕਪੜੇ ਧੋਣੇ, ਪਤੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਧੋਣੇ, ਉਹ ਇਕ ਧੋਬੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਘਰ ਦੇ ਔਸਤਨ 5 ਮੈਂਬਰ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਤੇ ਦੋ ਕੱਪੜੇ ਰੋਜ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਤਦ 10 ਕੱਪੜੇ ਰੋਜ ਤੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ 300 ਕਪੜੇ ਧੋਂਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਵਾ ਵਿਚ ਸਹਿਰਾਂ ਵਾਗ ਸਫਾਈ ਨਹੀਂ ਆਉਦੀ। ਪਰ ਜੇ ਆਨਾ ਕਪੜਾ ਨਹੀਂ, ਪੈਸਾ ਕਪੜਾ ਵੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾਏ ਤਦ ਕਪੜੇ ਧੋਣ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਸਵਾਣੀ 300 ਪੈਸੇ ਯਾ ਚਾਰ ਰੁਪੈ ਯਾਰਾਂ ਆਨੇ ਖੱਟਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਰੋਟੀ ਪਕਾਣੀ ਖਵਾਣੀ ਤੇ ਦੁੱਧ ਦਹੀ ਸਾਂਭਣਾ, ਮੱਖਣ ਬਣਾਣਾ ਇਹ ਘਰੋਗੀ ਜਿਮੀਦਾਰਾ ਇਨਡਸਟਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹਦੀ ਭੁੜੀ ਦਾ ਹੀ ਮੁੱਲ ਪਾਵੋ ਤਾ ਇਕ ਮਜ਼ੂਰ ਦਾ ਕੰਮ ਉਹ ਰੋਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਮਜ਼ੂਰ ਦੇ 4 ਆਨੇ ਵੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਰੋਜ ਮੁੱਲ ਪਾਵੋ, ਤਦ 7 ਯਾ 9 ਰੁਪਏ ਦੇ ਲਗਭਗ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋਇਆ। ਹੋਰ ਘਰ ਦਾ ਨਿਕਾ ਨਿਕਾ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਾਂਭਣ,

ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਬਾਲ ਬੱਚਿਆ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜਿਹੜੀ ਜੋ ਹਸਪਤਾਲ ਆਦਿ ਵਿਚ ਹੁਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਬ ਘਰ ਦੇ ਬਾਨ੍ਹਣੂ ਬਨਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਮੁੱਚੀ ਤਰ੍ਹਾ ਗੋਹ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਦ ਗ੍ਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਜਿਮੀਦਾਰ ਜੋ ਆਪ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਨਕਦੀ ਵਿੱਚ ਜੇ ਨਿਰੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੇ ਮਸੀਨੀ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਵੀਏ ਤਦ 15 ਰੁਪਏ ਮਾਹਵਾਰ ਥੀ ਕਿਸੀ ਹਾਲਤ ਘੱਟ ਨਹੀ ਹੋ ਸੱਕਦਾ ਤੇ ਸਾਲ ਦਾ 190 ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੁਰੱਬਿਆ ਦੀ ਜੇ ਆਮਦਨੀ ਗਿਣੀਏ ਤਦ ਇਕ ਮੁਰੱਬਾ ਜੇ ਐਸੇ ਹਾਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਤਦ ਅੱਧੇ ਮੁਰੱਬੇ ਦੀ ਆਮਦਨ ਉਹਦੀ ਆਪਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਔਸਤਨ ਨਕਦੀ ਮਾਇਆ ਆਬਿਆਨਾ ਆਦਿ ਕੱਢ ਕੇ ਗਿਣੀਏ ਤਦ 300 ਰੁਪੈ ਤਕ ਸਾਲ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੋ 300 ਰੁਪਏ ਸਾਲ ਚੰਗੀ ਤਕੜੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜਰਾਇਤੀ ਆਮਦਨ ਓਥੇ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਨਹਰੀ ਹੈ ਤੇ ਭੌਂ ਨਵੀ ਤੇ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਸੋ ਜਨਾਨੀ 180 ਰੁਪਏ ਸਾਲ ਦਾ ਵਾਧੂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਉ ਉਹ 180 ਰੁਪਏ ਖੱਟਦੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਖਰਚ ਥੀ ਬਚਾਦੀ ਹੈ। ਸੋ 300 ਰੂਪਏ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਜੇ ਜੀਵ ਇਕ ਬੱਚੇ ਸਮੇਤ ਟੱਬਰ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਪਲਦਾ ਹੈ. ਪਰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਆਮਦਨ ਦੀ ਔਸਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸੂਦੀ ਰੁਪਏ ਜਿਹੜੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਦੇ ਹਨ ਜਦ ਫਸਲ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਸੂਦ ਆਦਿ ਮਾਰ ਮੁਕਾਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਮਾਲੀ ਤਰ੍ਹਾ ਇਕ ਕਾਸਤਕਾਰ ਮੁਜਾਰੇ ਦੀ ਆਮਦਨ 200 ਤਕ ਰਹਿ ਜਾਦੀ ਹੈ. ਤੇ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਮਜੂਰੀ 10 ਆਨੇ ਦਿਹਾੜੀ ਤਕ ਪਈ, ਤੇ ਜੇ ਪੰਜ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਕਦ ਮਜੂਰੀ ਪਾਓ. ਕਿਉਕਿ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਦੋ ਆਨੇ ਸਿਰੇ ਧਰਤੀ ਪਈ। ਹੁਣ ਦੋ ਆਨੇ ਰੋਜ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾ ਜੀ ਸਕਦਾ ਹੈ. ਐਸੀ ਕਠਨ ਕਮਾਈ ਦਾ ਪੈਸਾ ਹਕੂਮਤ ਲੈ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਕੰਮ ਸਿਵਾਏ ਖੇਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਨਹੀ ਹੈ. ਜਿੱਨਾ ਮੁਲਕੀ ਖਰਚ ਪੈਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਇਨ੍ਹਾ ਗਰੀਬ ਘਰਾ ਪਰ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਘਰਾ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਖਰ ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਹੀ ਜਮੀਨ, ਜਲ. ਮੀਹ. ਹਵਾ. ਧੁੱਪ ਤੇ ਮੌਸਮ ਦੇ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਰਮ ਸਰਦ ਵਟਾਂਦਰਿਆਂ ਕੋਲੋ ਮਦਦ ਲਈ ਜਾਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਿਲਵਰਤਣ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਿਲਵਰਤਣ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਉਪਜਾਊ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਬਗੈਰ ਕਿਸੀ ਮੁੱਲ ਲੈਣ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਕਿਰਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਧਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਮਾਯਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਵਾਹੀ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦਰਹਕੀਕਤ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਰਮਾਏ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੁੰਦਾ

ਹੈ । ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੀ ਨਿਕੀ ਨਿਕੀ ਤੇ ਚੁੱਪ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਦੀ ਡਾਹਢੀ ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਸਬ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਲੀ ਪਲੀ ਜੋੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦੇ ਕੁੱਪੇ ਰੋੜ੍ਹੇ ਜਾਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਉਹ ਮਾਂ ਹੈ ਉਹ ਸਾਥੋਂ ਆਪਣੇ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ, ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਭਰਾ ਮੁੱਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕੋਈ ਪਰੰਪਰਾ ਹੀ ਐਸੀ ਚਲੀ ਆਈ ਹੈ, ਸੋ ਸਰਮਾਏ ਵਾਲਾ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਉ ਸਰਮਾਯਾ ਲਾਵਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਉਹਦੀ ਭੁੱਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਦੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਆਪ ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਖਲਾਕੀ ਤੇ ਮੁਲਕੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗੀ । ਬਸ ਜਿਹੜੇ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਚਾਹੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਚਾਹੇ ਟੰਗਾ ਨਾਲ, ਚਾਹੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ, ਚਾਹੇ ਮਿੱਠੀ ਜੀਭ ਨਾਲ, ਉਹੋ ਹੀ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇਸ ਆਣ ਵਾਲੀ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਚ ਹੱਕਦਾਰ ਸਮਝੇ ਜਾਣਗੇ । ਜਿਹੜੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸਰਮਾਏ ਉੱਤੋਂ ਹੀ ਲੋਕਾ ਦੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਮੁੰਗ ਦਲਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ ਵੀ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਕੁਲ ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਮਾਲ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਆਖਰ ਹੱਥਾ.ਪੈਰਾਂ, ਆਪਣੇ ਨੈਨ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਤੇ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ, ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਅਮੀਰ ਜਨਮ ਥੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸੱਕੇਗਾ । ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਣ ਪ੍ਰਯੰਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਯਾ ਗਰੀਬ ਹੋ ਸੱਕੇਗਾ । ਅਮੀਰੀ ਗਰੀਬੀ ਨਸਲ ਬ ਨਸਲ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸੱਕੇਗੀ, ਕਿ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਨਿਕੰਮਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਗਿਯਾ ਹੀ ਨਹੀ ਮਿਲੇਗੀ । ਕਿਰਤਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਨਬੇੜੇ ਹੋਣਗੇ । ਪਰ ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਮਾਲੀ ਧਨ ਦੀ ਬਰੋਬਰੀ ਨਹੀ ਆਉਂਦੀ, ਤਦ ਤਕ ਚਾਲ ਓਸ ਸੇਧ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਸੀ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਤੇ ਬਰੋਬਰੀ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਕਦੀ ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਹਾਲਾ ਯੋਰਪ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਇਕ ਬੜੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਯੋਰਪ ਵਿਚ ਸਾਡ ਦੇਸ਼ ਵਾਗ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਇਥੇ ਹੁਣ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਚਿਰ ਖੇਤੀ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਰੋਟੀ ਕਪੜਾ ਚੰਗਾ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ । ਸਾਡੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਮਿਆ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਸੇਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਘਿਓ, ਤੇ 35 ਸੇਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਆਟਾ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਥੀ ਪਹਿਲਾਂ ਚੀਜ਼ਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸਸਤੀਆਂ ਸਨ । ਸੋ ਇਥੇ ਰੋਟੀ ਕਮਾਣ ਦਾ ਸਵਾਲ, ਉਸ ਪੇਚੀਦਗੀ ਤੇ ਸਿਰ ਸਿਰ ਬਾਜੀ ਲਾਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅੱਜ ਤਕ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀ ਆਇਆ, ਹੁਣ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਰ ਸਦੀਆਂ ਥੀਂ ਯੋਰਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਸਭ ਥੀਂ ਪਹਿਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਦੇ ਕਤਰੇ ਵਗਾ ਕੇ ਕਮਾਇਆ ਪੈਸਾ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਹਰ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਬਾਦਸਾਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਆਏ ਰਾਜੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ;ਘਰ ਮਖਲੂਕ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸਮਝ ਕੇ ਬੜਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਰਚ ਆਪਣੇ ਭੋਗ ਬਿਲਾਸਾਂ ਤੇ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਾਜ ਦੇ ਨੀਤੀ ਆਦਿਕ ਦੇ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਦੇਣੇ, ਲੋਕੀ ਖੁਸੀ ਨਾਲ

ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਦ ਬਾਦਸਾਹ ਭੋਗੀ ਤੇ ਕਾਮੀ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਲੱਗੇ ਰੁਪੈ ਆਪਣੇ ਭੋਗ ਬਿਲਾਸਾਂ ਤੇ ਖਰਚਣ ਤਦ ਮਖਲੂਕ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਧਰਮ ਨੇਤਾ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਇਹ ਨੇਮ ਰਚਿਆ ਕਿ "ਜੋ ਟੈਕਸ ਰਯਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਰਯਤ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਧਰੇ ਖਰਚ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।" ਸਦੀਆਂ ਲੜ ਲੜ ਕੇ ਇਹ ਅਸੂਲ ਉਨ੍ਹਾ ਆਪਣੇ ਪਾਲੇਟਿਕਸ ਦਾ ਅਸੂਲ ਬਣਾਇਆ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੇ ਜਮਾਨਿਆ ਵਿਚ "ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਦੀ ਕੁਛ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀ ਸਕਦਾ ਜੋ ਉਹ ਕਰੇ ਸਾਨੂੰ ਮਨਜੂਰ ਹੈ" ਇਕ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਅਸੂਲ ਸੀ। ਇਸ ਪੁਰਾਣੇ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢਣ ਲਈ ਤੇ ਨਵੇ ਨੂੰ ਪਾਣ ਲਈ ਸਦੀਆਂ ਲਈ ਜੰਗ ਤੇ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਹੋਏ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਹਾਲੇ ਕੁਛ ਬਹੁਤ ਸੂਤ ਮਾਮਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਤਾ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਇਸੀ ਬਣਤਰ ਦੇ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵੇ ਧਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਮਿਲ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੁਰਾਣੇ ਬਾਦਸਾਹ ਦੇ ਅਸੂਲਾ ਵਾਂਗ ਵਰਤ ਕੇ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਬਾਦਸਾਹ ਦੀ ਥਾਂ ਹੁਣ ਅਨੇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਨ, ਜਣਾ ਖਣਾ ਬਾਦਸਾਹ ਬਣ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਤਾ ਵੀ ਅਸੂਲ ਉਨ੍ਹਾ ਮੁਲਕਾ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਰੁਪਇਆ ਕਮਾਏ ਤੇ ਟੈਕਸ ਭਰੇ, ਉਹਦੇ ਖਰਚਣ ਉੱਤੇ ਉਹਨੂੰ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਖੂਲਕ ਦੀ ਵੋਟ ਨਾਲ ਰਾਜ ਤੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆ ਨੂੰ ਨਜਿਠਣ ਦੇ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਕੌਸਲਾ ਬਣਨ। ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਬਨਤਰਾ ਬਣੀਆ, ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਵੋਟ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਮੁਤਾਬਕ ਧਨ ਉਪਜਾਉ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹਦੀ ਵੋਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਏ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਉਹ ਆਦਮੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਣਗੇ ਜਿਹੜੇ ਦਿਮਾਗ਼ੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਉਸ ਉਪਜਾਏ ਧਨ ਦਾ ਚੰਗਾ ਵਰਤਣ ਤੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਵੋਟ ਦੇਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਾਸਤੇ ਫਿਰ ਮੁੜ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀਆ ਸਰਤਾਂ ਰਚੀਆਂ, ਆਖਰ ਹੁਣ ਪਿਛਲੇਰ ਯਾ ਉਸ ਥੀਂ ਪਿਛਲੇਰ ਸਾਲ ਬੜਾ ਚਿਰ ਰੌਲਾ ਪਾਣ ਤੇ ਜਨਾਨੀਆ ਨੂੰ ਵੀ ਵੋਟ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲਿਆ।

ਪੁਰਾਣੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਸੀ, ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਜੁੜ ਬੈਠੇ ਤੇ ਰਾਜ ਚੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੁਲਕ ਸਵਰਗ ਹੋ ਗਿਆ; ਤੇ ਜੇ ਮਾੜੇ ਆ ਗਏ ਤਦ ਤਬਾਹੀ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਛਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬਣ ਕੇ ਬਿਗੜ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਜਦ ਰਾਜਧਾਨੀਆ ਵੱਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਦ ਚੰਗੇ ਰਾਜਿਆ ਨੇ ਸੂਬੇ ਚੰਗੇ ਚੁਣੇ; ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਮਿਲੇ ਤੇ ਮੁਲਕੀ ਹਾਲਤ ਵਾਹ ਵਾਹ ਹੋ ਗਏ, ਨਹੀ ਤਾ ਉਹੋ ਖੋਸੜੇ ਤੇ ਉਹੋ ਭਾਈ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ। ਹੁਣ ਅਸੋਕ ਵਰਗੇ ਰਾਜਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਰਾਜ ਕਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆ ਇਹ

ਚਮਕਦੀਆ ਤਾਕਤਾ. ਦਯਾ, ਦਰਦ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਭਾਵ ਕਿਸ ਮਖਲੂਕ ਦੀ ਵੋਟ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਨੇ ਕਿਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਣੇ ਹਨ ? ਪਰ ਨਮਰੂਦ, ਨੀਰੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਰਾਜੇ ਤੇ ਉਸ ਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਵਜੀਰ ਮੁਸਾਹਿਬਾ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਜੇਹੜੇ ਰੋਮ ਆਦਿਕ ਚਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਏ, ਉਹ ਕੋਈ ਮਾ ਦਾ ਜੰਮਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕਤਰਾ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਨਤਰਾ ਵਿਚ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਮਖਲੂਕ ਆਖਰ ਯੋਰਪ ਵਿੱਚ ਉਠੀ, ਬਾਦਸਾਹਾ ਨੂੰ ਫਾਸੀ ਲਟਕਾਇਆ, ਗੋਲੀਆ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ, ਜ਼ਾਲਮ ਜਰਵਾਣੇ ਭੋਗ ਲਮਪਟ ਬਾਦਸਾਹਾ, ਵਜ਼ੀਰਾ, ਰਾਣੀਆ ਆਦਿਕ ਸਮੇਤ ਸਲੇਟ ਸਾਫ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟਾ ਤੇ ਕੌਂਸਲਾ ਤੇ ਰੀਪਬਲਿਕਾ ਬਣੀਆ । ਇਸ ਵਿਚ ਮਖਲੂਕ ਦੀ ਵੋਟ ਨਾਲ ਇੰਤਜਾਮ ਕਰਣ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਚੁਣੇ ਗਏ । ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਅਸੋਕ ਵਰਗਾ ਲਾਇਕ ਹੋਵੇ, ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਵੋਟ ਦੇਣ ਵਿਚ ਬਸ ਇਕ ਵੋਟ ਦੀ ਹੀ ਹਦ ਤਕ ਅਸੋਕ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਉਹ ਠੀਕ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕੇ ! ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ, ਹਰ ਇਕ ਰਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਚਾਹ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ, ਵੋਟ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ, ਕਾਬੂ ਕਰਣ ਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸੇ ਖਿਚਣ ਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਦੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਗੁਣਾ ਕਰਕੇ ਵੋਟ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾ ਸਮਝ ਕੇ ਵੋਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਦੀ ਉਹ ਕਿਸੀ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅਸੋਕ ਦੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਅਸਾਰੀਯਾ ਬਲਕਿ ਜਾਲਮ ਨੀਰੋ ਦੀ ਕਸਰ ਅਸਾਰੀਯਾ ਬਣ ਕੇ ਵੋਟ ਦੇ ਹਕ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਤਰ੍ਹਾ ਵਰਤਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਚੰਗੇ ਰਾਜਸੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਲਿਆਕਤ ਵਾਲੇ ਲਾਇਕ ਪੁਰਸਾ ਤੀਵੀਆ ਦੀ ਥਾ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਮੁੜ ਗੱਲ ਉੱਥੇ ਦੀ ਉੱਥੇ ਰਹੀ । ਆਦਮੀ ਦੇ ਬਣਾਏ ਸਿਲਸਿਲੇ ਮੁਲਕੀ ਬਨਤਰਾ ਬਨਾਉਣ ਉੱਪਰ ਗੱਲ ਨਹੀ ਮੁਕਦੀ, ਮੁੜ ਬੰਦਿਆ ਦੇ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਤੇ ਚੰਗੀ ਚੋਣ ਉੱਤੇ ਹੀ ਗੱਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨਿਆ ਥੀ ਜੋ ਰਾਜਸੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁਛ ਕਾਬਲੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਕੰਮ ਲਈ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਲੋਕੀ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਦਰਾਮਦ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹੁਨਰ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕੰਮ ਰਾਜ ਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਹੁਣ ਇਕ ਇਕ ਵੋਟ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਵਾਲੇ ਚਕਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਇਓਂ ਮੁੜ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਲੋਕ ਰਾਜਸੀ ਕੰਮ ਨਜਿਠਦੇ ਹਨ, ਗੱਦੀ ਉੱਪਰ ਉਹੋ ਬਹਿਣ ਜੋ ਬਹਿੰਦੇ ਆਏ ਹਨ । "ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਮ ਉਸੀ ਕੋ ਸਾਜੇ ਔਰ ਕਰੇ ਤੋ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ", ਇਸ ਮੁਲਕੀ ਕਾਇਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹੋ ਅਖਾਣ ਲਗਦਾ ਹੈ:— ਸਾਈਸੀ ਇਲਮ ਦਰਯਾਈ ਹੈ ਕੌਣ ਬਕਸੂਆ ਕਹਾਂ ਲਾਗਤ ਹੈ ਸਾਈਸ ਹੀ ਜਾਣੇ । ਸੋ ਰਾਜਸੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਦੀਆਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ

ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੋਏ, ਮਖਲੂਕ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਖਾਸ ਤਬਕਾ ਇਸ ਲਿਆਕਤ ਦਾ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਪਜ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹੋ ਜਮਾਤ ਨਵੇਂ ਘਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਘੜੀ ਗਈ। ਅੱਗੇ ਇਹ ਲੋਕੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਵਜ਼ੀਰੀ ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਉਹੋ ਹੀ ਵੋਟ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਛਿੰਝ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਇਕ ਬਾਦਸਾਹ ਦੀ ਥਾ ਅਨੇਕ ਪਰ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾ ਦੀਆ ਕਸਰਾਂ ਕਿਰਸਾ ਦੇ ਦਵਾਲੇ ਘੁਮਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਕੌਂਸਲ ਵਿਚ ਗਏ ਬੰਦਿਆ ਉੱਪਰ ਕੁਛ ਭੈ ਪੈ ਗਿਆ, ਜੇ ਮਾੜੇ ਨਿਕਲੇ, ਮਖਲੂਕ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾ ਰਹੀ. ਤਦ ਅਸੀਂ ਤਖਤੋਂ ਉਤਾਰੇ ਜਾਵਾਗੇ, ਇਕ ਤਖਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਟੁਕੜੇ ਹੋਏ ਤੇ ਇਕ ਮਿਊਨਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੀ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਦੀ ਹਦ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਮ ਤਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋ ਆਪਣੀ ਹਦ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਦਸਾਹ ਦੀ ਵਰਤੋ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਭਾਵੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾ ਦੇ ਲਾਲਚਾ, ਮਜਬੂਰੀਆ, ਰਿਸਵਤਾ, ਧਨਾਢ ਲੋਕਾ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਮੂਹ ਅਕਠਾ ਦੇ ਨਾਜਾਇਜ ਬਲ ਨਾਲ ਖਰੀਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਇਕ ਰਾਜਾ ਹੀ ਹੈ। ਸੋ ਜੋ ਰੁਪਿਆ ਟੈਕਸ ਦਾ ਮੁਲਕ ਲਈ ਅਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਕਹਿਣ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਖਲੂਕ ਦੀ ਮਰਜੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤਾ ਜੋ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹਦੀ ਚਾਬਕ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਇਕ ਭਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੁਹਬ ਨਾਲ ਚੋਣ ਕਰ ਲੈਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਕਈ ਭਲੇ ਪੁਰਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀ ਚੋਣ ਮਖਲੂਕ ਪਾਸੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜੀ ਦੀ ਕਰਾ ਕੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਉੱਥੇ ਦੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾ ਦਾ ਰੂਪਅੰਤਰ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਲ ਦਾ ਕੁਛ ਮਧਮ ਜਿਹਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਮਖਲੂਕ ਆਪਣੀਆ ਜਿਮੇਵਾਰੀਆ ਸਮਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾ ਪੁਰਾਣੀਆ ਆਦਤਾ ਵਾਲੇ ਮੁਲਕੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆ ਨੂੰ ਸੋਧ ਲੈਣਗੇ। ਸੋ ਜੋ ਗੱਲ ਸਦੀਆ ਬਾਅਦ ਵੀ ਹਾਲੇ ਯੋਰਪ ਵਿਚ ਅੱਧੀ ਪੱਕੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡੇ ਇਸ ਅਭਾਗੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਰੂਰਤ ਪਈ। ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਪਾਠ ਚਰੋਕਣਾ ਖੁਸ ਗਿਆ ਜਿਹੜੇ ਕੋਈ ਖਿਡਾਉਣਿਆਂ ਵਰਗੇ ਮੋਮ ਦੇ ਬੁੱਤ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਉਹ ਸਦਾ ਸਦੀਆ ਥੀ ਅੱਗੇ ਭੋਗ ਲਿਪਟ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆ ਤਾਕਤਾ ਹੀ ਖੁਸ ਗਈਆ ਸੋ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜਾ ਦੇ ਭੇਜੇ ਅਫਸਰਾ ਦੀਆ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰੀਆਂ ਤੇ ਬਦੇਸੀ ਰਾਜ ਦੀਆ ਮੰਦੀਆ ਖਰਾਬੀਆ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਭੀ ਅਤਿ ਦੇ ਗਿਰੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਹੋ ਗਏ। ਸੋ ਬਾਦਸਾਹੀ ਥੀ ਨਹੀ ਬਲਕਿ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀ ਬਾਹਰੋਂ ਚੋਪੀ ਚਾਪੜੀ ਕਾਨੀ ਦੇ ਜੁਲਮਾ ਥੀ ਬਚਣ ਲਈ ਰੌਲਾ ਪਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਵੋਟ ਉੱਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਅੱਜ 40

ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਥੀਂ ਬੜੇ ਬੜੇ ਅਕਲ ਦੇ ਕੋਟਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਿਧਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਧਨ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕ ਅਨਗਿਣਤ ਨਾਲੀਆ ਰਾਹੀਂ ਅੱਜ 150 ਸਾਲ ਥੀਂ ਬਰਾਬਰ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਬੇਜਾਨ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਵੀ ਕੁਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਥੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਹ ਮੁਲਕ ਗਰੀਬ ਹੈ । ਲਾਰਡ ਕਰਜ਼ਨ ਨੇ ਬੜੇ ਆਜ਼ਾਦ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਐਸਟੀਮੇਟ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਔਸਤ ਕਮਾਈ ਸਿਰ ਪਰਤੀ ਮਾਹਵਾਰੀ ਦੋ ਰੁਪੈ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਸਿਰ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਧਨ ਖਲੇਰੂ ਸਿਰ ਵੀ ਹਨ । ਇਕ ਹਲਵਾਈ ਦੁੱਧ ਵੇਚ ਕੇ ਕੁਛ ਕਮਾਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਮਾਂਦਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਉਹ ਤਾ ਧਨ ਖਲੇਰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਹਾਲੇ ਇਹ ਐਸਟੀਮੇਟ ਕਿਸੀ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਕਿ ਧਨ ਖਲੇਰੂਆ ਦੇ ਸਿਰ ਜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਢ ਦਈਏ ਤਦ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਸਿਰ ਕਿੰਨੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਰੇਲ ਤੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਕੰਮ ਲਈ ਹੈ, ਉਹ ਤਾ ਠੀਕ ਰੇਲ ਦੀ ਆਮਦਨ ਹੋਈ, ਉਹ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਕੰਮ ਦਾ ਖਰਚ ਖਾਤਾ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਅਸਬਾਬ ਵੇਚਣ ਲਈ ਲਦ ਕੇ ਇਕ ਥਾਂ ਥੀ ਦੂਜੇ ਥਾ ਲੈ ਜਾਣਾ ਵੀ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਜੂਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਕੰਮਾ ਥੀਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਮਦਨ ਜੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਨਧ ਖਲੇਰੂ ਆਮਦਨ ਹੈ ਉਹ ਸੱਚੀ ਆਮਦਨ ਨਹੀ । ਇਕ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ ਨੌਕਰ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਆਮਦਨ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਮਨਾਫੇ ਤੇ ਮਜੂਰੀਆ ਖਰਚ ਦੇ ਖਾਤੇ ਕੱਢ ਕੇ ਨਿਰੀ ਧਨ ਉਪਜਾਊ ਤਾਕਤ ਤੇ ਸਿਰੇ ਪਰਤੀ ਦੇਖੋਗੇ, ਤਦ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪੈਸਾ ਵੀ ਮੁਸਕਲ ਨਾਲ ਬਣੇਗਾ । ਸੋ ਜਿਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਧਨ ਉਪਜਾਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਇੰਨੀ ਘਟ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ ਉਸ ਪਾਸੋ ਇਹ ਉਮੈਦ ਕਰਨੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਆਪਣੀਆ ਬਾਹਾ ਦੇ ਬਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਿਰਾ ਅਕਲੀ ਪਾਗਲਪਨ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਤਾਕਤ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਨ੍ਹੇ ਸਨ੍ਹੇ ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ ਮੁਲਕ ਆਜਾਦ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਅਸੂਲ ਮੰਨ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । "ਰੂਸ ਨੇ ਇਹ ਕੀਤਾ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆ ਉੱਪਰ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ", ਇਹ ਸਬ ਗੱਲਾ ਕੂੜੀਆ ਹਨ ।

ਸੋ ਰਾਜਿਆ ਦੇ ਵਿਗੜ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਰੋਟੀ ਕਮਾਣੀ ਕਠਨ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਗਰੀਬ ਦਾ ਧਨ ਹੋਰ ਮਹਿੰਗਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਹੋ ਯੋਰਪ ਵਾਲੀ ਵੋਟ ਸਾਡੇ ਤਕ ਅਪੜ ਪਈ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਇਸ ਵੋਟ ਦੇ ਦੇਣ ਵਿਚ ਜੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਵਰਤੇਗਾ, ਓਹ ਮੁਲਕ ਦੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗਾ, ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਰਿਸਵਤ ਕਿਸੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ, ਰੁਹਬ, ਲਾਲਚ, ਭੈ ਵਿਚ, ਲਿਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੋਟ ਦੇਵੇਗਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤ ਦੁੱਖ ਤੇ ਭੁੱਖ ਦੀਆ ਜ਼ੰਜੀਰਾ ਹੋਰ ਕੜੀਆਂ ਕਰੇਗਾ ।

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨਿਆ ਵਾਂਗ ਇਕ ਬਾਦਸਾਹ ਉੱਪਰ ਡੋਰੀ ਸੁੱਟ ਕੇ ਮੁਲਕੀ ਮਾਮਲਿਆ ਉੱਪਰ ਅਣਗਿਹਲੀ ਕਰਕੇ ਸੈ ਜਾਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਕ ਵੋਟ ਦੀ ਹਦ ਤਕ ਹਰ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਤੇ ਓਸ ਆਪਣੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲਿਆਕਤ ਦੱਸਣੀ ਹੈ, ਸੋ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਦੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜਰੂਰੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਯਾ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁਲਕੀ ਮਾਮਲਿਆ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਿਦਯੀ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਲੈਕਚਰਾਂ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਸਖਸ਼ੀ ਮੇਲ ਜੋੜਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਹ ਖਬਰ ਪ੍ਰਕਾਸਣੀ ਜਰੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਚੁਣਨੇ ਚਾਹੀਏ ਤੇ ਉਹ ਕੌਣ ਹਨ, ਕਿਥੇ ਕਿਥੇ ਹਨ, ਧਨ ਵਾਲੇ ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤ ਰੁਪੈ ਖਰਚ ਕੇ ਕੌਂਸਲਾ ਵਿਚ ਜਾ ਸੱਕਣ, ਉਹ ਚੰਗੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਮੂਮਨ ਮਾੜੇ ਤੇ ਨਲੈਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਦੁਖ ਤੱਕਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗਰੀਬ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਛਛੋਰੇ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹ ਰਹ ਕੰਗਲੇ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਮੀਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਛ ਆਮ ਕਰਕੇ ਗੰਭੀਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਸਬ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੋੜ ਦੌੜ ਵਿਚ ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਬੜੀ ਗੌਹ ਨਾਲ ਹਰ ਇਕ ਘੋੜੇ ਦੀ ਨਸਲ ਸੁਭਾ ਆਦਿ ਸਬ ਦੇ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਹੁ-ਬਹੂ ਇਸੀ ਤਰਾ ਹਰ ਇਕ ਵੋਟ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕੀ ਕੰਮਾ ਦੀ ਘੋੜ ਦੌੜ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਸੂਆ ਨੂੰ ਦੌੜਾਨਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਹਸਬ ਨਸਬ ਦਾ ਪੂਰਾ ਚਿੱਠਾ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਰਖਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਪੂਰਾ ਇਨਸਾਨ ਹੋਵੇ ਉਹ ਹਕੂਮਤ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀ ਸਕਦਾ, ਜਦ ਤਕ ਦੁਨੀਆ ਪਸੂ ਹੈ। ਸਜ਼ਾਵਾ ਤੇ ਜੇਹਲਖਾਨੇ ਤੇ ਰੱਸੇ ਪਸੂਆ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਤਕ ਖੁਦਗਰਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪਸੂਆ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਹਨ, ਜਦ ਤਕ ਹਰ ਇਕ ਨਿਰਾ ਦੇਵਤਾ ਨਹੀ ਹੋ ਜਾਦਾ, ਤਦ ਤਕ ਮੁਲਕੀ ਮਾਮਲਿਆ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਨੀਤੀ ਪ੍ਰਬੀਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਵੇ ਵੱਡੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਦੇ ਇੰਤਜਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਕੜੇ ਪਸੂਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤੇ ਮੈ ਇਹ ਸਦਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾ ਕਿ ਰਾਜੇ ਯਾ ਰਾਜਿਆ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਅੰਤਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾ ਦੇ ਖਾਸ ਸਿਖਿਆ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਿੰਗਾ ਵਾਲੇ ਪਸੂ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਗ ਮਾਮਲਿਆ ਦੇ ਢਿੱਡਾ ਵਿਚ ਮਾਰ ਮਾਰ ਮਾਮਲੇ ਨਜਿਠਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਸੂਪੁਣਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਚਾਲਾਕੀ ਆਦਿ ਵੀ ਗੁਣ ਹਨ, ਗਤਕਾ ਬਾਜੀ ਹੈ। ਸੋ ਬਿਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਦੀ ਗਹਿਰੀ ਦੁਨੀਯਾ ਦਾਰੀ ਜਿਹਨੂੰ ਨੀਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਰਾਜ ਕਾਜ ਨਹੀ ਸਾਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਤੇ ਜੇ ਚੰਗੀ ਨਸਲ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਸੂ ਹੋਣ ਤਾ ਉਹ ਇਹ ਮੁਲਕ ਦਾ ਕੰਮ ਚੰਗੀ ਤਰਾ ਨਜਿਠ ਲੈਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ

ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਈਸਾ ਨੇ ਮੁਲਕੀ ਮਾਮਲਿਆ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤਾ ਓਸ ਅੰਸ ਵਿਚ ਉੱਨਾ ਹੀ ਘੱਟ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਮੈਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜੇ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਹੱਦ ਤਕ ਪੈਗੰਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਇਸ ਤੁੱਲਯ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਵਾਲਾ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਆਟਾ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਨਹੀ ਦਿੰਦਾ ਉਹ ਪਸ਼ੂ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਇਹ ਕਥਨ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਸੱਚ ਨਹੀ। ਉੱਚੀ ਸਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹੀ ਪਸ਼ੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਇਕਤ੍ਰ ਹੀ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਹ ਮੁਲਕੀ ਤੇ ਮਜ਼ਬੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ, ਉਹ ਤਾਂ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਤਬਕੇ ਵਿਚ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਕੰਮ ਘਰ ਆਟਾ, ਦਾਲ, ਘਿਓ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਹਰ ਇਕ ਮੁਲਕ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਬਸ ਘਰ ਦੀਆਂ ਲੂਣ, ਹਲਦੀ, ਲੱਕੜੀਆਂ ਦੇ ਇਹੋ ਘਰ ਦੀਆ ਫੱਕੜੀਆ ਵਰਗੇ ਹਨ। ਜਦ ਤਕ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਨਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਹਕੂਮਤਾ ਪਸੂਆ ਦੀਆ ਰਹਿਣਗੀਆ ਤੇ ਬੜੀ ਮਧਮ ਚਾਲ ਨਾਲ ਕਦੀ ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰੁਖ ਬਦਲਣਗੇ, ਤੇ ਜਦ ਦੇਵਤੇ ਸਾਰੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤਦ ਈਸਾ ਵਰਗੇ ਬੰਦੇ ਰਾਜੇ ਮੁੜ ਸਚੇ ਰਾਜੇ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਹੜੇ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਪਾਣਗੇ। ਉਹ ਸੱਚ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਦ ਤਕ ਉਹ ਰਾਜ ਨਹੀ ਭਾਵੇ ਲੱਖ ਯੰਗ ਇੰਡੀਆ ਇਕ ਇਕ ਗਲੀ ਥੀਂ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਲੱਖ ਗਾਂਧੀ ਇਕ ਇਕ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ ਕਰਦੇ ਫਿਰਨ, ਦੁਨਯਾ ਦੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਨਹੀ ਮਿਟ ਸਕਦੀ।

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹਰ ਇਕ ਸਿਰ ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਘੋੜ ਦੌੜ ਦੇ ਘੋੜਿਆ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਹਸਬ ਨਸਬ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਵੋਟ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਨਾ ਸਕੇ।

17. ਆਪਣੇ ਮਨ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ

ਹੁਣ ਤਾ ਮੇਰੇ ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਛੱਡੋ, ਆਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਭੁਲਾਇਆ। ਆਖਰ ਆਪ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ? ਜੇ ਮੈ ਰੱਬ ਨੂੰ ਆਖਾ, ਅਰਦਾਸ ਕਰਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾ ਉਲਝਣਾ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਪਾਇਆ ਤਦ ਆਪ ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਟਿਕ ਜਾਦੇ ਹੋ। ਕਈ ਵੇਰ ਆਪ ਨੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ, ਕਈ ਵੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਕਈ ਵੇਰੀ ਰੱਬ ਜੀ ਆਏ, ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਹੱਥ ਚਿੱਕੜ ਨਾਲ ਲਿੱਬੜੇ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਲੇ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ, ਫਾਥੇ ਨੂੰ ਆਜਾਦ ਕੀਤਾ, ਸੰਕਲਪ ਮੇਰੇ ਅਨੇਕ, ਉਨ੍ਹਾ ਸੰਕਲਪਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਮੀਹ ਪਾਇਆ, ਪਰ ਆਪ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ੈਤਾਨੀਆ, ਸਰਾਰਤਾ ਥੀ ਬਾਜ ਨਾ ਆਏ। ਕੀ ਗਯਟੇ ਦੇ ਫਾਊਸਟ ਵਿਚ ਸੈਤਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਦੀ ਛਾਯਾ ਆਪਦਾ ਹੀ ਇਕ ਵਟਾਦਰਾ ਤਾ ਨਹੀ ?

ਉਹ ਬਚਪਣ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸੀ, ਜਦ ਆਪ ਨਾਲ ਵਾਕਫੀਅਤ ਨਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਚੰਨ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਘਾਹ ਉੱਪਰ ਪਿਆ ਹੀ ਅੰਗੂਠਾ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਮੈ ਹੱਸਦਾ ਸਾ। ਦੁੱਖ ਕੀ ਸਨ ? ਬਸ ਇਕ ਭੁੱਖ, ਜਦ ਭੁੱਖ ਲਗਦੀ ਸੀ, ਤਦ ਰੋ ਦਿੰਦਾ ਸਾ। ਮਾ ਬਿਚਾਰੀ ਮਮਤਾ ਦੀ ਮਾਰੀ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਵੀ ਕਰ ਜਾਦੀ ਸੀ, ਇਕ ਪੂਰੀ ਸੰਨਿਆਸ ਅਵਸਥਾ ਸੀ, ਆਪਣਾ ਦੇਹ ਅਭਯਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀ ਸੀ।

ਜਦ ਮਾ ਦੀ ਕੁੱਛੜ ਥੀ ਉਤਰ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗਾ, ਤਦ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੋਈ ਵਬਾਲ ਨਹੀ ਸੀ ਦਿੱਸਦੀ, ਤੜਾਗੀ ਵਿੱਚ ਨਿੱਕੀਆ ਨਿੱਕੀਆ ਚਾਦੀ ਦੀਆ ਘੁੰਘਰੀਆਂ ਲੱਗੀਆ ਵਜਦੀਆ ਜਾਦੀਆ ਸਨ, ਜਦ ਮੈ ਟੁਰਦੀ ਸੀ। ਆਵਾਜ ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਮੈ ਦੌੜਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਦੁਨੀਆ ਬਸ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਮਚਾਏ ਸੋਰ ਸੀ, ਮੈ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸਾ ਕਿ ਲੋਕੀ ਕਿਧਰ ਭੱਜੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ? ਸਭ ਕੁਛ ਤਾ ਮੇਰੇ ਕਦਮ ਕਦਮ ਚਲਣ ਵਿਚ ਹੱਸਣ ਵਿਚ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਪੈ ਲੋਟ ਕੇ ਖਿੜ ਖਿੜ ਦਿੱਸਣ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸੋ ਬਹਿਸ਼ਤ ਮੇਰਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਨਹੀ ਸੀ ਮੈਥੀ ਖੁਸਿਆ, ਜੇ ਆਪ ਨੇ ਖਿਸਕਾਣਾ ਆਰੰਭ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਾ।

ਬਾਲਪਣ ਗਿਆ, ਲੜਕਪਨ ਆਇਆ। ਮਾਪਿਆ ਨੇ ਪੜ੍ਹਨ ਪਾਇਆ, ਕਦੀ

ਮਸੀਤੇ ਘਲਿਆ, ਕਦੀ ਧਰਮਸਾਲੇ, ਅੱਖਰ ਅਨੋਖੇ ਲੱਗੇ, ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਬੋਲ ਬੋਲ ਮੁੜ ਮੁੜ ਲਿਖ ਲਿਖ ਕੇ, ਮਸੋਂ ਸਿੰਞਾਤੇ, ਇਕ ਦੁਨੀਆ ਸੀ, ਵੱਡੀ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਕੋਈ 100 ਸਫੇ ਦੀ 18" 22" ਸਾਈਜ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਿਲਾ ਹਜ਼ਾਰੇ ਦੀ ਮਿਸਲ ਬੰਦੋਬਸਤ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਪਈ ਸੀ, ਤੇ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਮੈਂ ਕੁਛ ਡਰਦਾ ਡਰਦਾ, ਕੁਛ ਦਲੇਰੀ ਕਰਕੇ, ਖੋਹਲ ਕੇ ਸਿੰਞਾਤੇ ਹਰਫਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਡਨ ਜੈਸੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਫਿਰ ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਮਿਲੇ ਤੇ ਖੁਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਵੇ ਉਨ੍ਹਾ ਹਰਫਾ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਦ ਅਲਫ ਯਾ ਬੇ ਦੇ ਦਰਸਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਤਦ ਮਾ ਤੇ ਪਿਉ ਦੋਹਾ ਨੂੰ ਖੁਸੀ ਵਿਚ ਚੀਖਾ ਮਾਰੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ 'ਅਲਫ' ਮਿਲੀ ਉਹ 'ਬੇ' ਮਿਲੀ, ਤੇ ਇਉ ਕਿਤਾਬਾ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਮਿਲਣ ਲਗ ਗਏ। ਇਹ ਸਹਿਰਾ ਵਰਗੀਆ ਚੀਜਾ ਸਨ, ਪਰ ਭਲੇ ਕਦੀ ਨਾ ਸੇ। ਮੌਲਵੀ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਘੋੜੇ ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਲੰਮੀ ਦਾਹੜੀ, ਸੋਹਣੀ ਪਗੜੀ ਤੇ ਉਹ ਮੌਲਵੀਆ ਵਾਲਾ-ਵੱਟਿਆ ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਮਾਲੀ ਕੋਲ ਜਾ ਖਲੋਤੇ ਹਾ, ਤਾ ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੀ ਦੱਸੀ ਤੇ ਸਾਡੀਆ ਖੁਸੀਆਂ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਓਹ ਪਿਉ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਬੱਲਾ ਤੇ ਗੇਂਦ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ, ਬਸ ਦੋਹਾ ਜੁਸਾ ਦਾ ਰਾਜ ਮਿਲ ਗਿਆ— "ਮਾ, ਅੱਜ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਨੇ ਸਕੂਲ ਆਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਵੱਡੇ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਪਗੜੀਆ ਗੁਲਾਬੀ ਹੋਣ, ਕੋਟ ਪੀਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਪਜਾਮੇ ਚਿੱਟੇ ਹੋਣ, ਨਵੀ ਜੁੱਤੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਤਾਬਾ ਸਾਰੀਆ ਸਾਫ ਹੋਣ,ਸਲੇਟ ਹੋਵੇ, ਸਲੇਟ ਪਿਨਸਲ ਹੋਵੇ।" ਮਾ ਨੇ ਭੈਣਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਗੰਗਾ ਉੱਠੀ, ਲਾਜ ਉਠੀ।" ਉਨ੍ਹਾ ਨੇ ਸਭ ਕਪੜੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ, ਬਸਤਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗਈ ਗਵਾਚੀ ਚੀਜਾ ਬਜਾਰੋਂ ਮੰਗਾ ਵਿਚਾਰੀਆ ਵੀਰ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀ ਕਿ ਇਸਪੈਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਛਿਆ ਕੀ ? ਤੇ ਓਹ ਗੱਲ ਕੀ ਸੀ ਜਿਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕਪੜਿਆ ਤੇ ਬਸਤਿਆ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਇਉ ਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਕਰਾਈ, ਪਰ ਇੰਨਾ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਬੂੰਦੀ ਦੇ ਲੱਡੂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਮਿਲੇ ਸਨ ਤੇ ਬਸ ਖੁਸੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਸਾਥੀਆ ਖਾਣ ਨੇ ਦਿਤੇ, ਕਿਸੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਥੱਪੜ ਮਾਰ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਪਗੜੀ ਜਿਹੜੀ ਢਿੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾ ਮੁੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡੇ ਲੱਡੂ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਉਡਾਏ, ਪਰ ਓਸੇ ਖੁਸੀ ਵਿਚ ਘਰ ਗਏ। ਭੈਣਾ ਨੇ "ਜੀ ਆਇਆ ਨੂੰ" ਕਿਹਾ, ਦਿਨ ਇਉ ਲੰਘੇ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਦੀਵੇ ਬਾਲ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ, ਸਵਾਲ ਕੱਢਦੇ ਰਹੇ, ਜਮਾਤਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਕੀਰਤੀ ਆਪਣੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸੀ, ਕਿ ਮੁੰਡਾ ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਮਿਹਨਤੀ ਹੈ, ਤੇ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਚੁੱਪ ਕਿਉ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਬੜਾ ਸਰਾਰਤੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਥੀ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਤੇ ਚੁੱਪ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜਿਹੇ ਨਾਲ

ਓਹ ਊਧਮ ਮਚਾਣਾ ਕਿ ਬਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਓਲਟ ਕੇ ਅਸਮਾਨ ਹੀ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਆਪ ਨਾਲ ਤਦ ਤਕ- ਜਦ ਤਕ ਕਿਤਾਬਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾ-ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ "ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾ ਚਾਓ ਵੀਵਾਹੀ ਤਾ ਮਾਮਲੇ।"

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਆਦਮ ਹਵਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਮੇਰੀ ਹੀ ਤਾ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀ ਤੇ ਓਹ ਭਰਮਾਣ ਵਾਲੇ ਆਪ ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਾਓ, ਜਿਵੇਂ ਮਾਰਕਟਵੇਨ ਆਪਣੀ ਸੋਹਣੀ ਤੇ ਹਸਾ ਹਸਾ ਮਾਰਣ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ (Diary of Adam) ਵਿੱਚ ਚਿਤ੍ਰ ਖਿਚਿਆ ਹੈ। ਕੁਛ ਘਬਰਾਹਣ ਤਦ ਦੀ ਆਰੰਭ ਹੋਈ, ਜਦ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਓਹ ਦੇਖੀ ਜਿਹੜੀ ਅੱਗੇ ਵਾਕਫ ਨਹੀ ਸੀ। ਓਹ ਹੱਸੀ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਆਖਿਆ ਖਲੋ ਜਾ ਤੇ ਮੈਂ ਖਲੋ ਗਿਆ, "ਇਹ ਕੌਣ ਸੀ ?" ਮਾਰਕਟਵੇਨ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਘਬਰਾ ਪਿਆ, ਪਰ ਘਬਰਾ ਵਿੱਚ ਦਰਦ ਵੀ ਸੀ. ਦਰਦਹੀਣ ਵੀ ਸੀ, ਕੁਝ ਖਿੱਚ ਵੀ ਸੀ, ਚਾ ਵੀ ਸੀ. ਸਵਾਦ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਬੰਧਨ ਵੀ ਸੀ, ਬੜੀ ਕੁਝ ਮਿਲਵੀਂ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ ਪਰ ਭੈ ਨਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾ ਨੈਨਾ ਵਿਚ ਇਕਰਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜੀਣ ਸੱਚਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੈਨਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕ ਵਿਚ ਜੀਣ ਨਹੀ। ਸੋ ਜਦ ਤੇ ਓਹ ਤੱਕੇ ਤਦ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇ ਵਾਗ ਆਪ ਪਤਾ ਨਹੀ ਕਿਥੋ ਉਗਮ ਪਏ ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਹੇ। ਸੋ ਜੋ ਜੋ ਤੁਸੀ ਕਹੀ ਗਏ. ਅਸੀ ਮੰਨੀ ਗਏ। ਆਪ ਦੇ ਦਿਤੇ ਤੇ ਸਿਖਾਏ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇਹ ਫਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਚਪਣ ਵਾਲਾ ਸੰਨਿਆਸ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਬੇਸੁਧ ਦੀ ਪੂਰਣ ਅਵਸਥਾ ਗਈ, ਜਾ ਚੁਕੀ ਸੀ. ਬਾਲਪਣ ਦਾ ਸਾਡਾ ਸੰਸਾਰ ਮੁੱਕਾ. ਲੜਕਪਣ ਦੀ ਦੁਨੀਆ-ਕਿਤਾਬਾ ਦੇ ਸਹਿਰਾ. ਮਹਲਾ ਦੇ ਸੈਰ ਹੋ ਚੁਕੇ. ਆਪ ਦੇ ਕਹਿਣੇ ਬਮੂਜਬ ਆਪੇ ਦੀ ਗਿਆਤ ਹੋਈ; ਸੀਸੇ ਫਿਰ ਮੂੰਹ ਤਕਿਆ, ਅੱਖਾ. ਭਰਵੱਟੇ, ਕਪੋਲ, ਹੋਠ ਤਕੇ. ਆਪ ਹੀ ਤਕੇ. ਆਪ ਹੀ ਹੱਸੇ ਖੁਸ ਹੋਏ, ਡੌਲੇ ਤੱਕੇ, ਕਪੜੇ ਪਾਏ, ਪੱਗਾ ਬਧੀਆ, ਜਾਤਾ ਅਸੀ ਵੀ ਕੋਈ ਹਾਂ। ਹੋਏ ਤਾ ਹੀ ਨਾ ਓਹ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਜਾਦੀ ਸੁੰਦਰੀ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖ ਹੱਸੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਚਾਹਿਆ, ਗਿਆਨ ਆਇਆ ਤੇ ਸਾਡਾ ਅੰਦਰਲਾ ਸ੍ਵਰਗ ਉੱਡ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਸ੍ਵਰਗ ਉਸ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਨੈਨਾ ਵਿਚ ਸੀ। ਅਗੇ ਅਗੇ ਓਹ ਮਗਰ ਮਗਰ ਅਸੀਂ ਤੇ ਸਾਡੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਤੁਸੀ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬੀਤੀ 'ਅਗੇ ਸੰਭਲ ਚਲੋ ਨੰਦ ਲਾਲਾ ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ' ਪਰ ਨਹੀ, ਆਪ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀ ਛੱਡਦੇ।

ਜਦ ਬਿਪਤਾ ਆਈ. ਤੁਸਾ ਆਖਿਆ ਕਰੋ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ, ਤੇ ਆਪ ਉਸ ਵੇਲੇ ਛਾਈਂ ਮਾਈ ਜਰੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਰੱਬ ਜੀ ਤਾ, ਇਉ ਦਿਸਦਾ ਹੈ. ਕਿ ਸਦਾ ਉਡੀਕਵਾਨ ਹਨ. ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਬੁਲਾਵੇ ਤੇ ਓਹ 'ਪਾਏ ਪਿਆ ਧਾਏ।' ਸੋ ਬੜਿਆ ਬੜਿਆਂ ਜਾਲਾ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਉਸ ਸੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਕੱਢਿਆ. ਪਰ

ਜਦ ਜ਼ਰਾ ਸੁਰਤਿ ਆਈ, ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪ, ਸੁਹਣਾ ਰਾਮ ਬਣ ਵਿਚ ਆਏ "ਸੁਨਹਿਰੀ ਹਿਰਨ" ਵਾਂਗ, ਆਪ ਨੇ ਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ, ਮੁੜ ਉਹੋ ਗੱਲ, ਉਹੋ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਚੁਹਲ, ਚਲੋ ਭਾਈ ਇਸ ਹਿਰਨ ਨੂੰ ਮਾਰੋ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਲੀਲਾ ਆਪ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਖੜੀਆ ਕੀਤੀਆਂ। ਐਸੇ ਦਲਾ ਦੇ ਦਲ ਆਏ ਕਿ ਮੁੜ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ, ਧਨੁਖ ਤੇ ਤੀਰ ਲੈ ਮੁੜ ਚੱਲੇ ਅਸੀ, ਹਰਨ ਗਿਆ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਤੇ ਅਸੀ ਖਵਾਰ ਹੋਏ ਡੂੰਗਰਾਂ ਬੇਲਿਆ ਤੇ ਜੂਹਾ ਵਿਚ, ਹਾਰ ਕੇ ਝਖ ਮਾਰ ਕੇ ਥੱਕ ਕੇ ਟੁੱਟ ਕੇ ਸਾਮਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਆਏ, ਆਪ ਉਸ ਵਕਤ ਫਿਰ ਛਾਈ ਮਾਈ। ਮੁੜ ਸਾਡਾ ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਰੱਬ ਮੁੜ ਉਹੋ ਰੂਹ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ, ਓਏ "ਹਉ ਸੰਮਲਿ ਥਕੀ ਜੀ ਉਹ ਕਦੇ ਨ ਬੋਲੇ ਕਉਰਾ।" ਰੱਬ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦ ਅਰਾਧਿਆ ਉਹੋ ਠੰਡ, ਉਹੋ ਮਿਠਾਸ, ਉਹੋ ਦਯਾ, ਉਹੋ ਨਰਮੀ, ਉਹੋ ਪਰਉਪਕਾਰ, ਉਹੋ ਤਰਸ, ਉਹੋ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਣੀ ਦਾ ਮੁੜ ਦਾਨ ਅਤੇ ਜਦ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦਿਲ ਦੇ ਕਲਸ ਉਤੇ ਆਈ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਕਲਸ ਉਸ ਪ੍ਰਿਭਜੋਤ ਦਿਵਜ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਚਮਕੇ, ਆਪ ਪੂਜਾ ਦੀ ਘੜੀ ਵੀ ਆਨ ਖੜੇ ਹੋ, ਨਿਤ ਨਵਾ ਸੰਕਲਪ ਰਚ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਕੀ ? "ਬੁਰਾ ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਬਣਾਇਆ ਇਨ੍ਹਾ ਬਿਦੇਸੀਆ"। ਉਮਰਾ ਦਾ ਸੂਰਜ ਢਲ ਗਿਆ ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਮਾਯਾ ਨਾ ਮੁਕੀ ਪਰ ਨਾ ਮੁੱਕੀ ਅਜ ਇਹ, ਕਲ ਓਹ, ਕਦੀ ਹਿਮਾਲਾ ਨੂੰ ਚੀਰੋ, ਗੰਗਾ ਲਿਆਵੋ, ਹੁਣ ਇਹਨੂੰ ਸੁਕਾਵੋ, ਹੁਣ ਮੀਹ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਧੁੱਪ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਪੜਾ ਤੇ ਕੱਲ੍ਹ ਗਹਿਣਾ ਅੱਜ ਮਕਾਨ, ਕੱਲ੍ਹ ਮੰਦਰ, ਆਖਰ ਜਿਵੇਂ ਭਰਥਰੀ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, ਓ ਮਨਾ ਮੇਰਿਆ ਕੀ ਬਣਾਇਆ ਈ:

ਤਪ ਨਾ ਤਪੇ ਅਸਾ ਨੇ, ਤਪਾ ਸਾਨੂੰ ਤਪ ਲਿਆ ਈ।।
ਭੋਗ ਨ ਭੋਗੇ ਅਸਾ ਨੇ, ਭੋਗਾ ਨੇ ਭੋਗ ਲਿਆ ਈ।।
ਇੱਛਾ ਨ ਪੂਰੀਆ ਸਾਥੀ, ਇਛਾਵਾ ਨੇ ਪੂਰ ਲਿਆ ਈ।।

ਹੁਣ ਕੇਸ ਧੌਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਸਰੀਰ ਝੁਰੜੀ ਖਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਉਸਥਿਤ ਹੋ ਉਹ ਸੁੰਦਰੀ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਨਿਭੀ, ਸਾਡੇ ਸੁਭਾਉ ਦੀ ਤੱਤ ਠੰਢ ਊਚ ਨੀਚ ਸਭ ਕੁਛ ਸਿਹਾ, ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਜਾਣ ਅਸਾਥੀ ਵਾਰੀ, ਘੋਲ ਘੁਮਾਈ, ਜਦ ਕਦੀ ਬਿਮਾਰ ਹੋਏ ਸਾਰੀਆ ਰਾਤਾ ਜਾਗੀ, ਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਤਪ ਸਾਧੇ, ਜੋਗ ਕਮਾਏ, ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਸਾਡੀ ਖਾਤਰ ਹਲਾਲ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਉਹ ਤਾ ਉਹ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸਿੰਨੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਚੁਣ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪੱਕੇ। ਤੇ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਮੁੜ ਕਿਸੀ ਨਵੇ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਇਕ ਹੋਰ ਖੜੀ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹੋ, ਠੀਕ ! ਆਪ ਸੁਫਨੇ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਮਰਦੀ ਵੇਰ ਚੇਤੇ ਕਰਾ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿ ਓਹ ਓਹ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵਲ "ਮੁੜ ਮੁੜ ਤਕੇ" ਓਹ ਪਰੇ ਖੜਾ ਇਕ ਗੱਭਰੂ ਇਹ ਅਸੀ ਸਾ, ਤੇ ਆਪ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਤੇ

ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ਅਸੀ ਕਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾ । ਆਪ ਜੇਕਰ ਨਾ ਕੁਛ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਬਕ ਦਿੰਦੇ ਤਦ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਆਪ ਬੀ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹੋ ਤੇ ਕੁਛ ਹਮਦਰਦੀ ਉਨ੍ਹਾ ਨਾਲ ਆਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਇੰਨਾ ਬੇ-ਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕੋਹਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਨਹੀ ਆਪ ਹਾਲੇ ਵੀ ਕੁਛ ਮੁਸਕਰਾ ਰਹੇ ਹੋ ਅਰ ਆਪ ਲੱਛਣਾ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੰਨੀ ਪਾ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿ ਕਾਸ ਉਹ ਅਬਲਾ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੇ. ਤੇ ਇੰਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮੈ ਉਸ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਜਾਦਾ ਹਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਚਿੱਟੀ ਦਾਹੜੀ ਨਾਲ ਉਸ ਸੁੰਦਰੀ ਨਾਲ ਕੁਛ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾ ਕਿ ਓਹ ਡਰ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕੇ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਸੋਹਲੇ ਜੋੜਣ ਲੱਗਾ ਹਾਂ । ਮਨ ਜੀ, ਆਦਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਜੇਹੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਸੋ ਹੁਣ ਕਿਧਰੇ ਜਾਣ ਨਹੀ ਦਿੰਦੀਆਂ. 'ਛੇੜ ਖੂਬਾਂ ਸੇ ਚਲੀ ਚਾਏ' ਆਪ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ, ਪਿਆਰ ਨਹੀ ਤਾ ਦੁਸਮਨੀ ਹੀ ਸਹੀ. ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ, ਕਸੂਰ ਤਾ ਸਾਡਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੇ ? ਆਪ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋ ਤਾਂ ਨਹੀ ਆਏ ਸਾਉ । ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਹੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ. ਸੋ ਇੰਨੀ ਅਵਾਜਾਰੀ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੀ, ਕਿ ਸੰਕਲਪਾ ਦੀ ਖੇਹ ਛਾਨਣ ਟੁਰ ਪਏ, ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੰਢ ਦਿੱਤੀ. ਆਪਾ ਕੁਛ ਜੋਖ ਕੇ ਕੁਛ ਆਪਣੀਆ ਅਕਲਾ ਨਾਲ ਸੋਚ ਕੇ ਕੁਛ ਦਾਨਾਈ ਦੀ ਚੋਣਾਂ ਕਰਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਬੈਠੇ । ਭੁਲਾ ਕੇ ਇਤਫਾਕ ਨਾਲ ਕਿਸੀ ਚੰਗੇ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਅੱਪੜ ਪੌਦੇ ਤਦ ਵੀ ਕੁਝ ਧਰਾਸ ਹੁੰਦੀ. ਪਰ ਸੰਕਲਪ ਜਿਹੜੇ ਇਵੇਂ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਦਿੱਸਦੇ ਸਨ ਜਦ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੇ ਤਦ ਖੇਹ ਹੋ ਗਏ । ਕਦੀ ਹੋਸ ਨਾ ਆਈ ਤੇ ਜਦ ਸਭ ਹੋਚਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਥੀ ਇਕਾਂਤ ਠਾਨੀ, ਤਦ ਹੁਣ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਤੇ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਧਾਰੇ. ਚਲੋ ਹਥ ਵਿਚ ਕਾਸਾ ਲੈ ਫਕੀਰ ਰਮਤੇ ਬਣੀਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਰੀਝਾਈਏ :

ਸਿਜਦਾ ਕਰੂੰਗਾ ਤੁਝੇ ਹਾਥ ਧੋ ਕਰ ਦੁਨੀਆ ਸੇ ।
ਮੈਂ ਵੁਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਯਾਦ ਕਰੂੰ ਬੇਵਜੂ ਤੇਰੀ ।

ਕਈ ਵੇਰੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵਹਿਸ਼ਤ ਛਾਈ ਕਿ ਕੱਪੜੇ ਫਾੜ ਘਰੋ ਬਾਹਰੋਂ, ਕੰਮੋ ਕਾਜੋਂ, ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਥੀ ਨੱਸ ਕੇ ਹੈਵਾਨਾ ਵਾਂਗ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਜੇ ਕਿ ਰੱਬ ਨੂੰ ਟੋਲੀਏ, ਪਰ ਧੋਖੇ ਖਾ ਖਾ ਕੁਛ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਦੀ ਸੋ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਉਹੋ ਹੀ ਮਨ ਐਸੇ ਗੇਰੂ ਕਪੜੇ ਪਾਏ, ਭਸਮ ਰਮਾਏ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਠੂਠਾ ਲਿਆ. ਸਾਧ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੇਰੂਪੀਏ ਵਾਂਗ ਸਿਆਣ ਲਿਆ, ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਛਾਈ ਮਾਈਂ ਹੋ ਗਿਆ । ਮੁਦਤਾਂ ਲੰਘ ਗਈਆ, ਸਿਰ ਤਲੇ ਸੁੱਟ ਬੈਲ ਵਾਂਗੂੰ ਹਲ ਅੱਗੇ ਜੁਤ ਟੁਰ ਪਿਆ । ਸੰਕਲਪ ਕੀ ਕਰਨ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰਥੇ ਮੁੱਕਦੀ ਹੈ ।

ਪਰ ਕਈ ਮਿਤ੍ਰ ਆਏ, ਭਾਈ ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਲਿਖਨਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਬੋਲਨਾ ਹੈ, ਤੇਰੀ

ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਬੈਲ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਨਾ ਮੁਨਕਰ ਕੀਤੀ, ਆਜਜ਼ੀ ਕੀਤੀ, ਮੈਂ ਕਿਸ ਜੋਗ, ਸਭ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਛ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹੋਸੀ ਇਹ ਨਿਕੰਮਾ ਜਿਹਾ ਬੁੱਢਾ ਸਰੀਰ ਭੀ ਆਖਰ ਕਿਸੇ ਜੋਗ ਨਿਕਲਿਆ, ਇਹ ਤਾ ਇਨ੍ਹਾ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਤਾ ਨਹੀ। ਇਹ ਤਾ ਕੋਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਉਸ ਤਾਂ ਵਕਤ ਟਾਲਿਆ ਪਰ ਲੱਗੇ ਸੋਚਣ ਕਿ ਪੰਜਾਲੀ ਹੁਣ ਗਲੋਂ ਲਾਹ ਹੀ ਦੇਈਏ ਤਦ ਠੀਕ ਹੈ, ਅਕਾਲ ਹੁਕਮ ਇਹ ਹੈ।

ਪਰ ਫੇਰ ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਦਾ ਉਹੋ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮਿਤ੍ਰ ਸਾਖਯਾਤ। ਆਪ ਉਨ੍ਹਾ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿਚ ਖੜੇ ਦਿੱਸੇ। ਨਾ ਭਾਈ, ਬਹੁਤ ਲੰਘ ਗਈ ਹੁਣ ਥੋੜ੍ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ:

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਨਾਹਾ ਬੀਤੀ।
ਆਗੇ ਸੰਭਲ ਚਲੋ ਨੰਦ ਲਾਲਾ।
ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ ।।

ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਕੀ ਔਖੜਖਾਨੀ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਚਲੋ ਭਾਈ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਇਹ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ ਕਿਉ ? ਇਹ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਬਾਲਕ ਵਾਗ ਰੋਯਾ ਓਹ ਮਾ ਵਾਗ ਦੌੜ ਕੇ ਆਏ, ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਕੀਤਾ, ਖੀਰ ਪਿਆਲਿਆ, ਲੋਰੀ ਦਿੱਤੀ, ਸਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਅਮਲ ਤਾ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਰੋਜ ਤੋਬਾ ਤੇ ਰੋਜ ਯਾਰੀ, "ਹੇ ਰੱਬਾ ! ਜੇ ਐਤਕੀ ਬਚਾ ਲਵੇ ਤੇ ਸਦਾ ਫਿਰ ਤੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ। ਜੇ ਇਸ ਔਕੜੋਂ ਕੱਢ ਲਵੇ ਤੇ ਤੇਰੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਬੁਹਾਰੀ ਸਦਾ ਦੇਵੇਂਗਾ। ਹੇ ਰੱਬ ! ਜੋ ਮੇਰੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੁਣ ਵੱਲ ਕਰ ਦੇਂ ਤਦ ਮੈ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਤੇਰੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਗੁਜਾਰਾਗਾ। ਰੱਬ ਜੀ ! ਜੇ ਇਸ ਸ਼ਰਮਸਾਰੀ ਬਦਨਾਮੀ ਥੀਂ ਬਚਾਵੇਂ, ਜੇ ਇਸ ਵੇਰੀ ਮੇਰਾ ਪਰਦਾ ਢੱਕ ਦੇਵੇ, ਮੈ ਇਕ ਅਯਾਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਮੇਰੇ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਉਸ ਕੀ ਧੋਖਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈ ਉਸ ਨਾਲ ਧ੍ਰੋਹ ਕਮਾਯਾ ਹੈ, ਤੇ ਹੁਣ ਲੋਕੀ ਕੀ ਆਖਣਗੇ ਮੇਰਾ ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਕੀ ਆਖਣਗੇ, ਜੇ ਮੈਂ ਚੁਰਾਹੇ ਵਿਚ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਰੇ ਪੁਰ ਥੁੱਕੇਗਾ। ਹੇ ਰੱਬਾ ! ਮੇਰੇ ਇਸ ਕਰਮ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਦੇਹ, ਮੇਰੀ ਲਾਜ ਰਖ ਇਹ ਭੇਤ ਮੇਰਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ।

"ਜੇ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰੋ ਤਦ ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਦੀ ਨਾ ਮੁਖ ਮੋੜਸਾਂ, ਹੇ ਰੱਬਾ ! ਮੈਂ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। ਜੋ ਪੂਰਾ ਨਾ ਕਰਾਂ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਪਲੇ ਲਗਿਆ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰੋ, ਮੇਰਾ ਇਹ ਇਕਰਾਰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਓ, ਇਹ ਹੁੰਡੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਰ ਜਾਏ, ਤੇ ਫਿਰ ਮੈ ਜੇ ਕਾਫਰ ਹੋਵਾ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਢੋਈ ਨਾ ਦੇਵੋ। ਹੇ ਰੱਬਾ ਬਿਗੜੀ ਮੈਥੀ ਤੁਸੀਂ ਸਵਾਰ ਦਿਓ, ਤੇਰਾ ਜੂ ਹੋਇਆ, ਆਪ

ਦੇ ਨਾਮ ਬਿਰਦ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮੇਰੀ ਰੱਖ ਵਿਖਾਵੋ । ਹੇ ਰੱਬਾ ! ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਬਸ ਆਖਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਪੂਰਣ ਹੋਵੇ ਤਦ ਮੈ ਸਦਾ ਆਪ ਦੀ ਚਰਣ ਧੂੜ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਾਗਾ ।"

ਇਉ ਹੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲੰਘ ਗਈ । ਰੱਬ ਨੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਭ ਕੁਛ ਕੀਤਾ । ਸ਼ਰਮ, ਸਾਨ, ਇੱਜ਼ਤ, ਸਭ ਕੁਛ ਹੱਥ ਦੇ ਰੱਖਿਆ, ਪਾਪ ਬਖਸ਼ੇ, ਗੁਨਾਹਾਂ ਉੱਪਰ ਪਰਦੇ ਪਾਏ, ਦੁਸਮਨਾ ਨੂੰ ਟਾਲਿਆ, ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਕੀਤਾ. ਰੱਬ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕੀਤਾ ਰੱਬ ਨੇ ਕੀਤਾ । ਮੈਂ ਪਾਮਰ ਪਾਸੋਂ ਕੁਛ ਵੀ ਨਾ ਹੋ ਸੱਕਿਆ । ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹੋ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਉਹੋ ਹੀ ਭੁੱਖ ਟੁਕੜ ਦੀ; ਉਹੋ ਹੀ ਭੋਗ ਦੀ, ਉਹੋ ਲਾਲਸਾ ਚੋਰੀ ਦੀ, ਯਾਰੀ ਦੀ, ਉਹੋ ਹੀ ਆਦਤਾ, ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾ ਸਮਝਣ ਦੀਆਂ, ਉਹੋ ਹੀ ਜੋ ਕੁਛ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ, ਜਦ ਥੀ ਸ੍ਵਰਗ ਥੀਂ ਉਥਾਨ ਸੀ, ਹੁਣ ਤਕ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਅੱਜ ਜਦ ਇਹ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਸਾਮ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ, ਮੀਂਹ ਆਪਣਾ ਤੇਜ਼ ਛੜਾਕਾ ਦੇ ਕੇ ਹਟਿਆ ਹੈ । ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ਹਾਲੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸੂਰਜ ਨੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਗੂਹੜੀ ਲਾਲੀ ਦੀ ਛਟਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਖ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਲਾਲ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੇ ਖਿੜੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਆ ਗਏ । ਸੋਹਣੀ ਏਕਾਤ ਹੈ, ਨਹੀ ਏਕਾਤ ਨਹੀ । ਬੱਦਲ ਹਨ, ਨਾਤੇ ਧੋਤੇ ਬ੍ਰਿਛ ਕੋਈ ਕੋਈ ਇਉ ਖੜੇ ਹਨ ਜਿਵੇ ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਅਨੇਕਾ ਘਾਹ ਦੇ ਬੂਟੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਾਲ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਸੂਰਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਾਲ ਫੁਲਵਾੜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਬੜੇ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਦੇ ਰਾਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਅਲਾਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਜਾਈ ਹੈ । ਇਹ ਏਕਾਂਤ ਨਹੀਂ, ਬੜੀ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ—"ਹੇ ਮਨ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਉੱਚੇ ਉਪਦੇਸ ਕਰਨ ਚੜ੍ਹਣ ਦੀ ਅਜ ਵੀ ਮੱਤ ਦਿੰਦੇ ਸੌ, ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਸੂਰਜ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਤੇ ਪੋਸਤ ਵਰਗੇ ਲਾਲ ਫੁੱਲਾ ਨਾਲ ਅਕਾਸ਼ ਸੁਹਣੱਪ ਨਾਲ ਭਰ ਦੇਵੇ ਅਰ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਅਜ ਇਕ ਕੰਵਲ ਵੀ ਖਿਲਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦਾ ਦੀਵਾ ਭੀ ਬੁਝਿਆ ਹੋਵੇ । ਮੈਨੂੰ ਸੰਕਲਪ ਉੱਠਣ ਕਿ ਚਲੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੀਏ ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਏਕਾਂਤ ਵਿਚ ਇਸ ਵਸੋਂ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਮੰਨਦੇ, ਇਕ ਵਹਿਮ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮਿਤਰਾ ਦੇ ਮਿਲਣ ਗਿਲਣ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਵਿਚ ਹੋਵਾਂ ।"

ਓਹੋ ਓਹੋ ! ਇਹ ਵੀ ਆਪ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਹੈ. ਮੈਂ ਨਿਕਾਰਾ ਕੀ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀ ? ਪੱਥਰ ਕਿਥੇ ਤੇ ਹੀਰਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾ ਦੇ ਤਾਜਾ ਵਿਚ ਲਗਣ ਵਾਲਾ ਕਿਥੇ ? ਓਹ ਮੈ. ਜਿਹੜਾ, ਕਿਸੀ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿੱਠੀ ਸਰਲ-ਸਾਦਾ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਨਾ ਨਿਭ

ਸਕਿਆ । ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਸੁਖ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ । ਆਪਣੇ ਵਹਿਮ ਮਗਰ ਲਗ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਖੋਹਦਾ ਰਿਹਾ । ਮੈਂ ਜੇ ਆਪ ਥੀਂ ਬਚ ਕੇ ਹੁਣ ਵੀ ਬਚਸਾਂ ਤਦ ਓਹ ਸਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮਾਫ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ । ਉਥੇ ਤਾ ਸਦਾ ਮਿਹਰਾਂ ਬਖਸਸ਼ਾਂ ਹੀ ਹਨ ਗੱਲ ਇੰਨੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ:

ਸੰਕਲਪ ਚੰਗੇ ਬੁਰੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਮੰਦਰ ਸ੍ਵਰਗਾਂ ਥੀਂ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਉਥਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਲਿਆ ਸੁਟਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਸ ਕਿਰਕਟ ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਜਨਾ ਸੈਂਟਰ ਥੀਂ ਜਰਾ ਬਾਹਰ ਹੋਯਾ ਤੇ ਮੋਯਾ । ਇਉ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮਰ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਹਾਲੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਰਬ ਪਾਸ ਖੜਾ ਹੈ ਤੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪਣਾ ਬੂਹਾ ਹੀ ਚਾ ਖੋਹਲਾਂ । ਜੀਭ ਹਿਲਦੀ ਨਹੀ ਕਿ ਆਖਾਂ ਆਓ ਇਸ ਨਿਮਾਣੀ ਝੁਗੀ, ਢੱਠੀ ਬੇਹਾਲ ਹੋਈ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ ਚਰਣ ਪਾਓ ।

ਸੋ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਗੱਲ, ਪਰ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੈਲ ਬਣੀਏ ਪੰਜਾਲੀ ਪਾਈਏ । ਹੂੰ ਵੀ ਦ ਦਾ ਹੂੰ, ਜਿਧਰ ਖਸਮ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਉਧਰ ਹਾਲੀਆ ਹਲ ਵਾਹਣਾ ।

ਮਨ ਜੀ ! ਆਪ ਵੀ ਨਿੱਸਲ ਹੋ ਬਹਿ ਜਾਓ । ਇਹ ਘੋੜ ਦੌੜ ਛੱਡੋ, ਬਲਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ, ਬਾਕੀ ਤਾ ਨਿਰੀ ਮੌਤ ਜੇ । ਜਿਹੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਓਹ ਪੀੜਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੈ ਓਹ ਸੱਚ ਥੀ ਵਿਛੋੜਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੀ ਤਰੱਕੀ ਹੈ, ਓਹ ਹੀਰਾ ਰੂਹ ਦਾ ਮੁੜ ਪੱਥਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ ।

ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ, ਤਦ ਕਿਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਸਦਾ ਅਨੇਕ ਰੰਗ ਰੰਗ ਦੇ ਫੰਗ ਮੇਰੀ ਪਗੜੀ ਉਤੇ ਲਟਕਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹੋ । ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਅਜ ਤਕਿਆ ਜੇ ? ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਕ ਕਲੀ ਵੀ ਖਿੜੀ ਹੋਈ ਨਹੀ, ਕੀ ਇਹ ਜੀਵਨ ਹੈ ?

ਫੁੱਲਾ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਨੰਦਨ ਬਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੂਨਜ ਹੋਣੇ, ਬਸ ਹੁਣ ਮੋਇਆ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੇੜਦੇ ਹੋ । ਅਜ 48 ਸਾਲ ਵਿਚੋਂ 12 ਸਾਲ ਯਾ 15 ਸਾਲ ਕੱਢ ਦਿਓ । 35 ਸਾਲ ਜੋ ਸੰਕਲਪਾ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਿਆਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ; ਜੇ ਬਣਿਆ ਹੈ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾ ਹੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਆਖਰ ਨਾ ਨਿਭੀ, ਕੀ ਬਣਿਆ, ਸੋ ਹੁਣ ਮਰ ਜਾਓ ਮਤੇ ਮਰ ਕੇ ਕੁਛ ਸਿਧ ਹੋਵੇ । ਸਿੱਧ ਨਾ ਹੋਵੇ ਹੁਣ ਅਗੋਂ ਖੇਹ ਤਾ ਨਾ ਛਾਣੀਏ, ਘੱਟਾ ਤਾ ਮੂੰਹ ਤੇ ਨਾ ਪਵੇ, ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਤੱਕੀਏ, ਚੰਨ ਨਾਲ ਹੱਸੀਏ, ਮਤੇ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਦਾ ਚੰਨ ਆਪ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਪਵੇ, ਸਾਡੀ ਵੀ ਈਦ ਦਾ ਦਿਨ ਆਵੇ ਤੇ ਓਹ ਮੌਤ ਸੁਭਾਗੀ ਹੋਵੇ ਜੋ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੁੜਨ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁੰਮੇ ਸ੍ਵਰਗ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੀਏ ।

18. ਇਕ ਜਾਪਾਨੀ ਨਾਇਕਾ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ

ਹਰ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਤਰਜ਼ ਦੀਆਂ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤੇ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਪਰ ਦਾ ਫੈਲਾਓ ਵੇਖ ਕੇ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ। ਜਿਹੜੀਆ ਅਸੀਂ ਸਦੀਆ ਤਕ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਮੰਨਦੇ ਆਏ ਹਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆ ਜੜ੍ਹਾਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਵਾਲੀਆ ਹੋਣ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀ ਸਤਹ ਤੇ ਬੁਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਜੜ੍ਹਾ ਵਿਚ ਚੰਗਿਆਈਆ ਹੋਣ। ਜੀਵਨ ਇਕ ਅਸਗਾਹ ਖੇਡ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੌਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਨੂੰ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ ? ਗੁਲਾਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਰਵਾਜ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਅਦੈਵੀ ਸੀ, ਪਰ ਸਤਹ ਉੱਪਰ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਓਹ ਓਹ ਗੁਣ ਵੇਖੇ, ਕਿ ਆਦਮੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਗੁਲਾਮੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਅੱਛਾ ਸੀ"। ਮਰਜੀਨਾ ਅਲੀ ਬਾਬਾ ਦੀ ਗੁਲਾਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲਕ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਆਦਮੀ ਕੁਛ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਮਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਲਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਿਆਰਿਆ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਹੈ, ਨਿਰਾ ਸੁੱਕਾ ਟੁੱਕੜ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਓਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਤਦ ਮੈਂ ਆਪ ਕਈ ਵੇਰੀ ਤੀਬ੍ਰ ਇੱਛਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਕਾਸ਼ ਗੁਲਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਮੈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਾਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਤਾ ਪੈਂਦਾ ਜੇ ਮਨ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਹਕ ਕੋਈ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ।

ਪੁਰਾਣੇ[1] ਜ਼ਮਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਦੀਆਂ ਨਾਇਕਾ, ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਗੈਸ਼ਾ ਵਾਗ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਦਿਲ ਪੱਥਰ ਨਹੀ ਸਨ, ਓਹ ਬੜੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਰੇਸ਼ਮ ਗੋਟੇ ਕਨਾਰੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਓਹ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਨਾਚ ਕਰਦੀਆ ਸਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਖਾਸ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਸੁਰਾਹੀ ਦੇ ਕੁਲ ਕੁਲ ਵਾਂਗ ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਬਰੀਕ ਤੇ ਭਰਵੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਆਲੇ ਦੀ ਠੰਢ ਵਿਚ ਧੁਰ ਛੱਤ ਨਿੱਕੀਆ ਨਿੱਕੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਗਾਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ

---

1. ਮੈ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਲਫਕੋਡੀਓ ਹੇਰਨ ਦੇ ਲੇਖਾ ਵਿਚੋ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ — ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਸੀ, ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਲਹੂ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਗਲਾ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਇਉਂ ਕਈ ਚਿਰ ਗਲਾ ਬੰਦ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਬਹਿ ਬਹਿ ਕੇ ਤਾਕਤ ਪਕੜਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਇਕ ਨਾਇਕਾ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸਾਹਿਤਯ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਹਾਲੇ ਰੇਲਾਂ ਤਾਰਾ ਨਹੀ ਸਨ, ਤੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤੇ ਜਵਾਨ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਆਰਟ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤੇ ਅਭਯਾਸ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਓਹ ਪੈਦਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਟਨ ਕਰਨ,ਪਰਬਤ ਵੇਖਣ, ਦਰਿਯਾ ਵੇਖਣ, ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਇਉ ਸੋਹਣੀਆਂ ਛਬੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਨ । ਇਉਂ ਬੜਾ ਚਿਰ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਕ ਜਵਾਨ ਆਰਟਿਸਟ ਕਊਟੋ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਯਿਦੋ ਯਾ ਟੋਕਯੋ ਵਲ ਯਾਤ੍ਰਾ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆ, ਤੇ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ ਤੇ ਚੋਟੀਆਂ ਦੇ ਪਾਸਿਆ ਤੇ ਬਾਸ ਚੀਲਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਝੁਰਮਟ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਝੋਨੇ ਦੇ ਲਹਿਰਾਦੇ ਖੇਤ ਇਕ ਉੱਪਰ ਦੂਜਾ ਉੱਚੇ ਨੀਵੇਂ ਥੜਿਆਂ ਵਾਗ ਲਹਿਰਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪੀਲੀਆਂ ਟੋਕਰੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਖੀਆ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਗੰਦਮੰਦ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਖੜੇ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਖਸਮਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰੇ ਉੱਪਰ ਯਾ ਕੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘਾਹ ਦੇ ਛੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕ੍ਰਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਗਰਾ ਵੱਸ ਰਹੇ ਹਨ । ਸੋਹਣੀਆ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਏਕਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਮੰਦਰ ਬਣੇ ਹਨ । ਹਰ ਥਾਂ ਬੁੱਧ ਦੇ ਬੁੱਤ ਮੰਦ ਮੰਦ ਹੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਜਦ ਸਾਡਾ ਨਵਾ ਗੱਭਰੂ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਯਾਤ੍ਰੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਮੁਲਕ ਦੀ ਕਾਯਾ ਤੇ ਨਕਸ਼ਾ ਤੇ ਰੰਗ ਓਹੋ ਹੀ ਹੈ । ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਸੁਖ ਦਾ ਗੋਲਾ ਨਹੀ ਸੀ ਇਸ ਨੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਣ ਦਾ ਆਦੀ ਸੀ. ਪਰ ਭਾਵੇ ਓਹ ਬੜਾ ਚਾਲੜ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਬੜੀ ਤਤਿਖਯਾ ਵਾਲਾ ਯਾਤਰੂ ਸੀ, ਫੇਰ ਵੀ ਕਦੀ ਕਦਾਈ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਨਾ ਡਿੱਠੀ, ਓੜਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਫਰਾਂ ਵਿਚ ਆਣ ਬਣਦੀ ਹੈ । ਸੂਰਜ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਨੌਜਵਾਨ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪੈਂਡਾ ਘਟ ਕਰਨ ਲਈ ਓਹ ਹਿਠਾਂਹ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਦੂਜੀ ਚੋਟੀ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਰਾਹ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਾਂਦਿਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਇਕ ਨਦੀ ਮਿਲੀ ਪਰ ਓਹ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਾਰ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ । ਮੁੜ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੀ ਰਾਹ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬੂਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜਾਂ ਪੱਤੇ ਫੜਦਾ ਇਕ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਦੀਵਾ ਦਿੱਸੇ, ਕੋਈ ਸੇਧ ਲੱਭੇ । ਚੰਨ ਸੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਚੀਲਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨੇਰਾ ਕਾਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ । ਹਾਰ ਕੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਰਾਤ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦੀ ਕੀਤੀ । ਬੈਠਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਦੂਰ ਇਕ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਪੀਲੀ ਜਿਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ

ਦਿੱਸੀ। ਸਮਝਿਆ ਸਾਇਦ ਕਿਸੀ ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ਤੇ ਉਥੇ ਦੀਵਾ ਬਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਓਸਦੀ ਸੇਧ ਤੇ ਗਿਆ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਮਾਂ ਅੱਪੜ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਓਹ ਉਸ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਝੁੱਗੀ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ। ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਜਿਹੜੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਤੂਫਾਨੀ ਹਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬੰਦ ਸਨ ਤੇ ਝੀਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬਲਦੇ ਦੀਵੇ ਦੀ ਪੀਲੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਝਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੂਹਾ ਕਈ ਵੇਰੀ ਖੜਕਾਇਆ, ਅੰਦਰੋਂ ਕੋਈ ਸੁਰ ਸਰ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਕਈ ਵੇਰੀ ਮੁੜ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਖੜਕਾਣ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਕ ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, ਜਿਹੜੀ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖਟਕਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ? ਨੌਜਵਾਨ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਬਝਕ ਰਹਿ ਗਿਆ,ਆਵਾਜ ਬੜੀ ਮਧੁਰ ਸੀ, ਇੰਨੀ ਮਧੁਰ ਬਿਨਾ ਸਿਖਾਏ ਦੇ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਤੇ ਬੋਲੀ ਭੀ ਪੇਡੂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਿਹਾਇਤ ਸ਼ੁਸਤਾ ਦਾਰੁਲਖ਼ਲਾਫ਼ੇ ਦੀ ਰਈਸੀ ਬੋਲੀ ਸੀ। "ਮੈ ਹਾ ਇਕ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਰਸਤਾ ਭੁਲ ਬੈਠਾ ਹਾਂ ਤੇ ਜੇ ਹੋ ਸੱਕੇ ਤਦ ਰਾਤ ਦਾ ਬਸੇਰਾ ਤੇ ਭਿੱਛਾ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਜੇ ਨਾ ਮਿਲ ਸੱਕੇ ਤੇ ਕਿਸੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ।" ਅੰਦਰ ਥੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, "ਪਰ ਇਧਰ ਤਾਂ ਕਿਸੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲ ਗਏ ?" ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ:

"ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਾਕਫ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਜਾਤਾ, ਪੈਂਡਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਊ, ਜੇ ਇਸ ਪਰਬਤ ਥੀਂ ਦੂਜੇ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਲੈ ਲਵਾਂ, ਪਰ ਇਸ ਯਤਨ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਪੈਂਡਾ ਲੰਮਾ ਤੇ ਨਾਮੁਮਕਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।"

"ਪਰ ਆਪ ਜਿਸ ਸੇਧੇ ਆਏ ਹੋ, ਉਸ ਸੇਧੇ ਇਥੇ ਅੱਪੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ।"

"ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਸੇਧਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਮਿਸ ਗਈਆਂ। ਓਸ ਨਦੀ ਤੇ ਅਪੜਿਆ ਤੇ ਪਾਰ ਲੰਘ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ, ਸੋ ਮਜਬੂਰਨ ਇਸ ਪਰਬਤ ਤੇ ਚੜਿਆ ਤੇ ਪੂਰਬ ਦਾ ਪੱਛਮ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦਾ ਉੱਤਰ ਭੌਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ।"

ਅੰਦਰ ਵੱਸਣ ਵਾਲੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਅਨਜਾਣ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਹੈ, 'ਅੱਛਾ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਆਈ," ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਿਹਾ "ਹੁਣ ਆਪ ਕਿਸੀ ਪਿੰਡ ਅੱਪੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਰਸਤਾ ਬਿਖੜਾ ਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ।"

ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਕਾਗਤ ਦੀ ਲਾਲਟੈਣ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰਿਭਜੋਤ ਸਵਾਣੀ ਆਈ। ਉਸ ਵੱਡਾ ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਬੂਹਾ ਖੋਹਲਿਆ ਤੇ ਲਾਲਟੈਣ ਉੱਚੀ ਕਰਕੇ ਅਜਨਬੀ ਮਹਿਮਾਨ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਨੂੰ ਤੱਕਣ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਲਾਲਟੈਣ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਹਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੌਹ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਸਹੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

"ਅੱਛਾ ਜ਼ਰਾ ਠਹਿਰੋ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਹੱਥ ਪੈਰ ਧੋਣ ਲਈ ਜਲ ਲਿਆਉਂਦੀ

ਹਾਂ" । ਓਸ ਕਿਹਾ ਤੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ । ਤੌਲੀਆ ਤੇ ਚਿਲਮਚੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਲਿਆਈ ਤੇ ਮਹਿਮਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਆਪ ਹੱਥ ਪੈਰ ਧੋ ਲਵੋ ।

ਆਰਟਿਸਟ ਨੇ ਕੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਚਪਲੀਆਂ ਲਾਹੀਆਂ, ਹੱਥ ਪੈਰ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆ, ਅੰਦਰ ਇਕ ਨਿਹਾਇਤ ਹੀ ਸੁਥਰਾ ਸਾਦਾ ਕਮਰਾ, ਓਸ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਿਭਜੋਤ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਓਹਦੇ ਰਾਤ ਦੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦੱਸਿਆ । ਸਾਰਾ ਤਕਰੀਬਨ ਘਰ ਹੀ ਇਹੋ ਕਮਰਾ ਸੀ, ਪਛੋਕੜ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਰਸੋਈ ਸੀ; ਤੇ ਰਜਾਈ ਤੇ ਅੱਗ ਸੇਕਣ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ । ਜਦ ਉਹ ਇਹ ਆਉਭਗਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਓਹਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾ ਵੇਖਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ, ਇਹਦੇ ਨੈਨ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਗੱਡੇ ਰਹੇ ।

ਕੀ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹਦੀ ਮੀਜ਼ਬਾਨ ਇਕ ਅਤੀ ਸੋਹਣੀ ਪਰੀ-ਨਕਸ਼ ਸਵਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦੀ ਚਾਲ,ਬੈਠਕ, ਉਠਕ ਬੜੀ ਹੀ ਨਾਜ਼ਕ ਤੇ ਦਿਲ ਲੁਭਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਹ ਬੜੀ ਜਵਾਨ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨਾਂ ਵਿਚ ਹੈ । ਜਦ ਇਉਂ ਉਹ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਦ ਉਹ ਸਵਾਣੀ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਉਹਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, "ਮੈਂ ਹੁਣ ਅਕੱਲੀ ਹਾ, ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਮਾਣੀ ਇਸ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸੁਾਗਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਹਾਂ, ਪਰ ਅਜ ਰਾਤੀ ਮੈਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਲਈ ਇਥੋਂ ਕਿਧਰੇ ਓਧਰ ਜਾਣਾ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ । ਇਸ ਪਾਸੇ ਕਈ ਇਕ ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਵਕਤ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾ ਪਾਸ ਅੱਪੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਨਾ ਆਪ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇ ਰਸਤਾ ਹੀ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਸੁਾਗਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਆਪ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਤਾ ਪੂਰਾ ਇਥੇ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਬਿਸਤ੍ਰਾ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪ ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਭੁੱਖੇ ਭੀ ਹੋ, ਸੋ ਇਹ ਲਵੋ ਨਬਾਤਾਤੀ ਬੁੱਧ ਭਿੱਖਿਆ ਦਾ ਭੱਖਣ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੈ; ਸ਼ਾਇਦ ਆਪ ਦਾ ਗੁਜਾਰਾ ਰਾਤ ਲਈ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਪਰ ਆਪ ਅਜ ਰਾਤ ਇਥੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜੀ ਆਏ' ਹੋ ।"

ਯਾਤਰੂ ਭੁੱਖਾ ਸੀ, ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਝਟ ਪਟ ਚੁੱਪਚਾਪ ਆਲੂ ਕਚਾਲੂ ਸਾਗ ਆਦਿ ਭੁੰਨ ਭੰਨ ਕੇ ਤੇ ਇਕ ਪਿਆਲਾ ਉਬਲੇ ਚਾਵਲਾਂ ਦਾ ਆਪਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰਿਆ, ਤੇ ਨਿਮਾਣੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਬੜੀਆਂ ਮਾਫੀਆਂ ਮੰਗੀਆਂ, ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਕੁਛ ਨਾ ਬੋਲੀ ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਓਹ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਓਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਹ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਹਾਇ ਇਹ ਸਵਾਣੀ ਇੰਨੀ ਚੁੱਪ ਤੇ ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਤੇ ਜਦ ਓਸ ਕੋਈ ਗੱਲ ਪੁੱਛੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਗੱਲਬਾਤ ਅਰੰਭ ਹੋਵੇ, ਸਵਾਣੀ ਯਾ ਜਰਾ ਕੁ ਹੱਸ ਛੱਡਦੀ ਯਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਪਾ ਕੇ ਹਾਂ ਨਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ । ਫਿਰ ਓਹ ਵੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਤੱਕ ਲੀਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਓਹ ਛੋਟਾ ਘਰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਦਾਗ ਸਫਾ ਸੀ, ਤੇ

ਓਹਦੇ ਬਰਤਨ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਬਣੇ ਹਨ। ਥੋੜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜੋ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਬੜੀਆਂ ਹੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਆਰਟ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਚੀਨੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਕਾਵਯ ਮੰਤ੍ਰ ਲਿਖੇ ਲਟਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਮਕਾਨ ਤੇ ਇਕ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਚੌਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਉਪਰ ਇਕ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਦੋ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵਾਲਾ ਨਿੱਕਾ ਮੰਦਰ ਖਿਡਾਵਣਾ ਜਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿੱਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਦੀਵਾ ਜਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸੇਹਰਾ ਲਟਕਾਇਆ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਓਸ ਘਰ ਦਾ ਆਲਾ ਜਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਮਿਤ੍ਰ ਦੀਆਂ ਨਿਸਾਨੀਆਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਉੱਪਰ ਇਕ ਬੜੀ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਮਿਹਰ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਆਪਣੇ ਕੇਸਾ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਚੰਨ ਲਟਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਚੁੱਕਾ ਤਾਂ ਸਵਾਣੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, "ਮੈ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਿਸਤ੍ਰਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ ਤੇ ਬਸ ਇਹ ਇਕੋ ਹੀ ਕਾਗਤ ਦੀ ਬਣੀ ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਸਤ੍ਰਾ ਤੇ ਇਹ ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਜ ਰਾਤ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਇਕ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੌਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅਵਸਰ ਨਹੀ ਮਿਲੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾ ਨੂੰ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਤੇ ਹੁਣ ਮੈ ਆਪ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਕਿ ਆਪ ਆਰਾਮ ਕਰੋ, ਭਾਵੇ ਮੈ ਨਿਮਾਣੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਫੀ ਸਾਮਾਨ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ।"

ਪਰ ਨੌਜਵਾਨ ਆਰਟਿਸਟ ਸਮਝ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਸ ਅਕੱਲੀ ਸਵਾਣੀ ਪਾਸ ਇਕੋ ਹੀ ਬਿਸਤ੍ਰਾ ਹੈ ਅਰ ਓਹ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤ੍ਰਾ ਉਹਨੂੰ ਇਕ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਆਪ ਜਗਰਾਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਦਯਾਵਾਨ ਬਹਾਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਓਸ ਕਿਹਾ, "ਜੀ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਭੁੰਞੇ ਹੀ ਸੈਂ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮੱਛਰਾ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀ, ਆਪ ਨੂੰ ਕੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਰਾਤ ਸੌਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ? ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਦੀ ਇੰਨੀ ਖੇਚਲ, ਮੇਰੀ ਖਾਤਰ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰੋ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਭੁੰਞੇ ਹੀ ਪੈ ਜਾਣ ਦਿਓ, ਮੇਰਾ ਰੂਹ ਆਪ ਦੀ ਇੰਨੀ ਦਯਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ।"

"ਜੋ ਮੈ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ, ਓਹ ਆਪ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਦਰ ਹਕੀਕਤ ਮੈਨੂੰ ਕੰਮ ਹੈ ਤੇ ਮੈ ਅਜ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਸੈਣਾ।" ਇਹ ਲਫਜ਼ ਇਕ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਐਸੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਐਸੇ ਦਾਹਵੇ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਕਹੇ, ਜੋ ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਮੰਨਣੇ ਪਏ ਤੇ ਆਖਿਆ "ਕਿ ਇਹ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਬੰਦੋਬਸਤ ਮੈਂ ਚਾਹਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਹਿਮਾਨ ਲਈ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੋਗੇ ਇਸ ਬੰਦੋਬਸਤ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦਾ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ।"

ਨੌਜਵਾਨ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ.ਕਿਉਂਕਿ ਸੈਣ ਵਾਸਤੇ ਕਮਰਾ ਵੀ ਇਕੋ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤੁਲਾਈ ਲਿਆ ਕੇ ਫਰਸ਼ ਉੱਪਰ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਰਜਾਈ ਰੱਖ ਦਿਤੀ ।

ਇਕ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਸਿਰਹਾਣਾ ਵੀ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਉਸ ਪਾਸੇ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਓਹ ਘਰ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮੰਦਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਓਸ ਅੱਗੇ ਇਕ ਸਕ੍ਰੀਨ (ਪਰਦਾ) ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਓਹਦਾ ਪਾਸਾ ਵੱਖਰਾ ਇਉਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਆਪ ਥੱਕੇ ਹੋ ਬ੍ਰਾਜ ਜਾਓ ਤੇ ਸੌਂ ਜਾਓ । ਇਹ ਇੱਛਿਆ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਓਹ ਦਰ ਹਕੀਕਤ ਓਹਨੂੰ ਸੈਂ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ਤਾ ਕਿ ਓਹ ਉਹਦੇ ਰਾਤ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਖਲ ਦੇ ਨਾ ਸਕੇ ।

ਨੌਜਵਾਨ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਵੜ ਗਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਦਾ ਰੂਹ ਦੁਖੀ ਸੀ, ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਉਹਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਵੀ ਲੇਟਦੇ ਸਾਰ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਬਹੁਤ ਥੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

ਪਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਹੀ ਸੁੱਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ ਨੇ ਓਹਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹ ਅਚੰਭਾ ਹੋ ਕੇ ਸੁਨਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਕਿ ਆਵਾਜ਼ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਥੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ? ਆਵਾਜ ਪੈਰਾ ਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਪੈਰ ਚੱਲ ਨਹੀ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਆ ਜਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਇਉ ਜਾਪੇ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਘਰਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਖੇ ਤ੍ਰਿਖੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸਾਇਦ ਘਰ ਵਿੱਚ ਚੋਰ ਨਾ ਆ ਵੜੇ ਹੋਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਡਰ ਨਾ ਲੱਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਸ ਪਾਸ ਲੁਟੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਸੀ ਹੀ ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸਵਾਣੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੁਛ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋਇਆ । ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਲੱਕੜ ਦੀ ਜਾਲੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਸੁਰਾਖ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ ਪਰ ਅੱਗੇ ਓਹ ਪਰਦਾ ਸੀ ਕੁਛ ਵੇਖ ਨਾ ਸੱਕਿਆ, ਜੋ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸਕ੍ਰੀਨ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਣ ਦੀ ਸੋਚੀ ਪਰ ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ, ਸਵਾਣੀ ਦੀ ਜਾਨ ਦੀ ਰੱਛਿਆ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਉਂਚਾ ਨਾ ਬੋਲੇ । ਪਰ ਓਹ ਆਵਾਜ਼ ਜਿਹੜੀ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ ਬਰਾਬਰ ਜਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਹੋਰ ਵਧ ਉਸਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਵਧਦੀ ਗਈ । ਆਖ਼ਰ ਰਹਿ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਜੋ ਕੁਛ ਹੋਵੇ ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਵੇਖੇਗਾ, ਕਿ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਓਹ ਆਪਣੀ ਦਯਾਵਾਨ ਮਾਲਕਾ ਦੀ ਜਾਨ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ, ਓਸ ਮਛਰਦਾਨੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਓਹ ਸਕ੍ਰੀਨ ਤਕ ਬਿਨਾ ਖੜਾਕ ਕੀਤੇ ਦੇ ਜਾ ਅੱਪੜਿਆ ਤੇ ਝਾਤੀ ਪਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ । ਜੋ ਓਸ ਵੇਖਿਆ ਉਸ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬੜਾ ਅਚਰਜ ਕੀਤਾ ।

ਕੀ ਸੀ ? ਓਹੋ ਹੀ ਪ੍ਰਿਭਜੋਤ ਸਵਾਣੀ ਬੜੇ ਹੀ ਸੋਹਣੇ ਗੋਟੇ ਕਨਾਰੀ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ ਪਾਏ, ਉਸ ਮੰਦਰ ਜਿਹੇ ਅੱਗੇ ਇਕ ਅਚਰਜ ਨ੍ਰਿਤਯ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਓਹ ਸਵਾਣੀ

ਆਪ ਇਕ ਅਮੁਲ ਨਾਚ ਨੱਚ ਰਹੀ ਹੈ, ਪੁਸ਼ਾਕ ਉਸ ਸਿਹਾਣ ਲਈ ਕਿ ਨ੍ਰਿਤਯ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਾਇਕਾ ਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੀਮਤੀ ਪੁਸਾਕ ਓਸ ਅੱਗੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਸੀ, ਤੇ ਬੜੀਆ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਨਾਚ ਦੇਖੇ ਸਨ ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਾ ਨਾਚ, ਨਾ ਰੰਗ, ਨਾ ਰਸ ਕਿਧਰੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਅਜੀਬ ਘੜੀ ਸੀ, ਓਹ ਆਪਣੇ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੈ ਅਰ ਇਹ ਆਪਣੀ ਅੱਖ ਕਿਧਰੇ ਉੱਪਰ ਉਠਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਹਦਾ ਰੂਹ ਓਥੇ ਬੱਝ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾ ਤਾ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਵਹਿਮ ਜਿਹੇ ਓਹਨੂੰ ਡਰਾਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਕੋਈ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬੁੱਧ ਦਾ ਉਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਘਰ ਦਾ ਮੰਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਓਹਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਹੋਈ, ਕਿ ਐਸੀ ਪਾਕ ਹਜੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਐਰ ਗੈਰ ਆ ਨਹੀ ਸਕਦਾ। ਨਾਲੇ ਓਹਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਰਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਹਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਵੇਖੇ, ਪਰ ਉਸ ਨਾਚ ਤੇ ਰਸ ਤੇ ਚੁਪ ਰਾਗ ਦਾ ਅਸਰ ਉਸ ਉੱਪਰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਓਥੋ ਹਿੱਲਣ ਜੋਗਾ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਓਹ ਵੀ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਬਸ ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਚਾਣਚੱਕ ਉਸ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਜਦ ਨਾਚ ਬੰਦ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੀ ਪੁਸਾਕ ਉਤਾਰੀ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਓਹ ਬੜੀ ਚੌਂਕੀ ਤੇ ਉਸ ਵਲ ਘੂਰ ਕੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਝੱਟ ਮਾਫੀ ਮੰਗਣ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਓਸ ਜੋ ਬੀਤਿਆ ਸੀ, ਸੋ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਸੋਹਣੇ ਤੇ ਅਚੰਭਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੜਾਕ ਨੇ ਓਹਦੀ ਨੀਂਦਰ ਖੋਹਲੀ। ਉਹ ਕਿਉ ਨਾ ਚਿੱਲਾਇਆ ਤੇ ਚੁਪਕੇ ਉੱਠ ਕੇ ਸਕ੍ਰੀਨ ਵਲ ਆਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਰਸ ਮਗਨਤਾ ਵਿੱਚ ਹਿਲ ਨਾ ਸੱਕਿਆ।

"ਮੈਨੂੰ ਤੁਸੀ ਮਾਫ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਮੈ ਪੁੱਛੇ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨਹੀ ਸਕਦਾ, ਕਿ ਆਪ ਕੌਣ ਹੋ ਅਰ ਆਪਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕੀ ਹੈ ? ਆਪ ਇਸ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਅਦੁਤੀ ਨ੍ਰਿਤਯ ਦੀ ਮਲਕਾ ਹੋ ਤੇ ਆਪ ਇੱਥੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਆਏ, ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਦਾਰੁਲਖਿਲਾਫੇ ਦੀਆ ਸਭ ਚੋਣਵੀਆ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਉਨਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠੀ।"

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾ ਸਵਾਣੀ ਗੁੱਸੇ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਓਹ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋਇਆ, ਤਦ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਵੀ ਮੁੜ ਅਨਾਇਤ ਆਈ, ਆਪ ਹੱਸ ਕੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਓਥੇ ਬਹਿ ਗਈ, ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਨਹੀਂ ! ਮੈ ਤੇਰੇ ਪਰ ਖਫਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਮੰਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨੱਚਦਿਆਂ ਕਿਉ ਵੇਖਿਆ ? ਆਪ ਨੂੰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਾਗਲ ਜਿਹੀ ਲੱਗੀ ਹੋਵਾਂਗੀ ਕਿ ਆਪ –ਮੁਹਾਰੀ ਕਲਮੁਕੱਲੀ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਆਪਨੂੰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਭੇਤ ਦੱਸਣਾ ਹੀ ਪਿਆ। "

"ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ ਇੰਨੀ ਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਓਹ ....ਨਾਇਕਾ ਹਾ ", ਇਹ ਨਾਮ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸੁਹਰਤ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ

ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਹਰ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਾਚ ਬਾਲਿਕਾ ਸੀ। "ਮੈਂ ਜਦ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਉਨਰ ਵਿਖਯਾਤ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਰੂਹ ਨੂੰ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਮੋਹਿਆ, ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸਭ ਸੁਹਰਤ, ਰਾਜ, ਭਾਗ, ਸੁਖ, ਮਹਿਲ ਛੋੜ ਕੇ ਨੱਸ ਆਈ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਧਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕਾਫੀ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ ਵਿੱਚ-ਪਰ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ-ਜੀਣ ਨੂੰ। ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਦ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨੱਚਦੀ ਸਾਂ, ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸ ਏਕਾਂਤ ਵਿੱਚ,ਕੁਝ ਇਕ ਚਿਰ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਲਈ ਜੀਂਦੇ ਸਾਂ। ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਇਕ ਦੂਜੇ ਲਈ ਅਸੀ ਆਪ ਸਾਂ। ਓਹ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਪੂਜਦਾ ਸੀ, ਅਰ ਬੇਹੱਦ ਓਹਦਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਿਮਾਣੀ ਕਿਸ ਜੋਗ ਸਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਪਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਨਾਚ ਓਹਨੂੰ ਰੀਝਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਰੀਝਾਣ ਦੀ ਕਰਦੀ ਸਾਂ। ਹਰ ਸਾਮ ਓਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੁਰ ਰਾਗ ਦੀ ਛੇੜਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਸੁਰ ਉੱਪਰ ਨੱਚਦੀ ਸਾਂ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਅਸੀ ਤਕ ਤਕ ਜੀਂਦੇ ਸਾਂ, ਪਰ ਇਕ ਸਿਆਲੇ ਕੁਛ ਚਿਰ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਆ ਗਿਆ, ਮੈ ਜਿੰਨੀ ਵਾਹ ਲੱਗੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮੇਰੀ ਭੁੜ੍ਹੀ ਵਿਅਰਥ ਗਈ, ਆਪ ਸਦਾ ਲਈ ਮੈਂਥੀ ਜੁਦਾ ਹੋ ਗਏ।"

ਨੌਜਵਾਨ ਸਮਝ ਗਿਆ, ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਅੱਜ ਰਾਤ ਦਾ ਨਾਚ ਗੁਜਰ ਗਏ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਰੀਝਾਣ ਦਾ ਤਰਲਾ ਸੀ, ਤੇ ਓਹ ਬੁੱਧ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮੰਦਰ ਉਹਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਓਸ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇ ਕੁਛ ਉਹਦੀਆ ਚੀਜ਼ਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸ਼ਰਾਧ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਓਸਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਵੇਖਿਆ।

ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਚਾਹ ਬਣਾਈ, ਅਰ ਦੋਹਾ ਪੀਤੀ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਆਪ ਸੌਂ ਜਾਓ।

ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫੀ ਦੇਣਾ, ਕਿ ਮੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਦੇ ਮੁਤਬੱਰਕ ਨਾਚ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਇਆ।" ਓਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਨੇ ਮਾਫੀ ਦੇਣੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਦੀ ਨੀਂਦਰ ਉਕਤਾਈ। ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਜਦ ਆਪ ਘੂਕ ਸੈ ਗਏ ਸੋ, ਤਦ ਮੈਂ ਬਿਨਾ ਬਾਹਰਲੇ ਖੜਾਕ ਦੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਖੇਪਤਾ ਹੋਈ ਹੈ।"

ਇਉਂ ਮਾਫੀਆ ਮੰਗਦਾ ਓਹ ਮਜਬੂਰਨ ਮੁੜ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਹੇਠ ਜਾ ਲੇਟਿਆ ਤੇ ਖੂਬ ਸੈਂ ਗਿਆ। ਦਿਨ ਕਾਫੀ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸੀ, ਜਦ ਓਹ ਸਵੇਰੇ ਜਾਗਿਆ। ਜਦ ਉਹ ਉੱਠਿਆ, ਤਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤੀਂ ਇਕ ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਭੋਜਨ ਓਸ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਦਾ ਭੋਜਨ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਬਣਾ ਕੇ ਤਿਆਰ

ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬੜੀ ਖਾਤਰ ਤੇ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ। ਰਾਤੀਂ ਤਾ ਓਹ ਭੁੱਖਾ ਸੀ ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ ਖਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਵੇਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਚ ਆਈ ਕਿ ਸਾਇਦ ਆਪ ਓਹ ਰਾਤ ਭੁੱਖੀ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਹੋਵੇ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਹੁਣ ਵੀ ਓਹ ਉਸਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਖਾ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਬੜਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਾ ਕੇ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਕੀਤੀ।

ਪਰ ਜਦ ਓਸ ਖੀਸੇ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪਾਏ, ਕਿ ਕੁਛ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਰੋਟੀ ਆਦਿ ਲਈ ਭੇਟ ਕਰ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਸਵਾਣੀ ਬੋਲੀ "ਜੋ ਕੁਛ ਮੈ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਓਹ ਕਿਸੀ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਜੋ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਓਹ ਮੈ ਆਪ ਪਰ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਮੁੱਲ ਦੇਣਾ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚਿਤ ਨਹੀ। ਸੋ ਮੇਰੀ ਇੰਨੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਜੋ ਤਕਲੀਫ ਇੱਥੇ ਰਾਤ ਰਹਿਣ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਹਦੀ ਖਿਮਾ ਬਖਸਣੀ ਤੇ ਨਿਰਾ ਇਹ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣਾ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਐਸੀ ਨਿਮਾਣੀ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸਿਵਾਏ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸੁਭ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਹੋਰ ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ, " ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਕੁਛ ਭੇਟਾ ਓਹ ਦੇ ਸਕੇ ਪਰ ਜਦ ਤੱਕਿਆ ਕਿ ਉਹਦੇ ਜੱਤਨ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਸੋਹਣਾ ਪਰ ਉਦਾਸ ਚਿਹਰਾ ਦੁਖਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਸ ਇਹ ਗੱਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਬੜੇ ਨਰਮ ਤੇ ਦਰਦ ਭਰੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਾ ਲਈ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਸੁਹਣੱਪ ਤੇ ਉਹਦੀ ਉਦਾਸੀ ਦੋਵੇ ਖੁੱਭ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਦੇ ਦੁਖ ਦੀ ਪੀੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਰਾਹ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਬੜਾ ਚਿਰ ਖਲੋ ਕੇ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ, ਜਦ ਤਕ ਪਹਾੜ ਥੀ ਉਤਰ ਕੇ ਓਹ ਓਹਲੇ ਨਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਕ ਘੰਟੇ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਓਹ ਸਾਹ ਰਾਹ— ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਓਹ ਕੱਲ੍ਹ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ—ਮਿਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਇਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਸਖਤ ਮੰਦਾ ਲੱਗਾ ਸੂ, ਕਿ ਹਾਏ "ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸ ਨਾ ਆਯਾ" ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਦੋ ਦਿਲੀਆ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਕੀ ਹੋਇਆ, ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ ? ਮੈਂ ਤਾ ਸਦਾ ਇਉਂ ਹੀ ਗਰੀਬ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਮੈ ਓਹਦੀ ਕੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾ, ਗਰੀਬਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੇ ਨਾ ਦੱਸੇ ਇਕੋ ਗੱਲ ਹੈ", ਇਉਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਕੇ ਰਾਹ ਪੈ ਗਿਆ।

ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਆਰਟਿਸਟ ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਬੜਾ ਵਿਖਯਾਤ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਗੀਨਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇਸ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਨ ਤੇ ਵਡਿਆਨ ਵਿਚ ਰੀਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਪਾਸ ਧਨ ਅਮੇਟਵਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਦਾਰੁਲਖਿਲਾਫੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬੜੇ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ,ਪਰ ਹੁਣ ਬੜਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਆਰਟਿਸਟ ਇਸ ਦੇ

ਆ ਕੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਬਣਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਹਦੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਸਾਰੀ ਵਲਾਇਤ ਵਿਚ ਬਸ ਇਕ ਇਹ ਅਦੁਤੀ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਸੀ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਇਕ ਬੁੱਢੀ ਜਿਹੀ ਜਨਾਨੀ ਆਈ ਤੇ ਦ੍ਵਾਰਪਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, ਮੈਂ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ, ਦ੍ਵਾਰਪਾਲਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਇਕ ਮੰਗਤੀ ਜਿਹੀ ਛੱਜ ਛੱਜ ਲੀਰਾਂ ਲਮਕਦੀ ਰੁਲਦੀ ਖੁਲਦੀ ਕੋਈ ਹੈ, ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਓਹਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਤੂੰ ਕਿਸ ਲਈ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈਂ, ਤੇ ਉਹ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, "ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਆਪ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ, ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਨਹੀ ਸਕਦੀ" ਤੇ ਇਉਂ ਓਹ ਓਹਨੂੰ ਟਾਲ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਈ ਵੇਰੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਓਹ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਉਹ ਬੁੱਢੀ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਉਦੀ ਸੀ ਤੇ ਹਰ ਵੇਰੀ ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕੂੜ ਬੋਲ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । "ਅੱਜ ਓਹ ਵੱਲ ਨਹੀਂ" ਅੱਜ ਓਹ ਬੜਾ ਰੁੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੈ" "ਅੱਜ ਬੜੇ ਮਹਿਮਾਨ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ. ਮਿਲ ਨਹੀ ਸਕਦਾ ।" ਪਰ ਓਹ ਬੁੱਢੀ ਆਉਦੀ ਹੀ ਰਹੀ, ਓਸ ਵੀ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛੱਡਿਆ, ਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਠੀਕ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਕਮਰ ਤੇ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਬੁਚਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਖਰਕਾਰ ਨੌਕਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਤਰਸ ਆਇਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਕਿਹਾ "ਜਨਾਬ ! ਅਜ ਕਿੰਨੇ ਚਿਰਾਂ ਥੀਂ ਇਕ ਬੁਢੀ ਰੋਜ ਠੀਕ ਓਸੇ ਵਕਤ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਦੀ ਹੈ, ਅਸਾਂ ਗਰੀਬ ਮੰਗਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਕਈ ਚਿਰਾ ਥੀਂ ਟਾਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਓਹ ਆਪ ਦੇ ਮਿਲੇ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ ਤੇ ਓਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਜੋ ਗੱਲ ਓਸ ਕਰਨੀ ਹੈ ਆਪ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀ ਦੱਸਦੀ, ਜੇ ਉਹ ਫਿਰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਕੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ?"

"ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲੇ ਇਸ ਬਾਬਤ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ?" ਤੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਉਠ ਕੇ ਦਰਵਾਜਿਓਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਓਸ ਬੁਢੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੀ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਯਾਦ ਸਨ, ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲੋੜ ਹੈ ? ਰੁਪਯੇ ਪੈਸੇ ਕਪੜੇ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਕੁਛ । ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਛ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਮੇਰਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਬਣਾ ਦੇਵੋ" । ਉਹਦੀ ਇਸ ਕਾਂਖਯਾ ਉੱਪਰ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਚਰਜ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਓ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ । ਬੁਢੀ ਨੇ ਬਹਿ ਕੇ, ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਓਸ ਆਪਣੇ ਬੱਧੇ ਬੁਚਕੇ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਖੋਹਲੀਆਂ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਜ਼ਰ ਜ਼ਰ ਹੋਈ ਕਿਧਰੋਂ ਫਟੀ, ਕਿਧਰੋਂ ਚਮਕਦੀ ਗੋਟੇ ਕਨਾਰੀ ਵਾਲੀ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਪਿਸ਼ਵਾਜ਼ ਕੱਢੀ ਤੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਹਦੇ

ਵੱਟਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ ਕੀਤੀ ਤੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਓਹ ਬੁਢੀ ਇਸ ਪਿਸ਼ਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਖੋਹਲਦੀ ਤੇ ਸਵਾਰਦੀ ਸੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਓਸ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਉਸਤਾਦ ਨੂੰ ਅਚਾਣਚੱਕ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਚੇਤਾ ਆਇਆ। ਓਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਯਾਦ ਨੇ ਇਕ ਕੜਾਕਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਓਹੋ ਪਹਾੜ, ਓਹੋ ਰਾਤ, ਓਹੋ ਰਾਹ ਭੁਲਣਾ, ਓਹੋ ਦੀਵੇ ਦੀ ਮੱਧਮ ਰੌਸ਼ਨੀ, ਓਹੋ ਉਹਦਾ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਬੂਹਾ ਠਕੋਰਨਾ, ਓਹੋ ਓਸ ਪ੍ਰਿਭਜੋਤ ਸਵਾਣੀ ਦਾ ਲਾਲਟੈਣ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਉਣਾ,ਓਹ ਸਭ ਕੁਛ ਚੇਤੇ ਆ ਗਿਆ, ਨਹੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਸਾਖਯਾਤ ਉਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦਿਸ ਪਿਆ। ਉਸ ਬੁਢੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ, ਜਦ ਯਕਾਯਕ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਉਸਤਾਦ, ਜੋ ਹੁਣ ਸਾਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਬਾਦਸਾਹਾ ਦਾ ਮਾਨਨੀਯ ਉਸਤਾਦ ਸੀ, ਉਸ ਅੱਗੇ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਝੁਕਿਆ ਤੇ ਬੜੀ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, "ਮੇਰੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰਨਾ, ਮੇਰੀ ਕੁਰਖ਼ਤਗੀ ਨੂੰ ਖਿਮਾ ਕਰਨਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਖਿਣ ਦੀ ਖਿਣ ਲਈ ਆਪਦਾ ਚੇਹਰਾ ਨਹੀ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਮੈ ਵੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਯਾਦ ਵੀ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ? ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਜ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ, ਜਦ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਅਸੀ ਮਿਲੇ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਿਹਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਮੈ ਤਦ ਆਪ ਦਾ ਨਾਚ ਤਕਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਤਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਈ ਸੀ, ਆਪ ਵਿਖ੍ਯਾਤ ਤੇ ਅਦੁਤੀ ਨਾਇਕਾ ਹੋ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਦਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਤਕ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਾ।"

ਜਦ ਓਸ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ, ਤਦ ਮਾਈ ਨੂੰ ਕੁਛ ਵੀ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਅਵਸਥਾ ਵਡੇਰੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਕਾਇਮ ਨਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਹੋਰ ਨਰਮੀ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗਾ, ਤੇ ਹੋਰ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆ ਗੱਲਾ ਉਸ ਚੇਤੇ ਕਰਾਈਆ ਤਦ ਆਖਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਚੇਤਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਨੈਨ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, "ਠੀਕ ਓਹ ਦਿਵ੍ਯ ਪੁਰਖ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਓਸ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਮੇਰੇ ਨਿਮਾਣੇ-ਕਿਸੇ ਜੋਗੇ ਨਾਂਹ ਘਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਚਰਣ ਪਾਏ ਸਨ—ਤਦ ਮੈਂ ਇਹੋ ਨਿਮਾਣੀ ਸਾ, ਜੋ ਹੁਣ ਹਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮਾਲਕ ਨਾਥ ਬੁਧ ਦੀ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਿਮਾਣੀ ਦਾ ਵੀ ਇਉਂ ਚੇਤਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸ਼ੁਕਰ ! ਸੁਕਰ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਓਸ ਆਪਣੀ ਉਸ ਥੀਂ ਪਿਛੇ ਗੁਜਰੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਓਹ ਪਰਬਤਾਂ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ ਵੇਚਣਾ ਪਿਆ, ਤੇ ਮੁੜ ਇਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਵੱਡੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ, ਵਾਪਸ ਔਣਾ ਪਿਆ। ਘਰ ਵਿਕ ਜਾਣ ਦਾ ਉਹਨੂੰ ਬੜਾ ਮੰਦਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਸਭ ਥੀਂ ਵੱਡਾ ਦੁਖ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਮੰਦਰ ਅੱਗੇ ਨਾਚ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਰਗ ਗਏ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਓਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੀਝਾ ਨਹੀ ਸਕਦੀ ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਓਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਓਹਦੀ ਤਸਵੀਰ ਓਸੇ ਪਿਸ਼ਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਓਹ ਨਾਲ ਲਿਆਈ ਹੈ, ਬਣ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਹੋਰ ਨਹੀ ਤਾਂ ਓਹ ਆਪਣੀ ਓਸ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਦੇ ਬੁਧ ਮੰਦਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਟਕਾ ਸਕੇ। ਉਸ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਕਿ ਓਹਦਾ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰਣ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸੇ ਦੇਵ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਪਾਸ ਆਈ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਸਿਵਾਇ ਉਹਦੇ, ਉਸ ਆਲੀਸਾਨ ਰੀਝ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰ ਖਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀ ਸਕਦਾ। ਉਸਤਾਦ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਵਿਥਯਾ ਬੜੀ ਗਹੁ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਤੇ ਬੜੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਰੀਝਾਣ ਦੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਬੋਲਿਆ, "ਜਿਹੜੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਵਾਉਣੀ ਆਪ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਉਹ ਮੈ ਬੜੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬਣਾਵਾਂਗਾ। ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਚਿਤ੍ਰ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਹਲ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਆਪ ਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਓ, ਤਦ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਆਪ ਚਾਹੋਗੇ ਤੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਹੋ ਸੱਕਿਆ ਮੈਂ ਕਰਾਂਗਾ।"

ਫਿਰ ਓਹ ਬੋਲੀ, "ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਮੈਂ ਆਪ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਦੁੱਖੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਦੀ ਇਸ ਮੇਹਰ-ਬਾਨੀ ਲਈ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਛ ਹੈ ਨਹੀ ਸਿਵਾਇ ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਕਤਹ ਦੀ ਪਿਸਵਾਜ਼ ਦੇ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾ ਦਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇ ਕਿਸੀ ਵਕਤ ਇਹ ਬਹੁ-ਮੁੱਲੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪ ਹਜੂਰ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਹੋ ਤਿਲ ਫੁਲ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਦਯਾ ਕਰੋਗੇ ਤੇ ਸਾਇਦ ਆਪ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿਚ ਇਹਦੀ ਥਾਂ ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਨਾ ਉਹ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਨਾ ਇਸ ਤਰਾ ਦੀਆ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਤੇ ਪਿਸਵਾਜਾ, ਇਕ ਅਜੂਬਾ ਤਾਂ ਬਣ ਹੀ ਸਕਦੀ ਹੈ।"

"ਨਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਸੋਚ ਨਾ ਕਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਤਾ ਆਪ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਕੀਤਾ ਮੈ ਕਦੀ ਮੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਸੋ ਕੱਲ੍ਹ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੰਮ ਸੁਰੂ ਕਰਾਂਗਾ।"

ਇਸ ਤਿੰਨ ਵੇਰੀ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦੇ ਸੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ "ਆਪ ਹਜ਼ੂਰ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰਨਾ ਤੇ ਮੈਂ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਕਹਿਣੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਆਪ ਮੇਰੇ ਅੱਜ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਤੇ ਅੱਜ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਵਿਚ ਚਿਤ੍ਰ ਬਣਾਓ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਜੋਬਨ ਮਤੀ ਦਾ ਓਹੋ ਰੂਪ, ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਰਾਤ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਹੀ ਬਣਾਓ।"

ਉਸ ਕਿਹਾ, "ਠੀਕ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾ ਯਾਦ ਹੈ, ਯਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਧਿਆਨ

ਵਿਚ ਹੈ, ਸੋ ਮੈਂ ਓਹੋ ਹੀ ਚਿਤ੍ਰ ਬਣਾਵਾਂਗਾ।"

ਇਸ ਵਾਕ ਲਈ ਜਦ ਉਸ ਬੁੱਢੀ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਸੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਕੀਤੀ ਤਦ ਉਸਦੀ ਮੂੰਹ ਦੀਆਂ ਝੁਰੜੀਆਂ ਤੇ ਲਾਲੀ ਭਾ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਗਈ ਤੇ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ "ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪ ਨੇ ਸੋਹਣਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੈ ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਸੋਹਣੀ ਲੱਗਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਨਾਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਰਸਿਕ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਓਹ ਪਿਆਰਾ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰਸੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਓਸ ਅੱਗੇ ਨੱਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।"

ਫਿਰ ਉਸ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਆਚਾਰਯ ਨੇ ਓਹਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ "ਆਪ ਕੱਲ ਆਵੋ, ਮੈਂ ਆਪਦੀ ਓਹੋ ਜੋਬਨ ਮੱਤੀ ਛੱਬੀ ਮੁੜ ਚਿਤ੍ਰਾਂਗਾ ਤੇ ਮੈਂ ਓਨਾ ਹੀ ਉਨਰ ਤੇ ਵਕਤ ਤੇ ਰੀਝ ਆਪ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰ ਤੇ ਲਾਵਾਂਗਾ ਜਿਹੜਾ ਮੈ ਬਾਦਸਾਹ-ਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਮਹਿੰਗੇ ਥੀਂ ਮਹਿੰਗੇ ਕੰਮ ਤੇ ਖਰਚਦਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਤੇ ਸੱਕ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਆਪ ਨੇ ਕੱਲ੍ਹ ਆ ਜਾਣਾ।"

ਮੁਕੱਰਰ ਵਕਤ ਤੇ ਓਹ ਦੂਸਰੇ ਭਲਕ ਆਈ, ਤੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਨਰਮ ਸਫੈਦ ਰੇਸ਼ਮ ਤੇ ਉਹਦਾ ਚਿਤ੍ਰ ਖਿੱਚਿਆ ਪਰ ਇਹ ਚਿਤ੍ਰ ਉਹਦੀ ਹੁਣ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ. ਇਹ ਓਹ ਝਾਕਾ ਸੀ. ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਰਾਤ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਪੰਛੀ ਵਾਂਗੂ ਸ਼ੋਖ ਨੈਨੀ. ਬਾਂਸ ਦੀ ਟਹਿਣੀ ਵਾਗੂੰ ਪਤਲੀ ਯੁਵਤੀ ਤੇ ਸੋਨੇ ਤੇ ਰੇਸਮ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਾਈ ਇਕ ਸ੍ਵਰਗ ਦੀ ਦੇਵੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੀ ਐਸੀ ਫੱਬੀ ਸੀ, ਕਿ ਅੱਖ ਦੇਖ ਕੇ ਚੁੰਧਿਆਂਦੀ ਸੀ। ਓਸ ਉਸਤਾਦ ਦੇ ਬੁਰਸ ਦੀ ਕਲਾ ਨਾਲ ਗਿਆ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਜ਼ੋਬਨ ਮੁੜ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਉਹ ਮੁਰਝਾ ਗਿਆ ਸੁਹਪੱਣ ਫਿਰ ਟਹਿਕਿਆ ਤੇ ਉਹ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁਕੀ ਨਾਜ਼ਨੀਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨਾਜ ਮੁੜ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿੱਸਿਆ। ਜਦ ਓਹ ਤਸਵੀਰ ਬਣ ਗਈ ਤੇ ਓਸ ਆਪਣੀ ਮੁਹਰ ਉਸ ਉੱਪਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਰੇਸਮੀ ਕਪੜੇ ਵਿਚ ਜੜ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸੀਡਾਰ ਦੇ ਰੂਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦੰਦ-ਖੰਡ ਦੇ ਲਾਟੂਆਂ ਨਾਲ ਠੀਕ ਜੜ ਕੇ ਸਜਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਡੋਰਾ ਵੀ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨੂੰ ਲਟਕਾਣਾ ਸੀ ਤੇ ਸੁਫੈਦ ਲਕੜ ਦੇ ਬਕਸ ਵਿਚ ਮੁੜ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਉਂ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਉਸ ਸਵਾਣੀ ਦੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ।

ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਾਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕੁਛ ਮਾਯਾ ਵੀ ਨਾਲ ਭੇਟਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੀ।

ਓਹ ਰੋ ਕੇ ਬੋਲੀ, "ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਮਾਯਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਬਸ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਇਹ ਚਿਤ੍ਰ ਸੀ, ਸੋ ਆਪ ਨੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸੋ ਮੇਰੀਆ ਅਰਦਾਸਾ ਕਬੂਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਹੁਣ ਇਉਂ ਨਿਰਸੰਕਲਪ ਹੋ ਕੇ ਜੇ ਮੈਂ ਇਥੇ ਮਰਨ ਆਈ ਹਾਂ ਤਦ ਜਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮਰ ਕੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਰਾਹ

ਉੱਪਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇ ਬਸ ਇਕ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਬੜੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਦੇਣ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੇ ਇਹੋ ਨਾਇਕਾ ਦੀ ਪਿਸਵਾਜ਼ ਹੈ, ਜੇ ਆਪ ਕਬੂਲ ਕਰੋ ਤਦ ਮੈ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵਾਂਗੀ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂਗੀ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆ ਆਸਾਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ।"

ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਮੈ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕੀਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਤਨੇ ਬਿਹਬਲ ਹੋ, ਦਰਹਕੀਕਤ ਮੈਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਜੇ ਆਪਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਤਦ ਮੈ ਇਹ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਕੀਮਤਾ ਅਜੂਬਾ ਪਿਸ਼ਵਾਜ਼ ਆਪਦੀ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਇਹਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਨਾਲ ਬਿਤਾਈਆਂ ਓਹ ਸੋਹਣੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਯਾਦ ਆਵਣਗੀਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਯਾਦ ਆਵੋਗੇ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਬਿਸਤ੍ਰਾ ਆਦਿ ਸਭ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਜੋ ਕਿਸੀ ਲਾਈਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਨਾ ਸਾਂ, ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਦਾ ਮੁੱਲ਼ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਓਸ ਆਪਣੀ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਦਾ ਹੁਣ ਤਕ ਤੇ ਸਦਾ ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ? ਤਾਕਿ ਮੈਂ ਕਦੀ ਇਸ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਲਟਕਿਆ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਾ ।"

ਪਰ ਗਰੀਬ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾ ਵਿਚ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਉਸ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਟਾਲਵਾ ਜਿਹਾ ਦਿੱਤਾ, "ਮੇਰੀ ਥਾ ਆਪ ਦੇ ਆਵਣ ਤੇ ਦੇਖਣ ਯੋਗ ਨਹੀ ਓਹ ਥਾਂ ਆਪਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ।" ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਝੁਕੀ, ਸੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਡਲ ਡਲ ਕਰਦੇ ਅਣਕਿਰੇ ਅਥਰੂਆ ਨਾਲ ਗੱਚ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਟੁਰ ਗਈ ।

ਜਦ ਓਹ ਚਲੀ ਗਈ, ਤਦ ਉਸਤਾਦ ਨੇ ਆਪਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਉਸ ਸਵਾਣੀ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਛੇਤੀ ਜਾਹ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਤੂੰ ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਮਲਕੜੇ ਜਾਵੀਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਣ ਕੇ ਪਤਾ ਦੇਵੀਂ, ਕਿ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ?" ਇਉਂ ਓਹ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇ-ਮਲੂਮਾ ਜਿਹਾ ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਗਿਆ ਤੇ ਜਦ ਓਹ ਮੁੜਿਆ, ਤਦ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਇਉ ਕੁਛ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਸ਼ਰਮਾਇਆ, ਜਿਵੇ ਇਕ ਬੜੀ ਨਾਵਾਜਬ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹੈ ।

"ਹੇ ਖਾਵੰਦ ! ਮੈਂ ਉਸ ਬੁੱਢੀ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਓਹ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉਸ ਸੁੱਕੇ ਨਾਲੇ ਵਲ ਉੱਥੇ ਗਈ, ਜਿੱਥੇ ਮੁਜਰਮ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਝੁੱਗੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਓਹ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਬੜੀ ਭੈੜੀ ਗੰਦੀ ਜਿਹੀ ਵੈਰਾਨ ਥਾਂ ਹੈ ।" ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਕੁਛ ਭੀ ਹੈ, ਓਸ ਥਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਲੈ ਜਾਈਂ, ਹਾਂ ਉਸੀ ਗੰਦੀ ਵੈਰਾਨ ਥਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਹੈ,

ਜਦ ਤਕ ਮੈਂ ਜੀਂਦਾ ਹਾਂ, ਓਹ ਸਵਾਣੀ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾ ਖਾਣ ਪਾਣ ਦੇ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਏਗੀ ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਓਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਅਜੀਬ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਗਏ । ਤੇ ਮੁੜ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਥੀਂ ਇਕ ਘੰਟਾ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਉਹਦਾ ਚੇਲਾ ਓਸ ਸੁੱਕੇ ਨਾਲੇ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੰਗਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਓਸ ਝੁੱਗੀ ਪਾਸ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਇਕੋ ਭਿੱਤ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਸੀ । ਉਸ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਭਿੱਤ ਖੜਕਾਇਆ ਉੱਤਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਭਿੱਤ ਖੋਹਲਿਆ ਤਦ ਵੀ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀ ਆਈ, ਤਦ ਓਹ ਅੰਦਰ ਗਿਆ । ਮੁੜ ਉਹੋ ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਯਾਦ ਹੋਏ, ਓਹੋ ਨਜ਼ਾਰਾ ਚੇਤੇ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਓਹਦੇ ਪਰਬਤਾਂ ਉੱਪਰ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ ਓਹ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਗਿਆ ਸੀ । ਜਦ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਤੱਕਿਆ, ਤਦ ਓਹ ਸਵਾਣੀ ਇਕ ਮਾੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਫੱਟੀ ਜਿਹੀ ਰਜਾਈ ਵਿਚ ਲਪੇਟੀ ਇਉਂ ਲੇਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਟੁਟੀ ਜਿਹੀ, ਗੰਦੀ ਜਿਹੀ ਅਲਮਾਰੀ ਉੱਪਰ ਉਹੋ ਬੁੱਧ ਦੇਵ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆ ਜਿਹੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਧਰੀਆਂ ਸਨ । ਇਹ ਉਹੋ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ 40 ਬਰਸ ਪਹਿਲੇ ਓਸ ਉਥੇ ਉਹਦੀ ਪਰਬਤਾ ਦੀ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ ਤੱਕੀ ਸੀ, ਤੇ ਜਿਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਦੀਵਾ ਜਗ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਸਿਰਫ ਉਸ ਉੱਪਰ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਓਸ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਉਹਦੀ ਆਪਣੀ ਬਣੀ ਤਸਵੀਰ ਲਟਕ ਰਹੀ ਸੀ । ਇਉਂ ਦਿਸਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਓਹੋ ਰਾਤ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਉਸ ਅੱਗੇ ਉਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਨੱਚ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਭਿਖਯੂਣੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਭਿਖਯੂਣੀ ਦੀ ਸੋਟੀ ਤੇ ਇਕ ਭਿੱਛਿਆ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਸੀ ।

ਪਰ ਇਹ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਉਹ ਤਾਂ ਬਿਹਬਲ ਸੀ ਕਿ ਛੇਤੀ ਉਸ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਜਗਾਏ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਕਰੇ ਕਿ ਓਹ ਉਸ ਪਾਸ ਮਹਿਮਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤ੍ਰੈ ਚਾਰ ਵੇਰੀ ਉਸ ਉਹਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਓਹ ਨਾ ਜਾਗੀ ।

ਅਚਾਣਚੱਕ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਓਹੋ । ਇਹ ਤਾਂ ਚਲ ਬਸੀ ਹੈ । ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਉਹਦੇ ਮੁਖ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਇਸ ਆਖਰੀ ਨੀਂਦਰ ਵਿਚ ਓਨੀ ਬੁੱਢੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ, ਜਿੰਨੀ ਕੱਲ੍ਹ ਸੀ, ਉਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਦਿਲਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਅਕਹਿ ਜਿਹਾ ਮਿੱਠਾ ਰੂਪ ਉਸ ਚਿਹਰੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਦਿੱਸਿਆ,ਉਹ ਗ਼ਮ ਦੀਆਂ ਕੁਰੱਖਤ ਲਕੀਰਾਂ ਮੁਲਾਇਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਝੁਰੜੀਆਂ ਅਜਬ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਸਾਫ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਇਹ ਸੁਹਪੱਣ ਉਸ ਥੀਂ ਵਡੇ ਮਾਲਕ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਆਣ ਛਾਯਾ ਸੀ।

ਇਹ ਕਥਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼੍ਹਬ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀ ? ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦਸਵੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿਸਾਨੀਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਵਚਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਸੱਚੀ ਪੂਜਾ ਕੋਈ ਵਹਿਮ ਹੈ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਅੱਗੇ ਜੀਵਨ ਨਾਚ ਕਰਨਾ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁੱਤ ਪੂਜਾ, ਵਰਗੇ ਵਹਿਮ ਹਨ ?

ਜਿਹੜੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਯਾ ਪਾਪ ਪੁੰਨਯ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਕਰ ਕਰ ਕੋਈ ਨੇਮ ਤੇ ਅਸੂਲ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦੁੱਖਾ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਤੱਕੇ। ਪਰ ਹਾਏ ਉਹ ਦਿਲ ਦਾ ਨਾਚ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਰੀਝ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਉੱਮਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਤੀਬ੍ਰਤਾ ਹੋਵੇ।

19. ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਛੱਬੀ

ਮੇਰਾ ਕਈ ਵਾਰੀ ਚਿੱਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਅਰ ਚਿਤ੍ਰਾਂ ਦਵਾਰਾ ਆਪਣੇ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਰਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਸਤਲੁਜ ਵਿੱਚ ਸੁਟੀ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖਾਂ, "ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਤਸਵੀਰ" "ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ" ਤੇ ਬਸ ਇਉਂ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਵਾਂ, ਜਿੰਦਗੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਵੇ ਲੋਕੀ ਆਖਣ ਇਹ ਬਾਵਲਾ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦੇਖਿਆ, ਜੇ ਅੱਧੀ ਉਮਰ ਤਾਂ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਸਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀ ਉਮਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਮੋਏ ਕੋਲੋਂ ਬਣੀ ਇਕ ਵੀ ਨਾ। ਬਸ ਇਹ ਤਮਗਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮੈਂ ਸਤਲੁਜ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛਾਂ, ਸਤਲੁਜ ! ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਕਿਹੋ ਜੇਹੀ ਸੀ, ਦੱਸ ਨਾ ਭਰਾਵਾ ਦੱਸ ਨਾ ? ਮੈਂ ਪਟਨੇ ਵਾਲੀ ਗੰਗਾ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛਾਂ ਹੇ ਭੈਣੇ ! ਮੇਰੇ ਰੱਬ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਕਿਹੋ ਜੇਹੀ ਸੀ, ਦੱਸ ਨਾ ਭੈਣੇ ਦੱਸ ਨਾ ? ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛਾ ਹੇ ਵੀਰੋ ਦੱਸੋ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਛੱਬੀ ਕਿਹੋ ਜੇਹੀ ਸੀ ?

ਇਕ ਉਸਤਾਦ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਭਾਈ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗਾਂ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਦੀ ਰੱਬ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਕਿਸੇ ਖਿੱਚੀ ? ਐਡਿਨ ਵਾਲੀਆਂ ਈਡਾ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਤਕ। ਪੁਰਾਣਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰੱਬ ਦੀਆ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇਖ। ਇਹ ਸਭ ਪੁਰਾਣੇ ਰੱਬੀ ਸਾਹਿਤਯ ਮਿਲਯਾਲੋਜੀ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੋ।

ਮੈਂ ਜਾਤਾ ਇਸ ਜਿਹਾ ਵਿਚਾਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ! ਸਿਵਾ ਦਾ ਕਾਲ ਰੂਪ ਮੇਰੇ ਰੱਬ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਸਤੋਗੁਨ ਰਸ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਾਹਨ ਗਰੜ ਨਹੀਂ ਘੋੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੁੰਮ ਸੱਤਵੇਂ ਅਸਮਾਨ ਵੱਜਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਹਟ ਨਾਲ ਜਗਾਂਦੇ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਲੀਲਾ ਅਰ ਬਾਲ ਕ੍ਰੀੜਾ ਹੈ। ਐਡਿਨ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਸਿਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਹਰੀ ਹੈ। ਨਿਰਮਲਾ ਜੀ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਵੇਤਾ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਮਾਯਾ ਅਤੀਤ ਹੈ, ਰਬ ਹੈ, ਹਾਂ ਜੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਥੀਂ ਵਧ ਕੇ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹਰ ਰਾਏ ਹੈ,

ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੈ, ਇਹ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਹੈ, ਇਹ ਪੁਤਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਰੂਪ ਤੇ ਨਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨੌ ਰੂਪ ਮੁਕੰਮਲ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਨਵਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਅਨੋਖਾਪਨ ਹੈ। ਰੱਬ ਵੀ ਦਸ ਜਾਮੇ ਪਲਟ ਪਲਟ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਾ ਸੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਜਾਮੇਂ ਦੀ ਗੁਪਤ ਪੂਰਣਤਾ ਆਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਦਸ ਜਾਮੇਂ ਬਦਲ ਬਦਲ ਪੂਰਣ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਰੱਬ ਦੇ ਅਦਭੁਤ ਰੂਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਕੁਛ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੂ ਮਾਰਨ ਲਈ ਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬੜੀ ਦਿਲ ਖੁਭਵੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਲਾਲ ਅੱਗੀ ਥੰਮ੍ਹ ਦਾ ਅਕਸ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸਦਾ ਲਈ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਿਮਰਣ ਵਾਲੀ ਭੈ ਮੂਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਅਚਰਜ ਮੂਰਤ ਕੌਣ ਖਿਚੇ ਤੇ ਕਿਵੇ ਦੱਸੇ ? ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਕੁਛ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਮੈ ਕਹਾਂਗਾ "ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈ ਕਹਾਗਾ "ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਛੱਬੀ" ਪਰ ਕੀ ਹੈ ਵੀਰ ਖਾਲਸਾ।

ਹੇ ਭੈਣ ਖਾਲਸਾ ! ਕੀ ਇਹ ਮਖੌਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀ ਜੇਹੜੀਆ ਫੋਟੋ ਤੇ ਤਸਵੀਰਾ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਟਕਾਂਦੇ ਹਾ ? ਕੀ ਉਹ ਸਾਡੇ ਰੱਬ ਦੀਆ ਤਸਵੀਰਾ ਹਨ ? ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆ ਨੂੰ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰਾ ਰੱਬ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਜਿਹੀ ਸਕਲ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਕੇ, ਰਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਖਸਣ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਦਾ ਮਖੌਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਤਦ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ? ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਰ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕੀ ਅਚਰਜ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਈਮਾਨ ਥੀਂ ਖਾਲੀ ਲੋਕ ਹੋਰ ਹੋਰ ਕੈਰੀਕੈਚਰ (ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਮੂਰਤ) ਬਣਾਂਏ ਹਨ, ਅਸੀ ਕੇਹੜਾ ਘਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਦੇਖੋ ਇਕ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਧ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੇਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਬੜੇ ਬੀਰ ਸਨ, ਬੜੇ ਆਦਮੀ ਕਰਤਾ ਸਨ, ਅਰ ਬੜੇ ਉਚ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਗੱਲ ਹੋਈ ਜੋ ਹੈਨਨ ਨੇ ਈਸਾ ਨੂੰ ਤਖਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਇਕ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਬਣਾ ਕੱਢਿਆ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਇਉਂ ਹੀ ਹੈ ਜਿਉਂ ਅਸੀ ਇਕ ਸਿਖ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜਾ ਕੇ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਹੇਠ ਲਿਖ ਦੇਈਏ 'ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ'। ਇਨ੍ਹਾ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਸਲਾਹਾ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਉਚੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਇਸ ਥੀਂ ਵਧ ਕੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। ਦੇਖੋ ਵਿਸਨੂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜਾਤ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਕਵੀ ਅਰਪੌਰਾਣਿਕ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਭ ਲਈ ਰਬ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜਨਾਂ ਦੀ ਜੇਹੜੇ "ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੁਹਹੂੰ ਮਹਿ ਨਾਹੀ" ਹਨ ਇਕ ਐਸੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ ਜੇਹੜੀ ਕੁਲ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ

ਵਿੱਚ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਮੰਨਣ ਚਾਹੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜੋ ਇਹ ਰੱਬ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਮੌਰਲ ਫਿਲਾਸਫੀ (ਸਦਾਚਾਰ) ਦੇ ਉਪਦੇਸ ਤੇ ਉਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਇਹ ਤਾ ਅਵਤਾਰੀ ਕਾਰਕਾ ਦੇ ਚਰਨਾ ਦੀ ਧੂੜ ਅਖਵਾਣ ਜੋਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀ, ਇਹ ਗੱਲਾ ਤਾ ਗੁਰੂ ਦਰ ਦੇ ਕਮੀਨ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗਿਣ ਗਿਣ ਆਪਣੀ ਜਾਚੇ ਬੜੀ ਸਿਫਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕਾਰਨਾਮਿਆ ਦਾ ਮਿਣਨਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਸ ਮਿਣਨ ਵਿਚੋ ਗੁਣ ਕੱਢ ਕੱਢ ਦੱਸਣ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀ, ਇਹ ਸਾਧਾਰਣ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ "ਗੈਰ ਮਾਮੂਲੀ", "ਅਦਭੁਤ", "ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਈ ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਣੀ", "ਰਬੀ ਜਹੂਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਾਮੂਲੀ" "ਅਚਰਜ ਰਹਿਤ" ਧਿਆਨ ਅਰ ਵਿਸਮਾਦ ਸਕਲ ਅਕਲ ਨਾਲ, "ਹੋਰ-ਹੋਈ-ਤੇ-ਹੋਵਣ ਵਾਲੀਆਂ" ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗੂ ਕਰਦੇ ਹਾ ਤਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜਿਕਰ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਸਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਨਾਂ ਕੂੜਾ ਤੇ ਝੂਠਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕਈ ਕੌਮ ਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਵਾਲੇ ਸਿਵਾ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਇਕੱਠਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਕਰੀਕੈਚਰ ਬਣਾਦੇ ਹਨ ?

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੌਮ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸੀ, ਉਹਨਾ ਦਾ ਮੁਲਕ ਸਭ ਰੱਬੀ ਰਚਨਾ ਸੀ, ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਬ ਜੇ ਹੁਣ ਆਵਣ ਤਦ ਓਹ ਵੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੌਮ ਦੇ ਜੱਥੇ ਤੇ ਧੜੇ ਵਿੱਚ ਆਣ ਥੀ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਕੀ ਮਖੌਲ ਹੈ ? ਚੂਹੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਕੰਢ ਉਪਰ ਸਾਧੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦਾ ਹੱਥ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਦੀ ਰੱਬਾਨੀ ਅੰਸ ਦੀ ਬੀਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮਿਲਿਆ। ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਦਾ ਸਭ ਰਾਜ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਪਰ ਸੀ। ਸਿਵਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਿਦਾਰ ਨਾ ਕੀਤੇ, ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਜੇ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਓਹਨਾ ਦੇ ਚਰਨ ਕਵਲਾਂ ਲਈ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਓਹੋ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਜੋ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਰਾਮਦਾਸ ਲਈ ਸਨ। ਏਥੇ ਤਾ ਇਕ ਪੂਰਣ ਰੱਬ ਦਾ ਅਨੇਕ ਭੁਜਾ ਦੀਦਾਰ ਸੀ। ਸਿਵਾ ਜੀ ਤਾ ਹਰ ਅੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਹੀ ਤਲਵਾਰ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਕਲਾ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਲਾ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ। ਇਕ ਅਨਜਾਣ ਮੁਸੱਵਰ ਦੀ ਜਾਨਣ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ? ਤਿਲਕ ਨੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਿਵਾ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਮਖੌਲ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਨਾ ਕੀ ਰਖਿਆ "ਗਣੇਸ ਪੂਜਾ" ? ਕੋਈ ਦੱਸੇ ਨਾ ਸਿਵਾ ਜੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸਨੂੰ ਕਸਟ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕਾ ਦੀਆ ਖੋਖਲਾਪਨ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਹਨ।

ਪਰ ਰਾਮਦਾਸ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਫੇਰਾ ਪਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਅਰ ਛੇਵੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਕੀ ਅਸਚਰਜ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮਦਾਸ ਦਾਤ ਇਥੋਂ ਹੀ ਪਾ ਕੇ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ? ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਮਿਸਟਰ ਸਰਕਾਰ ਪਟਨਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਥ ਨੇ ਇਕ ਲੇਖ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖੀ ਮਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਚਲਾਇਆ ਅਰ ਹੌਲਿਆਂ ਹੌਲਿਆਂ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਵਕਤ ਤਕ ਸਥੂਲ ਅਰ ਮਾਦੀ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਅਰ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੈਸ਼ਨਵ ਅਰ ਈਸਾਈ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਅਰ ਮਿੱਠੇ ਰਸ ਭਿੰਨੇ ਪਿਆਰ ਮੋਹਤ ਕਰ ਰਖਿਆ ਹੋਸੀ ਤੇ ਕੌਣ ਇਨਕਾਰ ਕਰੇ ਕਿ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਸ਼ਹਿਦ ਦੀ ਮੱਖੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ? ਭਗਤੀ ਦਾ ਆਦਰਸ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਚੋਟੀ ਉਪਰ ਇਸ ਸੁਫਨੇ ਨਾਲ ਜੜਤ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਤਲਵਾਰ, ਬਲ, ਮੌਤ ਮਰਨਾ, ਮਾਰਨਾ, ਸ਼ਹਾਦਤ, ਜਿਸਮਾਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਦੁਖ ਦਰਦ, ਮੁਸੀਬਤ, ਸਭ ਮਾਦੀ ਜਿਹੀਆ ਚੀਜਾਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਹ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕੀ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਥੀਂ ਗਰਦਨ ਬਚਾਈ ਦੇ ਯਤਨ ਹੋਣ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸੂਰਤ ਦਾ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਕ ਕਮਾਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਉਤਾਰਨੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਥ ਜੈਸੇ ਟਪਲਾ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਕਾਰਲਾਈਨ ਮਿਥਯਾਲੋਜੀ ਪੌਰਾਣਿਕ ਲਿਖਣ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਦਾ ਵਾਕਫ ਸੀ ਤਦ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਰਾਮਵੈਲ ਨਾਮੀ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਘਬਰਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੀਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ ਉਹ ! ਕਰਾਮਵੈਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬਾਨੀਅਤ, ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਅਰ ਮਈਅਤ (ਮਾਦਾਪਣ) ਇਕ ਹਨ । ਇਥੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਸ ਸਚਾਈਂ ਥੀਂ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਐਸਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਰਲਾਈਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪੈ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬੀ ਸੁਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਨੇਕ ਹਨ ਅਰ ਸਾਡੀਆ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਪਤ ਰੱਬਾਨੀਅਤ ਅਰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰ ਅਸਲ ਬੋਤਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਪੁਰਾਣੇ ਮੁਰਬੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ ਨਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਜ਼ਹੂਰ ਥੀਂ ਤੇ ਇਕ ਨਿਰਾਲੇ ਰੂਪ ਥੀ ਡਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਡਾਈ ਥੀਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਜਾਈਏ ?

ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਸਰਕਾਰ ਅਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਥ ਜੀ ਦੀ ਸੁਰਿਤ ਇਸ ਉਚਾਈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਅਪੜੀ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅਕਾਂ ਰੂਪ ਦੇਖਣ, ਜਦ ਇੰਨੀ ਉਚੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਗਈ ਤਦ ਜੋ ਰਾਇ ਪਾਸ ਹੋਈ ਸੋ ਸਭ ਧਿਆਨ ਜੋਗ ਨਹੀਂ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ, ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸੁਰਿਤ ਦੀ ਆਲਮਗੀਰ ਪ੍ਰਗਟਤਾ ਨਾਲ ਪੂਰਣਤਾ ਹੈ, ਕਮਾਲ ਹੈ । ਸ਼ਹਿਦ ਕੰਵਲ ਅਰ ਮੱਖੀ

ਨਹੀਂ, ਤਲਵਾਰ, ਲਹੂ, ਮੌਤ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਭੀ ਉਹੋ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਬ ਅਨੰਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ। ਨੌ ਜਾਮੇ ਹੋਰ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਖਾ ਚੁਕੇ ਸੀ। ਦਸਵੇ ਜਾਮੇ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਕੌਤਕ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹ ਕੌਤਕ ਆਲਮ-ਗੀਰ ਨਹੀ ? ਸਰਬ ਕਾਲੀ ਤੇ ਸਰਬ ਜਗਤੀ ਕੌਤਕ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਕੁਲ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਫਲ ਕਢੇਗਾ। ਅਜ ਤਾ ਸਿਰਫ ਇਹੋ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਟੱਬਰ, ਆਪਣਾ ਸਰਬੰਸ ਕਿਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਗਨੀ ਕੁੰਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਾ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਨਹੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮੈਂ ਬਹੁਤੇਰੀ ਕੋਸਿਸ ਕੀਤੀ, ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਛੱਬੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ, ਪੁਰਾਣ ਸਾਰੇ ਆਏ, ਐੱਡਿਨ ਦੀ ਈਡਾ ਆਈ, ਪਰ ਕੋਈ ਰੰਗ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਇਕ ਮੈ ਅਨੇਕ ਭੁਜਾ ਅਰ ਅਨੇਕ ਏਕ ਅਵਤਾਰ ਰੂਪ ਬਣਾਇਆਂ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਮੈ ਸਤਲੁਜ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿਤਾ, ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ "ਇਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਰੱਬ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀ" ਜਿੰਨਾ ਸੰਤਾ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਕਲਗੀਆ ਵਾਲੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਖ ਨਹੀ ਸਕਦੇ, ਦੱਸ ਨਹੀ ਸਕਦੇ, ਕੱਢ ਨਹੀ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਆਪ ਪਰਦਾ ਚੁਕੇ ਤੇ ਦੱਸੇ ਹਾ ਜੀ ਦੱਸੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੌਣ ਦੱਸੇ ਤੇ ਕੌਣ ਦਸਾਏ, ਓਹੀ ਖਿਚੇ ਤਾ ਖਿੱਚੇ ਨਹੀ ਤਾ ਕੌਣ ਖਿੱਚੇ। ਕਿਸੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ ਰਿਦੇ ਦੇ ਕੈਨਵੈਸ ਉਪਰ ਕਲਗੀਆ ਵਾਲੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਭਗਤ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚ ਕੇ ਆਖੇ "ਤੂੰ ਮੈਂ" ਤੇ ਤਸਵੀਰ ਬੋਲੇ "ਮੈਂ ਤੂੰ" ਤਾ ਹੀ ਖਿੱਚੇ ਓਹੋ ਹੀ ਖਿੱਚੇ। ਭਾਈ ਮੈ ਤਾ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ ਸਿੱਖੀ ਨਾ ਬਣਾਈ, ਆਖਰ ਬੁਰਸ਼ ਦੇ ਰੰਗਾ ਦਾ ਡੱਬਾ ਉਹ ਵੀ ਸਭ ਸਤਲੁਜ ਵਿੱਚ ਸੁਟਿਆ ਤੇ ਸੁੱਟ ਕੇ ਉਠਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਚਲੋ ਚਲੀਏ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਪਾਸ, ਸਤਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜ਼ਰੂਰ ਆਏ ਸਨ।

ਮੁੜ ਇਸ ਸਾਲ ਭੀ ਕੂਕ ਇਕ ਵੇਰੀ ਹੋਰ। ਹੇ ਖਾਲਸਾ ਭਰਾ ! ਹੇ ਖਾਲਸਾ ਭੈਣ ! ਸਾਡਾ ਪਿਆਰਾ; ਸਾਡਾ ਰੱਬ ਸਾਡਾ ਬਾਪੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਜੋ ਬੋਲੇਗਾ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।।

ਵੈੱਲਵਿਸ ਪਬਲਿਸਰਜ਼, ਪੀ.ਪੀ./5 ਮੌਰੀਆ ਐਨਕਲੇਵ, ਪੀਤਮਪੁਰਾ, ਦਿੱਲੀ-110034 ਤੋਂ ਲੇਜ਼ਰ ਟਾਈਪਸੈੱਟਿੰਗ ਹੋ ਕੇ ਜੇ.ਕੇ. ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ, ਦਿੱਲੀ-110006 ਤੋਂ ਛਪੀ।